

Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta

Matej Meterc

*Primerjava paremiologije v slovenskem in slovaškem jeziku na osnovi paremiološkega
optimuma*

Doktorska disertacija

Mentor: doc. dr. Jozef Pally

Študijski program:

Humanistika in družboslovje

Somentor: red. prof. dr. Peter Āurčo

Področje: Slavistični študiji

Ljubljana, 2014

ZAHVALA

Najprej bi se rad zahvalil mentorjema, doc. dr. Jozefu Pallayu s Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani in red. prof. dr. Petru Āurĉu s Filozofske fakultete Univerze sv. Cirila in Metoda v Trnavi na Slovaškem, za vso izkazano strokovno podporo in prijateljsko vzpodbudo. Prav tako sem za koristne nasvete in zanimive diskusije hvaležen red. prof. dr. Eriki Kržišnik s Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Uspeh projekta spletnega vprašalnika o poznavanju paremij je tudi zasluga Tiborja Bitežnika, ki mi je priskočil na pomoĉ s tehničnega vidika, pa tudi množice anketirancev, ki so svoj čas in pozornost posvetili zastavljenim vprašanjem.

Hvaležen sem tudi Evropskemu socialnemu skladu, ki mi je preko Sheme za sofinanciranje skupaj z Univerzo v Ljubljani povrnil polovico stroškov šolnine in Škrabĉevi ustanovi za štipendijo v študijskem letu 2013/14.

Posebej bi se rad zahvalil svoji družini, prijateljem in vsem ostalim, ki so mi izkazali podporo ter predvsem zanimanje za delo, ki sem se ga lotil.

Kazalo

1	Uvod.....	7
1.1	Cilji doktorske disertacije.....	7
1.2	Dosedanje primerjave slovenske in slovaške paremiologije.....	12
2	Teoretična izhodišča.....	14
2.1	Kratek oris sodobne slovenske frazeologije in paremiologije.....	14
2.1.1	Slovenska frazeologija na splošno.....	14
2.1.2	Slovenska paremiologija.....	15
2.2	Kratek oris sodobne slovaške frazeologije in paremiologije.....	17
2.2.1	Slovaška frazeologija na splošno.....	17
2.2.2	Slovaška paremiologija.....	19
2.3	Teoretična izhodišča – stavčni frazemi, paremije in pregovori.....	20
2.3.1	Frazeologija in idiomatika.....	21
2.3.2	Frazeološke univerzalije.....	22
2.3.3	Prekrivnost frazeologije in paremiologije.....	23
2.3.3.1	Stavčni frazemi in paremiološki žanri.....	24
2.3.3.2	Pregovor in rek kot prehodni pojavnosti.....	29
2.3.4	Pristopi k definicijam pregovora.....	30
2.3.5	Nekaj drugih paremioloških »malih žanrov«.....	32
2.3.5.1	Krilatice.....	32
2.3.5.2	Pranostike.....	33
2.3.5.3	Vraže.....	34
2.3.5.4	Wellerizmi.....	34
2.3.5.5	Antipregovori.....	35
3	Metodološka izhodišča.....	37
3.1	Paremiološki minimum.....	37
3.1.1	Pristopi k ugotavljanju poznanosti paremij.....	38
3.1.2	Pristopi k ugotavljanju pogostnosti paremij.....	40
3.1.3	Pogostnost in poznanost paremij kot dva različna fenomena.....	41
3.1.4	Kritika koncepta minimuma.....	42
3.2	Paremiološki optimum.....	42
3.2.1	Koncept paremiološkega optimuma.....	42
3.2.2	Primer določanja nemškega paremiološkega optimuma.....	44

4 Spletni demografski vprašalnik o poznanosti slovenskih pregovorov, rekov in sorodnih paremij.....	45
4.1 Priprava izhodiščnega korpusa za slovenski paremiološki minimum in optimum .	45
4.1.1 Različni pristopi k izhodiščnemu korpusu	45
4.1.2 Zgled zasnove izhodiščnega korpusa v slovaškem jeziku.....	46
4.1.3 Zasnova izhodiščnega korpusa v slovenskem jeziku	47
4.1.4 Redukcija izhodiščnega korpusa in poenotenje variant.....	49
4.1.5 Žanrska sestava izhodiščnega korpusa	51
4.2 Struktura spletnega demografskega vprašalnika	52
4.2.1 Uvodni del vprašalnika.....	53
4.2.2 Jedro vprašalnika z 918 paremijami.....	54
4.2.3 Zaključni del vprašalnika z dodatnimi vprašanji.....	54
4.3 Tehnične izboljšave spletnega vprašalnika v primerjavi s slovaškim vzorom.....	55
4.4 Dodatna orodja spletnega vprašalnika za urejanje podatkov.....	56
4.5 Potek raziskave s spletnim demografskim vprašalnikom.....	57
4.6 Delna analiza odgovorov na vprašanja v zaključnem delu vprašalnika	57
4.6.1 Delna analiza paremij v odgovorih na 1. dodatno vprašanje.....	58
4.6.2 Delna analiza paremij iz odgovorov na 5. vprašanje – tema antipregovorov.....	63
5 Tristo najbolj poznanih pregovorov, rekov in drugih paremij v slovenščini – paremiološki minimum	65
5.1 Demografski podatki vzorca govorcev za paremiološki minimum.....	65
5.1.1 Spol anketirancev	66
5.1.2 Starost anketirancev	66
5.1.3 Izobrazbena stopnja anketirancev	67
5.1.4 Narečna skupina, v kateri je anketiranec odraščal.....	67
5.1.5 Narečna skupina bivanja	68
5.2 Zamejitev slovenskega paremiološkega minimuma.....	69
5.3 Struktura slovenskega minimuma glede na vire za izhodiščni korpus.....	71
5.4 Primerjava strukture odgovorov slovenskih in slovaških govorcev	74
5.5 Diskusija o variantnosti enot v izhodiščnem korpusu in njeni recepciji pri anketirancih	75
5.6 Dodatna redakcija minimumov	78
6 Korpusna raziskava pogostnosti slovenskih in slovaških paremij	79

6.1 Izbira jezikovnih korpusov	79
6.2 Večstopensko iskanje v korpusih FidaPLUS in SNK ter redukcija gradiva	80
6.2.1 Iskanje s pomočjo konstrukcijskih vzorcev.....	81
6.2.2 Iskanje po polnopomenskih sestavinah	88
6.2.3 Alternativni načini iskanja	91
6.2.4 Reduciranje seznamov konkordanc.....	92
6.3 Variante in prenovitve paremij v korpusih	93
6.3.1 Krajšanje paremij	94
6.3.2 Daljšanje paremij.....	94
6.3.3 Števniki in številke	95
6.4 Druga opažanja ob korpusni raziskavi slovenskega in slovaškega paremiološkega fonda	96
6.4.1 Besedilna uvajalna sredstva.....	96
6.4.2 Neprototipna raba, podvajanje in vprašanje popularizatorjev	98
6.4.3 Transformacije med ravnema stavčnih in besednozveznih frazemov	102
6.4.4 Pregovor v odnosu do povedi.....	105
6.4.5 Veriženje frazemov	105
6.4.6 Tematsko-konstrukcijski vzorci	108
6.4.7 Vezava določenih paremij na določen tip besedil	110
6.5 Pogosti konstrukcijski vzorci v slovenskem in slovaškem minimumu	111
6.5.1 Razloček med pogostnostjo in produktivnostjo	111
6.5.2 Posamezni pogosti vzorci in vpogled v produktivnost nekaterih izmed njih	112
6.6 Lestvici 300 pregovorov po pogostnosti: rezultati korpusnih raziskav v slovenščini in slovaščini	116
6.6.1 Intervali pogostnosti.....	116
6.6.2 Komentar k seznamoma slovenskih in slovaških paremij, razvrščenih po pogostnosti	118
6.6.3 Razmerje med pisno in govorno rabo ter korpusna raziskava.....	118
6.6.4 Dejavnik razpona referenčnih situacij.....	119
6.6.5 Dejavnik konkurenčnega citatnega izraza	119
6.6.6 Dejavnik medravninskih transformacij	120
6.6.7 Dejavnik znane paremije z enakimi sestavinami.....	120
7 Primerjava na osnovi slovenskega in slovaškega paremiološkega optimuma.....	121
7.1 Razmerje med pogostnostjo in poznanostjo paremij ter izdelava optimumov	121

7.2 Tipi frazeoloških ustreznic med slovensko in slovaško paremiologijo	123
7.2.1 Nekaj pristopov k frazeološkim ustreznicam	124
7.2.2 Prednosti uporabljene tipologije frazeoloških ustreznic.....	125
7.2.3 Posamezni tipi jezikovnosistemske ekvivalentnosti med slovenskimi in slovaškimi paremijami.....	126
7.2.3.1 Idionimija (FI : SI)	127
7.2.3.2 Idiosinkrazija (FD : SD).....	128
7.2.3.3 Ekstenzivna divergenca (FI : SP)	129
7.2.3.4 Intenzivna divergenca (FI : SE).....	130
7.2.3.5 Homonimija (FI : SD)	130
7.2.3.6 Formalna variantnost (FP : SI)	132
7.2.3.7 Formalno-semantična mutacija (FE : SE)	133
7.2.3.8 Prava paronimija (FP : SD)	134
7.2.3.9 Leksikalno-transpozicijska variantnost (FE : SI)	136
7.2.3.10 Prava sinonimija (FD : SI)	137
7.2.3.11 Ekvipolentna sinonimija (FD : SE)	137
7.2.3.12 Ekstenzivna ali intenzivna hipernimija (FD : SP)	138
7.2.3.13 Neprava paronimija (FE : SD).....	139
7.2.3.14 Formalno-semantična specifikacija (FE : SP)	140
7.2.3.15 Formalno-semantična modifikacija (FP : SP)	141
7.2.3.16 Formalno-semantična derivacija (FP : SE)	141
7.2.4 Nekaj odprtih praktičnih in teoretičnih vprašanj glede tipologije	142
7.3 Suprasemantična ekvivalentnost in tipi diasistemskih razlik med slovensko in slovaško paremiologijo	144
7.3.1 Diahrona razlika	146
7.3.2 Diatopična (teritorialna in dialektna) razlika.....	150
7.3.3 Diaintegrativna razlika	151
7.3.4 Diamedialna razlika.....	154
7.3.5 Diastratična (zvrstna) razlika.....	157
7.3.6 Diatekstovna razlika.....	159
7.3.7 Diafazična razlika.....	160
7.3.7.1 Diaevalvativna razlika.....	160
7.3.7.2 Diasituativna razlika.....	161
7.3.8 Dianormativna razlika.....	164
7.3.9 Diatehnična razlika.....	165
7.3.10 Diafrekvenčna razlika	165

7.3.11 Diafigurativna razlika.....	166
7.3.12 Diaanomalična razlika.....	169
7.3.13 Soobstajanje in sovplivanje diasistematičnih razlik.....	170
7.4 Drugi semantični odnosi med slovenskimi in slovaškimi paremijami.....	171
7.4.1 Protipomenske paremije znotraj enega jezika in v medjezikovni primerjavi.....	171
7.4.2 Komplementarne variante paremij znotraj enega jezika in v medjezikovni primerjavi	175
7.5 Distribucija tipov ekvivalentnosti med slovenskim in slovaškim paremiološkim optimumom.....	178
7.5.1 Distribucija tipov ekvivalentnosti glede na optimum ter širše stanje v drugem jeziku.	179
7.5.2 Distribucija tipov ekvivalentnosti po intervalih slovenskega in slovaškega paremiološkega optimuma	185
8 Sklep.....	190
8.1 Pomen določanja pogostnosti in poznanosti paremij	190
8.2 Zaključki glede obeh empiričnih raziskav	192
8.3 Bližina paremiologij v širšem okviru – indici in perspektive.....	198
8.4 Bližina slovenske in slovaške paremiologije – različni vidiki	200
9 Summary	206
 Ključne besede: paremiološki minimum, paremiološki optimum, frazologija, paremiologija, paremiografija, frazeografija, frazem, pregovor, slovenščina, slovaščina, medjezikovna primerjava.....	
	215
11 Seznam grafičnih ponazoritev.....	216
12 Literatura in viri	218
12.1 Literatura v latinici	218
12.2 Literatura v cirilici	232
12.3 Viri (slovarji, zbirke in korpusi)	233
12.4 Ostali viri	234
13 Priloge	236
13.1 Priloga 1: Seznama najbolj pogostih slovenskih in slovaških enot s podatki o poznanosti.....	236
13.1.1 Priloga 1.1: Seznam najbolj pogostih slovenskih enot.....	236
13.1.2 Priloga 1.2: Seznam najbolj pogostih slovaških enot.....	246

13.2 Priloga 2: CD s preostalimi razpredelnicami.....	256
---	-----

1 Uvod

1.1 Cilji doktorske disertacije

Ko govorimo o paremiologiji nekega jezika, imamo v mislih izsek frazeologije, v katerem prevladujejo pregovori in reki, paremiologijo pa sestavljajo še nekateri drugi, manj številčni paremiološki žanri. Pregovori in reki spadajo tako med stavčne frazeme kakor tudi med kratke folklorne obrazce oz. *paremije*¹. Primerjavo slovenske in slovaške paremiologije si zastavljamo kot frazeološko nalogo, v kateri moramo upoštevati posebnosti paremiologije kot fonda besedilnih in obenem žanrskih frazemov. Delo želimo osnovati v skladu s teoretičnimi in metodološkimi standardi sodobne frazeologije in paremiologije, obenem pa medjezikovno primerjavo izpeljati s celostno obravnavo aktivno rabljenega in poznanega jedra slovenskega in slovaškega paremiološkega fonda. Nesorazmernost med pogostnostjo in poznavanjem frazemov je ena ključnih ugotovitev sodobne frazeologije, zato se bomo teh dveh fenomenov po sodobnih paremioloških smernicah lotili z ločenima raziskavama. Ocenjujemo, da sta za ta cilj najbolj primerni izhodišči empirično določena paremiološka minimuma v slovenščini in slovaščini, ki ju bomo s korpusno raziskavo nadgradili v paremiološka optimuma. Ta izhodišča bomo podrobno predstavili v 3. in 4. poglavju disertacije. Celostnost medjezikovne primerjave želimo doseči s postopnim prehodom od splošne primerjave k primerjavi na osnovi posameznih fenomenov in primerov.

Paremiologija je v okviru slovenske frazeologije še slabo raziskana (Kržišnik 2013: 25). Poleg tega manjka metodološko zgledno zasnovan slovar paremioloških enot v sami slovenščini in tudi podobni dvojezični slovarji. Empirične paremiološke raziskave bi po mnenju Grzybka (2008: 43) morale biti odločilno merilo za uvrščanje pregovorov in drugih paremij ter njihovih variant v zbirke. Poudarja, da širokih empiričnih raziskav paremij v slovenskem jezikoslovju skorajda ni, gradivo v zbirkah slovenskih pregovorov, ki so izšle v zadnjih desetletjih, pa je v veliki meri prepisano iz starejših zbirk in nimamo podatkov o njegovi poznanosti med govorce. Dosedanje zbirke pregovorov in rekov so zaradi tega in še česa neznanstvene ali pa je njihova znanstvena raven v primerjavi z jezikovnimi priročniki

¹ Uporabo tega termina bomo izčrpno argumentirali v 2. poglavju.

za druge jezikovne ravni nizka. Frazeografsko in paremiografsko delo torej v slovenskem prostoru zaostaja za modernimi potrebami in to kljub naraščajočim možnostim, ki jih ponuja razvoj vede, prav tako pa tehnike, ki je v pomoč pri razvrščanju in obdelavi gradiva.

Načrt medjezikovne paremiološke primerjave in z njo povezanih raziskav je dodatno vzpodbudilo zavedanje o skokovitem razvoju frazeologije v zadnjih dveh desetletjih. Na ponovni zagon frazeologije in paremiologije v devetdesetih letih sta vplivala predvsem dva dejavnika. Prvi dejavnik, ki je odpravil zastoj, v katerem se je frazeologija znašla v osemdesetih letih, je bil, kot strne Āurčo (1996: 91-93), razcvet sodelovanja germanistike s slavistiko, ki je dolgo vodila v vzpostavljanju znanstvenih temeljev te vede. Drugi dejavnik je razvoj informacijske družbe in spletnih orodij, med katerimi je na frazeologijo najmočnejše vplivala pojavitev jezikovnih korpusov. Frazeologija, ki se je komunikativne vloge frazemov sicer zavedla že pred dobrimi tremi desetletji, je prav v okviru korpusnega jezikoslovja našla dodatno vzpodbudo za raziskovanje razmerja med jezikovno normo in rabo ter med ustaljenostjo in variantnostjo. Jezikovni korpus nam omogoča sistematičen pregled ogromnih zbirk besedil in s tem tudi določitev pogostnosti frazemov (prim. Āermák 2003: 15-16), kar je bistveno za našo drugo raziskavo.

Radi bi pridobili védenje o odnosu med slovensko in slovaško paremiologijo, oprto na metodološko dobro zasnovanih raziskavah. Poleg tega želimo primerjavo izvesti na čim širšem, reprezentativnem in preverjenem vzorcu paremij v obeh jezikih. Ker nas zanima, katere tradicionalne in uslovarjene pregovore in reke (ter še nekatere sorodne paremije) slovenski govorci še aktivno uporabljajo ali pa vsaj pasivno poznajo, smo se odločili, da jih bomo v ta namen z demografsko raziskavo najprej uredili v paremiološki minimum (seznam najbolj poznanih enot). Paremiološki minimum je od sedemdesetih let, ko je zamisel zanj predstavil Permjakov (1971, 1988), ena izmed osrednjih paremioloških tem, med pomembne cilje pa sodi tudi zaradi vrste njegovih pragmatičnih vidikov. Tak paremiološki minimum je v slovaščini že pripravljen, saj ga je s podobno raziskavo zamejil Āurčo (2002). Slovenski paremiološki minimum bomo zamejili s pomočjo spletnega vprašalnika, ki bo vključeval nabor potencialno znanih uslovarjenih paremij, poleg tega pa bomo ugotovili, katere paremije poleg teh iz jedra vprašalnika anketiranci še poznajo. Po določitvi slovenskega minimuma bomo s korpusno raziskavo pogostnosti paremij iz obeh minimumov ustvarili paremiološka optimuma (lestvici paremij glede na razmerje med poznanostjo in pogostnostjo rabe) za slovaščino in slovenščino. Koncept paremiološkega optimuma (Āurčo 2006) nam omogoča primerjavo razmerja med pogostnostjo paremij in

njihovo poznanostjo med govorce v obeh jezikih. Slovenski paremiološki minimum bo v prihodnosti ponujal primerno izhodišče za primerjavo z vsemi drugimi jeziki, v katerih je paremiološki minimum že določen, ali pa še bo določen. Enako velja za nadaljnjo uporabo paremiološkega optimuma.

Ugotavljanje pogostnosti 300 najbolj znanih slovenskih paremij v korpusu FidaPLUS in 300 najbolj znanih slovaških paremij v korpusu Slovenský národný korpus (v nadaljevanju SNK), bo potekalo z dvema osnovnima tipoma iskalnih pogojev, preizkusili pa bomo tudi nekaj alternativnih iskalnih pogojev. Iskalni pogoji prvega tipa se bodo opirali na prepoznane konstrukcijske vzorce paremij, iskalni pogoji drugega tipa pa na njihove polnopomenske leksikalne sestavine. Že sama korpusna raziskava nam bo omogočila primerjavo nekaterih značilnosti pojavljanja slovenskih in slovaških paremij v konkretni besedilni rabi. V njej bomo pozorni na medravninske transformacije paremij, ki so v širšem smislu stavčni frazemi, v besednozvezne frazeme. Pogoste transformacije bomo navedli v seznamu 300 najbolj pogostih paremij obeh jezikov. Posvetili se bomo tudi uvajalnemu sredstvu ter odnosu med paremijo in povedjo v obeh jezikih. Fenomen neprototipnih pojavitev paremij v jezikovnem korpusu bomo povezali s problemom redukcije konkordančnih seznamov ter fenomenom popularizatorjev posameznih paremij. Podrobnejšo primerjavo slovaškega in slovenskega paremiološkega fonda bo prinesla analiza semantičnih in konstrukcijskih posebnosti slovensko-slovaških paremioloških ustreznic. Analiza bo temeljila na razvrščanju po najnovejši Đurčevi tipologiji frazeoloških ustreznic (2012, 2012a)². Ugotavljali bomo stopnjo prekrivanja optimumov obeh jezikov z iskanjem sistemskih ustreznic in razvrstitvijo po šestnajstih tipih sistemske ekvivalentnosti. To nam bo omogočilo prikaz distribucije tipov ekvivalentnosti po intervalih slovenskega in slovaškega optimuma. Posebej bomo pozorni na nekatere vidike ekvivalentnosti. Med njimi izpostavimo delež enako motiviranih paremioloških ustreznic in delež idiosinkrazije oz. primerov, ko v primerjanem jeziku ni frazeološke ustreznice. Glede na to, da gre za sorodna jezika in sta bili slovensko in slovaško govorno območje podvrženi tudi množici skupnih geopolitičnih vplivov, lahko pričakujemo izredno nizko stopnjo idiosinkrazije med 300 najbolj poznanimi in pogostimi slovenskimi in slovaškimi paremijami. Domnevamo, da bo delež enako motiviranih ustreznic med slovenščino in slovaščino visok tako med ustreznicami iz optimuma drugega jezika, kakor tudi med

² V dispoziciji doktorske disertacije smo najprej načrtovali razvrstitev paremij iz slovenskega in slovaškega optimuma po Kuusijevi tematski klasifikaciji (Kuusi 1972, Lauhakangas 2001). Namesto nje smo se odločili za tipologijo frazeoloških ustreznic, ki nam je omogočila bolj podrobno analizo pomenskih in zgradbenih razmerij med slovensko in slovaško paremiologijo.

ustreznici, ki se (predvsem zaradi zastarelosti in nepoznanosti) ne bodo uvrstile v optimum. Domnevamo tudi, da bo delež enako motiviranih ustreznici od prvega do zadnjega intervala optimuma upadal, medtem ko se bo mera idiosinkrazije proti dnu optimuma povečevala. Ker sta vidika enake motivacije in idiosinkrazije po našem mnenju najbolj očitna kazalca bližine (ali oddaljenosti) paremiologij dveh primerjanih jezikov, se bomo v sklepu disertacije potrudili v sodobni frazeologiji poiskati oporne točke za umestitev ugotovljene bližine med slovensko in slovaško paremiologijo v širši slovanski in evropski frazeološki okvir.

Podatki, ki jih bomo pridobili z demografskim vprašalnikom in korpusnima raziskavama, nam bodo koristili pri obravnavi diasistemskih oziroma suprasemantičnih razlik med slovenskimi in slovaškimi paremijami. Nabor suprasemantičnih razlik, ki jih je predstavil Đurčo (2012b), bomo z lastnimi raziskavami razširili in poglobili. Pri nekaterih tipih suprasemantičnih razlik bomo lahko predlagali nove metodološke pristope, pri ostalih se bomo problematike lotili z diskusijo na osnovi nazornih primerov medjezikovnih ustreznici. Podatki, ki jih bomo pridobili iz demografske in korpusne raziskave, nam bodo omogočili, da se posebej posvetimo diahroni in diafrekvenčni razliki med slovenskimi in slovaškimi paremijami, ker sta ti dve razliki posebej pomembni za frazeografijo in paremiografijo. Že sam demografski vprašalnik nam bo poleg seznama najbolj poznanih paremij omogočil tudi razvrstitev odgovorov v seznam najbolj aktivno rabljenih paremij po intuitivni oceni anketirancev. To bomo izkoristili za ugotavljanje razmerja med pisno in govorno rabo paremij. Diamedialno razliko med slovenskimi in slovaškimi paremijami, ki je povezana s tem razmerjem, bomo poskusili določiti s presečiščem seznama paremij, ki so znane več kot polovici govorcev in seznama paremij, za katere se bo izkazalo, da so glede na pojavitve v korpusu FidaPLUS podpovprečno rabljene.

Predvidevamo, da imata slovenščina in slovaščina podobne konstrukcijske vzorce paremij in da so ti, ki so posebej tvorni v enem jeziku, tvorni tudi v drugem. Predstavili bomo tudi konstrukcijske vzorce, ki so posebej pogosti v slovaškem in slovenskem paremiološkem minimumu. Menimo, da je potrebno posvetiti posebno pozornost razločku med fenomenoma produktivnosti in pogostosti konstrukcijskega vzorca. Delo s korpusom sproža vprašanje o stereotipnem modelu, ki ga lahko ustvarimo za potrebe iskanja po njem, s tem pa nam lahko prinese zanimiv vpogled v zgradbo paremij in odnos prevladujočih oblik do uslovarjene podobe oziroma ti. ničte variante.

Zavedamo se pomena raziskovanja dela paremiologije, ki (še) ni uslovarjen ali registriran v zbirkah. Zato bomo v disertaciji predstavili tudi delno analizo odgovorov na zaključna vprašanja v demografskem vprašalniku o poznavanju slovenskih paremij. Analizirali bomo odgovore, v katerih so anketiranci dopisali dodatne enote poleg tistih, ki so bile vključene v jedro vprašalnika. Na kratko si bomo ogledali tudi odgovore na vprašanje o šaljivih posegih v pregovore in reke, med katerimi pričakujemo precejšen delež neustaljenih in tudi ustaljenih antipregovorov.

Kot bomo videli v nadaljevanju (poglavje 2.2.1 in poglavje 2.3.3) se v slovenskem jezikoslovju in slovstveni folkloristiki izraz paremiologija v zadnjem desetletju pojavlja pogosteje, izraz za njeno osnovno enoto (*paremija* ali *paremiološka enota*) pa dokaj redko. Namesto njega v člankih prevladujeta izraza *rečenica* in *pregovor*, ki pa ne označujeta enakega nabora enot oziroma se s pojmom *paremija* le delno prekrivata. V našem delu bomo uporabljali predvsem termin *pregovor* in nadpomenska termina *paremija* ter *stavčni frazem*, zato bomo v poglavju o teoretičnih izhodiščih največ prostora namenili razmejitvi in prekrivnosti teh pojmov³. Izbiro frazeoloških in paremioloških terminov bomo v poglavju 2.3 podrobneje utemeljili ter si preko diskusije o tipično frazeološkem problemu jedra in obrobja ogledali terminološke probleme, ki nastajajo v zvezi s prekrivnostjo nekaterih tipov in žanrov. S tega vidika bomo pristopili k prikazu bistvenih teoretičnih postavk. V poglavju 2.3.3 bomo utemeljili, zakaj namesto dvojice izrazov *pregovor* in *rek* večinoma uporabljamo le izraz *pregovor*. Širšim paremijam, kakršne so npr. uganke, se ne bomo posvetili, sicer pa so take paremije zelo redko vključene v slovarje. V poglavju 2.3.5 bomo navedli razloge, zakaj v raziskavo ne uvrščamo vraž in pranostik. V poglavju o teoretičnih izhodiščih bomo še pred tem na kratko opisali tudi stanje v sodobni slovenski in slovaški frazeologiji ter paremiologiji.

Če malo posplošimo, lahko glavne cilje našega dela strnemo v naslednje točke:

1. zamejitev govorcem poznane slovenske paremiologije za primerjavo (izdelava slovenskega paremiološkega optimuma);
2. korpusna raziskava pogostnosti paremij iz slovaškega in slovenskega minimuma (izdelava slovenskega in slovaškega paremiološkega optimuma);
3. primerjava paremiologij obeh jezikov na osnovi paremioloških optimumov s pomočjo tipologij ekvivalentnosti in suprasemantičnih razlik;

³ Prikaz nekaterih teoretičnih in terminoloških problemov namenoma zožujemo, npr. v primeru terminov *idiomatičnost* in *idiom*, ker ju ne bomo veliko potrebovali.

4. prikaz distribucije tipov ekvivalentnosti glede na stanje v optimumu drugega jezika ter z upoštevanjem stanja izven njega in prikaz distribucije tipov ekvivalentnosti glede na intervale paremioloških optimumov.

1.2 Dosedanje primerjave slovenske in slovaške paremiologije

Omenimo nekatere dosedanje primerjave slovenske in slovaške frazeologije ter edino do sedaj objavljeno sopostavitev večje množice paremiološkega gradiva. V članku o slovenski, hrvaški in slovaški narečni frazeologiji si avtorica (Poklač 2004) zastavlja vprašanje odnosa med narečnimi in knjižnimi frazemi, opira pa se predvsem na dela slovaškega frazeologa Ripke in zasnovo narečnega slovarja Weissa. Obravnava možno teoretično delitev na širšo in ožjo frazeologijo; frazeologijo v narečju, ki predstavlja vse enote, ki se pojavijo v narečju (Buffa 1994) in narečno frazeologijo, ki se od knjižne bistveno razlikuje (Poklač 2004). Primerjavi slovaško-slovenskih prevodnih frazeoloških medjezikovnih ustreznice smo se posvečali v diplomskem delu z naslovom *Variantnost, prenovitev in funkcijska obtežitev frazemov v romanu Rozum Rudolfa Slobode* (Meterc 2010). V zadnjem času je na Filozofski fakulteti nastala še ena diplomska naloga, ki se posveča slovaškim prevodnim frazeološkim ustreznici z naslovom *Prevod frazemov iz slovenskega v češki in slovaški jezik na primeru knjige Alamut, avtorja Vladimirja Bartola* (Petraš 2012).

Slovenske in slovaške paremije (večinoma pregovori) je v delu *Neháďte perly sviniam* sopostavil slovaški prevajalec Blahoslav Hečko (2005). Ta zanimiv poskus večjezične zbirke pregovorov, v kateri je avtor 300 slovaškim enotam poiskal ustreznice v enajstih jezikih, ima precej pomanjkljivosti. Na kratko predstavimo razloge, zakaj ga z metodološkega vidika ne moremo prištevati med sodobno zasnovana frazeološka dela. Nabor izhodiščnih slovaških enot v Hečkovem delu temelji na avtorjevi lastni presoji, zato so v zbirko vključene številne zastarele in malo poznane enote⁴. Poleg pregovorov in rekov ter krilatic najdemo tudi okoli 15 primerov besednozveznih frazemov. Avtorjev pristop k tujejezičnim ustreznici ni sistematičen, temveč poljuben in pogosto nenatančen. Med

⁴ Za oceno smo prosili slovaškega naravnega govornika, ki je izbiral med enakimi odgovori, kakršne smo ponudili tudi anketirancem v primeru slovenskega demografskega vprašalnika: 1. poznam in uporabljam; 2. poznam, a ne uporabljam; 3. ne poznam, a razumem; 4. ne poznam in ne razumem ter 5. poznam varianto. Izmed 300 enot je le v 156 primerih odgovoril z odgovori št. 1, 2 ali 5 oz. mu je bilo poznanih le 52% enot.

ustreznici najdemo tako variante, sopomenke, kakor tudi dobesedne prevode. Ti so posebej problematični, saj gre v veliko primerih za enote, ki bi jim v slovenščini zlahka našli ustreznice npr. *Če ne bi bilo če, bi bila čebula bula* namesto navedene *Če ne bi bilo »če bi«, bi bili v nebu* za slovaški pregovor *Keby nebolo keby, boli by sme všetci v nebi* (Hečko 2005: 91). Tudi pri odločitvi za dobesedne prevode, kjer ustreznice (niti sopomenske) ne bi bilo mogoče najti, bi bilo dobro, če bi bil tak prevod posebej označen. Kot so nam potrdili naravni govorniki nemščine, poljščine, francoščine in slovenščine, približno polovico enot v teh jezikih predstavljajo zastarele in nepoznane paremije⁵. Veliko je napačnih zapisov⁶. Nekatere zastarele slovenske paremije iz te zbirke bomo omenili v poglavju 7.3.1 o diahroni razliki. Hečko sicer v spremni študiji trdi (2005: 28-29), da sta si slovenska in slovaška paremiologija posebno ali celo presenetljivo blizu v okviru slovanskih jezikov, ker so se ravno v tem segmentu po njegovem mnenju ohranile nekdanje vezi nekoč sosednih slovanskih plemen.

Obsežnih paremioloških raziskav med slovenščino in slovaščino na metodološko trdnih temeljih torej še ni. V času nastajanja tega dela smo objavili nekaj člankov, ki se delno navezujejo na raziskave v okviru doktorske disertacije. V njih se ukvarjamo s problemom medravninskih frazeoloških transformacij in prepoznavanjem frazemov v tujem slovanskem jeziku (Meterc 2012) ter antonimičnimi odnosi v dvojicah enako motiviranih paremij (Meterc 2013). Slovenski javnosti smo na nekaj posameznih primerih predstavili ĀurĀevo tipologijo frazeoloških ustreznici (ĀurĀo, Meterc 2013, 2014). Zasnovo projekta spletnega vprašalnika o poznavanju slovenskih paremij smo predstavili na mednarodni frazeološki konferenci Europhras v Mariboru (Meterc, 2012a: v tisku).

Zaključimo lahko, da obsežnih primerjav slovenske in slovaške frazeologije še ni bilo. Redke objavljene razprave in diplomski deli so do sedaj predstavili le razmeroma majhen izsek frazeološke in paremiološke problematike.

⁵ Naravnemu govorniku slovenščine je bilo znanih 154 (51,3%), naravnemu govorniku francoščine 105 (35%), naravni govorniki nemščine 137 (45,7%) in naravni govorniki poljščine 140 (46,7%) enot.

⁶ Glede na to, da gre pri izdaji iz leta 2005 že za ponatis (prviĀ je knjiga izšla l. 1994), ne moremo zanemariti številnih slovniĀnih napak in nepravilnih zapisov v omenjenih jezikih (tudi v slovenščini npr. *Dober sosed je boljši kakor deset stricev* in *Dober zaĀetek je poldela*) ter tudi zamenjave slovenščine in hrvaščine, npr. *Pile kokoš ne uĀi* namesto *PišĀe bi rado kokoš uĀilo* (Hečko 2005: 134).

2 Teoretična izhodišča

2.1 Kratek oris sodobne slovenske frazeologije in paremiologije

2.1.1 Slovenska frazeologija na splošno

Slovensko frazeološko terminologijo je prvi skušal sistematizirati Jože Toporišič v članku *K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije* (1974). Preden sta v njej v devetdesetih letih prevladala izraza *frazem* in *frazeološka enota*, je Toporišič predlagal *frazeologem* (1974: 273), da bi ga lahko uvrstili v red pojmov *fonem*, *morfem*, *tonem* in *sintaksem*, ruski termin *frazeologizem* pa predlagal za oznako variant posameznega frazeologema, kar se ni prijelo. V prispevku se je oprl na teorijo Šanskega (1963). Podal je še oceno takratnega stanja frazeologije, ki je bila v sredini sedemdesetih let še v povojih, saj teoretičnih del ni bilo. Kasneje se je posvetil tudi primerjalnim frazemom v zbirkah pregovorov in rekov (1985) in značilnostim dvodelnih frazemov – dvojčičev (1996). Dodatek k Toporišičevemu terminološkemu premisleku je prispeval Matej Rode v kratkem članku *Semantični odnosi v frazeologiji* (1975). Pisal je o različnih stopnjah variant, sinonimiji in delni sinonimiji, antonimiji, polisemiji in homonimiji.

Največji pečat je slovenski frazeologiji nedvomno dala Erika Kržišnik. Od konca osemdesetih let (1987) v slovenskem jezikoslovju po vzoru čeških (Čermák) in slovaških (Mlacek) frazeologov uporablja termin *frazem*. Glede termina *stalna besedna zveza* poudarja (1986), da moramo ločevati med frazeološkimi in nefrazeološkimi stalnimi besednimi zvezami. Uveljavila je termin *prenovitev* (1987, 1987a, 1990), raziskuje pa tudi povezave med kulturologijo in frazeologijo (2005, 2008, 2008a). Vseskozi se posveča odnosu frazeologije do jezikovne norme in uslovarjanju frazeologije (1988, 1996, 2000, 2001, 2003, 2004, 2004a, 2006, 2009). O tej temi razmišlja tudi z diahronega vidika in poleg primerov frazeoloških napak obravnava primere ustaljevanja odstopov od norme (1996, 2006). V pogledu na razmejitev pojmov *frazem* in *idiom* se strinja (2010a) s Čermákovim konceptom rabe obeh pojmov za dva različna vidika. Tako kot Čermák obravnava enobesedne idiome, izraz *frazem* pa zamejuje na večbesedne enote.

V zadnjih dveh desetletjih se je v slovenski frazeologiji okrepilo zanimanje za korpusni pristop k frazemom (Gantar 2006, 2007, 2007a), pragmatične frazeme (Stramljič-Breznik

2001, Jakop 2003, 2011), minimalne frazeme (Babič 2008), frazeodidaktiko (Jesenšek 2007, 2009, 2009a, 2010, 2011), narečno frazeologijo (Marc Bratina 2009) in izvor frazemov (Keber 1995, 2001). Leta 2005 je Slovenija v Strunjanu prvič gostila mednarodno konferenco Europhras z naslovom *Frazeologija v jezikoslovju in drugih vedah*. Soorganizirali sta jo Filozofska fakulteta v Ljubljani (Oddelki za slovenistiko, slavistiko in germanistiko) in Inštitut za slavistiko Univerze v Gradcu. Za slovensko frazeologijo je pomemben tudi nedavni izid *Slovarja slovenskih frazemov* (Keber 2012). Slovar je naletel na kritiko (Kržišnik 2004b) že pred izidom, ko je Keber objavil njegov Poskusni zvezek (2003). Kritike so bili deležni zvrstna obravnava frazemov, merila za (ne) vključevanje frazemov v slovar (Kržišnik 2004b: 200-201), odnos med lematizirano obliko, tipično uresničitvijo in invariantno obliko (2004b: 201-202), obravnava pragmatičnih frazemov (2004b: 202) in obravnava variant (2004b: 205-206).

2.1.2 Slovenska paremiologija

V slovenski frazeološki terminologiji se je v zadnji četrtini 20. stoletja na Toporišičevo pobudo (1974: 273) začel uporabljati terminološki par *reklo* in *rečenica* – prvi za označevanje besednozveznih, drugi pa za označevanje stavčnih frazemov. Kljub temu, da paremiologiji jezikoslovje dolgo tudi v slovenskem prostoru ni posvečalo veliko pozornosti, je stroka ni povsem izključila v smislu ožjega dojemanja frazeologije⁷. V omenjenem terminološkem članku Toporišič omenja paremiologijo kot vedo in umešča stavčne frazeme v sestavni del frazeologije: »Naše izročilo prišteva torej k frazeologiji tudi pregovore, reke, prilike ipd., po našem mnenju upravičeno; jasno pa je, da so frazeologemi te vrste v primeri z nestavčnimi nekaj posebnega.« (1974: 274). Dodaja, da je nadaljnja delitev rečenic glede na različne parametre na pregovore, reke, izreke, prilike ipd. možna, vendar se urejanja tipologije ne loteva in to prepušča folkloristom. Do sistematiziranja teh oznak v slovenski frazeologiji do danes ni prišlo. Toporišičev termin *rečenica* se sicer v zadnjih dveh desetletjih še pojavlja, a se ni uveljavil. Njegova raba je v strokovnih člankih začela pešati sočasno z uveljavljanjem termina *frazem*. Ob razmejevanju besednozveznih in stavčnih frazemov prevladuje osredotočanje na pregovore, kar pa je po naši oceni

⁷ Izraz paremiologija je sicer v zvezi z raziskovanjem slovenskega jezika prisoten že dolgo, saj je zbirka slovenskih pregovorov, ki jo je leta 1592 v Gradcu izdal Hieronim Megiser, nosila ime *Paroemiologia*. O njej je že leta 1882 pisal Fran Levstik.

prevelika posplošitev, saj so pregovori le eden izmed tipov stavčnih frazemov in prav tako le eden izmed paremioloških žanrov.

S slovensko paremiologijo so se pred devetdesetimi leti ukvarjali tudi nekateri folkloristi in etnologi npr. Milko Matičetov (1952, 1956, 1976), v zadnjem času pa Marija Stanonik (2001, 2008, 2009) in Saša Babič (2011). Saša Babič ugotavlja, da paremiologiji namenja pozornost predvsem jezikoslovje, slovstvena folkloristika pa nekoliko manj (2011: 28). Po njeni oceni v zadnjem času primanjkuje terenskih raziskav, saj je obsežno gradivo lažje pridobiti iz medijskih objav kot iz terena (2011: 31). Etnologinja Marija Makarovič je opravila obsežno terensko raziskavo poznanosti stotih pregovorov med 64 govorcami iz 57 krajev po Sloveniji (1975). Grzybek v prispevku *Fundamentals of slovenian paremiology* (2008: 24) poudarja, da njena raziskava v slovenskem prostoru pomeni pionirsko delo na področju sodobne empirične paremiologije. V tem Grzybkovem članku so bili nekateri pomembni metodološki (empirični) in teoretični (semantični) preboji paremiologije v evropskem in svetovnem merilu v slovenskem znanstvenem tisku predstavljeni prvič, npr. razvoj konceptov situacij, ki vplivajo na pomen pregovora, ki ga bomo predstavili v poglavju 2.3.4. H kritiki *Slovarja slovenskih frazemov* se moramo vrniti tudi v okviru paremiologije. Tako Rojs (2012: 210) kot Konicka (2012: 171) izpostavljata kontradiktorno zamejitev vsebine slovarja na ožjo frazeologijo brez stavčnih frazemov in hkratno uvrstitev nekaterih pregovorov ter (stavčnih) krilatic vanj. Kritizirata avtorjevo skopo obrazložitev, da je »tako zahtevala aktualna govorna raba« (Keber 2012: 9). Dodamo lahko, da bi ob sklicevanju na aktualnost in rabo uslovarjenih paremij, pričakovali argumentacijo z demografsko ali pa korpusno raziskavo, ki je avtor očitno ni izpeljal. Polona Gantar (2013: 11) pregovorom, ki jih je uslovaril Keber, očita tudi neskladje z rabo, ki je razvidno iz primerjave s stanjem, kot ga kažejo jezikovni korpusi.

Pregovorom so se v zadnjem času posvečali s kulturološkega vidika Erika Kržišnik (2005, 2008) in Irena Stramljič Breznik (2007), z vidika poučevanja tujega jezika Vida Jesenšek (2007, 2007) in Nada Šabec (2007) z vidika uslovarjanja in spletnih podatkovnih baz Jesenšek (2011) in z vidika diahronih sprememb Natalija Ulčnik (2011). Med mednarodnimi projekti, v katere je bila v zadnjem času vključena mariborska germanistika na čelu z Vido Jesenšek, izpostavimo projekt SprichWort, ki je trajal od leta 2008 do 2010. Oddelek za germanistiko Filozofske fakultete Univerze v Mariboru ga je vodil v sodelovanju z univerzami Szeged (Madžarska), Trnava (Slovaška), Zlín (Češka), TU Graz (Avstrija) in Inštitutom za nemški jezik v Mannheimu (Nemčija). V njegovem okviru je nastala petjezična podatkovna baza s paremiološkimi ustreznici (iz slovenščine,

nemščine, češčine, slovaščine in madžarščine), opremljenimi z razlago pomena in komentarji o posebnostih rabe, ustaljenosti in variantnosti. Izhodišče za medjezikovno primerjavo je bil nabor 300 najbolj pogostih nemških pregovorov glede na pojavitve v korpusu DeReKo (Steyer 2012). V slovenski paremiologiji je ta projekt okrepil zanimanje za frazeološke ustreznice, za slovaškega paremiologa Āurĉa, ki je prav tako sodeloval v projektu, pa je pomenil dodaten impulz za izdelavo sodobne tipologije frazeoloških ustreznic in suprasemantiĉnih razlik⁸.

V Mariboru je leta 2012 potekala mednarodna konferenca Europhras s podnaslovom *Frazeologija in kultura*, na kateri je bila tudi paremiologija dobro zastopana. Mariborska germanistika je leto kasneje v sodelovanju z ljubljanskim Inštitutom za slovensko narodopisje priredila tudi dvodnevno frazeološko in paremiološko konferenco z naslovom *Veĉ glav veĉ ve: Frazeologija in paremiologija v slovarju in vsakdanji rabi*.

2.2 Kratek oris sodobne slovaške frazeologije in paremiologije

2.2.1 Slovaška frazeologija na splošno

Frazeologijo je kot samostojno jezikoslovno disciplino v slovaškem prostoru uveljavil Mlacek z delom *Slovenská frazeológia* (1977 in 1984). Z njim je po oceni Balákove (2011: 22) vpeljal v slovaško jezikoslovje novejšo frazeološko paradigmo. Ta pomeni pragmatični premik od osredotoĉanja na jezikovni sistem k posveĉanju pozornosti (tudi) jezikovni rabi. Mlacek je paleto pojavnosti frazeoloških enot zajel s krovnim pojmom treh eksistencialnih podob frazeologije: enote v slovarski obliki, variante in prenovitve. Ta koncept je, vkljuĉno s podrobno tipologijo frazeoloških variant in prenovitev, poglobil v delu *Tvary a tváre frazém v slovenĉine* (2001). Mlacek je v slovaško frazeologijo uvedel tudi vse glavne novosti, ki jih je prineslo Mokijenkovo delo *Славянская фразеология* (1980). Źe v osemdesetih letih je Mlackovo delo vplivalo tudi na slovensko frazeologijo. Mejniki za slovaško frazeologijo predstavlja izid dela *Frazeologická terminológia* (Mlacek, Āurĉo, Skladaná, Miko, Krošláková, Jankoviĉová, Dobríkova 1995). Po ruski (Birih, Volkov, Nikitina 1993) in nemški (Günther, 1990) frazeološki terminologiji je slovaška izšla tretja na svetu, od leta 2005 pa je vkljuĉena tudi v spletno *Slovaško terminološko podatkovno*

⁸ Omenjeni tipologiji bomo uporabili tudi v naši disertaciji (poglavji 7.2 in 7.3) ter ju skušali tudi obogatiti in kritiĉno ovrednotiti.

bazo, ki jo ureja Jazykovedný ústav Ľ. Štúra. V veliki meri se zgleduje po ruskem delu *Словарь русской фразеологической терминологии* (Birih, Volkov, Nikitina 1993). Terminologija v vlogi osnovne enote frazeološkega sistema jezika navaja izraza *frazem* (*frazéma*) in *frazeologizem* (*frazeologizmus*). Frazem slovaška terminologija obravnava kot specifičen tip ustaljene besedne zveze, za katero sta značilni ekspresivnost ter desemantizacija njenih sestavin.

Pomembno vlogo v sodobni slovaški frazeologiji je odigrala serija zbornikov *Frazeologické štúdie*. V letih med 1996 in 2005 je izšlo pet zvezkov, vanj pa je prispevala tudi vrsta tujih frazeologov. V publikaciji *Frazeologické štúdie* je izšlo tudi nekaj člankov z izvorno slovaško teorijo jezikovnih principov v frazeologiji. Razmišljanja o teoriji jezikovnih principov znotraj frazeologije sta sprožili razpravi Juraja Dolníka *Jazykové princípy vo vystavbe frazém* in razprava Jána Horeckega *Návrh na vymedzenie frazémy v drugi številki omenjenega zbornika* (1997). Od takrat je bila na Slovaškem vprašanju splošnih jezikovnih principov posvečena vrsta razprav. Mlacek (1999: 126-127) poudarja, da bi se bilo treba v frazeologiji posebej posvetiti štirim osnovnim principom: principu drugotnosti (Horecký 1997), funkcijske separacije (Dolník 1997), jezikovne ekonomije (Telija 1997) in zaznamovanosti (Mlacek). Dodaja, da seznam ni končen. Slovaški jezikoslovci so se v frazeologiji posvetili še delovanju drugih splošnih principov, npr. principu iracionalnosti (Dolník 2007).

Pristop k frazeologiji z iskanjem splošnih principov lahko označimo kot analogičen pristop, saj se v razlagi frazeoloških pojavnosti opira na sistemske značilnosti jezika kot celote. Poudarimo, da je na slovaško frazeološko teorijo vplival tudi anomalichen pogled na frazeologijo češkega frazeologa Čermáka, ki se odraža v delih Petra Ďurča. Ďurčo je predstavil tudi samosvoj pristop k vprašanju anomalichnosti frazemov. Pravi (1996: 99), da gre pri anomalichnosti in analogichnosti za vprašanje izbire predmeta, ki ga proučujemo, in v to vprašanje vpelje opozicijo diahronije in sinhronije, saj se pri proučevanju frazema kot kombinacije sestavin oz. kot produkta kombinacije, kažejo analogije z običajnim jezikom, pri proučevanju frazema kot že dane enote, pa se le-ta kaže v primerjavi z običajnim jezikom kot anomalichna oblika.

Z diahronega vidika je slovaško frazeologijo raziskovala Jana Skladaná (1993). Poleg nje se je diahronim vprašanjem posvečal tudi Mlacek, kar je posebej razvidno iz njegovih prispevkov v zbornikih *Studia Academica Slovaca* v zadnjih dveh desetletjih. Skladaná (1997: 146-147) ocenjuje, da Mlacek v analizah sinhronega stanja ves čas opozarja tudi na problematiko diahronih vprašanj. Utemeljuje, da je Mlacek diahroni pogled vnesel v

raziskovanje slovaške frazeologije in paremiologije na osnovi Mokijenkovihi petih frazeoloških opozicij: ustaljenost : neustaljenost (variantnost); modelnost : nemodelnost; implicitnost : eksplicitnost, slikovitost : neslikovitost ter sinhronost in diahronost. Mlacek poudarja, da je frazeološki fond (morda paradoksalno) eden izmed najbolj spremenljivih delov jezika, spreminja pa se tudi njegov način uveljavljanja v govoru (2003).

Na frazeografskem področju izpostavimo, da po delu *Malý frazeologický slovník* (Smiešková 1977) sodobnega frazeološkega slovarja za slovaščino, kakršen je češki *Slovník české frazeologie a idiomatiky*, zaenkrat še ni. V zadnjih dveh desetletjih pa je izšlo nekaj zbirk, kakršni sta *Člověk a příroda vo frazeologii* (Habovštiaková, Krošláková, 1996) ter izbor gradiva iz zbirke Adolfa Petra Zátúreckega *Slovenské přísloví, porekadlá a úsloví* (1996), ki je sicer izšla leta 1897 v Pragi.

2.2.2 Slovaška paremiologija

Slovaška frazeološka terminologija definira obliko malega folklornega obrazca, ki z vidika jezika spada v frazeologijo – *paremijo* (*parémia*). Med paremije prišteva v prvi vrsti pregovore in reke, poleg tega pa še npr. pranostike, wellerizme in uganke. Variantnost slovaških paremij je s sinhronega in diahronega vidika raziskal Mlacek (1993, 1997, 2003, 2004a, 2005). Že na začetku devetdesetih let se je posvečal tudi pomenu pragmatičnih okoliščin, ki vplivajo na uveljavljanje paremij v komunikaciji (1993). Ugotavljal je, kakšno mesto imajo v paremiologiji pranostike in v kolikšni meri odstopajo od glavnih značilnosti frazeologije ter stavčnih frazemov, da pogosto niso vključene niti v t.i. široko razumevanje frazeologije (1980). Mlacek je zanimalo tudi vprašanje meje med pregovorom in reko (1983: 133, 2004: 48). V razmišljanju se pogosto naslanja na študijo *Přísloví jako součást kontextu* (1971), ki jo je o pregovorih in rekah leta 1942 napisal član praškega lingvističnega krožka Ján Mukařovský. Mlacek ugotavlja, da je meja med pregovorom in reko pogosto nejasna in prehodna. Upošteva opozorilo Mukařovskega, da je za pregovore in reke ključno sobesedilo, v katerem se pojavljajo, se pa ne strinja z njegovo tezo o obstoju nestavčnih rek, ker bi to kršilo Permjakovovo merilo glede meje med tekstom in delom teksta. V slovaško paremiologijo je Mlacek (2009) vpeljal Miederjev pojem *antipregovora* (slovaško: *antipřísloví*).

Slovaško jezikoslovje je v devetdesetih letih dobilo dodaten vpogled v sodobno frazeološko in paremiološko metodologijo z Ďurčevimi deli. Kot germanist in rusist je Ďurčo pozorno spremljal ponovni teoretični in metodološki zagon frazeologije v

devetdesetih letih in k njemu tudi vidno prispeval z lastnimi raziskavami. Āurčo se v veliki meri posveča empirični paremiologiji, ki je za pričujočo disertacijo ključnega pomena. Od devetdesetih let dalje predstavlja različne teoretične in metodološke novosti, med katerimi izpostavimo izvedbo projekta slovaškega paremiološkega minimuma (2002), zamisel o paremiološkem optimumu (2006) ter tipologijo frazeoloških ustreznic in suprasemantičnih razlik (2012, 2012a). Āurčo v raziskavah paremij v konkretnem besedilnem okolju ter z vidika njihove pogostnosti uporablja korpusni pristop, v čemer se zglčuje po češki frazeologiji. Soustvarjal je tudi slovaško *Paremiološko spletno podatkovno bazo*.

2.3 Teoretična izhodišča – stavčni frazemi, paremije in pregovori

Preden izpostavimo nekaj pomembnejših terminoloških in teoretičnih razmejitev, poudarimo, da se na različnih ravneh in v različno širokih frazeoloških temah vedno znova pojavljajo težave, ki izvirajo iz neostrih mej in prehodnosti ene pojavnosti v drugo. Problem širših in ožjih teoretičnih in terminoloških zamejitev izhaja že iz dejstva, da se raziskovalci opirajo na tipične lastnosti, s tem pa posledično v razumevanju frazeološkega in paremiološkega gradiva, ki je izredno živo in plastično, ustvarijo predstavo o jedru in obrobju. S te točke vodi več poti, ki problematiko še dodatno poglobijo. V sinhronem smislu gre za možnost poudarjanja jedra in izločanja obrobnih pojavov iz raziskave, redkeje pa za poudarjanje obrobij kot stičnih točk z drugimi pojavnostmi. Tako v sinhronem smislu (vzporedne terminološke postavke) kot v diahronem (razvojno spreminjanje postavk) frazeologi določajo podobne, a delno drugačne nabore tipičnih lastnosti, ki zamejujejo predmet njihovega proučevanja. Najprej se bomo na kratko posvetili primeru vzporednega razvoja dveh zelo sorodnih konceptov *idioma* in *frazema*, ki je povezan z vprašanjem spodnje (besedne) zamejitve proučevanih enot. Druga problematika, ki se začneja pri zgornji meji oz. stavčnem frazemu, se še dodatno povečuje, ker sta frazeologija in paremiologija vključili v svoj terminološki slovar nabor splošnih in tradicionalnih (ne pa še terminoloških) oznak. Zaradi količine sopomenskih in delno sopomenskih oznak, ki po eni strani presega potrebe terminologije, po drugi pa jih ne zadovoljuje povsem, sta frazeološki in paremiološki terminologiji neizbežno morali izbirati selektivno in s tem vzpostavili razkorak, h kateremu je treba pristopiti pazljivo.

2.3.1 Frazeologija in idiomatika

Vprašanje, kaj je osnovna enota frazeologije, je bilo bistveno, ko se je frazeologija še oblikovala kot samostojna disciplina, pomen tega vprašanja pa se od časa, ko je frazeologija že razmeroma utrdila svoj status, ni zmanjšal. Vzporedno z razvojem frazeologije, ki je prevladovala v slavističnih in kasneje germanističnih študijih, se je, predvsem v romanskih in anglosaških študijih, razvijala idiomatika. Da gre pri uporabi terminov obeh disciplin ponekod za vzajemno prepletanje, ponekod pa za nedisciplinirano rabo, ugotavlja Kržišnik (2010a: 84). Mlacek poudarja, da je razumevanje termina idiom prešlo od Saussurejevega pojmovanja vsega, po čemer je določen jezik specifičen po oblikoslovni, skladijski, besedotvorni in glasoslovni plati k poimenovanju za vse ustaljene besedne zveze v zahodnem jezikoslovju (1984: 22). Tu se ponovno zastavlja vprašanje, kaj predstavlja celoto, saj frazeologi nemetaforičnih frazemov pogosto niso prepoznavali kot frazeme. Mlacek dodaja, da je ta izraz včasih rabljen kot sopomenka tipu frazemov, pri katerih je motivacija popolnoma nejasna. V slovenski frazeologiji je po vzoru tipologije Šanskega in termina *фразеологическое сращение* (Birih, Volkov, Nikitina 1993: 98) Toporišič (1974: 275) za take enote predlagal izraz *zraslek*, v slovaščini pa se za to uporablja izraz *frazelogický zrast*, zato je Mlacek mnenja, da je v tem pomenu izraz idiom nepotreben. Drugačen pogled na idiomatičnost opazimo že pri Đurču (1996), po katerem je idiomatičen tak izraz, ki je nestandardna in izvorna povezava in uporaba jezikovnih sestavin v novi funkciji. To je blizu Čermákovi definiciji frazema in idioma: »Frazem ali idiom je taka nemodelna in ustaljena sintagma elementov, v kateri je vsaj eden izmed njih z vidika drugega del skrajno omejene in zaprte paradigme (formalno in večinoma tudi semantično).« (Čermák 1993: 45)⁹. V zadnjem času ima močan vpliv Čermákov koncept, po katerem sta frazeologija in idiomatika različni optiki, s katerima lahko pristopimo k (skoraj) istemu predmetu. Raziskovanje pomena je idiomatski pogled, raziskovanje zgradbe pa frazeološki, kar je skladno z osredotočanjem na stalnost in večbesednost izraza v slavistični frazeologiji in na neprevedljivost in neizpeljivost pomena frazema iz njegovih sestavin v anglistični frazeologiji (Kržišnik 2010a: 85). Tudi tu je bistveno vprašanje zamejitve proučevanih jezikovnih enot na besede ali večbesedne enote, pri čemer pa, kot ocenjuje Kržišnik (2010: 86-88) Čermák ni vedno strikten, poleg tega pa je treba upoštevati dejstvo, da se slovanski jeziki od germanskih razlikujejo po veliko

⁹ »Frazém a idiom je pak takové nemodelové a ustálené syntagma prvků, z nichž aspoň jeden je z hlediska druhého členem extrémně omezeného a zavřeného paradigmatu (formálně a většinou i sémanticky).«

manjši meri poenobesedenja. Toporišič je konceptu enobesednih frazemov nasprotoval (1974: 274-275). Prizadevanje Čermáka za vzpostavitev splošne teorije frazeologije je po mnenju Erike Kržišnik smiselno, po preučitvi idiomatskih tvorjenk in sklopov v slovenščini pa zaključuje:

Obenem smo na gradivu slovenskega jezika, ki je pač eden od slovanskih jezikov, ugotovili, da idiomatske tvorjenke do stopnje zloženk kažejo sistemsko besedotvornost, kar jih izloča iz frazeoloških enot, določenih z anomalnostjo, ali njihovo frazeološkost vsaj postavlja pod vprašaj. Nedvomno pa pri njih gre za idiomatske besede. Pri besedotvornih sklopih, vsaj tistih, ki ne gredo skozi proces konverzije, je mogoče govoriti o frazeoloških enotah (ne glede na obliko zapisa). Še naprej ostaja odprto vprašanje frazeološkosti zvez glagol+se. (2010a: 92).

2.3.2 Frazeološke univerzalije

Tipične lastnosti frazeoloških enot, ki jih je izpostavljala tradicionalna frazeologija, mnogi frazeologi v sodobnih konceptih relativizirajo. Mlacek je še leta 1984 v delu *Slovenská frazeológia* definicijo frazema opiral na pojma slikovitosti in ekspresivnosti: „Frazeologická jednotka (frazeologizmus) je ustálené slovné spojenie, ktoré sa vyznačuje obraznosťou a nerozložiteľnosťou svojho významu, ako aj expresívnosťou“ (Mlacek 1984: 46). Tipične lastnosti, ki jih poudarja slovenska frazeologija, so večbesednost, stalnost, nezamenljivost sestavin, nemotiviranost oz. neizpeljivost pomena iz sestavin in ekspresivnost (Kržišnik 1994a: 92, 2010: 85), kot smo videli v prejšnjem poglavju, pa Kržišnik (2010, 93) kot pomembno merilo upošteva tudi anomalničnost. Frazemi po njenem mnenju izražajo subjektivno razmerje, ki je rezultat kolektivnega razmišljanja, kar jih loči od ustvarjalne metafore in metonimije, saj je pri njiju razmerje individualno subjektivno, s čimer je drugačen tudi učinek na sprejemnika (Kržišnik 1991: 90). To lahko navežemo na ugotovitev (Dobrovoljski, Piirainen 2005: 31), da za razlago frazemov kot konvencionalnih znakov kognitivna teorija konceptualne metafore ne zadošča, saj jo je treba dopolniti z dodatnim védenjem o kulturnih specifikah, ki so vplivale na te znake. Ďurčo (1996: 91) našteva lastnosti, ki so v frazeologiji dolgo veljale za splošno veljavne: večbesednost, ustaljenost, ekspresivnost, slikovitost, anomalničnost in motiviranost. Izpostavlja, da različni frazeologi merilo večbesednosti rešujejo na različne načine. Nekaterim zadošča ena polnopomenska in ena nepolnopomenska beseda, drugim šele dve polnopomenski besedi. Opozarja, da bi s takim omejevanjem iz frazeologije izločili marsikatero modalne stavčne frazeme, pa tudi vse frazeme, sestavljene iz predlogov, členkov in medmetov.

Ustaljenost Āurčo relativizira z dejstvom, da je to lastnost celotnega jezika, v dialektiki z dinamiko sprememb pa nastopa tudi v frazeologiji. Po njegovem mnenju frazeološka motivacija ni specifična do te mere, da bi frazeme ločila od drugih enot, poleg tega pa v samem frazeološkem fondu (ne)jasnost motivacije zelo niha. Ocenjuje tudi, da sta ekspresivnost in slikovitost le potencialni in ne nujni lastnosti. Če definiramo frazem z merili ustaljenosti, slikovitosti, ekspresivnosti in večbesednosti, po Āurčevem mnenju (1996: 99-100) zamejimo le majhen izsek frazeologije. Tako kot Āermák (2001: 93) opozarja, da bi z omejevanjem na metaforične izraze morali odmisлити vsaj polovico pregovornega fonda v jeziku. Razlago pomena frazemov ni dobro omejevati na model metonimije ali metafore že zato, ker je ponekod motivacija tako nejasna, da je takšen model težko dokazati (Filipec, Āermák 1985). Namesto premika semantike gre pri Āermákovem konceptu po Āurčevi oceni za *pobeg* semantike (1996: 98). Āermák (1993: 45-46) nasprotuje konceptu univerzalnih lastnosti, ki so značilne za celoten jezik. Zavzema se za nabor takih lastnosti, ki so značilne le za frazeme. Uspe mu najti deset frazeoloških univerzalij: 1. frazem obstaja v vsakem naravnem jeziku; 2. obstaja na vseh ravneh kombinatorike jezikovnih enot; 3. je rezultat naključne, nemodelne tvorbe; 4. je osnovan na (notranji, paradigmatski, sintagmatski ali hkratni paradigmatski in sintagmatski) anomaliji; 5. je dan z neaditivno funkcijo vseh elementov (ne gre za vsoto pomenov); 6. s svojo funkcijo analogično odgovarja funkciji običajne kombinacije običajnih elementov svoje ravni; 7. je funkcijsko in slovnično vedno do določene mere defekten in omejen; 8. je omejen tudi z vidika transformacije; 9. opravlja funkcijo poimenovanja, ki je ekonomično in z vidika reference odprto; 10. je najbolj priročno in ekonomično sredstvo za pragmatičen in ocenjevalni tip izražanja (1993: 46-51). Izmed tipičnih lastnosti, ki so jih frazeologi pripisovali frazemom v zadnjih desetletjih, po Āermákovu redukciji ostaneta le anomalčnost in neaditivnost pomena. Tudi Āurčo (1996: 100) ocenjuje, da je anomalčnost ena izmed bistvenih lastnosti frazemov, kljub temu, da sta od primera do primera po njegovem mnenju mera in tip anomalčnosti različna.

2.3.3 Prekrivnost frazeologije in paremiologije

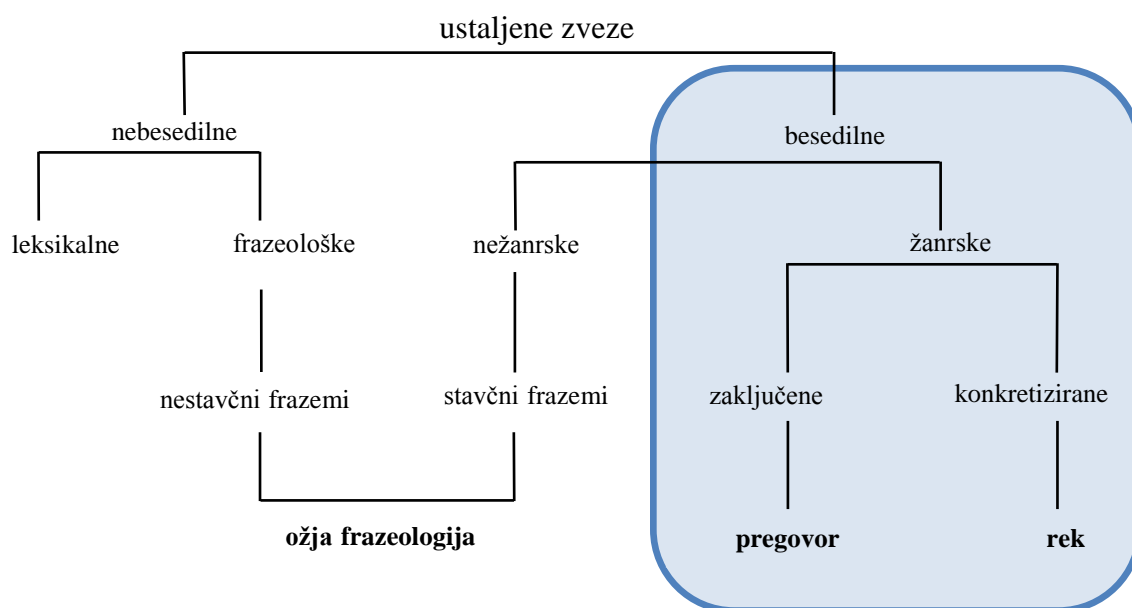
Kot smo že poudarili, bomo največ uporabljali termina *paremija* in *pregovor*, v nekaterih (širših) kontekstih pa tudi *stavčni frazem*. Kar Toporišič (1974: 274) opisuje kot rečenice, so po Āermáku (2001: 93-94) frazemi stavčnega tipa. Mednje poleg raznih pragmatičnih stavčnih frazemov (in še česa) spadajo pregovori (in reki), ne pa tudi širše *paremije*.

Termin *paremija* v slovenščini še ni uveljavljen, namesto njega se pojavlja izraz *paremiološka enota* (Ulčnik 2011: 64), pogosto pa tako frazeologi (Kržišnik 2008: 38), kakor tudi slovstveni folkloristi (Babič 2012: 27) zožijo pozornost le na pregovore. Menimo, da je enobesedni termin *paremija* potreben zaradi zgoščenosti in sistemske analogije z drugimi enobesednimi termini, kakršen je *frazem*. Poleg tega je termin, kot bomo pokazali v nadaljevanju, v rabi tudi v drugih evropskih frazeologijah in paremiologijah. Kot bomo videli v poglavju 4.1.5, v virih za izhodiščni korpus močno prevladujejo pregovori (in reki), redkejšje so krilatice, zelo redki pa npr. wellerizmi. Začnimo s problemom mesta pregovorov in rekov v frazeologiji, nadaljujmo pa z njihovim položajem v paremiologiji in odnosom do ostalih paremij.

2.3.3.1 Stavčni frazemi in paremiološki žanri

Ozko dojemanje frazeologije je bilo značilno za obdobje pred sedemdesetimi leti, ponovno zanimanje za stavčne frazeme pa se je lahko pojavilo šele, ko je frazeologija ovrгла tezo o ekvivalentnosti frazema z besedo in svoje raziskave od pojmovanja frazema v vlogi poimenovalne enote usmerila k pojmovanju te enote v komunikativni vlogi (Mlacek 1983: 136). Čermák in drugi češki jezikoslovci v frazeologijo vključujejo tudi stavčne frazeme in med njimi pregovore, reke, pranostike, krilatice, citate in tujejezične citate (Čejka 1992: 35, Čermák 2007: 537). Ozko dojemanje frazeologije, po katerem se je jezikoslovje ukvarjalo le z besednozveznimi frazemi, zavrača tudi Burger (2005: 29). Po njegovem mnenju se jezikoslovje mora posvetiti pregovorom, poleg tega pa opozarja, da ne sme spregledati antipregovorov in pragmatičnih stavčnih frazemov. Mlacek se strinja z Mokijenkomo (1980), da so izmed vseh paremij pregovori in reki genetsko najbližje ožji frazeologiji, obenem pa poudarja (1983: 130), da so ji blizu tudi po funkciji. Z ustaljenostjo, semantičnim premikom in ekspresivnostjo izpolnjujejo vse tri osnovne značilnosti frazemov (1983: 135). Problem razmerja pregovorov in rekov do frazeologije je po njegovem mnenju veliko bolj povezan z razvojem frazeologije kot vede kot pa s spremembami v razumevanju teh dveh žanrov. Ko je frazeologija v zgodnjem obdobju pregovor in rek postavljala v središče svojega zanimanja, se o tem razmerju ni nihče spraševal, ko pa ju je kasneje ožja frazeologija zaradi enačenja funkcije frazema s funkcijo besede izključila iz nabora enot, ki se jim je posvečala, pa se problema prav tako nihče ni sistematično lotil (Mlacek 1983: 135). Razmejitev žanrskih stavčnih frazemov (paremij) in nežanrskih stavčnih frazemov je razvidna iz naslednjega grafa, ki ga je predstavil Mlacek

(1983: 138). Z modro barvo smo označili območje, ki ga bomo zajeli s pomočjo paremioloških minimumov in optimumov:

Shema 1: Mlacek (1983: 138)

Poudarimo, da nam v današnjem času besedilni korpusi omogočajo, da po številnih pojavitvah preverimo, ali gre za frazem stavčnega ali nestavčnega tipa. S pomočjo tega orodja in merila pogostnosti je nastal četrti zvezek slovarja *Slovník české frazeologie a idiomatiky* (Čermák 2009), ki obsega okoli 10000 gesel s stavčnimi frazemi¹⁰. Ker ta slovar v veliki meri temelji tudi na sodobnem pristopu k obdelavi govornih virov (Čermák 2009: 7)¹¹, je delež nepregovornih stavčnih frazemov še večji. Tudi Mlacek (1983: 137) opozarja, da je poleg pregovorov in rekov v jeziku prisotnih precej tipov stavčnih frazemov, ki še niso zadovoljivo raziskani. Pregovorov je v češkem slovarju komaj desetina, kar priča o močnem nesorazmerju med nizko številčnostjo pregovorov med stavčnimi frazemi na eni strani in močno prevladujočo predstavo o njihovem središčnem položaju, ki je razvidna iz deleža raziskav, ki se jim posvečajo¹².

¹⁰ Med sodobnimi frazeološkimi slovarji sodi to delo nedvomno v sam vrh, ne le zaradi zasnove, temveč tudi zaradi situacijskega pristopa k pomenu frazemov in nekaterih edinstvenih frazeografskih poskusov, kakršno je označevanje intonacije enot (Čermák 2001: 94).

¹¹ Prag za uvrstitev stavčnega frazema, ki so ga češki slovaropisci (ročno) registrirali neposredno iz posnetega ali slišane govora, je bila vsaj dvakratna pojavitve pri dveh neodvisnih virih, nadaljnje merilo za uslovarjenje pa preverba v Češkem narodnem korpusu (Čermák 2009: 7).

¹² Mednje seveda sodijo tudi raziskave v okviru našega dela, ki pa jih je treba razumeti kot odziv na stanje v slovarjih in zbirkah v prizadevanju za zamejitev poznanih in aktivno rabljenih enot v uslovarjenem gradivu.

Tudi v slovenskem prostoru se je z izjemo omenjenega Toporišičevega članka, stavčnim frazemom kot celoti posvečalo bolj malo pozornosti. Toporišič ob razmejevanju rečenic od rekel poudarja odločilni pomen stavčne oblike, ki je vnaprej dana v našem spominu:

Razlika med tema dvema vrstama frazeologemov ni morda v prisotnosti ali odsotnosti prisojevalne sintagme, temveč ravno v tem, da se prva vrsta, kadar je prisojevalna (predikativna), v povedi določa (modificira) glede osebe, časa, spola in sklona (vsaj v večini), medtem ko je druga že povedna v našem pomnilniku (spominu). Prvi tip imenujem reklo, drugega rečenica. (1985: 33)

Po Toporišiču rekla, kot na primer *verjeti komu na besedo* šele v govoru z upovedovalnimi določitvami usposobimo za povedi ali dele povedi. Med rečenicami Toporišič našteva tudi take enote, kot sta *Bog pomagaj* in *Za božjo voljo*, kar potrjuje širino tega pojma, ki je primerljiva s Čermákovim dojetjem stavčnih frazemov. Čermák (2001: 93) kritizira ozko zamejevanje frazeološkega jedra na besednozvezne frazeme kot zastarel pogled, ki je desetletja raziskovalcem omogočal izbiranje tipičnih pojavnosti, ki jih je bilo najlažje opisovati. Kot je zapisal v razpravi *Propoziciční frazémy a idiomy v češtině*, v Evropi leta 2001 ni bilo niti enega specializiranega slovarja za stavčne frazeme, ker se raziskovalci najpogosteje osredotočijo na besednozvezne frazeme, stavčne pa zanemarijo, ali pa si za predmet raziskav izberejo le pregovore, kot da predstavljajo jedro stavčnih frazemov. Poudarja, da za stavčne frazeme lahko uporabimo ista merila anomalnosti in kombinatorične edinstvenosti iz že omenjene definicije (Čermák 2001: 93).

Če primerjamo to stanje s stanjem v paremiologiji, odkrijemo še eno nesorazmerje, saj pregovori (in reki) z vidika številčnosti v njej predstavljajo jedro¹³. Po oceni Permjakova (1988: 84) obsegajo kar tri četrtine celotnega fonda. Mieder (2004: 125) grški izraz *paremia* enostavno enači z latinskim *proverbium* s pomenom pregovora in dodaja, da izraz paremiologi uporabljajo, ker želijo pregovore razumeti v širšem kontekstu kot le jezikoslovnem. Avtor prelomnih del na področju frazeologije in paremiologije v sedemdesetih letih, uporablja izraz *паремия* široko (Пермяков 1970: 102, 1988: 90). Med paremije prišteva 25 žanrov, ki jih razdeli po besedilnih funkcijah¹⁴: funkcija modeliranja stvarnosti (pregovori in reki, wellerizmi in šale-enodejanke), poučna funkcija (uganke,

¹³ V tem dejstvu moramo iskati razlog za mnoge posplošitve, ki jih raziskovalci dopuščajo pri uporabi termina pregovor. Tako so se na primer v naboru pregovorov, ki jih je s terensko raziskavo preverjala Marija Makarovič, kot povzema Grzybek (2008: 31) znašli tudi trije besednozvezni frazemi, rabljeni v povedi, en wellerizem in še kaj.

¹⁴ Za izraze v narekovajih zaenkrat nismo našli ustaljenega termina v okviru slovenskih folklornih žanrov zato smo jih prevedli s pogojno ustreznico. Ustreznice nismo našli za naslednje žanre: *скороговорки, пустоговорки, докучные сказки, покупки* in *угрозы*.

»naloge«, »logične uganke«, delovni vzkliki), napovedovalna (prognostična) funkcija (pranostike, razlage sanj, vedeževanja, vraže, uvere), magična funkcija (voščila, zdravice, kletve in zagovori), negativna komunikativna funkcija (šaljivi odgovori, »dopolnitve«, »zgodbice«), humorna funkcija (»armenske uganke«, »domislice«, šaljiva vprašanja) in ornamentalna funkcija, ki je značilna za vse žanre (Пермяков 1970: 90). Izraz *parémia* je uveljavljen tudi v slovaški frazeološki terminologiji (Mlacek, Āurčo 1995). Paremiologijo obravnava kot poddisciplino folkloristike, s katero se ukvarja tudi frazeologija, paremije pa kot enote, ki imajo poleg frazeoloških lastnosti tudi posebne folklorne lastnosti. Izraz paremiologija poleg discipline pomeni tudi fond paremij v določenem jeziku (Mlacek 1984: 125). Mlacek (1983: 136) našteva, da paremiologija pristopa k paremijam z jezikoslovnega, literarnega in kulturološkega vidika. Paremije imajo po njegovi oceni vse značilnosti frazemov, poleg tega pa še dodatne značilnosti (malih) folklornih žanrov.

Zaradi teh dvojnih naborov lastnosti Permjakov (1988: 85) loči posebno paremiološko raven jezika. Paremije so po Permjakovu (1988: 80) jezikovni klišeji v obliki povedi (pregovori, reki, vraže ipd.) ali manjši verigi povedi (kratke šale, uganke ipd.). Tako paremije kakor tudi frazemi v ožjem smislu in besede so v Permjakovovi teoriji klišeji, ki se uporabljajo kot znaki (1970: 7). Od preostalih frazemov se paremije ločijo po tem, da predstavljajo zaključeno besedilo (tekstem) in ne le njegovo posamezno enoto (1970: 9-10), poleg tega pa imajo, tako kot tudi preostali folklorni žanri, svojo temo in so situativni (1988: 83). Permjakov (1988: 82) njihov položaj prikazuje v razpredelnici razmerja med tipi klišejev in znanstvenimi področji ter strokami, ki jih proučujejo:

PODROČJE	leksika v širokem smislu		paremiologija							
	ožja leksika	frazelogija v širokem smislu		folklorologija		folklorologija				
TIP KLIŠEJA		besede	frazeloške enote	paremije v obliki nezaključenih povedi	paremije v obliki zaključenih povedi	nadfragne poremije, ki jih izgovarja ena oseba	nadfragne poremije, ki jih izgovarja več oseb	basni in šale	kumulativne pravljice	druge pripovedne folklorne oblike
	STROKA	jezikoslovje		folklorologija		folkloristika				

Razpredelnica 1: Permjakov (1988: 82)

V tej grafični ponazoritvi smo z modro barvo označili polje, ki je skladno z označenim poljem v Mlackovi shemi. Pregovori (paremije v obliki zaključenih povedi) in reki (paremije v obliki nezaključenih povedi) se nahajajo na presečišču zanimanja jezikoslovja in folkloristike. Če navedene razmejitve sopostavimo z zgoraj omenjeno Permjakovo delitvijo paremioloških žanrov po funkcijah, lahko zaključimo, da se jezikoslovci večinoma posvečajo prav poremijam s funkcijo modeliranja stvarnosti. Razumljivo je, da so jezikoslovcem take enote zaradi svoje kompleksnosti in prehajanja v nestavno frazeologijo (s transformacijami) posebej zanimive, ni pa povsem razumljivo, zakaj tudi poremije z drugimi funkcijami niso pritegnile pozornosti nase v vsaj malo večji meri. Kot bomo videli v nadaljevanju (3.1), je spekter poremij zožil tudi sam Permjakov v okviru svojega koncepta paremiološkega minimuma.

Kot je razvidno iz razpredelnice, med poremije spadajo še nekateri (daljši) paremiološki žanri, ki se jim frazeologija v širokem smislu včasih posveča, včasih pa tudi ne¹⁵ (Permjakov 1988: 84). Gre za *nadfragne poremije* (rus: *сверхфразовые пемии*), ki se

¹⁵ Permjakov (1988: 82) je to ponazoril s črkanimi puščicami.

dalje členijo po tem, ali jih izgovarja en ali več govorcev. Take paremije so tudi wellerizmi, ki se jim bomo posvetili v podpoglavju 2.3.5.4. Tudi Toporišič omenja skrajne primere stavčnih frazemov, ki so sestavljeni iz dveh povedi in navaja dialoško enoto: »Mož, jejte repo, da boste imeli ženo lepo. Mož: Če snem tudi kad in obroče, me nobena vzeti noče« (1974: 275). Širši folklorni žanri, ki po shemi Permjakova ne spadajo v ožjo paremiologijo, so basni, šale, kumulativne pravljice ter drugi daljši pripovedni žanri in bolj zapletene (večdelne) pravljice. Za paremiologijo v širšem smislu so, kot dodaja Permjakov (1970: 102), določeni širši folklorni žanri (npr. širše pravljice in basni), zanimivi posebno v primerih, ko posamezne paremije izvirajo iz njih.

2.3.3.2 Pregovor in rek kot prehodni pojavnosti

Preden si ogledamo različne definicije pregovora in se na kratko posvetimo še nekaterim drugim paremiološkim žanrom, se ustavimo pri problemu (ne)ločevanja med pregovorom (slovaško: *príslovie*) in rekom (slovaško: *porekadlo*). Gre za prehodni pojavnosti tako v smislu prekrivnosti frazeologije in paremiologije kakor tudi v smislu težko določljive meje in medsebojne prehodnosti med pregovorom in rekom (Пермяков 1970: 8-9). Mlacek (1983: 131) pravi, da je povečini za pregovore značilna zaključenost misli, ki jo vsebujejo, za reke pa nezaključenost. Z oblikovnega vidika so za pregovore značilni velelnik, gnomični sedanjik in tretja glagolska oseba. Poleg tega jih po Mlacku lahko razlikujemo tudi glede na njihovo sporočilnost: „Príslovía majú nielen obraznú platnosť, ale obsahujú aj istý poučný zámer, majú didaktizujúce poslanie. Porekadlá sú zasa obrazné výrazy bez tohto poučného zámeru“ (Mlacek 1983: 131, 1984: 127). Tudi Habovštiaková in Krošláková navajata, da gre pri pregovorih večinoma za didaktično sporočilo, pri rekih pa ne, vendar je meja med njimi pogosto težko določljiva (1996: 8). Mlacek (1983: 133) se posveča razmejitvi pregovorov in rekov ter se hkrati sprašuje o meji stavčnih in besednozveznih frazemov. Strinja se s Permjakovom (1970: 8-9, 1988: 83-84), da so pregovori ustaljene stavčne enote, ki ne potrebujejo dopolnila iz sobesedila, reki pa ustaljene stavčne enote, ki tako dopolnilo potrebujejo. V navezavi na merilo Permjakova (1988: 83), da gre pri obeh žanrih paremij za teksteme in ne le elemente besedila, poudarja, da mora iti za stavčne enote in s tem nasprotuje tezi Mukašovskega (1971: 314) o nestavčnih rekih in s tem prehodnosti tega tipa med dvema ravnema. Dejstvo, da pregovori predstavljajo v primerjavi z reki bolj (pomensko in zgradbeno) zaključene paremije, se

odraža tudi tem, da se poskusi definicij, ki si jih bomo ogledali v naslednjem poglavju, tičejo večinoma le pregovorov ali pa kvečjemu obeh žanrov.

2.3.4 Pristopi k definicijam pregovora

Oglejmo si, kako se je v zadnjih desetletjih spreminjal pogled na pregovore. Pri osnovnih lastnostih teh enot ponovno naletimo na problem, ki izhaja iz določanja jedra in obrobja. Jedro pregovorov je tisto, kar tradicionalni koncepti označijo kot »ljudska modrost«, obenem pa zanemarijo številne enote z drugačno, tudi izrazito šovinistično sporočilnostjo (prim. Mieder 1997, 1985, Kochman-Haladyj 2008, 2012). V pregledu različnih definicij pregovorov Mieder (2004: 3) preverja Taylorjevo predpostavko (1931: 3), da govorniki intuitivno dojamejo, kdaj gre za pregovor, mehanizmi tega intuitivnega uvida pa so nepredstavljeni. Že leta 1985 je Mieder (2004: 3) strnil odgovore 50 študentov na vprašanje, kaj je pregovor: »A proverb is a short, generally known sentence of folk which contains wisdom, truth, morals and traditional views in metaphorical, fixed and memorizable form and which is handed down from generation to generation.« Dodaja (Mieder 2004: 4), da je še precej vidikov, ki v tej definiciji manjkajo. Gre za tradicionalno predstavo o pregovorih. Tudi frazeografinji Habovštiaková in Krošlákóvá v predgovoru k zbirki *Človek a příroda vo frazeológii* (1996: 7) podajata dokaj tradicionalno definicijo pregovorov in rekov: »Tak přísloví ako aj porekadlá sù stručné, výstižné, zvyčajne obrazné vypovede ľudovej múdrosti a skúsenosti. Opazimo pa lahko, da s formulacijo *zvyčajne obrazné* (ponavadi slikovite) že relativizirata merilo slikovitosti. Mieder (2004: 5) izpostavlja problem določanja tradicionalnosti in pregovornosti v praksi in nasprotuje Winnickovemu merilu, po katerem s terminom pregovori lahko označujemo že enote, ki so jim po obliki podobne. Winnick (2003: 595) namreč trdi, da se take nove tvorbe medbesedilno sklicujejo na vzorce ustaljenih in splošno znanih enot in že s tem pridobijo pregovorni status. Kulturološki vidik izpostavlja Erika Kržišnik: »Pregovori so že po definiciji skrčeni moralno-etični obrazci dane (jezikovne, narodne, družbene, kulturne, civilizacijske) skupnosti; so neke vrste tradicionalni stereotipi njenega samozavedanja in samoidentifikacije, bili so iz generacije v generacijo prenašani jezik vsakdanje kulture« (2008: 38).

Za pomen paremij so ključne situacije, v katerih se uporabljajo, prav tako pa situacije, ki jih paremije označujejo. V zvezi s prvimi Mieder omenja Burkeov (1941: 256) koncept pregovora kot orodja za soočanje s ponovljivimi vzorci situacij, v zvezi z drugimi pa

Krikmannov (1974) koncept heterosituativnosti pregovorov. Dodajmo, da se množica pristopov k pregovorom še povečuje. Za primer navedimo indijskega jezikoslovca Chilukurija Bhuvanewara, ki je v zadnjem desetletju razvil nastavke za holistično obravnavanje pregovorov v karmični jezikoslovni paradigmi:

It is an emergent experiential (ka:rmik) awareness resulting from the I-I-I (interconnected-interrelated-interdependent) networking of the form-content-function-style-context levels of the contextual (proverbial) actional reality through its syntactic appeal by (formal-functional-aesthetic) structure and analogy. Such a shift in paradigm opens up a new way of deriving meaning of proverbs and language as language for individual experience (ka:rmik pragmatics or ka:rmatics) instead of language for communication (as semantics) or language in use for social communication (pragmatics). (Bhuvanewar 2013)

Nigerijska jezikoslovca Ashipuja in Amendeja (2013: 14) je dejstvo, da ogromno afriških pregovorov ni zapisanih, dodatno vzpodbudilo k razmišljanju o treh glavnih dejavnikih, ki sprejemniku omogočajo razumeti pomen pregovora: a) situacija, v kateri se pregovor realizira; b) skupno znanje o kulturnem ozadju in c) jezikovni kontekst, v katerem je pregovor rabljen. Govorna situacija, v kateri je pregovor rabljen pa je le en izmed tipov situacij, ki so za pregovore pomembne. Oglejmo si Grzybkovo nadgradnjo Seitlovega modela situacij, ki vplivajo na njihov pomen. Kot nazorno prikaže Grzybek (2008: 30), Seitel (1969) razlikuje tri tipe situacij: a) interaktivno situacijo, ki nastaja med pošiljateljem in prejemnikom; b) referenčno situacijo, na katero se pregovor sklicuje; c) pregovorna situacija, ki jo pregovor ubeseduje. Grzybek (2008: 31-32) to shemo razširja, ker upošteva dve ravni signifikacije. S tem, ko se tako pregovorna kot tudi referenčna situacija razslojita na površinsko in globinsko raven, dobimo shemo z dvema procesoma abstrakcije. Različne pregovorne situacije se posplošujejo v nabor splošnih pomenov – situacijskih modelov, različne referenčne situacije pa v nabor tipiziranih situacij – modelnih situacij. Grzybek iz te sheme izpelje (semantično) definicijo pregovora: »A proverb may be considered a model of a situation denoted by it if – possibly in a given interaction situation – such a situation model may be derived from the proverb situation, which stands in an isological relation to a model situation abstracted from a concrete reference situation« (Grzybek 2008: 33). Ta shema pomaga ločiti pregovore od drugih tipov frazemov in drugih paremioloških žanrov.

2.3.5 Nekaj drugih paremioloških »malih žanrov«

Čermák (2001: 93) našteva 18 neterminoloških izrazov za stavčne frazeme v češčini, med katerimi so *pregovor*, *rek* in vrsta drugih izrazov za paremiološke žanre (*krilatica*, *wellerizem*, *uganka*). Ocenjuje, da množica neenakih meril, po katerih so nastala ta poimenovanja, raziskovalcem ni v pomoč, prej nasprotno. Predlaga preseganje teh oznak z uporabo skupnega termina (*stavčni frazem*). Seznam, kakršen navaja Čermák, bi lahko našteali tudi v slovenščini, dodatno pa bi se razširil, če bi upoštevali še nekatere zastarele izraze¹⁶. V poglavju 6.4.1 bomo pokazali, da v govoru v okviru uvajalnih sredstev uporabljamo še bistveno širšo paleto oznak (npr. *geslo*, *princip*, *načelo*, itd.). Odločili smo se, da bomo poleg termina *pregovor* upoštevali le še nekatere izraze za paremiološke žanre, ki so bili v sodobni frazeološki in paremiološki teoriji zadovoljivo predstavljeni. Med njimi so krilatice, pranostike, vraže, wellerizmi in antipregovori. Mlacek (1981: 206) ocenjuje, da se tudi frazeologija v širšem smislu ne ukvarja z vsemi paremiološkimi žanri; posveča se pregovorom, rekom in včasih tudi krilaticam, ostale žanre pa ponavadi zanemarja. Referenčna situacija vraž in pranostik se po naši oceni tako močno razlikuje od referenčnih situacij preostalih tipov, da ta žanra v paremiološki minimum in optimum ne sodita.

2.3.5.1 Krilatice

V slovenskem prostoru je za pomen, kakršen ima termin *krilatica* (enota z znanim avtorstvom), želel Toporišič (1992: 253) uvesti termin *rek*, a se to – verjetno zaradi pogoste sopomenske rabe poljudnih oznak pregovora in reka – ni prijelo. Grzybek (1994a: 293) po popularizatorju krilatic Büchmannu (1864) povzema, da so to enote z znanim avtorstvom, ki so postale splošno znane in se uporabljajo *kot pregovori*. Poudarja, da gre pri mnogih izjavah, ki so postale krilatice, le za predstavo o avtorstvu. Za primer navaja izrek *L'Etat c'est moi*, ki se pripisuje Ludviku XIV, dokazov za to pa nimamo. Grzybek (1994a: 294) dodaja, da je bil v nekaterih primerih frazem v rabi že veliko preden je postal krilatica¹⁷. Mlacek (1981: 211) pravi, da je položaj nekaterih krilatic podoben položaju pranostik. Če se določen izraz uporablja le v osnovni situaciji in ne presega meje svoje izvorne motivacije, ga moramo prištevati k citatom oziroma enotam izven frazeologije. Ko

¹⁶ V SSKJ najdemo poleg že omenjenih izrazov še: *pametnica*, *prislovica*, *poslovica*, *praznorek*, *publica* itd..

¹⁷ Tako je z enoto *Le čevlje sodi naj Kopitar*, ki se ji bomo posvetili v poglavju 7.3.8.2 o diasituativni razliki.

ga najdemo v zanj neobičajnih govornih situacijah, je to znak, da izvorno motivacijo izraz presegele. To sodobno merilo je po Mlackovi oceni boljše od preteklega subjektivnega merila (ne)uzaveščenega avtorstva (1984: 133). Podobne razvojne etape opredeljuje Дядечко (2008: 51-52) za krilatice, nastale iz citatov reklam, saj so ravno enote reklamnega izvora po njeni oceni v 20. stoletju začele zapolnjevati in po rabi, ki ni omejena le na krog izobražencev, tudi presegati strukturno mesto krilatic. Grzybek (1994a: 296) strne, da lahko o krilaticah govorimo na več ravneh frazeologije, delno pa tudi izven nje: a) na poimenovalni ravni gre za enobesedne krilatice in besednozvezne frazeme; b) na (višji) komunikativni ravni gre za pregovorne krilatice in citate v pravem pomenu besede. Ti citati se po zgoraj navedenem Mlackovem kriteriju nahajajo izven frazeologije ter prehajajo v aforizme, maksime, sentence ipd.. V okviru paremiološkega optimuma nas zato zanimajo samo pregovorne krilatice. Tudi Kržišnik (2004: 200) poudarja, da krilatice niso le stavčni frazemi temveč tudi besednozvezni frazemi in nefrazeološki citati. Termin krilatica je v slovenskem jezikoslovju šibko terminologiziran.

2.3.5.2 Pranostike

Pranostike so rezultat opazovanja in časovnega umeščanja vremenskih zakonitosti (Mlacek 1981: 207). Po tem, da se v njih odražajo človekove izkušnje, so blizu pregovorom in rekom ali celo njihova podvrsta (Mlacek 1984: 131)¹⁸, vendar je odločilno, kako jih izražajo. Po Mlackovem mnenju (1981: 207) prognostična funkcija pranostik slabi, pri nekaterih pranostikah pa je povsem odsotna. Obenem pa jo najdemo pri marsikaterih pregovorih, kar poudarja tudi Permjakov (1988: 92). Zato napovedovanja ne moremo prištevati k njihovim strukturnim značilnostim. Za pranostike je sicer značilna vremenska tematika, vendar pa Mlacek opozarja, da to ne zadostuje, saj mora pranostika hkrati imeti konkretiziran denotat (1981: 208, 1984: 132). Ravno manko pomenskega premika je tisto, kar pranostike postavlja na rob ali celo izven frazeologije, saj druga dva pogoja (ustaljenost in ekspresivnost) po Mlackovi oceni (1981: 211) izpolnjujejo.

¹⁸ V slovenskem okolju pogosto naletimo na izraz *vremenski pregovor*. Ta lahko povzroči težavo, če ne ločujemo pranostik od pregovorov z vremensko tematiko, kakršen je npr. *Za dežjem sije sonce*.

2.3.5.3 Vraže

Permjakov (1988: 91) vraže prišteva med paremije z obliko zaključene povedi. Tako kot pranostike imajo napovedovalno funkcijo (Пермяков 1988: 90) in so vezane na konkretizirano referenčno situacijo, tej pa pripisujejo nek (vraževerni) pomen. Tudi pri vraževernosti gre za dokaj sintetičen in zaprt sistem zakonitosti, ki pojasnjujejo življenjske dogodke. Dve vraži smo sicer na začetku vključili v izhodiščni korpus za demografsko raziskavo, a smo ju kasneje izločili iz lestvice enot, razvrščenih po stopnji poznanosti (glej poglavje 4.1.5). Vraže si zaslužijo ločeno raziskavo. Z njimi je povezana tudi tema zaklinjanja in ritualnih vedenjskih vzorcev (npr. pljuvanje čez ramo ali pa trkanje po lesu). Nekateri pregovori so vražam blizu, vendar je njihov pomen vezan na tipično pregovorno heterosituativnost, npr. *V tretje gre rado*. Po drugi strani se je nekaterim (redkim) vražam po našem mnenju uspelo z nadaljnjo frazeologizacijo približati stavčnim frazemom nepregovornih tipov, npr. izraz *Moram potrkati*, ki poudarja željo, da se glede teme, o kateri je bilo pravkar govora, ne bi nič spremenilo (na slabše)¹⁹. V starejših zbirkah so jih pogosto zapisovali med pregovore²⁰.

2.3.5.4 Wellerizmi

Wellerizmi so, kot navaja Grzybek (1994: 286), poimenovani po figuri Samuela Wellerja iz Dickensovega dela *Pickwickovci* (1837). Imajo značilno trodelno zgradbo, po kateri jih brez težav ločimo od pregovorov in drugih paremioloških žanrov. Izhodiščnemu delu – največkrat pregovoru (dictum) sledita dopolnili o govorcju in govorni situaciji (factum). Ti dve dopolnili do pregovornega izhodišča vzpostavljata ironičen odnos oz. po Grzybku (1994: 287) pomenski, pragmatični ali pa slogovno-skladenjski kontrast. Tak opis najdemo tudi v slovaški frazeološki terminologiji (Mlacek, Đurčo 1995), ki poleg humornega učinka poudarja samoironijo. Mlacek (1986: 158-159) pripušča, da lahko izhodiščnemu delu sledi le eno dopolnilo (o govorcju), vendar pod pogojem, da že ta povzroči pomenski premik²¹. Poudarja še, da se v izhodiščnem delu wellerizma pojavljajo poleg pregovorov še drugačne

¹⁹ Primerjamo ga lahko s trodelno rimano obliko *Potrkaj na les in ne zvoni vmes, če je kaj ugodnega res*. (Bojc 1987: 143).

²⁰ Tako je tudi v Bojčevi zbirki. Precej vraž najdemo v tematskem razdelku *Šege, navade, običaji, praznovanje* (Bojc 1987: 141-144).

²¹ Taka je na primer slovenska enota *Bomo videli, je rekel slepec* (Bojc 1987: 207). Slovaška ustreznica, ki jo navaja Mlacek (1986: 159) je trodelna, poleg tega pa poleg govorca obsega celo sprejemnika: *Uvidíme, povedal slepý hluchému a pobrali sa na nemý film*.

enote, npr. reki, različni stavčni frazemi in citati (1986: 161). Grzybek navaja (1994: 290), da so v slovanskih jezikih wellerizmi redki, pogostejši pa so v nemščini in skandinavskih jezikih. Mlacek (1986: 156, 2004: 50) opisuje, da se ta žanr tudi v slovaščini pojavlja bolj izjemoma ali pa v prevodih²². Zato po oceni Mlacka (1986: 157) in Grzybka (1994: 290) ne gre za univerzalen žanr. S svojo dolžino in pripovedno strukturo se nahajajo na meji krajših paremij in šal ter so primer konverzije paremioloških žanrov (Grzybek 1994: 291), o kateri piše Permjakov (1970: 147). Dodajmo, da je zaradi majhnega števila primerov tako v slovaščini kot v slovenščini težko spremljati njihovo delovanje v sobesedilu²³.

2.3.5.5 Antipregovori

Z večplastnostjo terminoloških problemov, ki smo jo skušali predstavili že v uvodu poglavja, pa se ne srečujemo le pri klasičnih tipih in žanrih, temveč tudi pri novih terminih, kakršen je *antipregovor*. Gre za enote, ki po Miederju (2004: 28) nastanejo s parodičnim posegom v zgradbo izraza, pri katerem je bistvena humorna ali satirična igra z njegovim pomenom. Po Mlacku (2009: 146) gre pri antipregovorih za semantični premik od splošnega h konkretnemu in od resnega k šaljivemu. Poudarja (Mlacek 2009: 142), da jih veliko nastaja iz drugačnih, tudi neparemioloških enot in le maloštevilno jedro antipregovorov predstavlja ustaljene enote. Litovkina (2006: 557) in Mlacek (2009: 138-139) ugotavljata, da mnogi ne nasprotujejo izvornim enotam do te mere, da bi upravičili predpono *anti-*, zato je težko določiti mejo, kaj še je antipregovor. Mlacek se sklicuje celo na mnenje Valdajeve (2003), da morda antipregovori niso nič drugega kot pregovori. Sprašuje se (139), zakaj ni prišlo do niza podobnih terminov kot npr. *antirek* ali *antiparemija*. To si razlaga kot posledico dojetanja pregovora kot središčnega žanra, o katerem smo že govorili. Zaključuje (148), da je termin zagotovo pomemben za sodobno paremiologijo, čeprav njegove meje še niso primerno določene. Menimo, da gre pri omenjenem pojmu sicer za terminološko oznako, ki je stara le tri desetletja, obenem pa za pojavnost, ki je bila v jeziku najbrž vseskozi prisotna. Dejstvo, da se ji frazeologija in paremiologija sistematično posvečata šele od osemdesetih let dalje, ko je izraz *Antisprichwort* predstavil Mieder (1983), pa je lahko tako posledica povečane pozornosti kakor

²² Mlacek domneva, da so wellerizmi šele preko prevodnih besedil Dickensovih del vstopili v slovaški jezikovni sistem in se v zadnjem času vse več pojavljajo med aforizmi (1986: 164). Omenja enote, ki so na Slovaškem nastale v času socializma (2001: 56).

²³ Tri wellerizme so našli govorci med zaključnimi odgovori (glej poglavje 4.6.1). Nekaj wellerizmov našteva tudi Matičetov (1956: 115). Poleg tega smo nekaj wellerizmov našli v okviru kratke raziskave v korpusu Gigafida za prispevek o antonimiji (Meterc 2013: 364).

tudi okrepljenega pojavljanja v 20. stoletju. Med prve obravnave antipregovorov v slovenskem znanstvenem prostoru lahko prištejemo prispevek na konferenci Europhras v Strunjanu (Litovkina 2007) ter prispevek o antonimiji (Meterc 2013).

3 Metodološka izhodišča

3.1 Paremiološki minimum

Idejo paremiološkega minimuma – seznama približno tristotih splošno znanih paremij – je v sedemdesetih letih predstavil Permjakov (1989: 91-92). Po mnenju Permjakova je nujno izdelati seznam najbolj znanih paremij že zaradi učenja tujih jezikov, poleg tega pa je to dobra osnova za uslovarjanje »jezikovnih klišejev«, kot jih imenuje (1989: 98). Permjakov govori tudi o pogostnosti paremij in trdi, da najbolj pogoste paremije niso take po naključju ampak iz nekih tehtnih razlogov, ki jih je treba raziskati (1988: 149-150). Od raziskav Permjakova do danes spremljamo množico pristopov k minimumu, ki vseskozi ostaja ena izmed osrednjih tem sodobne frazeologije. Kot poudarja Āurčo (2013), je Permjakov paremiološki minimum na začetku zasnoval na pojmovanju paremije, ki vključuje poleg pregovorov in rekov tudi večje paremiološke žanre, npr. uganke in aforizme, raziskovalci, ki so se ideji optimuma posvečali kasneje, pa so se začeli omejevati le na pregovore in reke. Finski frazeolog in avtor mednarodne tipologije pregovorov Kuusi je prepričan (1985: 22-28), da bi pri določanju paremioloških minimumov po vsem svetu morali sodelovati strokovnjaki iz različnih strok. Poudarja, da je potrebno izdelati vprašalnike, ki jih bodo izpolnile velike skupine anketirancev, saj bi v prihodnosti tako paremiologi lahko primerjali lastnosti in tipe pregovorov na mednarodnem nivoju in ustvarili mednarodni paremiološki minimum (Kuusi 1985: 22-28). Tudi Mieder (1997: 406) meni, da bo iz minimumov razvidno, katere enote so specifične za posamezen jezik in koliko je skupnih paremij, npr. teh, ki izvirajo iz Biblije ali latinskih izrekov. Ocenjuje da je razmejitev aktivnega in pasivnega fonda pregovorov ostaja cilj, ki si ga je smiselno zastaviti v okviru frazeologije vsakega posameznega jezika (Mieder 1997: 406, 2004: 127-129). Chlebda (2008a: 90) poudarja, da je za vsakega govorca obvladanje osnovnega fonda aktivne paremiologije nujni pogoj za orientacijo v komunikacijskem prostoru.

Empirične raziskave za vzpostavitev frazeoloških minimumov so do sedaj potekale v ruščini (Пермяков 1988), madžarščini (Tóthné-Litovkina 1992), angleščini (Grzybek, Chlosta 1995), hrvaščini (Baur, Chlosta, Grzybek 1996), lužiški srbščini (Hose 1995), španščini (Muñoz, Diaz 1997), nemščini (Chlosta, Grzybek, Roos 1994, Āurčo 2006, Steyer 2012), češčini (Schindler 1993, Āermák 2003), slovaščini (Āurčo 2002, 2004),

poljščini (Szpila 2002) in ukrajinsščini (Vyshnya 2008). V slovenščini paremiološki minimum do sedaj ni bil določen, izvedeno pa je bilo nekaj omejenih raziskav poznanosti enot (Makarovič 1974, Lipavic-Oštir 2014), h katerim se bomo vrnil kasneje (3.1.1). V nadaljevanju bomo predstavili razvoj metodoloških pristopov k paremiološkemu minimumu v raziskavah, ki so se posvečale poznanosti in pogostnosti pregovorov.

3.1.1 Pristopi k ugotavljanju poznanosti paremij

Ena izmed možnosti določanja poznanosti enot je, da anketiranci zapišejo vse pregovore, ki jim v omejenem času pridejo na misel. Ta metoda ni najbolj učinkovita, saj se anketiranci spomnijo le omejenega nabora enot, to pa je po mnenju Grzybka in Chloste (2008: 97-98) zato, ker so pregovori vezani na situacije, v katerih se uporabljajo, brez teh situacij pa je njihov priklic v spomin otežen. Kljub temu, da je seznanjen z omenjeno kritiko, je poljski frazeolog Szpila (2002: 36-37) izbral to metodo za pilotno raziskavo poljskega paremiološkega minimuma. 96 študentom v starosti od 19 do 28 let je naročil, naj v 20 minutah zapišejo čim več pregovorov²⁴. Anketiranci so zapisali 2439 enot, izmed katerih je 331 pregovorov (Szpila 2002: 37) z različno pogostnostjo (največ 12 pojavitev). Szpila govori o popularnih²⁵ enotah (2002: 40), njihovo spodnjo mejo pa določa pri enotah z osmimi pojavitvami, ker se ta skupina enot in skupine enot s številčnejšimi pojavitvami v celoti nahajajo v poljskih frazeoloških slovarjih²⁶. Te skupine (skupaj 72 pregovorov) Szpila predstavlja kot poljski paremiološki minimum.

Bolj učinkovit od takega tipa anketiranja, je po oceni Grzybka in Chloste (2008: 97-98) seznam enot, ki ga morajo anketiranci oceniti. Na voljo imamo več tipov vprašanj. Metoda, pri kateri morajo anketiranci dopolniti manjkajočo polovico enote, se imenuje PTP (»part-text presentation«). Uporabil jo je Permjakov. Pregovore lahko anketirancem prikažemo tudi v celoti, pomembno pa je, kakšno ocenjevanje jim ponudimo. Lahko gre za tip FTR (»full text rating«), pri katerem anketiranci izbirajo stopnjo na lestvici med dobro poznano in nepoznano enoto ali pa za tip FTP (»full text presentation«), pri katerem se morajo jasno opredeliti, ali pregovor poznajo, ali ne.

²⁴ Časovna omejitev seveda vpliva na število in strukturo navedenih enot. Cox (1997) je v podobnem poskusu 42 študentom dal za zapisovanje na voljo teden dni časa. Zapisali so 1250 različnih nemških pregovorov.

²⁵ Problematiko tega pojma bomo predstavili v poglavju 3.1.3.

²⁶ Ob tem leksikografskem merilu se sprašujemo, zakaj se Szpila ni odločil za izdelavo izhodiščnega korpusa iz slovarskih virov. Svoj izbor metode s spontanim priklicom namreč utemeljuje (2002: 36) z argumentom, da ni želel intuitivno in samovoljno sestaviti seznama za izhodiščni korpus.

Permjakov (1988: 150-151) je poskus z anketiranci iz Moskve in okolice izvedel v dveh fazah. Prvi skupini je prikazal seznam 1491 pregovorov in prosil, naj izločijo te, ki jim niso poznani. Naslednja skupina (sto anketirancev) je morala dopolniti manjkajočo (drugo) polovico pregovorov, ki so ostali na seznamu. S tem je pridobil 538 enot, ki so bile znane več kot 90% anketirancev. Kot paremiološki minimum je najprej predstavil 500 najbolj poznanih enot, kasneje pa iz tega seznama uporabil ožji minimum 300 enot za rusko-nemški (Пермяков 1985) ter rusko-bolgarski slovar (Влахов 1980, Пермяков 1986). Grzybek in Chlost (1995) sta izvedla podobno raziskavo v angleškem jeziku s 23 anketiranci iz ZDA in 36 iz angleško govorečega dela Kanade. Vsi anketiranci so bili starejši od 50 let. Z metodo PTP sta 236 paremij razvrstila glede na njihovo poznanost med govorci. Metodo PTP je uporabila tudi Tóthné-Litovkina (1992) v raziskavi poznanosti madžarskih paremij. Le 42 pregovorov (11,11% gradiva) so vsi anketiranci pravilno dopolnili. V povprečju so anketiranci pravilno izpolnili 311,92 (82,52%) enot od 378 prikazanih. Madžarski minimum sestavlja 162 pregovorov, ki so bili znani 90% ali več anketirancem (Litovkina 1992: 285). Podobno demografsko raziskavo z vprašanji tipa PTP je v okviru češčine izvedel Schindler (1993). Po metodi PTP je 249 anketirancev dopolnilo 265 pregovorov. Schindler je anketiral govorce iz različnih delov Češke, skrbel pa je tudi za širok razpon starosti in izobrazbe (1993: 128-130). Pravilnih odgovorov je bilo 57,5%. Drug češki frazeolog Čermák (2003: 15) kritizira nabor enot, ki je bil uporabljen v tej raziskavi, saj pravi, da ni jasno, na čem temelji Schindlerjev izhodiščni korpus. Očita tudi (2003: 16), da iz Schindlerjeve raziskave ni razvidno, za kakšno mero poznanosti pregovorov gre oziroma, kje je ločnica med aktivnim in pasivnim znanjem enot.

Različni raziskovalci mejo splošne poznanosti paremij določajo različno; meja se giblje od 90% (Tóthné Litovkina 1992, Schindler 1993), preko 95% (Grzybek, Chlost 2008: 105) do 97% (Пермяков 1988: 143). Ďurčo (2014: v tisku) ocenjuje, da bi lahko mejo določili že pri 50%, pod pogojem, da bi se lahko zanesli na reprezentativen in uravnotežen vzorec po sociolingvističnih merilih. Pomen meje 50% poznanosti enot poudarjata tudi Baur in Grzybek (1994: 172). Iz grafa, ki sta ga izdelala na osnovi podatkov iz svojega izhodiščnega korpusa, je razvidno, da se na tej točki začne krivulja, ki prikazuje odnos med številom enot in njihovo poznanostjo, bistveno spreminjati (Baur, Grzybek 1994: 172).

Raziskave za določitev paremiološkega minimuma slovaškega jezika (Ďurčo 2002, 2002a, 2004) so za naše delo posebej pomembne, ker v raziskavah slovenske paremiologije izhajamo iz enakih metodoloških izhodišč. Ďurčeva spletna demografska raziskava je zajela 2834 enot iz dveh slovarskih virov in dveh moderno urejenih (in reduciranih) zbirk. V njej

je sodelovalo 42 anketirancev različnih starosti iz vse Slovaške. V nadaljevanju se bomo k podrobnostim te raziskave vrnili pri posameznih parametrih demografske in korpusne raziskave slovenskih paremij.

Istočasno z našo demografsko raziskavo poznavanja slovenskih paremij (poleti 2012), je potekala raziskava na demografsko omejenem vzorcu 189 govorcev iz severovzhodne Slovenije (Lipavic Oštir 2014). Osnova za vprašalnik so bile slovenske ustreznice 76 najbolj pogostih nemških paremij, vključenih v projekt SprichWort (Lipavic Oštir 2014: 130)²⁷. Anketiranci so ocenjevali, ali enoto poznajo in tudi, kako pogosto jo uporabljajo pri govorjenju in pisanju (Lipavic Oštir 2014: 131-132). Prednost omenjene raziskave je dokaj velik vzorec govorcev, zaradi majhnega vzorca izhodiščnih enot, izbranih glede na tujejezični minimum, pa rezultati ne morejo ponuditi osnove za paremiološki minimum, temveč lahko predvsem koristijo slovensko-nemški medjezikovni primerjavi, v prihodnosti pa bi jih bilo zanimivo primerjati z rezultati demografskega vprašalnika za slovenski paremiološki minimum.

3.1.2 Pristopi k ugotavljanju pogostnosti paremij

Pogostnost paremij so frazeologi v preteklosti ugotavljali s pregledovanjem pisnega gradiva iz arhivov, zbirk pregovorov in lastnih podatkovnih baz (pogosto iz tiskanih medijev). Tako raziskavo je izvedel Hirsch (1987), ki je sistematično pregledal vplivnejše ameriške časopise s predpostavko, da novinarji uporabljajo take pregovore, o katerih so prepričani, da jih bodo njihovi naslovniki razumeli. Kot rezultat je predstavil 265 pregovorov. Delo s korpusi je jezikoslovju v devetdesetih letih prineslo revolucionarne spremembe (Gorjanc 2005: 173). Vplivalo je tudi na frazeologijo in paremiologijo, saj omogoča pristop k nepredstavljivo večjim zbirkam besedil in orodja za pridobivanje in obdelavo jezikovnih podatkov. Te prednosti izkoriščajo moderne raziskave pogostnosti paremioloških enot.

Paremiološki minimum češkega jezika je Čermák določil po pogostnosti enot v češkem korpusu (Čermák 2003). Čermák je do zbiranja podatkov z demografskimi vprašalniki kritičen (2003: 29-31)²⁸. Poudarja, da je za paremije pomemben kontekst, v katerem se

²⁷ Devet enot iz nabora 76 nemških pregovorov v okviru projekta Sprichwort nima slovenskih ustreznice, zato je bilo v raziskavo vključenih 67 enot.

²⁸ Čermák je kritičen do vprašalnikov tipa PTP, ker po njegovi oceni ni resnih raziskav o tem, do kakšne mere lahko (prve) polovice pregovorov zastopajo celoto. Meni, da so v določenih primerih druge polovice pregovorov tiste, ki so za enoto bolj značilne in zato tudi bolj primerne za prikaz anketirancem.

pojavnajo. Korpusna raziskava omogoča upoštevati kontekst in z njim variantnost enot. Čermák je na osnovi obsežne podatkovne baze, ki je nastajala več kot desetletje, najprej zamejil 243 pogostih paremij, izmed njih pa s pomočjo korpusa za minimum izbral sto najpogostejših (2003: 26-30). Ta minimum se v veliki meri razlikuje od že omenjenega Schindlerjevega. Na delu z jezikovnim korpusom temelji tudi raziskava pogostnosti nemških pa remij (Steyer 2012), v kateri je iz izhodiščnega korpusa 1000 enot, registriranih v nemških slovarjih, nastal seznam 300 najbolj pogostih nemških pregovorov.

3.1.3 Pogostnost in poznanost paremij kot dva različna fenomena

Pionir na področju empirične paremiologije Permjakov je svoj paremiološki minimum poimenoval seznam 300 *splošno rabljenih* (rus: *общеупотребительных*) pregovorov in rekov (Пермяков 1988: 154). Iz oznake je razvidno povezovanje pojma pogostnosti (v rabi) z najbolj poznanimi enotami. Grzybek in Chlosta (2008) primerjata različne raziskave v angleščini in kritično pristopata k pojmu *popularnosti* frazeoloških enot. Ta je, kot ugotavljata (Grzybek, Chlosta 2008: 102, Grzybek 2008), raziskovalcem neupravičeno služil kot krovni označevalec za dva bistveno različna fenomena – poznanost in pogostnost enot. Sprašujeta se, kako poznanost in pogostnost nase medsebojno vplivata (Grzybek, Chlosta 2008: 102). Po njunem mnenju gre za krožno medsebojno vplivanje. V grafičnih prikazih omenjenega dvojnega nabora podatkov prikazujeta poznanost pregovorov kot funkcijo pogostnosti: $FAM = f(FRQ)$. Ugotavljata asimetrično razmerje med fenomenoma:

Frequent proverbs tend to be familiar, whereas familiar proverbs may, but need not occur frequently. In linguistic (Jakobsonian) terms, a given culture's stock of familiar proverbs thus turn out to be some kind of a paradigmatic inventory, from which items may be (or may be not) projected onto the syntagmatic axis of concrete (more or less frequent) proverb usage. (Grzybek, Chlosta 2008: 104)

Menimo, da njuna zahteva po strogem ločevanju omenjenih fenomenov predstavlja pomemben metodološki premik sodobne frazeologije. Grzybek (2009: 216, 2012: 102-103) poudarja še, da je potrebno pri empiričnih raziskavah in njihovem vrednotenju razlikovati tudi med pojmom *poznanosti* enote ali skupine enot ter subjektivnega *znanja* paremij pri enem govorcev ali skupini govorcev.

3.1.4 Kritika koncepta minimuma

Poljski frazeolog Chlebda (2008a: 91) se sprašuje o primerljivosti paremioloških optimumov, saj ugotavlja, da so jih v različnih jezikih določili z anketiranjem različnih starostnih skupin. Poleg tega Chlebda poudarja, da moramo govoriti o »paremioloških minimumih določenega kraja in časa« ter jih razumeti kot približke dejanskemu stanju, saj do »dejanskega minimuma« ne moremo priti. Ruski frazeolog Mokijenko (2012: 83) ocenjuje, da dosedanje pojmovanje paremiološkega minimuma ni realistično. Po njegovem mnenju je težko govoriti o enotnem jedru paremiologije nekega jezika oziroma statičnem seznamu najbolj poznanih enot, saj je ta preveč odvisen od demografskih dejavnikov (starost, izobrazba, regija). Kot navaja Mokijenko (2012: 83) koncept paremiološkega minimuma zaradi teritorialne omejenosti raziskave kritizira tudi Ivanov (2007), ki želi namesto pojma minimuma vpeljati pojem *paremiološkega fonda*, torej enot, ki so v jeziku prisotne vrsto let kot nekakšno stalno jedro. Mokijenko namesto razmišljanja o minimumu predlaga pojem gibljivega območja najbolj znanih paremij, ki ga opisuje kot »dinamični strukturno-semantični model« (2012: 83).

3.2 Paremiološki optimum

3.2.1 Koncept paremiološkega optimuma

Đurčo (2006: 3) predlaga, da se koncept paremiološkega minimuma kot širšega nabora enot, ki jih uporablja povprečen govorec določenega jezika, nadomesti s konceptom paremiološkega optimuma, ki združuje tako podatke o poznanosti kot tudi pogostnosti pregovorov in sorodnih paremij, saj gre za korpus, zgrajen na osnovi leksikografsko-jezikoslovnih, empiričnih in na korpusu osnovanih védenj o aktualni paremiološki situaciji v jeziku. Ker prikaže presečišče najbolj pogostih in najbolj poznanih enot, je optimum metodološka nadgradnja paremiološkega minimuma (Đurčo 2006: 17). Zaradi koncepta optimuma bi bilo po Đurčevem mnenju (Đurčo 2014: v tisku) potrebno na novo osmisliti paremiološki minimum v luči množice demografskih dejavnikov

Da bi razumeli, zakaj je paremiološki optimum potreben, si oglejmo vprašanja, ki so gonilo empiričnih raziskav, povezanih z njim. Že v navezavi na paremiološki minimum, ki v konceptu optimuma predstavlja začetno stopnjo, je pomembno določiti, katere paremije so

del aktivnega slovarja govorcev in tudi, katere zastarele paremije so govorcem razumljive ter katere niso (Đurčo 2002: 52, 2004: 59-60). Ugotoviti je treba tudi, v kolikšni meri so naravnim govorcem še znani tradicionalni pregovori, navedeni v leksikografskih virih, kakšen je odklon od standardne podobe v dejanski rabi enot ter kako na poznavanje vplivajo demografski dejavniki (Đurčo 2002a: 293, 2006a: 508). Z združevanjem dveh tipov empiričnih raziskav (demografske in korpusne) upošteva metodološki preboj glede ločevanja fenomena poznanosti in fenomena pogostnosti paremij, ki smo ga podrobneje predstavili v poglavju 3.1.3. Đurčo zato predlaga pet metodoloških korakov do paremiološkega optimuma: 1. analiza leksikografske registracije pregovorov v starejših in sodobnih slovarjih; 2. določitev jedra pregovorov in njihovih »osnovnih oblik« z redukcijo paremiološkega gradiva; 3. analiza znanja in poznanosti izbranih pregovorov in njihovih variant s pomočjo anketirancev in spletnega vprašalnika; 4. analiza pojavitev določenega nabora najbolj poznanih pregovorov v obsežnem jezikovnem korpusu; 5. primerjava in izračun korelacije med najbolj poznanimi in najbolj pogostimi pregovori v korpusu (2006: 3-4). Paremiološki optimum bi po Đurčevem mnenju (2006: 3) moral biti osnova za nove paremiološke slovarje. Poleg tega je optimum dobra osnova za primerjavo paremiologij različnih jezikov:

The results would also contribute to international paremiological research as an empirically proven basis for the purposes of contrastive paremiology. The empirical and corpus based research will allow a fully new approach to the comparison and typology of equivalence in contrastive paremiology. (Đurčo 2014: v tisku)

Minimum je po Đurčevem mnenju treba razumeti kot empirično določen nabor enot, ki so poznani neki specifični skupini govorcev. To predstavlja premik v odnosu do dveh tradicionalnih pojmovanj minimuma kot: 1. nabora pregovorov, ki so znani vsem govorcem, ali pa 2. nabora pregovorov, ki so z veliko verjetnostjo znani povprečnemu odraslemu govorcju. Đurčo predlaga, da bi specifičnost skupin govorcev lahko služila kot osnova za vrsto različnih paremioloških minimumov, izmed katerih bi vsak posamezen nabor služil vnaprej določenemu namenu. Izpostavlja uporabo minimumov, prilagojenih npr. za potrebe dvojezičnih slovarjev ter priročnikov za učenje tujega (in tudi lastnega) jezika (2006: 3). Množico minimumov po njegovi oceni potrebujemo zaradi pomembnih demografskih spremenljivk, hkrati pa poleg njih potrebujemo optimum kot čim bolj stalen in splošno veljaven (optimalen) nabor paremij.

3.2.2 Primer določanja nemškega paremiološkega optimuma

S korelacijo podatkov o poznavanju in pogostnosti je Āurčo zamejil 150 enot nemškega paremiološkega optimuma. Izhodiščni korpus je predstavljalo 385 paremij iz nemških slovarjev. Poznavanje enot je 220 govorcev iz Nemčije, Avstrije in Švice ocenilo po modelu petih možnih odgovorov, ki ga bomo predstavili v poglavju 4.2.2 (Āurčo 2006: 4). Pogostnost enot je Āurčo (2006: 7-8) določil z uporabo nemškega jezikovnega korpusa Cosmas2. Poudarja (2006: 5), da je pri tako velikih enotah, kakršne so paremije, treba uporabiti prilagojene iskalne taktike. Uporabil je kompleksne iskalne pogoje, v katerih je upošteval tipične konstrukcijske vzorce in posebnosti nemških pregovorov in rekov. Āurčo se je oprl na 27 vzorcev, ki sta jih določila Mieder in Röhrich (1977), sam pa je s korpusno raziskavo določil vzorce z zelo visoko pogostnostjo, vzorce z nižjo pogostnostjo in izolirane konstrukcijske vzorce (Āurčo 2006: 9). Iskalne pogoje je prilagajal tudi tako, da so zajeli čim več variant in tudi prenovitev paremij (Āurčo 2006: 11-12).

Demografska in korpusna raziskava sta pokazali precejšen razkorak med stanjem v slovarjih in rabo paremij, jezikovni korpus pa se je izkazal za zanesljivo orodje pri ugotavljanju standardnih oblik paremij, variant in transformacij (Āurčo 2006: 4-5). Āurčo je ugotovil, da je med dokaj dobro poznanimi paremijami (nad 85% govorcev) tudi precej takih, ki se v korpusu pojavljajo zelo redko ali pa se sploh ne pojavljajo, zato je mogoče ustvariti seznam paremij, za katere je značilna pisna raba ter seznam teh, za katere je značilna govorna raba (Āurčo 2006: 15-16).

4 Spletni demografski vprašalnik o poznanosti slovenskih pregovorov, rekov in sorodnih paremij

4.1 Priprava izhodiščnega korpusa za slovenski paremiološki minimum in optimum

Celoten izhodiščni korpus za vprašalnik o poznanosti slovenskih paremij navajamo v prilogi 2.1. Paremije v njem so razvrščene po virih in glede na to, ali so se uvrstile v slovenski paremiološki minimum, ali ne.²⁹ V nadaljevanju bomo opisali metodološke oporne točke za pripravo izhodiščnega korpusa ter potek njegove izdelave v slovenščini.

4.1.1 Različni pristopi k izhodiščnemu korpusu

Permjakov (1988: 151) glede nastajanja izhodiščnega korpusa razlaga, da je vse v raziskavo vključene paremije slišal in zapisal na terenu – večinoma na območju Moskve in njene okolice, pa tudi na Uralu, na območju mesta Tula ter med ruskimi govorniki v severni Ukrajini. Zapisal je 1495 enot in posebej označil variantne sestavine. Ker je gradivu s terena dodal še variante, se je število enot v izhodiščnem korpusu povečalo na 1740. Jezikoslovci, ki so izvajali podobne demografske raziskave poznavanja kot začetnik ideje o paremiološkem minimumu Permjakov, so k izdelavi izhodiščnega korpusa pristopali tudi drugače.

Litovkina (1993) je za izhodiščni korpus v madžarščini uporabila mešan pristop. Del gradiva je prepisala iz slovarjev in zbirk pregovorov. Ob tem je pri enem slovarju upoštevala enote, ki jih je avtor zbirke po lastni presoji označil za aktualne, pri drugem pa je sama naredila podoben izbor. Poleg tega je uporabila lastno zbirko enot, ki jih je pet let zapisovala na terenu in iz medijev. Začetna podatkovna baza je štela okoli 4000 enot, to pa je Litovkina dala oceniti 50 anketirancem, ki so označili nepoznane enote. Za končni vprašalnik je Litovkini ostalo 930 pregovorov, ki so bili znani vsaj 50% anketirancev iz prve faze. Končna ocena njenega izhodiščnega korpusa, je kljub mešanici pristopov dobra, glede na že omenjen (poglavje 3.1.1) visok delež dopolnjenih enot (82,52%).

²⁹ Prilogo smo za boljšo predstavo opremili še s podatki o stopnji poznanosti 300 najbolj poznanih paremij ter številu njihovih pojavitev v korpusu.

Primerjave, ki sta jih izvedla Grzybek in Chlosta (2008: 99-100), so potrdile, da je za določanje minimuma zelo pomembna kvalitetna zasnova izhodiščnega korpusa enot, ki jih uporabimo za raziskavo. Poudarjata, da je zbirke pregovorov smiselno uporabiti le, če so kakovostne in nastale s sodobnimi raziskavami in ne le s prepisovanjem različnih starejših zbirk. Taka je zbirka *English proverbs* (Mieder 1988) iz katere sta Grzybek in Chlosta tudi črpala gradivo za njuno raziskavo. 1200 paremij sta v prvi fazi zamejila tako, da sta osmim anketirancev dala po metodi FTP oceniti prvih 600 paremij, osmim drugim pa naslednjih 600 paremij iz zbirke (Grzybek, Chlosta, Roos 1994: 229). Za naslednjo fazo, v kateri sta uporabila metodo PTP, sta izbrala 236 paremij, ki so bile znane vsem anketirancem v okviru obeh skupin. Ocenjujeta, da je 16 oseb, vključenih v prvo fazo, premalo za tako obsežno raziskavo (Grzybek, Chlosta 2008 :107).

Zaključimo lahko, da raziskovalci, ki so sledili ideji Permjakova, k izdelavi izhodiščnih korpusov niso pristopali enako. Med viri za zajeto gradivo prevladujejo zbirke pregovorov in frazeološki slovarji. Redkeje gre za terensko zbrano gradivo. V večini primerov so paremiologi zamejili gradivo z dvema ločenima anketama. S prvo so izločali najbolj nepoznane in zastarele enot z vprašanji tipa FTP in dvema možnima odgovoroma (poznam: ne poznam).

4.1.2 Zgled zasnove izhodiščnega korpusa v slovaškem jeziku

Đurčo (2002: 53-55, 2004: 59-61) je pri izdelavi izhodiščnega korpusa enot, vključenih v slovaški demografski vprašalnik, v veliki meri izhajal iz slovarskih virov. Upošteva vire, ki so preverjeni, sodobni in služijo kot priročniki. Uporabil je dva slovarska vira: *Kratký slovník slovenského jazyka* (Kačala, Píсарčíková 2003) in *Malý frazeologický slovník* (Smiešková 1977). Tretji vir je delo *Frazeológia v škole* (Miko 1989), v katerem so sistematično zbrane paremije iz slovaških šolskih učbenikov, ki ponuja odličen vpogled v enote (razvrščene po stopnjah osnovnošolskega pouka), ki jih je veliko število slovaških govorcev spoznalo v času šolanja. Za zadnji vir je namesto množice zbirk Đurčo uporabil gradivo, ki sta ga iz obsežne zbirke *Slovenská přísloví, pořekadla a úsloví* (Záturecký 1896) v delu *Slovenské přísloví a porekadlá* izbrala Mlacek in Profantová (1996). Skupno število enot v Đurčevem izhodiščnem korpusu je 2834. Đurčo je poenotil variante v vprašalniku pa omogočil vpis variante.

4.1.3 Zasnova izhodiščnega korpusa v slovenskem jeziku

Pri izdelavi izhodiščnega korpusa slovenskih pregovorov in rekov smo upoštevali merila, ki so jim morali ustrezati tudi viri v slovaški raziskavi. Lotili smo se sistematičnega izpisovanja paremij (večinoma pregovorov in rekov) iz *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (v nadaljevanju SSKJ) ter *Frazeološkega slovarja v petih jezikih* (Pavlica 1960, v nadaljevanju FSVPJ). Ocenili smo, da sta to edina slovarska vira³⁰, ki jih lahko uporabimo. Nekaj besed namenimo kritiki, ki sta ju bili deležni ureditvi frazeološkega gradiva v omenjenih slovarjih.

Kritika (Suhadolnik 1961: 205, Peterman 1988: 302) je FSVPJ zaradi številnih pomanjkljivosti označila za delo, ki ne more opravljati funkcije frazeološkega temveč bolj konverzacijskega slovarja. Glede paremiologije Suhadolnik zaključuje (1961: 203), da je v slovarju precej enot, prepisanih iz starejših zbirk (Kocbek, Šašelj 1934), obenem pa tudi precej novih enot, ki jih je registriral sam Pavlica. Kritično ocenjuje tudi izbiro nekaterih (že zastarelih) variant paremij (1961: 203). Slovar smo kljub omenjeni kritiki vseeno uporabili kot dokaj bogat vir paremij. Razlage paremij so v FSVPJ-ju redke, včasih so podobne kot v SSKJ-ju, včasih pa se precej razlikujejo:

Zaradi dreves ne vidi gozda – zaradi posameznosti ne dojame celote (SSKJ);

Od samih dreves ne vidi gozda – zaradi posameznosti zanemarja celoto (Pavlica 1960: 92);

Dobrota je sirota – dobro dejanje navadno ni poplačano s hvaležnostjo (SSKJ);

Dobrota je sirota – dobroto ljudje najhitreje pozabijo (Pavlica 1960: 80).

Obravnava frazeologije v SSKJ-ju je bila prav tako pogosto deležna kritike (Kržišnik 1988, Peterman 1988, Logar 2001). Tako Peterman (1988 301-302) kot Kržišnik (1988: 114) slovarju očitata že terminološko nejasno opredelitev, kaj je frazem in kakšni frazemi so v njem uslovarjeni. Frazeološkega gradiva ne najdemo le v frazeološkem gnezdu, temveč tudi med ilustrativnim gradivom (Kržišnik 1988: 144-145), v frazeoloških gnezdih je marsikaj, kar tja ne sodi (1988: 145-146), kot frazeološke so predstavljene prenovitvene oblike (1988: 147) ter terminološka poimenovanja (1988: 148-149), enote so nedosledno navedene včasih v vseh, včasih le v geslu ene izmed njihovih sestavin (1988: 149). Poleg tega je zabrisana meja med običajnimi besednimi okolji frazemov in njihovimi aktualnimi

³⁰ V *Slovenskem pravopisu* iz leta 2001 ni s frazeološkega vidika nič novega v primerjavi s SSKJ (Kržišnik 2003: 223). Kebrov *Slovar slovenskih frazemov* (2012) v času nastajanja izhodiščnega korpusa (2010/11) še ni izšel, sicer pa se, kot smo že opisali (poglavje 2.1.2) v njem nahaja malo paremij.

sobesedili (1988: 156). Pomanjkljivo so predstavljene leksikalne variante (1988: 157), včasih pa tudi pomenske razlage niso točne oz. so preveč konkretizirane (1988: 160-161). Omenjeni kritiki prikaza frazemov v SSKJ-ju dodajmo še nekatere pomanjkljivosti prikaza paremiologije. Kvalifikatorji so v primeru pregovorov rabljeni poljubno, ker imajo nekateri splošnejšo oznako preg., drugi ožjo oznako (ekspr., iron. itd.), naslednje enote pa so navedene brez kakršnekoli oznake: *Veliko babic – kilav otrok*, *Enkrat z betom*, *drugič s psom*, *Podarjenemu konju se ne gleda na zobe*, *Lastna hvala – cena mala*, *Čisti računi*, *dobri prijatelji*, *Obleka dela človeka*, *Prilika dela tatu*, *Vaja dela mojstra*, *V tretje gre rado*, *Drugi kraji*, *druge navade*. Menimo, da je tako označevanje neustrezno že zaradi dejstva, da bi morale biti vse paremije enotno označene kot paremije ali pa (širše) kot stavčni frazemi. Nihanje mere ekspresivnosti od frazema do frazema je stopnjevito (Mlacek 2002: 131). Zavedati se je treba tudi, da pogosto jezikoslovje ne najde ustreznega merila za ekspresivnost, zaradi česar se (npr. v slovaškem jezikoslovju) pogosto zamenjuje s pojmom emocionalnosti (Pallay 1996, 1998, 1998a). Ob tem Pallay (1998) predlaga razmejitve na vsebinski (emocionalni) in oblikovni (ekspresivni) vidik. Vprašanje je, ali je ekspresivnost frazemov sploh potrebno označevati ter po kakšnem ključu so frazemi v SSKJ-ju sploh prejeli take oznake (Logar 2001: 147). Tudi na ravni paremiologije se uporabnik slovarja lahko vpraša, ali pregovori, ki niso označeni s tem kvalifikatorjem, niso ekspresivni, oziroma kaj je posebno ekspresivnega pri enoti *Beseda ni konj* ali *Človek ne ve ne ure ne dneva*. O nedoslednem označevanju priča enota *Živemu človeku se vse primeri*, *mrtvemu samo jama*, ki ni označena s kvalifikatorjem ekspr., medtem ko njena leksikalna varianta *Živemu človeku se vse pripeti*, *mrtvemu samo jama* je označena s tem kvalifikatorjem. Smiselnost nadaljnje rabe kvalifikatorjev je prav tako vprašljiva, saj so paremije heterosituativne enote, ki jim ne ustrezajo nujno naslednje oznake: ironično (*Jajce več kot puta ve*), nizko (*Ne čohaj se, kjer te ne srbi*), pogovorno (*Kamor je šel bik, naj gre še štrik*, *Gliha vkup štriha*) in šaljivo (*Potrpljenje je božja mast, samo revež je, kdor se z njo maže*, *Če noče gora k Mohamedu, mora Mohamed h gori*).

Iz SSKJ-ja smo izpisali 599 različnih paremij. V FSVPJ-ju smo našli 506 paremij. 187 izmed njih je enakih kot v SSKJ-ju ali pa gre za njihove variante, včasih le pravopisne, npr.: *Čast komur čast!* (SSKJ) in *Čast komur čast* (Pavlica 1960: 50).

4.1.4 Redukcija izhodiščnega korpusa in poenotenje variant

Glede uvrstitve ene ali druge variante smo, tako kot Đurčo, težili k splošnosti. Izmed dveh variant, navedenih v SSKJ-ju, smo obdržali npr. nevtralnno enoto *Ne praskaj se, kjer te ne srbi* namesto bolj ekspresivne *Ne čohaj se, kjer te ne srbi*. Že na tej stopnji smo si pomagali s korpusom FidaPLUS, da bi ugotovili, katera oblika je pogostejša in zato bolj primerna za uvrstitev v vprašalnik. Vanj smo tako npr. uvrstili enoto *Potrpljenje železna vrata prebije* (SSKJ) namesto *Potrpljenje železne duri prebije* (Pavlica: 378).

Ravnali smo se po merilih Permjakova glede osnovnih razlik med pregovori na ravni pregovornih tipov (Пермяков 1988: 131-132). Pri določanju, kaj je (še) varianta in ne nova paremija, smo upoštevali merilo drugačne (ali pa delno drugačne) motivacije, pri kateri ne gre le za zamenjavo leksikalne sestavine. Po tem kriteriju smo se odločili, da bomo navedli *Lastna hvala – cena mala* in *Lastna hvala se pod mizo valja* kot sinonima in ju ne bomo poenotili, kot bi šlo za varianti. Če bi izbrali širši koncept variant, bi morali izvesti tudi veliko večjo redukcijo gradiva, kar pa bi po naši oceni pomenilo preveliko siromašenje izhodiščnega korpusa. Tako smo v izhodiščnem korpusu pustili tudi dvojico sinonimov z zelo podobno (a ne povsem enako motivirano sestavo) *Oči so bolj lačne kot želodec* in *Samo oči so lačne*, *Le čevlje sodi naj kopitar* in *Čevljar ostani pri svojem kopitu!*, pa tudi enote *Kaj pomaga vse bogastvo, če ni zdravja*, *Zdravje je največje bogastvo* ter *Zdravje je vredno več kot vsako bogastvo*. Tako smo ravnali tudi v primeru dvojice *Kjer nič ni, tudi cesar pravico izgubi* in *Kjer ni nič, tudi vojska ne vzame* s skupnim tematsko-konstruktivnim vzorcem³¹. Iz korpusa bi izključili manj poznani enoti *Kakršna mati, takšna hči* in *Kakršni starši, takšni otroci*. Prva se od veliko bolj poznane enote *Kakršen oče, takšen sin* razlikuje po semantični sestavini spola, druga s sestavinama *starši* in *otroci* pa je v odnosu do ostalih dveh nadpomenka. Po podobnem merilu smo v izhodiščni korpus vključevali tudi komplementarne variante npr. *Kar se Janezek nauči, to Janez zna* (SSKJ) ter *Česar se Janezek ni naučil, tega Janez ne zna* (Pavlica 1960: 270). Vključevali smo tudi vse primere, pri ne katerih gre niti za variante, niti za popolne sinonime, saj se enoti kljub skupnim polnopomenskim sestavinam po konstruktivnem

³¹ Poleg primerov sinonimov se pogosto zgodi, da imajo enak tematsko-konstruktivni model tudi paremije, ki niso sopomenske, npr. *Potrpljenje železna vrata prebije* in *Denar železna vrata prebije*. Tematsko-konstruktivnim modelom se bomo posvetili v poglavju 6.4.6.

modelu razlikujeta do te mere, da izražata drugačen pomen, npr. *Bolje zlepa kakor zgrda* in *Kdor noče zlepa, mora zgrda*.³²

Naleteli smo na vprašanje, kako navajati dvodelne paremije, pri katerih je en del bolj poznan, drugi pa v rabi pogosto odpada. Če se je v viru pojavila, smo v vprašalniku navedli kratko obliko. V primeru enote *Dokler prosi, zlata usta nosi, kadar vrača, hrbet obrača* (navedena v geslu besede *vračati*) smo v vprašalniku navedli le *Dokler prosi, zlata usta nosi* (krajša varianta je navedena v geslu besede *dokler*). V primeru *Mladost je norost, čez potok skače, kjer je most* smo po pomoti navedli kratko in daljšo varianto, po odgovorih anketirancev pa se je izkazalo, da bi zadoščal navedek kratke oblike, saj imajo ob tem anketiranci možnost dodati daljšo varianto, drugi del enote pa jih ne ovira pri oceni poznavanja prvega dela. Kasneje smo daljšo enoto izločili iz nabora 300 najbolj poznanih enot. Paremija *Potrpljenje je božja mast, samo revež je, kdor se z njo maže* je bila v virih navedena le v dolgi obliki. Možnosti navedbe kratke oblike nismo imeli tudi pri enoti *Govoriti je srebro, molčati je zlato* (SSKJ), saj enota *Molk je zlato* ni prisotna v nobenem izmed dveh virov. Našli smo jo le v okviru daljše enote *Golk je srebro, molk je zlato* (SSKJ)³³.

Po redukciji gradiva nam je ostalo 918 enot³⁴. Enot nismo pravopisno popravljali, ker smo hoteli obdržati njihovo slovarsko podobo oz. t.i. *ničto varianto* (Grzybek Chlosta 1995: 72). Za vmesno redukcijo gradiva, kakršno smo opisovali (3.1.1) pri nekaterih raziskavah, se nismo odločili. Predvidevali smo, da bo tako količino enot dovolj anketirancev zmoglo oceniti v celoti, če bo spletno orodje vprašalnika prilagojeno takemu tipu reševanja. O tem več v nadaljevanju (poglavje 4.2.2). Zanašali smo se tudi na to, da je pri ocenjevanju posamezne enote potrebno le izbrati enega izmed 5 možnih odgovorov. Z 918 enotami izhodiščni korpus odgovarja dvema splošnima meriloma, ki ju izpostavljata Grzybek in Chlosta (1995: 69). Po kvalitativnem merilu bi izhodiščni korpus moral vsebovati vse potencialno znane paremije določene kulture, po kvantitativnem merilu pa ta nabor enot ne bi smel biti prevelik za ocenjevanje v demografski raziskavi.

³² Gre za primera znotrajjezikovne formalno-semantične mutacije, ki jo bomo med tipi ekvivalentnosti frazeoloških enot predstavili v nadaljevanju (poglavje 7.2), paremiji pa bomo omenili tudi v poglavju 6.6.7.

³³ V vprašalnik smo vključili le prvo, rezultate poznavanja te enote pa predstavljamo v nadaljevanju (5.5).

³⁴ Kljub večkratnemu pregledovanju izhodiščnega korpusa je v gradivu ostalo nekaj nepoenotnih variant. Te smo poenotili naknadno (glej poglavje 5.6).

4.1.5 Žanrska sestava izhodiščnega korpusa

V izhodiščnem korpusu močno prevladujejo pregovori in reki. Prevlada teh tipov paremij v slovarskih virih kaže, da imajo pri govorcih (laikih in tudi jezikoslovcih) poseben status »narodnega blaga« in »ljudske modrosti« zaradi njihove sporočilnosti in poučnosti, obenem pa seveda ne pomeni, da v rabi niso razmeroma zastopani tudi drugi tipi. V mislih imamo predvsem zastopnost ustaljenih antipregovorov, krilatic in (v različni meri) frazeologiziranih sloganov, ki se jim bomo posvetili v delni analizi (poglavje 4.6). Tudi če zaostriamo merila in h krilaticam prištejemo vse enote, ki jim lahko pripišemo (ne pa vedno tudi dokažemo) avtorstvo³⁵, preostalih enot vključno z enim wellerizmom, dvema vražama in vremenskima pregovoroma, ki mejita na pranostiki, ni več kot 20.

Ocenjujemo, da je v korpusu veliko več pregovorov kot rekov. K rekom lahko, glede na tipične lastnosti, ki smo jih obravnavali v podpoglavju 2.3.3.2, prištejemo npr. naslednje enote:

Saj nisva krav skupaj pasla.

Ta je pa bosa.

Saj ne gori voda.

Saj ostane vse v familiji.

Karte na mizo!

Kocka je padla.

Saj nisem s hruške padel.

Naredi tako, da bo volk sit in koza cela.

V izhodiščni korpus smo uvrstili npr. krilatice *Kocka je padla* (Julij Cezar), *Besede, besede, besede!* (William Shakespeare) in *O, vi ki vstopate, vsak up pustite* (Dante Alighieri). Primeru enote *Le čevlje sodi naj Kopitar*, ki ga lahko prištevamo med krilatice pa tudi med pregovore, se bomo posebej posvetili v okviru diasituativne razlike (podpoglavje 7.3.7.2). Tudi enota *Če noče gora k Mohamedu, mora Mohamed h gori* je knjižnega izvora, pa njeno avtorstvo (več v poglavju 6.4.1) ni uzaveščeno. Vključili pa smo tudi paremijo *Pomembno je sodelovati, ne zmagati*, ki izvira iz slogana olimpijskih iger. Ocenjujemo, da se uporablja v širših kontekstih kot npr. slogani (parole) *Proletarci vseh dežel združite se*,

³⁵ V SSKJ-ju najdemo tudi določene leposlovne citate, ki niso frazeologizirani, npr. iz Pregljevega *Dogodka v mestu Gogi: Vse mesto preži in čaka, kaj se bo zgodilo*. V korpusu FidaPLUS nismo s pogojem #1čakati/#1prežati našli niti ene pojavitve tega citata – tudi če bi se citat pojavil, pa bi bilo treba preveriti, v kakšen kontekst bi bil umeščen.

Tujega nočemo, svojega ne damo in Smrt fašizmu – svobodo narodu, ki jih v izhodiščni korpus nismo vključili³⁶. V gradivu izhodiščnega korpusa se poleg pregovorov pojavi le en wellerizem: *Vsak po svoje (je rekel tisti, ki je kravo s svedrom drl)*³⁷. Iz izhodiščnega korpusa smo v skladu z merili, ki smo jih opisali v poglavju 2.3.5, izključili naslednje pranostike:

O svetem Vidu se skozi noč vidi.

Kakor sveti Jernej vremeni, jesen vsa se drži.

Zelen božič, bela velika noč.

Mala maša za suktnjo vpraša.

Sveti Matija led razbija, če ga ni, ga pa naredi.

Sušec zmeraj vije, če z glavo ne, pa z repom.

Ob sv. Gregorju se ptički ženijo.

Sveta Neža kuram rit odveže.

Enoti *O kresi se dan obesi* in *Če spomladi grmi, se zima ponovi* sta v SSKJ-ju označeni kot pregovora. V izhodiščni korpus smo ju vključili, ker gre po naši oceni za pranostiki, ki sta s svojo splošnostjo prešli v pregovorno rabo. V izhodiščni korpus sta bili vključeni vraži *Črna mačka mi je prekržala pot* in *Trinajst je nesrečna številka*, iz lestvice 300 najbolj poznanih paremij pa smo ju kasneje izključili.

4.2 Struktura spletnega demografskega vprašalnika

Tako kot Đurčo (2002: 51) smo se odločili, da uporabnikom omogočimo večkratno in časovno neomejen dostop do vprašalnika z uporabo gesla, ki ga je spletna stran ustvarila za vsakega reševalca posebej. Ker smo v jedro spletnega vprašalnika uvrstili kar 918 enot, smo se trudili, da bi bil v skladu z Đurčevimi napotki enostaven za uporabo in bi nagovoril čim širši vzorec govorcev:

Extensive sets of proverbs may be tested by using it and moreover, an online questionnaire enables to address much more speakers and to select and qualify a sufficiently representative sample of

³⁶ Današnja raba socialističnih sloganov je zanimiva tema, ki bi si zaslužila ločeno raziskavo.

³⁷ Le en wellerizem potrjuje domnevo o razmeroma majhni zastopanosti wellerizmov v slovenski paremiologiji, ki se navezuje na že omenjeno ugotovitev Grzybka, da za slovanske jezike niso tako značilni kot npr. za germanske. Nekaj wellerizmov so anketiranci našli v odgovorih na zaključna vprašanja (glej pogl. 4.6.1).

prospective respondents. That reduces the greatest problem of paremiological experiments, namely that a small group of informants does not accurately represent the population in terms of demography and sociolinguistics. (Đurčo 2014: v tisku)

V nadaljevanju bomo predstavili obliko in namen uvodne strani, opisali jedro vprašalnika in zaključni obrazec. Predstavili bomo tudi tehnične izboljšave v primerjavi z Đurčevim vprašalnikom. Izvedli bomo delno analizo podatkovne baze, ki je nastala na osnovi 1. in 5. dodatnega vprašanja v zaključnem obrazcu.

4.2.1 Uvodni del vprašalnika

Uvodni del vprašalnika sestavljajo naslovna stran, stran z registracijo in stran z demografskimi podatki. Naslovna stran vsebuje podatke o postopku reševanja in raziskovalnih namenih demografskega vprašalnika. Na njej je tudi elektronski naslov vprsalnikpregovori@gmail.com, kamor anketiranci lahko sporočajo svoje vtise, kritične pripombe in predloge, ali pa zaprosijo za pomoč, če se soočijo s kakšno težavo. Z naslovne strani je anketiranec usmerjen na stran, kjer pridobi svoje geslo ali pa se, v primeru, da je že registriran, prijavi v vprašalnik in nadaljuje, kjer je z izpolnjevanjem končal ob zadnji prijavi. Vsak anketiranec ostane anonimen, lahko pa odda elektronski naslov, da nanj prejme svoje geslo, če ga slučajno pozabi. Po registraciji se anketirancem prikaže stran, na kateri morajo izpolniti pet osnovnih podatkov: spol, letnico rojstva, stopnjo izobrazbe³⁸, narečno skupino območja, kjer so odraščali in narečno skupino območja, kjer živijo v času reševanja. Namesto obsežnega števila slovenskih narečij (več kot 40) smo raje ponudili izbiro med sedmimi narečnimi skupinami: gorenjsko, štajersko, panonsko, koroško, primorsko, rovtarsko, panonsko in dolensko narečno skupino z belokranjskimi narečji (Logar 1966: 134). Govorci, ki prebivajo (ali so prebivali) v tujini, imajo poleg sedmih narečnih skupin tudi možnost vpisa v rubriko »drugo«. Na tej strani jih tudi prosimo, da prepíšejo zaporedje znakov za potrditev, da ne gre za avtomatično izpolnjevanje, ki bi ga lahko izvajali spletni roboti. Tik pred jedrom vprašalnika jih še prosimo, naj vprašalnik rešuje naenkrat le ena oseba po lastni jezikovni presoji, brez pomoči slovarjev in drugih virov.

³⁸ Okencu, v katerem morajo anketiranci izbrati stopnjo izobrazbe, smo dodali legendo, ki ponuja pregled in razlago osmih stopenj izobrazbe.

4.2.2 Jedro vprašalnika z 918 paremijami

Vsakemu anketirancu se pregovori, ki jih še ni ocenil, kažejo v drugem (naključnem) vrstnem redu. V nadaljevanju (poglavje 4.3) bomo opisali, zakaj je to posebej pomembno v metodološkem smislu. Anketiranci izberejo eno od petih možnosti: 1. poznam in uporabljam; 2. poznam, a ne uporabljam; 3. ne poznam, a razumem; 4. ne poznam in ne razumem ali 5. poznam varianto (možnost dodajanja oblike). Ker jim nismo hoteli vnaprej ustvariti predstave o tem, kaj je varianta, nismo navedli definicije variante ampak dali navodilo, naj pripišejo obliko, v kakršni poznajo pregovor, če ocenijo, da se bistveno razlikuje od navedene. Z definicijo bi govorce lahko zbegali ali odvrnili od reševanja, če bi podvomili v svojo zmožnost ločevanja med posameznimi tipi variantnosti. Vsaka nova enota se pojavi s pisavo in ozadjem v drugi barvi, kar deluje kot vizualno opozorilo v primeru, da anketiranec nehote izbere enega izmed odgovorov. Vsak anketiranec ima možnost vpogleda v svojo podatkovno bazo odgovorov (preko ikone v zgornjem desnem kotu), v primeru, da bi rad kakšen svoj odgovor spremenil. Spremlja lahko tudi, koliko odstotkov pregovorov je že ocenil. Z odjavo iz vprašalnika se odgovori samodejno shranijo, ob ponovni prijavi pa program pokaže naslednjo paremijo, ki še ni bila ocenjena.

4.2.3 Zaključni del vprašalnika z dodatnimi vprašanji

Ko anketiranec oceni vse pregovore iz jedra vprašalnika, se pred njim prikaže obrazec s petimi neobveznimi dodatnimi vprašanji. Vprašanja 1., 3., 5. in 6. je v podobni obliki slovaškim anketirancem zastavil tudi Đurčo (2002: 51), vprašanja 2. in 4. pa sta novost v slovenskem vprašalniku:

1. Se spomnite kakšnega pregovora, ki ga v vprašalniku niste zasledili?
2. Uporabljate tudi kakšne pregovore iz drugih jezikov, ko komunicirate v slovenščini (npr. iz angleščine, hrvaščine, srbsčine, latinščine,...)³⁹?
3. Napišite nekaj pregovorov, ki so vam najljubši (največ pet). Če želite, utemeljite.
4. Se spomnite kakšnega pregovora (največ pet), h kateremu čutite odpor? Če želite, utemeljite.
5. Poznate kakšen humorno preoblikovan pregovor, šalo ali pa besedno igro, ki je izšla iz pregovora?

³⁹ O problematiki frazemov, ki se reproducirajo v tujem jeziku, piše Čechová (1986: 183) in take enote imenuje *citati frazemi*.

6. Imate kakšno pripombo glede vprašalnika ali pregovornih enot v njem?

Anketirancem smo naročili, naj si ne pomagajo z zbirkami ali brskanjem po spletu oziroma naj navajajo enote, ki se jih spomnijo sami. Kljub temu, da so anketiranci imeli tudi možnost vpogleda v datoteko s svojimi odgovori, smo pričakovali, da mnogi tega ne bodo storili in bomo med odgovori na prvo vprašanje naleteli na veliko enot, ki so se nahajale v jedru vprašalnika. V prihodnjih raziskavah bo možno raziskati vzorec tujih enot, prikazati distribucijo jezikov in z dodatnimi raziskavami ugotoviti, v kakšni meri so te enote slovenskim govorcem poznane, razumljive in v kakšni meri so njihovi morebitni kalki integrirani v slovenski paremiologiji⁴⁰. Izsledke končnega vprašalnika bomo delno predstavili v poglavju 4.6, natančneje pa se jim v okviru disertacije ne nameravamo posvetiti.

4.3 Tehnične izboljšave spletnega vprašalnika v primerjavi s slovaškim vzorom

Tehnične izboljšave smo v vprašalnik uvedli že zaradi razvoja interneta in novih spletnih orodij. Drug razlog zanje je metodološki premislek glede na opažanja pri slovaški spletni raziskavi. Pomembno je tudi izkoristiti možnosti mreženja, popularizacije in krožne izmenjave informacij z uporabniki, ki jih ponujajo socialna omrežja.

Jedro slovaškega vprašalnika je predstavljal dokument programa McAccess, ki so ga anketiranci izpolnili in posredovali preko elektronske pošte ali na disketi. Slovenski vprašalnik avtomatično shranjuje vsak odgovor posebej in tudi končno podobo izpolnjene anketne pole. Naključni vrstni red prikaza paremij v jedru slovenskega vprašalnika je novost, ki omogoča dodaten pogled na končne rezultate. Ker je zaradi takega prikaza vsaka paremija deležna približno enakega števila odgovorov, lahko v ločenih podatkovnih bazah spremljamo tudi rezultate in vrstne rede najbolj poznanih enot glede na vse anketirance, ki so se lotili vprašalnika in ne le tiste, ki so ga izpolnili v celoti. Najbolj pomembno novost spletnega vprašalnika, ki omogoča razvrščanje podatkov s posebnimi filtri, bomo predstavili v naslednjem poglavju.

⁴⁰ Vprašanju integracije tujih paremij v slovenski jezik se bomo posvetili kasneje v poglavju o diaintegrativni razliki.

4.4 Dodatna orodja spletnega vprašalnika za urejanje podatkov

Na administratorski strani spremljamo potek raziskave. Glavna stran prikazuje število vseh anketirancev, ki so začeli z izpolnjevanjem vprašalnika, in število teh, ki so ga že izpolnili v celoti (tudi v odstotkih). Prikazuje tudi število vseh prejetih odgovorov in delež, ki ga predstavljajo v razmerju do polnega števila možnih odgovorov (vse enote, pomnožene s številom vseh anketirancev). Na voljo imamo tudi celoten seznam anketirancev s petimi demografskimi podatki. Ločeno si lahko ogledamo tudi grafična prikaza v celoti izpolnjenih vprašalnikov in registracij novih anketirancev, razvrščena po dnevih. Tudi odgovore na končna vprašanja lahko razvrstimo glede na demografske podatke.

Na voljo imamo dve osnovni razpredelnici vseh paremij s podatki o odgovorih o njihovem poznavanju. Prva upošteva vse odgovore anketirancev, ki so začeli izpolnjevati vprašalnik, druga pa le odgovore tistih, ki so ga izpolnili v celoti. Barvna lestvica, ki prikazuje delež posameznih odgovorov na paremijo, nam omogoča, da hitro opazimo enote, pri katerih je delež navedenih variant povečan. Razpredelnico lahko urejamo po količini odgovorov št. 1, 2., 3., 4. in 5. Če izberemo $1<$, paremije razvrstimo od te, ki je prejela največ odgovorov št. 1. do te, ki jih je prejela najmanj. Gre za enote z največjim deležem aktivne rabe. Enako lahko ustvarimo lestvico enot z največjim (ali najmanjšim) deležem pasivnega znanja (2. odgovor), z največjim (ali najmanjšim) deležem nepoznanosti in hkratne razumljivosti (3. odgovor) ter z največjim (ali najmanjšim) deležem nepoznanosti in hkratne nerazumljivosti (4. odgovor). Prikažemo lahko tudi najbolj ($5<$) in najmanj ($5>$) variantne enote. Za določitev slovenskega paremiološkega optimuma je najbolj pomemben prikaz vrstnega reda enot glede na seštevke odgovorov št. 1., 2. in 5., ker vsi predstavljajo poznavanje enote, ne glede na to, ali gre za aktivno znanje, pasivno znanje ali znanje variante.

Pri obeh razpredelnicah imamo možnost izbrati posamezno paremijo in si podatke o njej ogledati na ločeni strani. Ta stran prikazuje tudi poln seznam posameznih variant, ki so jih anketiranci dopisali, če so izbrali odgovor št. 5. Na vsaki strani s posamezno enoto lahko vključimo tudi filter ali pa kombinacijo filtrov. Izberemo lahko demografske filtre spola, izobrazbe, starosti⁴¹, narečne skupine, v kateri so anketiranci odraščali in narečne skupine, v kateri živijo v času izpolnjevanja vprašalnika. Dodaten filter omogoča določanje mere izpolnjenosti vprašalnikov (od 0 do 100%). Vse filtre je mogoče kombinirati med seboj.

⁴¹ Teoretično je možno izbrati letnice od 1900 do 2008. Ta filter je koristen tudi zato, ker z njegovo pomočjo lahko izločimo anketirance, ki po pomoti ne bi navedli svojih demografskih podatkov, saj v podatkovni bazi ostane prednastavljena letnica rojstva 2008, če je anketiranci ne spremenijo.

Ko vključimo en ali več filtrov, se nam prikažejo števila in odstotki odgovorov za vsako paremijo glede na zožen izbor anketirancev (npr. le anketirancev, starih od 20 do 40 let, ki so odraščali v območju dolenjske narečne skupine in so izpolnili vsaj 10% vprašalnika). Podatkovno bazo vprašalnika smo od začetka projekta večkrat shranili v zamrznjenem stanju. Filtre lahko uporabljamo v vsaki zamrznjeni podatkovni bazi. Vse demografsko zamejene vzorce tako lahko spremljamo tudi v diahronem sosledju sinhronih prerezov.

4.5 Potek raziskave s spletnim demografskim vprašalnikom

Vprašalnik je bil na spletu objavljen 21. aprila 2012. Želeli smo, da bi ga v nekaj mesecih v celoti izpolnilo vsaj 100 ljudi. Pričakovanja glede odziva govorcev, so bila presežena, ko je bilo število doseženo 6. maja 2012, mesec kasneje, 6. junija pa se je podvojilo na 200. K reševanju smo vabili govorce iz vse Slovenije ter tudi preko zamejskih in izseljenskih društev. Vabila smo poslali različnim društvom, ki se ukvarjajo s kulturo. Zadnji val množičnih vabil je bil namenjen slovenskim osnovnim in srednjim šolam, pa tudi ljudskim univerzam in univerzam za tretje življenjsko obdobje. Ko smo 13. oktobra 2012 zamrznili podatkovno bazo za izdelavo paremiološkega minimuma in optimuma, je vprašalnik izpolnilo že 316 oseb⁴². Največje število registracij na dan je bilo 76. Nekateri anketiranci vprašalnik rešijo v enem dnevu, večina pa ga izpolnjuje v intervalih. Izpostaviti je treba pomen socialnih omrežij, ki smo jih vključili v projekt vprašalnika. S tem, ko smo na socialnih omrežjih začeli objavljati tudi nekatere delne rezultate ankete, odgovore na pogosta vprašanja in zanimivosti iz frazeologije ter jezikoslovja nasploh, smo vzpostavili krožno komunikacijo, ki lahko raziskavi v prihodnosti dodatno koristi.

4.6 Delna analiza odgovorov na vprašanja v zaključnem delu vprašalnika

Posvetili se bomo le odgovorom na prvo in peto dodatno vprašanje po jedru vprašalnika. S prvim smo anketirance vzpodbudili, naj navedejo pregovore, o katerih se jim zdi, da jih v

⁴² Z objavami na forumih ter socialnih omrežjih Facebook (od maja 2012) in Twitter (od avgusta 2013) smo pripomogli k popularizaciji raziskave in stiku z anketiranci, ki komentirajo vprašalnik in paremije v njem, objavljajo nove enote in mnenja o različnih temah, povezanih s frazeologijo ter jezikom na splošno. Po enem letu (aprila 2013) je profil Pregovori Slovenski jezik na Facebooku imel že preko 2000 prijateljev.

vprašalniku niso zasledili. V petem smo jih pozvali, naj napišejo kakšen humorno preoblikovan pregovor, šalo ali pa besedno igro, ki je izšla iz pregovora. Ker je obseg paremij v izhodiščnem korpusu omejen, želimo z dodatnimi vprašanji v zaključnem obrazcu, najti enote, ki jih leksikografski viri niso zajeli, obenem pa preveriti, kako dober je bil izhodiščni korpus. Domnevamo, da bodo navedki anketirancev z žanrskega vidika pestri, ker se predstave posameznih govorcev o tem, kako široko množico pojavnosti predstavlja tradicionalna oznaka *pregovor*, dokaj razlikujejo. Pričakujemo lahko tako tradicionalne kakor tudi novejše enote, ki so v slovenščini nastale in se ustalile nedavno, morda tudi s kalkiranjem tujih enot, frazeologizacijo reklamnih sloganov, filmskih citatov ipd. Med odgovori na obe vprašanji pričakujemo tudi antipregovore, pranostike, wellerizme, vraže in najrazličnejše slogane.

V slovenskem prostoru je na pomen registracije novih enot opozarjala že Marija Makarovič (1975: 207) v spremni študiji k svoji terenski raziskavi, ki je menila, da bi bilo: »/.../ mikavno ugotoviti, koliko novih posvojenih ali priličenih pregovorov smo pridobili v zadnjem času«. Navajamo stanje, ki je bilo zamrznjeno 13. oktobra 2012 za izdelavo paremiološkega minimuma in paremiološkega optimuma. Podatkovne baze odgovorov na zaključna vprašanja se bodo z večanjem števila anketirancev še povečevale.

4.6.1 Delna analiza paremij v odgovorih na 1. dodatno vprašanje

Med navedki pričakujemo velik delež enot, ki sicer v izhodiščni korpus so vključene, vendar so anketiranci pozabili, da so nanje naleteli. V številnih komentarjih anketiranci poročajo, da se po izpolnjevanju v etapah ne spomnijo več z gotovostjo, katere enote so bile v jedru vprašalnika. Preveriti želimo, kakšen delež teh enot je predstavljen v jedru vprašalnika in kakšne so enote, ki jih anketiranci najpogosteje dopisujejo.

Na prvo vprašanje je odgovorilo 191 anketirancev od 316. Navedli so 551 različnih enot. Med njimi je kar 126 besednozveznih frazemov⁴³. 200 izmed 426 preostalih enot (tekstemov) so paremije, ki so bile tudi del izhodiščnega korpusa. Pretežen del tekstemov (292) se pojavi le enkrat, dvakrat pa že znatno manjši del (48). Anketiranci so našli precej enot sodobnejšega nastanka, ki niso registrirane v slovarskih virih, npr. *Če ne z leti, pa s tableti*, *Cesar je nag*, *Dva sta družba, trije so gužva*, *Fantje ne jočejo* in *Eno jabolko na dan prežene zdravnika stran*. Ne manjkajo tudi navedki vulgarnih paremij (npr. *Baba*

⁴³ Besednozvezne frazeme pogosto realizirajo v povedih (npr. *Zakadil se je kot bik v maline*). Nekatere navajajo v slovarski obliki, npr. v nedoločniku (*žejnega čez vodo peljati*).

pijana, rit prodana). Anketiranci so dopisali tudi nekaj tradicionalnih paremij, ki niso bile vključene v jedro vprašalnika, so pa registrirane v zbirkah, npr. *Boljša domača gruda, kot na tujem zlata ruda* (Prek 1982: 40, Bojc 1987: 61). Domnevamo, da gre za enote, ki so znane le manjšemu delu govorcev. Merilo pogostnosti navedkov določene enote v vzorcu nam bo sicer pomagalo ustvariti okvirno predstavo, vsekakor pa ne bo zadostovalo za širšo analizo. Za analizo neregistriranih, a dokaj poznanih paremij, bi bile potrebne nadaljnje raziskave⁴⁴. Dva navedka tujih enot *Amor magister est optimus* in *Nulla dies sine linea*, smo izločili iz vzorca. V nadaljnjih prikazih bi ju lahko uvrstili v vzorec tujejezičnih enot, ki so jih anketiranci navajali v odgovorih na drugo vprašanje.

Med 24 paremijami, ki se med odgovori pojavljajo več kot petkrat, so bile v izhodiščni korpus 918 paremij vključene vse razen ene (*Po jutru se dan pozna/Dan se po jutru pozna*)⁴⁵. Vse so tudi med 300 najbolj poznanimi enotami in polovica (12 izmed njih) med prvimi 50. S tem se vsaj do določene mere potrjuje kakovost izhodiščnega korpusa, saj je očitno zajel dovolj obsežno množico poznanih paremij. Navedimo enote, ki so se med odgovori na 1. vprašanje pojavile več kot petkrat⁴⁶:

18 navedkov:

Rana ura, zlata ura. (22. mesto v minimumu, 77. v optimumu)

16 navedkov:

Kdor drugim jamo koplje, sam vanjo pade. (19., 46.)

11 navedkov:

Brez muje se še čevelj ne obuje. (33., 72.)

Laž ima kratke noge. (46., 44.)

Kdor molči, desetim odgovori. (101., 130.)

Kdor jezika špara kruha strada. (191., 227.)

10 navedkov:

Vsak je svoje sreče kovač. (27., 44.)

⁴⁴ Primerjali bi lahko npr. vrstni red teh enot po pogostnosti z vrstnim redom v paremiološkem minimumu ter tudi z vrstnim redom aktivne rabe (glede na odgovore št. 1) ter vrstnim redom najbolj pogostih paremij glede na jezikovni korpus.

⁴⁵ Enoto v podobi *Dan se po jutru pozna* navaja Prek (1982: 29).

⁴⁶ V oklepaju navajamo njihovo zaporedno število v minimumu 300 najbolj poznanih enot ter zaporedno število v slovenskem paremiološkem optimumu.

9 navedkov:

Jabolko ne pade daleč od drevesa. (12., 2.)

Kdor visoko leta, nizko pade. (55., 110.)

Ni vse zlato, kar se sveti. (29., 14.)

Nobena juha se ne poje tako vroča, kot se skuha. (13., 12.)

Vrana vrani ne izkljuje oči. (116., 101.)

8 navedkov:

Kjer osel leži, tam dlako pusti. (93., 141.)

Po jutru se dan pozna (izven izhodiščnega korpusa)

7 navedkov:

Po toči zvoniti je prepozno. (2., 4.)

Ne hvali dneva pred večerom. (35., 115.)

Ena lastovka še ne prinese pomladi. (57., 40.)

Roka roko umiva. (99., 118.)

Daleč od oči, daleč od srca. (167., 136.)

6 navedkov:

Bolje vrabec v roki kot golob na strehi. (16., 3.)

V sili hudič še muhe žre. (50., 81.)

Osel gre samo enkrat na led. (65, 83.)

Dober glas seže v deveto vas. (67., 20.)

Sreča opoteča. (77., 78.)

Enoto *Po jutru se dan pozna* in njeno skladenjsko varianto *Dan se po jutru pozna* smo v korpusu iskali z iskalnima pogojema `po_#2so**m_se_#2so*_#2gppste*` in `#2so*_se_po_#2so**m_#2gppste*`. Našli smo 32 pojavitev, poleg tega pa 18 primerov, ki kažejo, da gre za razmeroma pogost tematsko-konstruktivski vzorec:

Kruh se po peku prepozna.

Mesto se po taksijih pozna.

Po dnevu se glasba pozna.

Po skorji se mojster spozna.

Po vratih se gospodar pozna.

Po rokah se moški spozna.

Po stolu se program spozna.

Po oknih se stanovanje pozna.

Po naročnini se politik pozna.

Po šali se zvezda spozna.

Po prodaji se letnik pozna.

Že po ročajih se avto pozna.

Po letalu se avto pozna.

Po plesu se minister pozna.

Po lojalnosti se tovarna pozna.

Dodajmo še primera dveh podobnih paremij, ki sta po naši oceni starejši: *Drevo se po sadu pozna* in *Po dvorišču se gospodar pozna*.

Koliko izmed 225 tekstemov, ki se ne pojavljajo v izhodiščnem korpusu, je paremij, zaenkrat še ne moremo trditi. Ocenjujemo, da je frazeološkost pri okoli desetih izmed njih vprašljiva, pri vsaj petih pa je vprašljivo, ali ne gre morda le za eno izmed morfoloških oblik besednozveznih frazemov (npr. *Ne kiti se s tujim perjem*)⁴⁷. Poleg tega med njimi niso samo pregovori in reki, temveč tudi pranostike, wellerizmi, vraže, antipregovori, krilatice in slogani. Če se je katera izmed njih pojavila več kot enkrat, to navajamo v oklepaju:

- 8 pranostik, najpogostejši sta *Zelen božič – bela velika noč* (3) in *Matija led razbija* (3);
- wellerizmi: *"Kar je bolj, je bolj," je rekel tisti, ki je z oljem špeh zabelil, "Znajt se je treba!" je rekel tisti, ki je z glisto čizme (čevlje) vezal in "Bolje je le bolje (bujš je le bujš)", je rekel tisti, ki je špeh na maslu cvrl;*
- vraži: *Če dežuje, ko žena obeša perilo, je mož nezvest in Ne se na stolu klecat (gugat), bo krava šepala;*
- slogana: *Od poraza do poraza k končni zmagi in Vsi drugačni vsi enakopravni;*
- krilatica: *Ne kar mora, kar more – to mož je storiti dolžan*⁴⁸.

Dodatni navedki lahko služijo za registriranje novih enot. Med odgovori anketirancev je okoli 200 paremij, ki se ne nahajajo v nobenem izmed slovarjev, ki smo ju uporabili za izhodiščni korpus. Nekatere so stare enote, ki se najbrž v rabi pojavljajo razmeroma redko ali pa le v katerem izmed delov Slovenije, nekatere pa so enote, ki so nastale v zadnjem času. Označevalca *pregovor* in *rek* anketiranca lahko odvrneta od navajanja enot, ki po

⁴⁷ Vprašanju prehodnosti med stavčnimi in nestavčnimi frazemi smo se posvetili v članku o prepoznavanju frazemov v sorodnih slovanskih jezikih (Meterc 2012).

⁴⁸ Biblijska enota se je v tej podobi popularizirala kot citat iz pesmi *Življenje ni praznik* Simona Gregorčiča.

njegovem mnenju niso dovolj tradicionalne⁴⁹. Eden izmed anketirancev je ob navedku enot pripisal, da ne ve, »ali gre za *uradne* pregovore«. Lahko se strinjamo z Natalijo Ulčnik (2011: 67), ki ocenjuje, da je prepoznavanje stavčnih frazemov pri govorcih omejeno. Med enotami, ki po njeni oceni niso uzaveščene kot pregovori, našteva npr. *Red mora biti, Ziher je ziher* in *Številke ne lažejo*. Menimo, da je to še bolj očitno pri enotah, ki so se frazeologizirale npr. iz sloganov in filmskih citatov. O postmodernistični medbesedilnosti v frazeologiji in paremiologiji piše Burger (1991), ki spremlja frazeologizacijo citatov iz najrazličnejših vrst besedil. Možno je, da so naslednje enote začele delovati kot paremije, možno pa je tudi, da gre le za enote, ki jih le posamezni govorce doživljajo kot paremije, vendar se na tem mestu ne bomo posvetili raziskavi⁵⁰, do kakšne mere je to tako. Ostali bomo pri dejstvu, da so nekateri anketiranci po lastni intuiciji naslednje enote predstavili kot pregovore ali reke:

- enote, ki izvirajo iz reklam: *Jože požen, mi smo prpravlen* (reklama za smučišče Krvavec) in *Potem pa svizec zavije čokolado...* (reklama za čokolado Milko);
- enoti, ki izvirata iz pesmi: *Pil bi vsak hudič, plačal pa nič* in *Ne čakaj na maj* (triije navedki, med njimi varianta *Ne čakaj na maj če lahko že zdaj*);
- enota, ki izvira iz popularnega medijskega prispevka: *Kaj ti bo torba, če imaš kolo*.

Raziskavo citatne rabe reklamnih sloganov v vsakdanji komunikaciji srednješolskih dijakov, je na Češkem izvedla Čapková (2010, Holanová 2011) na vzorcu 245 dijakov. V anketi je od njih zahtevala, da zapišejo citate iz reklam, ki jih uporabljajo v svojem govoru in opišejo primer govorne situacije, v katerih bi jih uporabili. Ugotavljala je, kateri izmed reklamnih citatov so bili posebej pogosti (Čapková 2010: 7-8, Holanová 2011: 129). Moniko Kalin Golob (2013: 204) je zanimalo, kateri reklamni slogani se zdijo študentom posebej učinkoviti in zakaj. 10 izmed 31 anketiranih študentov je navedlo reklamni slogan *Lačen si ful drugačen* za izdelek Snickers: »Kot argument za to, da je izbrani slogan učinkovit, so poudarili dejstvo, da se je osamosvojil in da ga uporabljamo tudi v drugih vsakdanjih okoliščinah.« (Kalin Golob 2013: 204) Frazeologizacija sloganov poteka v več etapah, predpogoj zanjo pa je potreba po izrazu, ki bi opisal situacijo, za katero ustaljenega označevalca še ni (Дядечко 2008: 52). Ko reklamni citat izgubi zvezo s prvotnim kontekstom, se lahko frazeologizira kot paremija ali pa se njegove sestavine

⁴⁹ Obenem smo (na podlagi lastne izkušnje iskanja paremij v jezikovnih korpusih) mnenja, da bi lahko že s kratko raziskavo uvajalnih sredstev pokazali, da tudi t.i. tradicionalne pregovore in reke pogosto uvajamo z uvajalnimi sredstvi kot so: *pravilo, geslo, princip* ipd.

⁵⁰ Vzorec enot je majhen, morebitno raziskavo bi morali navezati na stanje v korpusu ali pa na novo demografsko anketo z drugačnimi vprašanji in parametri.

frazeologizirajo kot besednozvezni frazem. Da je prve frazeologizacije reklamnih sloganov v ruščini moč zaslediti že na začetku 20. stoletja, prikaže na primeru slogana za kolonjsko vodo, ki ga je kot citatno enoto v vsakdanjem govoru uporabljal pesnik Majakovski (Дядечко 2008: 53-54).

Šest antipregovorov, ki so jih anketiranci našli v odgovorih na prvo vprašanje, bomo komentirali v naslednjem poglavju, saj jih bomo lahko primerjali s sestavo odgovorov, v kateri se pojavljajo v množici drugih antipregovorov.

4.6.2 Delna analiza paremij iz odgovorov na 5. vprašanje – tema antipregovorov

Na peto vprašanje je odgovorilo 109 od 316 anketirancev. Navedli so 115 enot in njihove variante (skupaj 179 navedkov), izmed katerih je 71 enot, ki bi jih lahko šteli za antipregovore ali vsaj humorne prenovitve. Pri nekaterih navajajo avtorstvo, npr. *Kdor prej pride, ga prej zmeljejo* (Žarko Petan) in *Ne odlašaj na jutri, kar lahko storiš pojutrišnjem* (Oscar Wilde). Večino preostalih navedkov (32) predstavljajo tekstemi, ki so paremije ali pa enote, za katere bo potrebno še ugotoviti, ali so ustaljene. V nadaljnjih raziskavah bi jih lahko priključili k odgovorom na 1. vprašanje⁵¹. Preostale navedene enote so tuje paremije in antipregovori (6), anekdote (4) in besednozvezni frazemi (3). Več kot enkrat se pojavi le 13 antipregovorov od 71. Najpogostejši so *Kdor drugemu jamo koplje, je grobar* (17+2 iz odgovorov na vprašanje 1.); *Rana ura, slovenskih fantov grob* (11+1 iz odgovorov na vprašanje 1.); *Kdor visoko leta, je pilot* (11); *Ne odlašaj na jutri, kar lahko storiš pojutrišnjem* (11) in *Kdor z malim ni zadovoljen, mu večji ne bo zrasel* (5). Antipregovor *Kdor drugemu jamo koplje, je grobar* je pogost tudi v slovaščini, omenja ga že Mlacek (2009: 136): *Kto druhému jamu kope, je hrobár*. Slovaško ustreznico ima tudi predzadnji antipregovor: *Čo môžeš urobiť dnes, (pokojne) odlož na zajtra (a máš dva dni voľna)* (Sprichwort-Plattform). V prihodnosti bi se morali posvetiti vprašanju internacionalnih antipregovorov. Nekateri pregovori so očitno pogosteje izhodišče za antipregovore kot drugi. Med 71 različnimi antipregovori smo našli 45 izhodiščnih pregovorov. Med odgovori na 1. vprašanje se je pojavil tudi antipregovor *Kdor ne dela, naj vsaj je*⁵², ki se tako skupaj pojavlja trikrat in *Vaja dela mojstra, če mojster dela vajo*, ki ga med odgovori na 5. vprašanje ne najdemo.

⁵¹ Le tri izmed navedenih enot se nahajajo v jedru vprašalnika.

⁵² Ta antipregovor najdemo tudi v gradivu iz terenske raziskave (Makarovič 1975: 202).

Temo prisotnosti antipregovorov v jeziku, ki smo se je dotaknili že v podpoglavju 2.3.5.5, na tem mestu zaključimo z mislijo, da so bili v jeziku zaradi njegovih strukturnih možnosti verjetno vedno prisotni. Domnevamo, da so zapisovalci paremij bodisi zaradi moralistične in didaktične težnje bodisi zaradi tega, ker je izbiro resnejših naukov in napotkov zahtevali tipi besedil, ki so jih pisali, dajali prednost »ljudski modrosti«, »ljudsko hudomušnost« pa prepuščali ustnemu izročilu in so zato najverjetneje v veliki meri ostale izven dometa pisnih zbirk, ki so nam na voljo danes. Pogosto pa je tudi to, kar je v rabi danes, težko uzavestiti ne le govorcem, ampak tudi jezikoslovcem.

5 Tristo najbolj poznanih pregovorov, rekov in drugih paremij v slovenščini – paremiološki minimum

S pomočjo paremiološkega minimuma 300 najbolj poznanih paremij bomo izdelali paremiološki optimum tako v slovenščini kakor tudi v slovaščini. Tristo najbolj poznanih paremij v slovaščini nam je na voljo iz Đurčeve raziskave, seznam prilagamo v prilogi 2.3. V nadaljevanju si bomo ogledali vzorec slovenskih anketirancev z demografskega vidika, nato pa argumentirali količinsko zamejitev slovenskega paremiološkega minimuma ter si ogledali strukturo minimuma glede na vire za izhodiščni korpus in primerjali strukture odgovorov slovenskih govorcev s strukturo odgovorov slovaških govorcev v Đurčevi raziskavi. V diskusiji se bomo posvetili temi variant, tematsko-konstrukcijskih vzorcev in odzivov anketirancev nanje. Na koncu bomo opisali dodatno redukcijo seznama tristotih najbolj poznanih paremij v obeh jezikih.

5.1 Demografski podatki vzorca govorcev za paremiološki minimum

V raziskavi smo si prizadevali za pridobitev pestrega vzorca, nismo pa težili k ustvarjanju demografsko uravnoveženega vzorca. Zaradi manjše uporabe računalnikov pri najstarejšem delu populacije bi morali vzorec sorazmerno zmanjšati. Ob zamrznitvi podatkovne baze za paremiološki minimum 13. oktobra 2012 je vprašalnik v celoti izpolnilo 316 anketirancev, kar je 22% od skupnega števila 1442 anketirancev, ki so se vanj registrirali⁵³. Prikazali bomo demografske podatke vseh anketirancev, ki so vprašalnik izpolnili v celoti. Raziskave njihovega vpliva v disertaciji ne bomo opravili⁵⁴. Demografske podatke 316 govorcev prikazujemo tudi skupaj v prilogi 2.4.

⁵³ Vključno z odgovori anketirancev, ki vprašalnika niso izpolnili v celoti, je bilo vseh dokončanih vprašanj 470167 od 1323756 (36%), kar je v povprečju 512,2 odgovorov na posamezno paremijo, če bi se odločili za uporabo te vzporedne podatkovne baze.

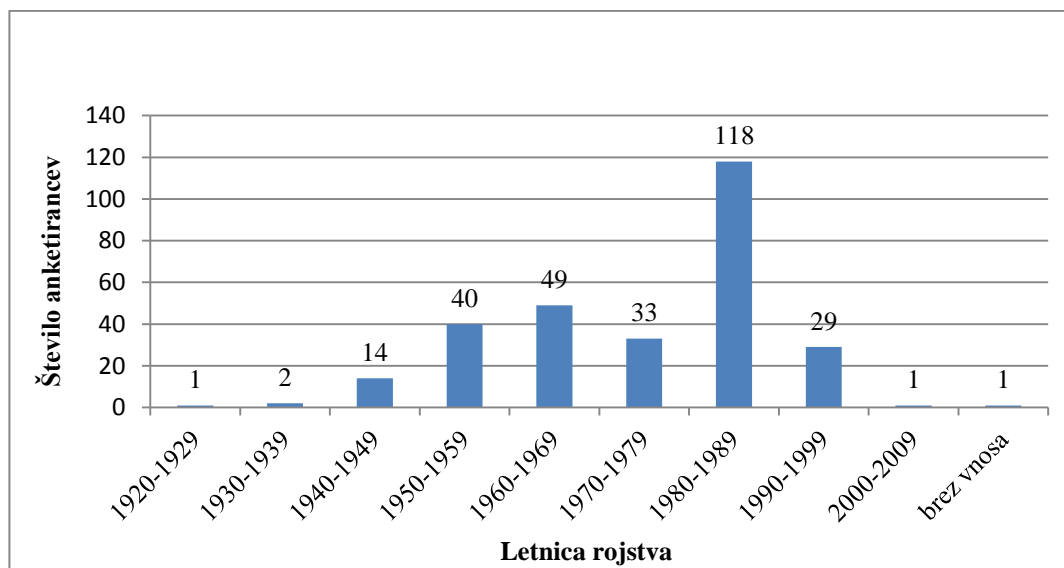
⁵⁴ Lahko bi se ji posvetili v prihodnosti, saj nam orodja, s katerimi urejamo podatkovno bazo odgovorov, to omogočajo.

5.1.1 Spol anketirancev

Izmed 316 anketirancev je 239 žensk in 77 moških. Močno prevladovanje žensk v vzorcu je sicer zanimivo, vendar ne kot demografski dejavnik, ki bi bistveno vplival na poznavanje. Āurčo ugotavlja (2012: 303), da spol ne igra opazne vloge pri meri poznavanja paremij. Morda bo ta dejavnik pomemben za kakšno ožjo raziskavo, npr. za raziskavo poznavanja in navedkov variant pri nekaterih pregovorih, ki odražajo šovinistične nazore.

5.1.2 Starost anketirancev

K sodelovanju smo uspeli pritegniti anketirance različnih starosti. Največ anketirancev (118) se je rodilo v časovnem intervalu od 1980 do 1989, najmanj pa v intervalu od 1920 do 1929. Povprečna starost 287 anketirancev je bila 39,55 let⁵⁵. Najstarejši anketiranec se je rodil leta 1929, najmlajši pa 2000. Povprečna starost Āurčevih anketirancev je bila 43 let (Āurčo 2013: v tisku).

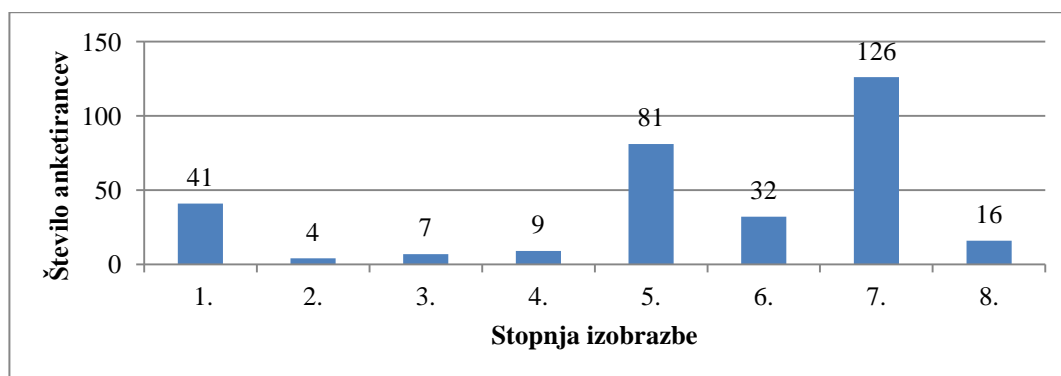

Graf 1: Starostne skupine

⁵⁵ 29 vnosov z navedkom 2008 smo iz tega izračuna odstranili, ker nekateri govorci očitno niso spremenili te vnaprej ponujene letnice.

5.1.3 Izobrazbena stopnja anketirancev

Vprašalnik so izpolnjevali anketiranci z vsemi stopnjami dokončane izobrazbe. Največ je anketirancev z dokončano sedmo stopnjo izobrazbe.

Graf 2: Stopnje izobrazbe

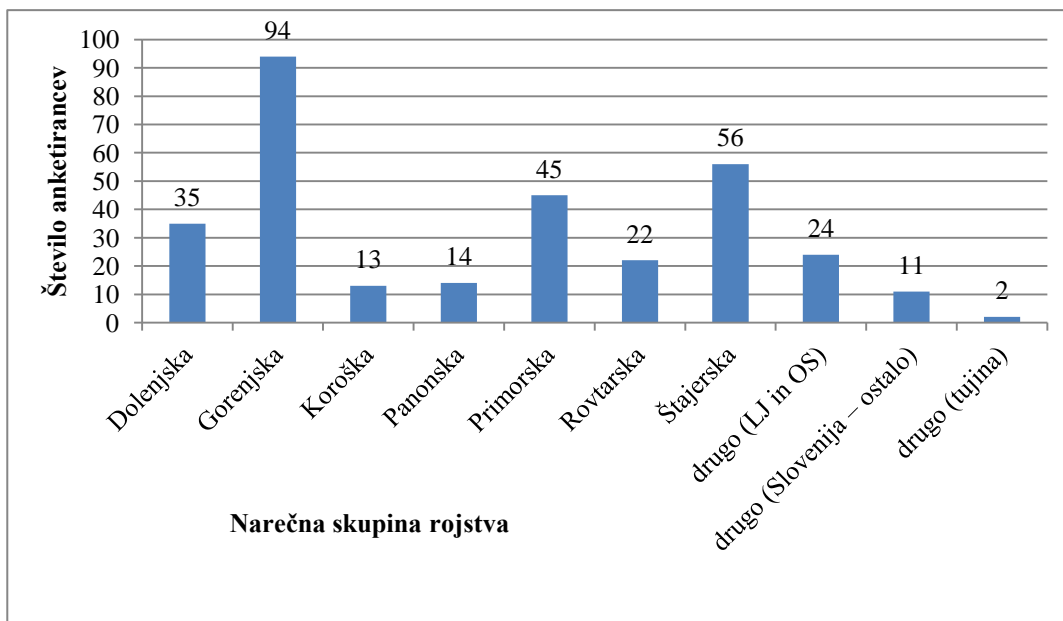
Anketiranci so svojo izobrazbeno stopnjo označevali na podlagi naslednje lestvice⁵⁶:

1. stopnja: 7 razredov osnovne šole ali manj;
2. stopnja: dokončana osnovna šola;
3. stopnja: dokončana poklicna šola;
4. stopnja: dokončana srednja strokovna šola;
5. stopnja: dokončana gimnazija in ostale štiritletne šole;
6. stopnja: sedanja bolonjska 1. stopnja univ. ali visokošolskega strokovnega programa, po starem sistemu višješolski programi (do 1994) in višješolski strokovni programi ter specializacija po višješolskih programih in visokošolski strokovni programi;
7. stopnja: sedanja 2. bolonjska stopnja (magisterij stroke), po starem sistemu diploma univ. programa ali specializacija po visokošolskih strokovnih programih;
8. stopnja: doktorat znanosti (po starem in po bolonjskem sistemu), magisterij znanosti po starem sistemu. (<http://www.arhiv.mvzt.gov.si/indexe600.html?id=11789>).

5.1.4 Narečna skupina, v kateri je anketiranec odraščal

Med odgovori v kategoriji »drugo« prevladujejo (24) odgovori Ljubljana in Osrednjeslovenska regija (v grafu označeni kot LJ in OS), med ostalimi navedki pa se pogosto pojavljajo še Zasavje, Posavje, Kočevje in Žiri.

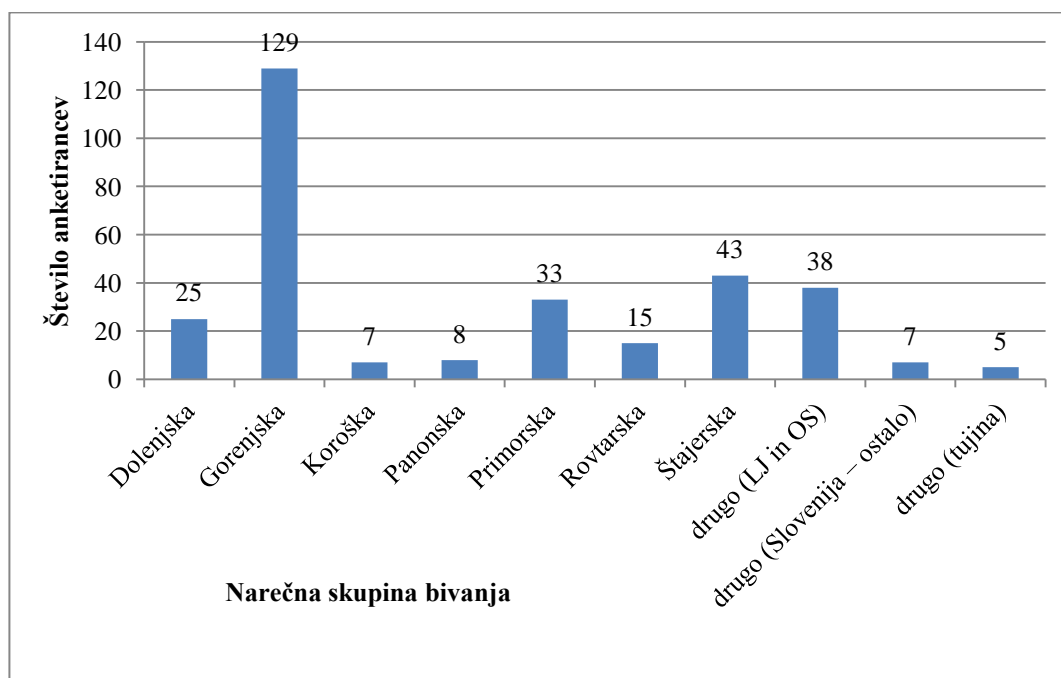
⁵⁶ Lestvico smo povzeli po spletni strani Ministrstva za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo.

Graf 3: Narečne skupine 1

5.1.5 Narečna skupina bivanja

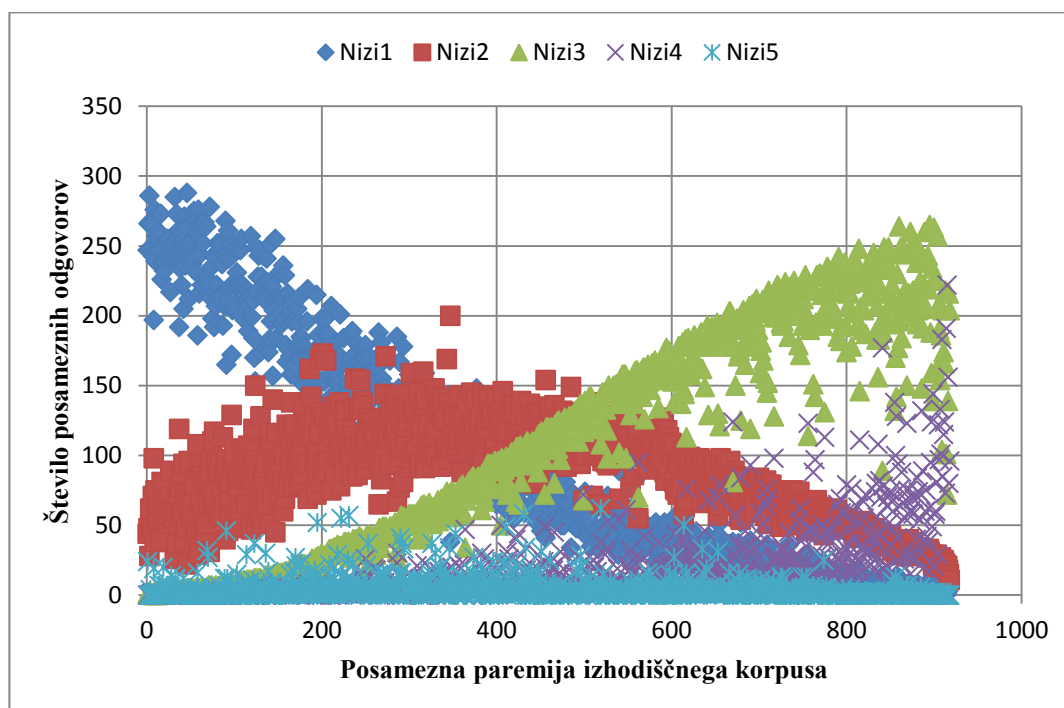
V kategoriji »drugo« tudi tu prevladujejo (38) odgovori Ljubljana in Osrednjeslovenska regija, med ostalimi kraji, navedenimi pod »drugo« so Zasavje, Posavje, Kočevje in Žiri.

Graf 4: Narečne skupine 2

5.2 Zamejitev slovenskega paremiološkega minimuma

Pri količinski zamejitvi paremiološkega minimuma izhajamo iz že opisanih metodoloških izhodišč (poglavje 3). Za tristo paremij, ki so bile govorcem najbolj poznane, pa se nismo odločili le na podlagi količine enot v paremioloških minimumih drugih jezikov, temveč tudi glede na zastopanost odgovorov slovenskih anketirancev v intervalih poznanosti. Oglejmo si graf strukture odgovorov v celotnem izhodiščnem korpusu, ki je urejen glede na poznanost enot (skupnega števila odgovorov št. 1., 2. in 5. na eno paremijo). Nizi1 predstavljajo odgovore št. 1, nizi2 odgovore št. 2 itd..

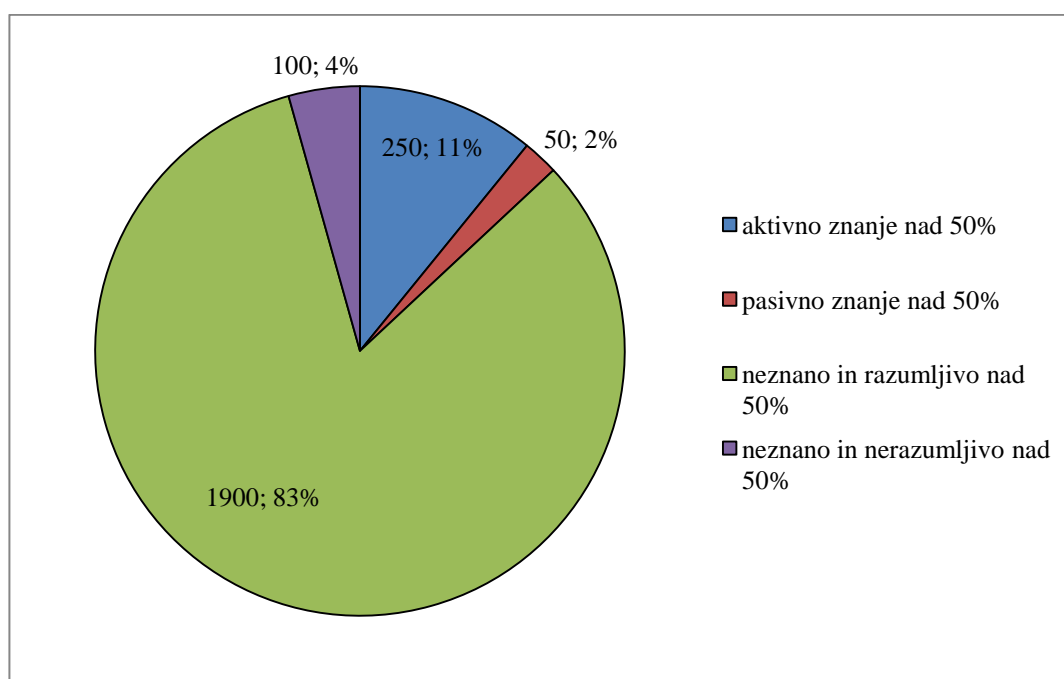
Graf 5: Struktura odgovorov v celotnem izhodiščnem korpusu

Z upadanjem odgovorov št. 1 (aktivno znanje), narašča delež odgovorov št. 2 (pasivno znanje), ki doseže vrh po 300 najbolj poznanih paremijah, nato počasi upada. Do izenačitev deleža znanih enot (1., 2. in 5. odgovor) ter neznanih enot (3. in 4. odgovor) pride šele pri 545. enoti po poznanosti, oziroma je med 918 paremijami 373 takih, ki so poznane manj kot 50% ljudem. Iz grafa je razvidno, da se krivulje vseh odgovorov (razen navedkov variant v 5. odgovoru) križajo ravno na območju med 300. in 400. paremijo. Po tem območju začne delež nepoznanih enot z razumljivo motivacijo (odgovor št. 3.) presegati delež vseh ostalih odgovorov, čedalje večji pa je tudi delež nepoznanih enot z

nerazumljivo motivacijo (odgovor št. 4). V grobem lahko že iz tega grafičnega prikaza ocenimo, da je variantnost enot dokaj stalna. Bolj se ji bomo posvetili v poglavjih 5.5 in 6.3.

Z opaznim prelomom v intervalu med 300. in 400. najbolj znano paremijo argumentiramo zamejitev slovenskega paremiološkega minimuma na 300 enot. Poznanost paremij se giblje od 99,7% pri najbolj poznani paremiji (*Kdor išče, najde*) do 79,7% pri 300. najbolj znani paremiji (*Reči in narediti je dvoje*). Razporednico z minimumom prikazujemo v prilogi 2.2 skupaj z enotami, ki se vanj niso uvrstile⁵⁷.

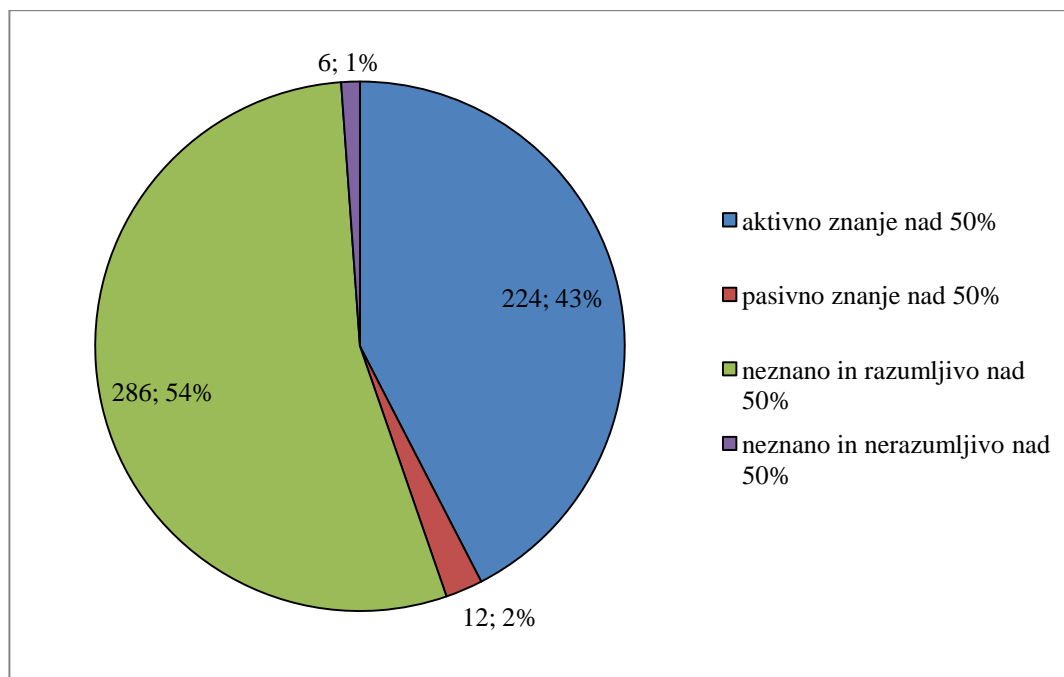
Oglejmo si še številčnost enot, pri katerih delež posameznih možnih odgovorov presega 50% v primerjavi s stanjem v slovaškem minimumu (Đurčo 2004: 60). V slovaškem minimumu je okoli 250 enot, ki jih več kot 50% govorcev pozna in uporablja, ter okoli 50 enot, ki jih več kot 50% pozna, a ne uporablja. Delež enot, ki jih je več kot 50% slovaških govorcev označilo za neznane, a razumljive, je zaradi večje množice virov zelo visok (1900). Đurčo posebej ne navaja podatkov glede na primarne vire za izhodiščni korpus. Verjetno je visoka zastopanost zastarelih paremij posledica uporabe gradiva iz zbirke Záturreckega. Nerazumljivih paremij je veliko več (100) kot v slovenskem vzorcu (6).

Graf 6: Struktura odgovorov slovaških govorcev v Đurčevi raziskavi

⁵⁷ Z modro barvo je 300 enot slovenskega paremiološkega optimuma v razporednici ločeno od enot, ki se v minimum niso uvrstile. Vse enote navajamo s stopnjo poznanosti in tudi številom posameznih odgovorov.

V slovenskem minimumu je enot, ki jih več kot 50% govorcev pozna in uporablja 224, enot, ki jih pozna, a ne uporablja več kot 50% pa 12. Njuna vsota (236) je le malo manjša števila enot, ki so bile več kot 50% anketirancev nepoznane in razumljive ali pa nepoznane in nerazumljive (292).

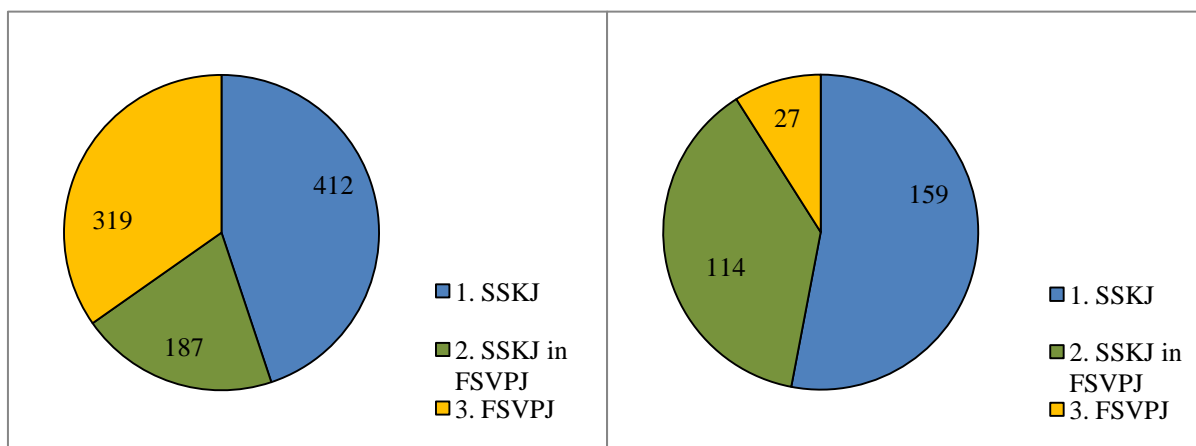

Graf 7: Struktura odgovorov slovenskih govorcev

V primerjavi s strukturo slovaških odgovorov je precej manj enot, ki so bile označene kot pasivno poznane, kar je prav tako posledica širine slovaškega izhodiščnega korpusa. Vprašamo se lahko, kakšne paremije so v množici 12 slovenskih enot, ki so več kot 50% govorcev znane, a jih ne uporabljajo. Med njimi je nekaj krilatic (npr. *Trnova je pot do slave*) in paremij bibličnega izvora (npr. *Dajte cesarju, kar je cesarjevega in bogu, kar je božjega* in *Prah si in v prah se povrneš*), v pasivni del paremiološkega fonda pa so se uvrstile tudi tri vraže (npr. *Trinajst je nesrečna številka*), ki smo jih kasneje izločili iz seznama.

5.3 Struktura slovenskega minimuma glede na vire za izhodiščni korpus

Oglejmo si grafa, ki prikazujeta delež enot iz različnih virov v izhodiščnem korpusu za vprašalnik in delež enot iz različnih virov v minimumu 300 najbolj poznanih paremij.

Graf 8: Paremije po virih v izhodiščnem korpusu

Graf 9: Paremije po virih v minimumu

Delež vseh enot iz SSKJ-ja v minimumu (273) v razmerju do celotnega števila enot iz tega slovarja v izhodiščnem korpusu (599) je 45,6%, delež vseh enot iz FSVPJ-ja v minimumu (141) v razmerju do celotnega števila enot iz FSVPJ-ja v izhodiščnem korpusu (506) pa 28%. Več kot četrtnina (26,38%) paremij v SSKJ-ju je zastarelih. Največji delež v minimumu predstavljajo paremije iz SSKJ-ja (273 oz. 91%), v največji meri (113 od 187 enot oz. 60,4%) pa so se vanj glede na število v izhodiščnem korpusu uvrstile paremije, ki so bile v obeh virih. Naslednjih 27 enot (razvrščene so od najbolj do najmanj poznane), ki smo jih našli le v *Frazeološkem slovarju v petih jezikih*, se je uvrstilo med 300 najbolj poznanih enot:

Vsi smo pod kožo krvavi.

Pomagaj si sam in bog ti bo pomagal.

Čas ozdravi vse bolečine.

Stene imajo ušesa.

Vse ali pa nič.

Časi se spreminjajo.

Nihče ni brez napake.

Ljubezen vse premaga.

Zdravje je več vredno kot največje bogastvo.

Živeti in pustiti živeti.

Ne vemo, kaj imamo, dokler ne izgubimo.

Vino utopi vse skrbi.

Vsakemu svoje!

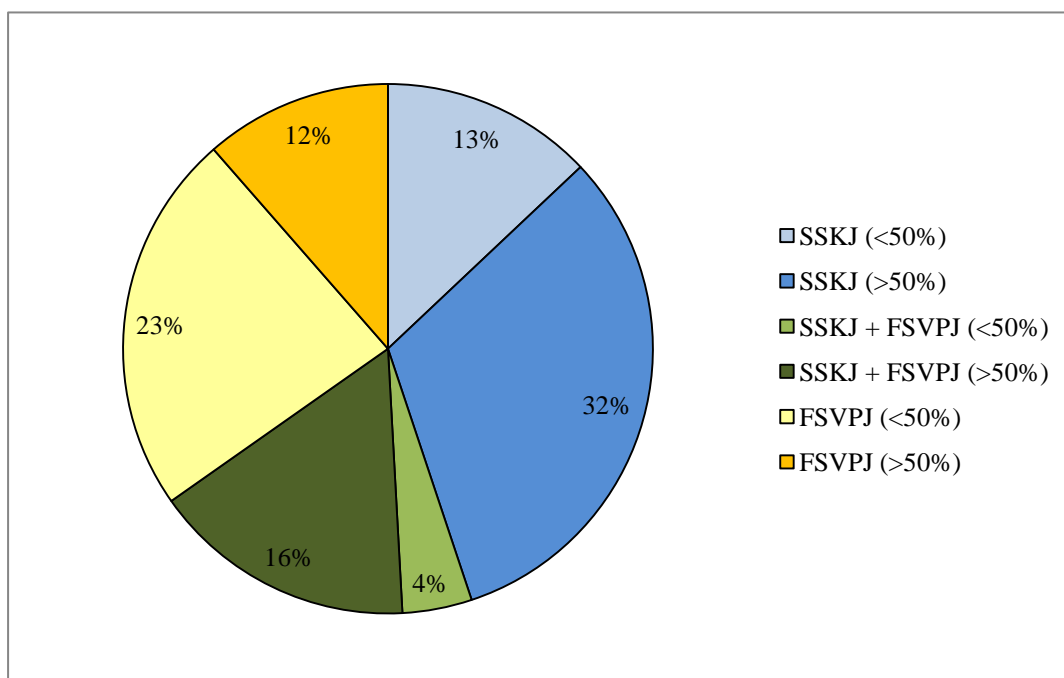
Česar se Janezek ni naučil, tega Janez ne zna.

Ura zamujena je za vselej izgubljena.

V šali se dostikrat skriva resnica.

Treba je plavati s tokom.
Tudi vse lepo mine.
Kakršen začetek, takšen konec.
Trnova je pot do slave.
Vsaka stvar ima svojo mero.
Ni pravila brez izjeme.
Kar tebi ni drago, ne stori drugemu!
Ni treba soditi po videzu.
Kar je storjeno, je storjeno.
Čas je najboljši učitelj.
Vsak po svojem okusu.

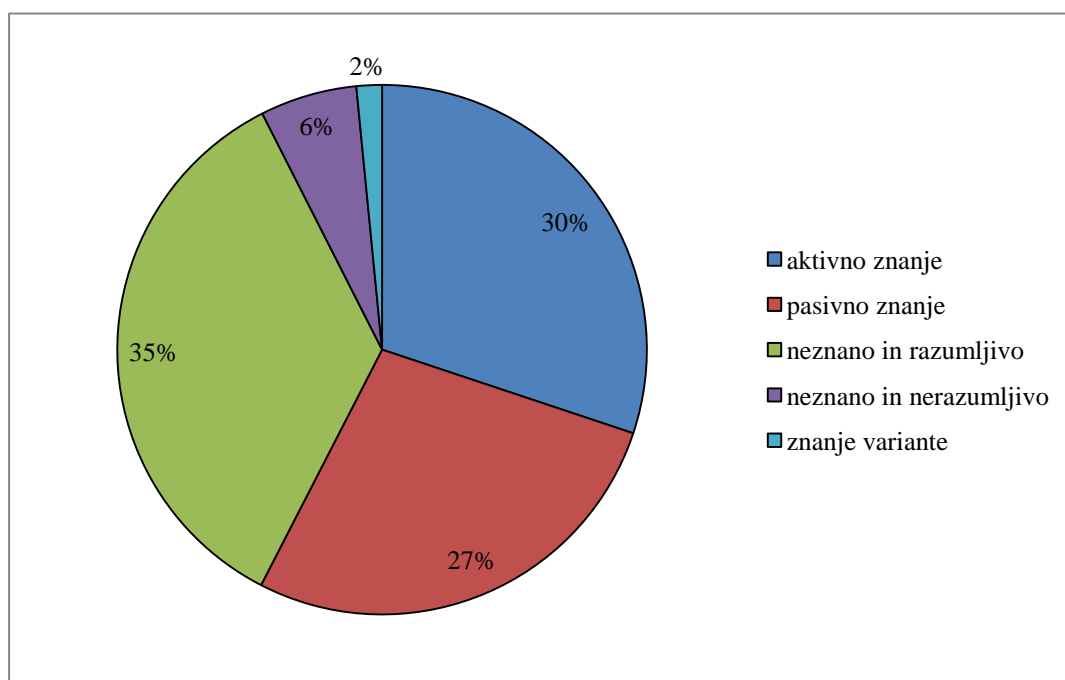
Sklenemo lahko, da je bila uporaba FSVPJ-ja smiselna. Prikaz paremij po virih v izhodiščnem korpusu bomo dopolnili s prikazom deleža paremij, ki so presegle mejo 50-odstotne poznanosti (temni odtenki barv v grafu) in deleža paremij, ki so bile znane manj kot 50% anketirancev (svetli odtenki). Največ zastarelih enot, ki so poznane manj kot 50% anketirancev je bilo iz FSVPJ-ja. Le 39 paremij (4%), ki so se pojavile v obeh virih za izhodiščni korpus, ni doseglo 50-odstotne poznanosti.

Graf 10: Paremije po virih glede na 50% poznanost

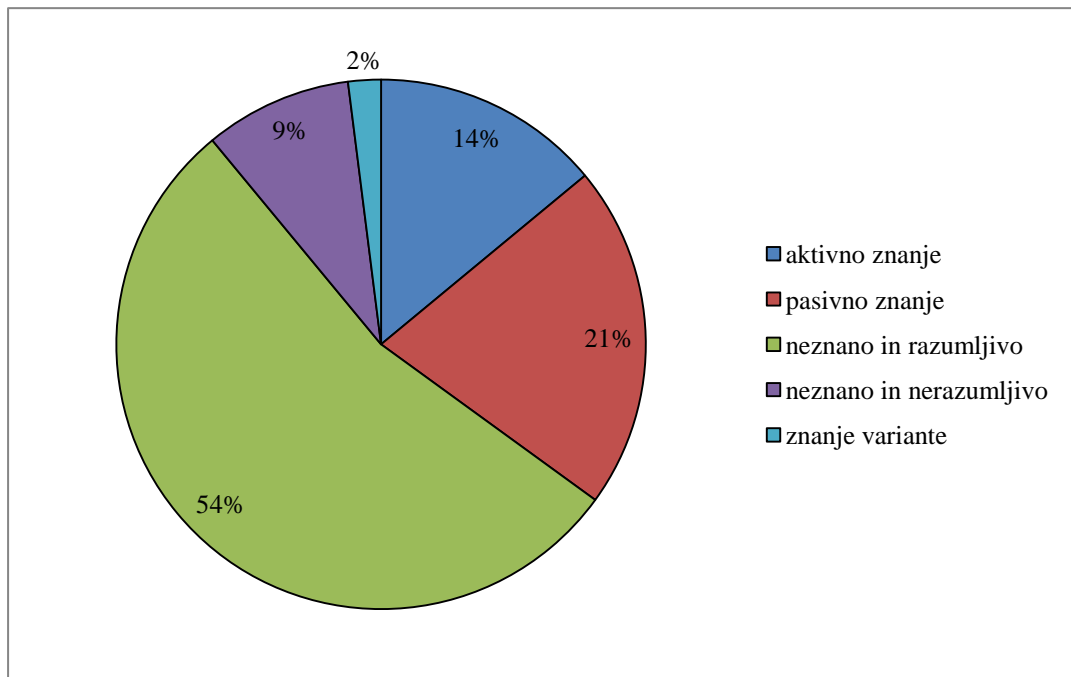
5.4 Primerjava strukture odgovorov slovenskih in slovaških govorcev

Deleža neznanih in obenem nerazumljivih (nemotiviranih) paremij v celotnih izhodiščnih korpusih sta primerljiva. Prva razlika zaradi občutno večjega obsega slovaškega izhodiščnega korpusa se v deležih odgovorov slovaških in slovenskih anketirancev kaže v razmerju med odgovori št. 1 (poznam in uporabljam) ter št. 2 (poznam, a ne uporabljam), oziroma med aktivnim in pasivnim znanjem enot. Med odgovori slovenskih govorcev sta ta dva deleža skoraj izenačena, med odgovori slovaških anketirancev pa se deleža razlikujeta v prid pasivnemu znanju. Razvidno je, da je slovaški izhodiščni korpus zajel veliko več nepoznanih (čeprav razumljivih oz. motiviranih) enot kot slovenski. Odgovorov št. 3 (ne poznam, a razumem), je bilo v slovenski raziskavi približno tretjina, v slovaški pa več kot polovica. Zanimiv je podatek, da sta deleža odgovorov št. 5 (navajanje variant) enaka. V obeh jezikih bi lahko paremije, pri katerih so anketiranci za več kot 2% vseh odgovorov navedli variantno obliko, vključili v posebno raziskavo, v kateri bi se med drugimi vprašanji variantnosti posvetili tudi vprašanju odnosa med dejansko rabo⁵⁸ ter ničto (uslovarjeno) varianto.

Graf 11: Splošna struktura odgovorov slovaških govorcev

⁵⁸ Tako raziskavo bi morali opreti tudi na stanje v jezikovnih korpusih.

Graf 12: Splošna struktura odgovorov slovenskih govorcev

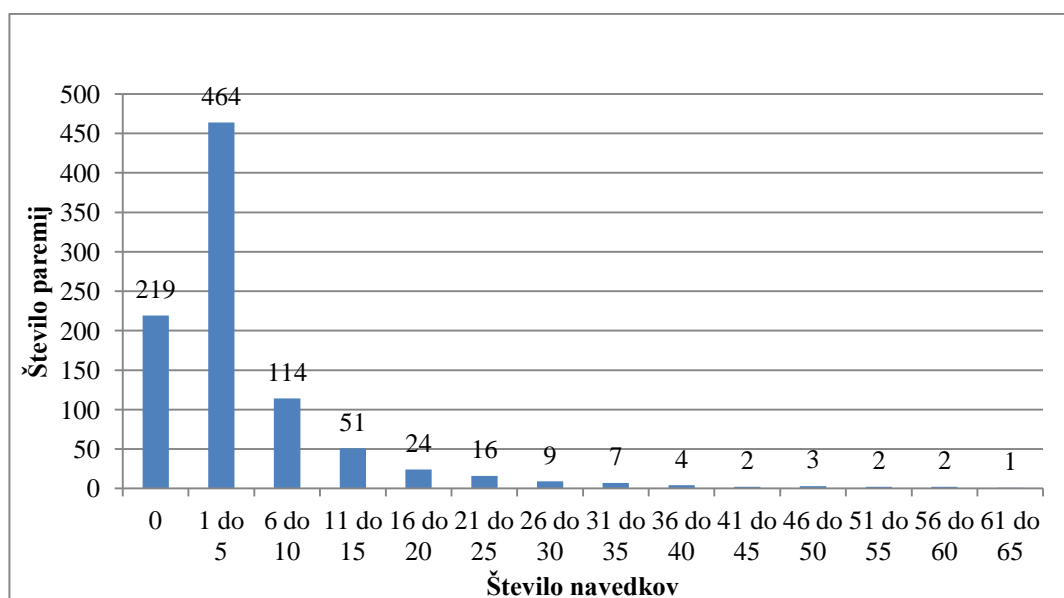
5.5 Diskusija o variantnosti enot v izhodiščnem korpusu in njeni recepciji pri anketirancih

Pred začetkom reševanja nismo želeli vplivati na intuicijo govorcev glede variantnosti enot. Vnaprej navedena definicija bi jih lahko zmedla in upočasnila izpolnjevanje, ali pa bi celo prenehali z izpolnjevanjem. Hoteli smo pridobiti čim bolj spontane in intuitivne odzive. Različni anketiranci imajo različno mnenje, kaj je varianta in kaj ne. Nekateri so verjetno sprejeli navedeno (ničto) varianto, tudi če se je nekoliko razlikovala od variante, ki jo sami uporabljajo, drugi pa so variante dopisovali bolj dosledno, o čemer pričajo tudi navedki pravopisnih variant. Domnevamo, da je tudi posamezen reševalec pogosto uveljavljal za vpis variante različna merila – pri nekaterih enotah je bila zanj bistvena le polnopomenska leksikalna sestavina, pri drugih tudi nepolnopomenska (recimo zaimek) ali pa ga je zmotil vrstni red sestavin, na katerega drugod ni bil posebno pozoren. Slovarska varianta najbolj poznane enote *Kdor išče, najde*, je dober primer, kako lahko majhen odstop od podobe, ki je v rabi, zmoti velik del anketirancev, saj jih je 7,6% dopisalo varianto z zaimkom *ta*.

Anketiranci so med variantami pogosto zapisovali sinonime, pa tudi nadpomenke ali podpomenke. Včasih so navajali celo besednozvezne frazeme, redko pa tudi enote, ki niso

imele z enoto, ki se jim je prikazala na zaslonu, skupnega nič, razen kakšne semantične sestavine. Takih dodanih enot je v naši podatkovni bazi tako malo, da si upamo trditi, da kljub temu, da kažejo nepoznavanje prikazane enote, na velik vzorec, kakršen imamo, bistveno ne vplivajo.

Zanima nas, kaj vse lahko pomeni visok delež vpisanih variant, še pred tem pa, kakšen delež vpisanih variant lahko označimo za visok? Oglejmo si distribucijo pregovorov po intervalih, ki štejejo štiri odstotne točke:

Graf 13: Število navedkov variant

Najvišji delež dodanih variant ima enota *Izpred oči, iz srca* (19,6%). 219 enotam ni bila dodana nobena varianta. Okoli tri četrtine enot izhodiščnega korpusa (683 enot, 74,7%) ima od nič do pet vnosov variant (1,6% vseh odgovorov). Gre za delež, ki je enak povprečnemu številu variant na pregovor⁵⁹. Ničta varianta paremij iz te skupine je očitno tudi varianta, ki prevladuje v rabi. Med 235 enotami v vseh nadaljnjih intervalih, ki obsegajo od 6 do 62 vnosov variant, lahko pričakujemo enote, katerih ničta varianta se razlikuje od prevladujoče enote v rabi, ali pa gre za soobstojanje primerljivo razširjenih variant. Poudariti moramo, da samo število navedkov še ne pove veliko, saj si moramo pri vsaki enoti podrobno ogledati njihovo strukturo. Tudi enote v treh intervalih z najvišjim deležem dodanih variant (od 15 do 20%) ne predstavljajo homogene množice, saj gre za:

⁵⁹ Povprečje smo izračunali kot razmerje med številom odgovorov št. 5 (4481) in številom vseh navedenih odgovorov (288175).

- a) enote, pri katerih gre za občutno razhajanje med ničto varianto in (eno samo) varianto, ki prevladuje v rabi, npr. *Izpred oči, iz srca (Daleč od oči, daleč od srca)*;
- b) enote, pri katerih gre za več variant, ki soobstajajo v rabi, npr. *Povsod dobro, doma pa najboljše. (Povsod lepo, a doma najboljše.)*;
- c) enote, pri katerih so anketiranci v veliki meri dopisali sopomenke, npr. zastarela enota *Kragulj kragulja ne uje (Vrana vrani ne izkljuje oči)*.

Distribucijo enot po intervalih smo si ogledali tudi zato, ker so med enotami z največ zapisanimi variantami tudi nekatere enote, ki smo jih obravnavali v zvezi s tematsko-konstrukcijskimi vzorci, večje število vnosov variant pa pomeni dovolj velik vzorec, da lahko z njegovo pomočjo povemo o njih kaj več. Po merilih, ki smo jih določili v poglavju 4.1.4, smo v korpus vključili tako enoto *Minuta izgubljena ne vrne se nobena* kot tudi *Ura zamujena je za vedno izgubljena*. Druga je med anketiranci veliko manj poznana, namesto nje so navajali prvo ali pa varianto prve z leksikalnima sestavinama *ura* ali *priložnost*. Kljub temu in še nekaj podobnim primerom, v katerih so anketiranci očitno v veliki meri prepoznali eno enoto kot varianto prve, smo se odločili, da zaradi tega enot ne bomo izključevali oziroma smo ostali pri že opisanem kriteriju.

Paremija *Kjer ni nič, tudi vojska ne vzame* je znana 73,4% anketirancev. Med petimi dodanimi variantami je v treh ohranjena leksikalna sestavina vojska (npr. *Če nimaš nič, ti še vojska ne vzame*), pri enem se pojavita vojska in voda (*Če ni, še vojska/voda ne vzame*), pri enem pa zlodej (*Če ni, še zlodej ne vzame*). Bolj zanimivi so odgovori pri manj znani (38,6%) paremiji istega tematsko-konstrukcijskega vzorca *Kjer nič ni, še cesar pravico izgubi*. Med 33 dopisanimi enotami se je poleg 19 sinonimov (*Kjer ni nič, tudi vojska ne vzame*) znašlo 10 variant z nekakšno vmesno obliko med obema paremijama, ki ohranja sestavino *cesar* in zgradbo druge paremije (npr. *Kjer ni nič, še cesar ne more vzeti, Kjer ni nič, še cesar ne vzame* in *Kjer ni nič, še cesar nima kaj vzeti*). Poleg tega so anketiranci našli še: *Kjer nič ni, še cesar ne dobi, Če nič ni, še voda ne vzame, Kjer ni nič, se nič vzeti ne more* in *Če nimaš, ti še država ne vzame*.

Za konec te diskusije se vrnimo k problemu upoštevanja ničtih (slovarskih) variant. Ker se je v marsikaterem primeru izkazalo, da slovarska podoba v virih ne odgovarja obliki, ki v rabi prevladuje (npr. *Čas je zlato* namesto *Čas je denar* ter *Govoriti je srebro, molčati pa zlato*⁶⁰ namesto *Molk je zlato*), bi bilo pri morebitni izdelavi vprašalnika 2.0 potrebno

⁶⁰ Dvodelnost je vplivala na relativno nizko poznavanje te enote. Z 80,7% se je uvrstila na 294. mesto po poznanosti, s 118 pojavitvami v korpusu FidaPLUS pa na 99. mesto po pogostnosti. Upoštevajoč obe merili, se je v slovenskem paremiološkem optimumu uvrstila na 192. mesto. Anketiranci so navedli 8 variant, izmed

razmisliti o izhodiščnem korpusu, v katerem bi upoštevali prevladujoče variante. Tako delo bi bilo zahtevno tudi zaradi meril, ki bi jih morali določiti v primeru enot, pri katerih se glede na dane empirične podatke dve ali celo več variant v rabi uporabljajo v uravnoteženem razmerju. Take variante bi bilo sicer smiselno vključiti v slovar, za nov vprašalnik pa bi se ponovno morali odločiti za navedbo le ene variante. Vsekakor bi bilo manj problematično izbrati eno izmed dveh prevladujočih variant kot varianto, ki se glede na podatke iz korpusa pojavlja redko.

5.6 Dodatna redakcija minimumov

Zaradi velike količine gradiva in relativne neurejenosti enot v slovarskih virih se je nekajkrat zgodilo, da sta v izhodiščnem korpusu kljub večkratnemu pregledovanju ostali dve varianti istega pregovora, tako da smo za obe dobili podatke o poznavanju slovenskih govorcev. Poleg pregovora *Lastna hvala se pod mizo valja* smo spregledali sopojavitev njegove variante *Lastna hvala se po blatu valja* v izhodiščnem korpusu. Zgodilo se je, da smo poleg pregovora *Motiti se je človeško*, v vprašalniku pustili še *Grešiti je človeško*. Iz seznama najbolj poznanih enot smo te variante odstranili. Dodatna redukcija je bila potrebna tudi v seznamu 300 najbolj poznanih slovaških paremij. V njem je ostalo nekaj nepoenotnih (predvsem skladenjskih) variant.

katerih jih je 6 v podobi *Molk je zlato*. Govorci so dajali prednost pasivnemu poznavanju te enote (45,9%) pred aktivno rabo (32,3%).

6 Korpusna raziskava pogostnosti slovenskih in slovaških paremij

Mnogo jezikoslovcev ocenjuje, da je uporaba jezikovnih korpusov prinesla revolucionarne spremembe v jezikoslovju (Gorjanc 2005: 173). Frazeologija in paremiologija pri tem nista izjemi (Mieder 2004: 57, Čermák 2005: 129). Pri iskanju po korpusu sicer ne bomo uporabili nekaterih tipičnih statističnih orodij, kakršna je MI vrednost, ki je bila v slovenski frazeologiji že uporabljena (Gantar 2006: 524). Ta orodja so primerna za iskanje besednozveznih frazemov po načelu fraznega jedra (Gantar 2007a: 83-84), v primeru stavčnih frazemov pa potrebujemo iskalna orodja za precej širše (stavčne in večstavčne) enote. Izbiro referenčnih korpusov v obeh jezikih bomo na kratko argumentirali v naslednjem poglavju. Pri upoštevanju variantnosti smo si lahko pomagali tudi z odgovori anketirancev v demografskem vprašalniku. Kljub temu, da so korpusne raziskave pretežno kvantitativnega značaja, kar še posebej velja za ugotavljanje pogostnosti, se raziskovalec mora pogosto zanesti na lastno presojo, ki je, kot poudarja Gorjanc (2005: 175) pri delu s korpusom nujno potrebna.

6.1 Izbira jezikovnih korpusov

Za analizo pogostnosti slovenskih paremij smo izbrali referenčni korpus FidaPLUS, ki so ga vzpostavili Filozofska fakulteta, inštitut Jožef Stefan, založba DZS in podjetje Amebis⁶¹. Zanj smo se odločili zaradi primerljivosti s slovaškim narodnim korpusom (SNK) po velikosti, žanrski strukturi besedil in iskalnih orodjih⁶². Večina besedil, ki jih zajema FidaPLUS, je iz obdobja od leta 1990 do leta 2005, le majhen delež (262.708 besed, 0,04%) pa iz obdobja od leta 1979 do leta 1990. Na slovaški strani smo se odločili za Slovenský národný korpus (SNK), ki ga ureja Jezikoslovni inštitut Ľudovita Štúra iz Slovaške akademije znanosti. V raziskavi smo uporabili različico prim-6.0-public-all, ki je

⁶¹ Besedilni korpus Beseda, ki ga ureja Inštitut Frana Ramovša, je žanrsko precej drugače strukturiran, saj v njem prevladuje leposlovje, ker je bolj diahrono naravnano, pa so v njem starejši viri (tudi iz 19. stoletja). Obsega okoli 274 milijonov besed.

⁶² Lematizirano gradivo korpusa FidaPLUS obsega okrog 600 milijonov besed. Med našo raziskavo je postala uporabnikom dostopna tudi demo različica korpusa Gigafida, ki je nadgradnja korpusa FidaPLUS in obsega skoraj 1,2 milijarde besed. Tega korpusa nismo uporabili, saj tedanji vmesnik ni omogočal nekaterih tipov iskanja (o tem v poglavju 6.2.1) sedanji alternativni vmesnik, ki je zelo podoben slovaškemu, pa je postal dostopen šele po tem, ko smo raziskavo že v veliki meri opravili.

bila uporabnikom dostopna leta 2013 in je vsebovala vsa javno dostopna besedila korpusa. Korpus je vseboval 1155 milijonov besed iz besedil od leta 1955 do danes.

Strukturi korpusov sta podobni. V obeh močno prevladujejo neumetnostna besedila (v slovenskem 96,41%, v slovaškem 88,8%). Med neumetnostnimi besedili je v slovaškem 77,8% nestrokovnih (večinoma publicističnih) besedil in 11% strokovnih, v slovenskem pa 89,55% nestrokovnih in 10,38% strokovnih. Umetnostnih besedil je v FidaPLUS 3,47%, v SNK pa 9,8%. Velik delež publicističnih besedil v jezikovnih korpusih je z vidika frazeologije ugoden, saj je tam ponavadi dobro zastopana. Frazeologi ocenjujejo, da je je v časopisih in revijah veliko več (Mlacek 2007: 349), nekateri pa na osnovi empiričnih raziskav v korpusih ugotavljajo, da celo enkrat ali dvakrat več kot v umetnostni in drugi neumetnostni literaturi (Čermák 2007: 538-539).

Lahko bi se odločili tudi za enega izmed podkorpusov slovaškega korpusa, ki ponujajo le besedila določenih žanrov, ali pa žanrsko uravnoteženi podkorpus prim-6.0-public-vyv, ki vsebuje 244.845.182 besed. Če bi želeli v obeh jezikih uporabiti uravnotežen korpus, bi imeli za slovenščino na razpolago tudi stomilijonski podkorpus Gigafide, korpus KRES. Zaradi dokaj nizke pogostnosti paremij (tudi v razmerju do preostalih frazemov) želimo v obeh jezikih uporabiti korpus s čim večjo količino besedil. Zato se nismo odločili za uporabo katerega izmed dostopnih podkorpusov v slovenščini ali slovaščini.

6.2 Večstopenjsko iskanje v korpusih FidaPLUS in SNK ter redukcija gradiva

Ker smo se zaradi želje po čimbolj širokih vzorcih odločili, da bomo vsako paremijo poskušali iskati na več načinov, bomo v nadaljevanju opisali dva glavna pristopa k iskanju in še nekaj dodatnih. Upoštevali bomo tri eksistencialne tipe, o katerih je podrobno pisal že Mlacek (1984), ker nas zanimajo tako standardne podobe frazeoloških enot, kakor tudi njihove variante in prenovitve⁶³. Prikazali bomo, kako smo ustvarjali različne iskalne pogoje in rezultate po enem tipu iskanja uporabljali za izboljševanje iskalnih pogojev po

⁶³ Pri prenovitvah smo upoštevali širok nabor možnosti, ki se odraža tudi v slovenski (Kržišnik 1990) in slovaški (Mlacek 1984) tipologiji prenovitev. V slovenski frazeologiji ločujemo (Kržišnik 1990: 403) znotrajfrazemske, zunajfrazemske, križanjske in večstopenjske prenovitve. Znotrajfrazemske prenovitve se delijo na glasoslovne, pravopisne, oblikoslovne, besedotvorne, sestavinske in skladenjske, zunajfrazemske na povezovalnostne in sobesedilne, večstopenjske pa na sestavljene in razstavljene (Kržišnik 1990: 403). Slovenska in slovaška tipologija sta skoraj enaki, posebnost je v tem, da slovenska ločuje križanjske prenovitve kot poseben tip.

drugem tipu iskanja. To je bilo nujno, ker se je izkazalo, da se z vsakim izmed dveh glavnih načinov iskanja lahko v večji meri posvetimo le določenim tipom variantnosti in prenovitev. Vse iskalne pogoje za slovenski minimum navajamo v prilogi 2.5 in za slovaški v prilogi 2.6.

6.2.1 Iskanje s pomočjo konstrukcijskih vzorcev

Ta tip iskanja smo lahko uporabili le pri nekaterih enotah. Pri paremijah, v katerih smo prepoznali določen konstrukcijski vzorec, smo morali upoštevati še določene druge zgradbene posebnosti, npr. število in vrsto leksikalnih sestavin v polovicah dvodelnih paremij in največjo dolžino iskalnega pogoja, ki ga je korpus še lahko obdelal⁶⁴. Prav zaradi posebnosti, ki jih bomo na primerih predstavili v nadaljevanju, smo iskalne pogoje morali prilagoditi, tako da ponavadi en konstrukcijski vzorec pomeni osnovo za niz ožjih iskalnih pogojev. Pri tvorbi iskalnih pogojev smo se lahko delno zgledovali po Āurčevih iskalnih pogojih (2006: 9-11), ki upoštevajo pogoste konstrukcijske vzorce, redke konstrukcijske vzorce in vzorce, značilne le za posamezne primere pregovorov. Ti iskalni pogoji so bili ustvarjeni za korpus z uporabniškim vmesnikom COSMAS (Āurčo, 2006: 13-15). Zato smo morali za iskanje po korpusih FidaPLUS in SNK ustvariti pogoje z drugačnim formalnim jezikom.

Oglejmo si konstrukcijski vzorec *Kdor X, (ta) Y*, za katerega smo ustvarili štiri iskalne pogoje. Zaimka *ta* nismo uvrstili v iskalni pogoj, saj v podobnih podrednih konstrukcijskih modelih pogosto odpada. Namesto njega smo uporabili nadomestni znak *. V prvem pogoju smo upoštevali možnost zapisa brez vejice. V drugem iskalnem pogoju smo s praznim mestom lahko zajeli že enote z vejico (tudi pomišljajem) ali pa enote z zaimkom in manjkajočo vejico. Tretji in četrti iskalni pogoj, sta zajela enote z vejico in zaimkom, pa tudi nekatere pregovore z več leksikalnimi sestavinami⁶⁵. S širjenjem iskalnih pogojev se je v odnosu do števila vseh konkordanc zmanjševalo število konkordanc s pregovori. Za primer navajamo štiri različne iskalne vzorce po konstrukcijskem vzorcu *Kdor X, (ta) Y* s celotnim številom konkordanc (v oklepaju) ter številom pojavitev paremij v korpusu

⁶⁴ Ta omejitev ni stalna. Pri različnih paremijah je korpus dopuščal različno dolge iskalne pogoje.

⁶⁵ Tretji iskalni pogoj smo morali dopolniti, da bi odstranili konkordance s popularno rubriko.

FidaPLUS⁶⁶. Za polnopomenski sestavini smo določili glagol v tretji osebi ednine in nedoločni ter določni obliki:

a)		
	kdor_#2gppste??n????n_#2gppste??n????d	(15)
	<u>Kdor čaka dočaka.</u>	13
	<u>Kdor išče najde.</u>	1
b)		
	kdor_#2gppste??n????n_*_#2gppste??n????d	(262)
	<u>Kdor čaka, dočaka.</u>	177
	<u>Kdor išče ta najde./Kdor išče, najde.</u>	14
	<u>Kdor molči desetim odgovori.</u>	2
	<i>Vsak, kdor dela, naredi kdaj napako.</i>	1
c)		
	kdor_#2gppste??n????n_*_*_#2gppste??n????d !R&V !prilogi !17	(280)
	<u>Kdor išče, ta najde.</u>	58
	<u>Kdor molči, desetim odgovori.</u>	29
	<u>Kdor čaka, ta dočaka.</u>	13
	<u>Kdor izbira, izbirek dobi.</u>	7
	<i>Kdor pije, ta plača./Kdor pije, naj plača.</i>	3
	<u>Kdor molči, ta pritrdi.</u>	2
	<i>Kdor dela, tudi zamoči.</i>	1
d)		
	kdor_#2gppste??n????n_*_*_*_#2gppste??n????d	(162)
	<u>Kdor išče, ta tudi najde.</u>	5
	<u>Kdor čaka, ta tudi dočaka.</u>	4
	<i>Kdor dela, kdaj tudi pogreši.</i>	1
	<i>Kdor pije, naj tudi plača.</i>	1

Za variante istega pregovora lahko štejemo enote *Vsak, kdor dela, naredi kdaj napako, Kdor dela, tudi zamoči* in *Kdor dela, kdaj tudi pogreši*. Zanimive so leksikalne variante s števnikami, npr. *Kdor molči, devetim (desetim, stotim, tisočim, vsem) odgovori*. Našli smo tudi nekaj prenovitev, npr. *Kdor čaka, ne dočaka zmerom* in *Kdor išče, lahko najde – idejo*.

⁶⁶ Enote zapisujemo brez vejic, kjer so se v taki obliki pojavile v korpusu. Enote, podčrtane s polno črto, so del minimuma 300 najbolj znanih enot, s prekinjeno črto pa označujemo enote, ki so bile vključene v izhodiščni korpus, a se v minimum niso uvrstile.

S podobnim iskalnim pogojem po konstrukcijskem vzorcu *Kto X, (ten) Y* smo iskali slovaški pregovor *Kto mlčí, ten svedčí*. Poleg njega smo z iskalnim pogojem [word="(?)kto"][tag="VK.sc.+"]{0,1}[word="ten"][tag="VK.sc.+"] našli še paremijo *Kto neprežerie, ten má*, ki se je (v podobi *Kto si neprepije, ten má*) uvrstila med 300 najbolj poznanih. Poleg tega smo našli še naslednje enote, ki v slovaškem izhodiščnem korpusu niso bile prisotne:

Kto nevyskúša, ten nevie.
Kto vie, ten vie.
Kto klame, ten kradne.
Kto mastí, ten ide.
Kto neriskuje, ten nemá.
Kto nájde, ten má.
Kto zaváha, ten oľutuje.
Kto nebojuje, ten zomrie.
Kto trpí, ten panuje.
Kto brúsi, ten skúsi a kto skúsi, vie na čom je.
Kto prosí, ten dostane.
Kto nechce, ten nepočuje.
Kto pozýva, ten platí.
Kto chce, ten môže.
Kto má, ten dá.
Kto platí, ten určuje muziku!
Kto robí, ten robí aj chyby. (SNK)

Iskanje po konstrukcijskih vzorcih lahko služi tudi za iskanje novih, neregistriranih paremij. Poleg navedenih paremij smo našli še dve citatni češki enoti, kalka dveh nemških pregovorov ter množico sloganov.

Podobno kot v zgoraj opisanem primeru splošnega iskalnega pogoja smo pregovore *Aká matka, taká Katka, Aká otázka, taká odpoved', Aká práca, taká pláca* in *Aka diera taka záplata* iz minimuma 300 najbolj znanih slovaških enot v korpusu SNK poiskali s splošnim iskalnim pogojem [word="(?)aká"][tag="S.fs1"]{0,1}[word="taká"][tag="S.fs1"], ki je temeljil na konstrukcijskem vzorcu *Kakršna X, (taka) Y*. Poleg omenjenih paremij smo našli še nekaj drugih paremij, ki v minimumu niso prisotne, npr. *Aký mäsiar, taká jatka, aká cena, taká šatka* in *Aká sejba, taká úroda* ter precej enot, ki morda niso ustaljene, a so prav tako nastale po omenjenem konstrukcijskem vzorcu:

Aká liga, taká reprezentácia.
Aká privatizácia, taká reprivatizácia.
Aká doba, taká architektúra.
Aká majorita, taká minorita.
Aká politika, taká tržnica. (SNK)

Paremiji *Dvakrat da, kdor hitro da* (1.) in *Kdor nima v glavi, ima v petah* (2.) spadata v že omenjeni splošni konstrukcijski vzorec *Kdor X, (ta) Y*, vendar smo ju iskali po posebej prilagojenih iskalnih pogojih:

1.

```
kdor_#2Rso_#2gppste*_#2Rso_#2gppste*
kdor_#2Rso_#2gppste*_*_#2Rso_#2gppste*
kdor_#2Rso_#2gppste*_*_*_#2Rso_#2gppste*
#2Rso_#2gppste*_kdor_#2Rso_#2gppste*
#2Rso_#2gppste*_*_kdor_#2Rso_#2gppste*
#2Rso_#2gppste*_*_*_kdor_#2Rso_#2gppste*
```

2.

```
kdor_#2g*_#2Dpem*_#2sozem*_#2g*_#2Dpem*_#2sozmm*
kdor_#2g*_#2Dpem*_#2sozem*_*_#2g*_#2Dpem*_#2sozmm*
kdor_#2g*_#2Dpem*_#2sozem*_*_*_#2g*_#2Dpem*_#2sozmm*
```

Prvo paremijo smo iskali tudi z vzorcem, s kakršnim je bila uslovarjena. V taki obliki smo našli le eno pojavitev. Če smo na primere skladenjskih variant naleteli šele kasneje pri iskanju paremij po polnopomenskih sestavinah, smo se vrnil k iskanju po konstrukcijskih vzorcih in ga dopolnili. Iskalni pogoji pri slovaških ustreznicah *Kto rýchlo dáva, dvakrát dáva* in *Kto nemá v hlave, má v päťach* (2.) so bili podobni:

1.

```
[word="(i)kto"][]{}{0,1}[tag="Dx"][]{}{0,1}[tag="VKesc+"][]{}{0,3}[tag="ND"][]{}{0,1}[tag="VKesc+"]
```

2.

```
[word="(i)kto"][]{}{0,1}[tag="VKesc-"]
[]{}{0,1}[tag="Eu6"][]{}{0,3}[tag="VKesc+"][]{}{0,1}[tag="Eu6"][]{}{0,1}[tag="SSfp6"]
```

Kot je razvidno iz primerov, smo pri iskanju v slovaškem korpusu različno število manjkajočih sestavin lahko zajeli z enim iskalnim pogojem, pri iskanju v slovenskem korpusu pa smo morali ustvariti tri različne iskalne pogoje. Ravno zaradi pogostih leksikalnih prenovitev smo v večini primerov z iskanjem po konstrukcijskih vzorcih našli manjše število pojavitev kot z iskanjem po polnopomenskih sestavinah. To dejstvo ne zmanjšuje pomena iskanja po konstrukcijskih vzorcih, saj smo tako lahko pridobili podatke o spremenljivosti leksikalnih sestavin, ki smo jih potrebovali pri iskanju, v katerem smo se zanašali nanje. V primeru pregovora *Več glav več ve*, smo lahko uporabili bolj podroben iskalni pogoj z določitvijo tipa (občno ime), spola, števila in sklona samostalnika ter tipa

(polnopomenskega), oblike (povedniške), časa, osebe, števila, nikalnosti in vida glagola: več_#2sozmr_več_#2gppste??n????n. Poleg tega smo z dvema dodatnima pogojema preverili, koliko enot z dodatno leksikalno sestavino najdemo. S prvim (več_#2sozmr_*_več_#2gppste??n????n) smo našli 11 pojavitev, med njimi npr.:

Več glav zagotovo več ve.

Več glav vedno več ve.

Več glav menda tudi več ve.

Več glav skupaj več ve.

Več glav, več ve. (FidaPLUS)

Kot je razvidno iz zadnjega primera, nam tako razširjeni pogoji prinesejo tudi kakšen primer slovnične napake. Z drugim pogojem (več_#2sozmr_*_*_več_#2gppste??n????n), s katerim smo preverili, koliko je pojavitev z dvema vrinjenima leksikalnima sestavinama, smo našli le eno konkordanco in še v tem primeru je šlo za napačno lematizacijo samostalnika *moči* kot bi šlo za obliko glagola: »več sodobnosti in nekaj več moči«. Zavedamo se, da smo morda izpustili kakšno prenovitev, ki je ostala izven omenjenih zamejitev samostalniške in glagolske sestavine. Da s tako ozkim iskalnim pogojem ne bi izpustili kakšne pogoste variante, smo preverili z iskanjem po polnopomenskih besedah (ve//glav)⁶⁷, s katerim smo našli 138 pojavitev tega pregovora, kar je primerljiva količina. Na podoben način, kot smo zožili iskalne pogoje v navedenih primerih, bi jih bilo potrebno zožiti za vzorec *Danes X jutri Y* s pogojem pridevnikov (*Danes rdeč, jutri smrdeč*), zaimkov (*Danes meni jutri tebi*) ali prislovov (*Danes tukaj, jutri tam*). Pri nekaterih paremijah smo zaradi njihove dolžine morali iskalne pogoje krajšati. Včasih je zadoščalo, da smo ustvarili iskalni pogoj za polovico paremije. Če je tak iskalni pogoj zajel preveč širok vzorec, kot npr. pri paremiji *Vrana k vrane sadá, rovný rovného si hl'adá*, smo poleg prve polovice dodali še iskalni pogoj za začetek drugega dela paremije: [tag="SSfs1"][tag="E.3"][tag="SSfs3"][tag="VK.sc.+"][[]]{0,1}[tag="AA.s1x"].

Iskanje s pomočjo konstrukcijskih vzorcev nam lahko služi kot izhodišče za razmislek o slovarjenju paremij. Prevladujočo obliko konstrukcijskega vzorca lahko primerjamo s slovarsko obliko (ničto varianto) v glavnih normativnih slovarjih (KSSJ in SSKJ). Pri določanju najbolj primerne ničte variante za potrebe novih slovarjev bi bilo potrebno upoštevati tako prevladujoči konstrukcijski vzorec v jezikovnem korpusu kakor tudi zapise

⁶⁷ Iskanje po lemah (#1vedeti/#1glava) je prineslo preveč (1445) konkordanc.

variantnih oblik med odgovori anketirancev v demografski raziskavi. Zanimivo bi bilo tudi prikazati, katere paremije se v dovolj velikem številu pojavljajo z več različnimi konstrukcijskimi vzorci. V nadaljevanju (poglavje 6.5) bomo predstavili nabor pogostih konstrukcijskih vzorcev v slovenskem in slovaškem minimumu 300 najbolj poznanih paremij. Pri iskanju pa smo si pomagali tudi z vzorci, ki niso pogosti. Nekatere iskalne pogoje smo lahko ustvarili na osnovi zgradbe enega samega pregovora, ki ima dovolj nenavadno (ponavadi simetrično in dvodelno) zgradbo, da se v jeziku pojavlja redkeje ali pa celo tako redko, da ga v korpusu najdemo le v iskanem pregovoru:

Lepa beseda lepo mesto najde.

#2pkozei* #2sozei* #2pkoset* #2soset* #2gpp?te*
#2pkozei* #2sozei* * #2pkoset* #2soset* #2gpp?te*
#2pkozei* #2sozei* * * #2pkoset* #2soset* #2gpp?te*

Vsi za enega, eden za vse.

#2zc* _za_ * _za_ #2zc*
#2zc* _za_ * * _za_ #2zc*
#2zc* _za_ * * * _za_ #2zc*

Zdrav duh v zdravem telesu.

#2pkomein* #2somei* _v_ #2pkosem* #2sosem*

Ljubo doma, kdor ga ima.

#2rso* #2rso* _kdor_ #2z* #2gppste*
#2rso* #2rso* * _kdor_ #2z* #2gppste*

Pomembno je sodelovati, ne zmagati.

je_ #2gpn* _ne_ #2gpn*
je_ #2gpn* * _ne_ #2gpn*
je_ #2p* #2gpn* _ne_ #2gpn*
je_ #2p* #2gpn* * _ne_ #2gpn*

Hočeš, nočeš, moraš.

#2Gnpsde* #2Gnpsde* #2Gnpsde*
#2Gnpsde* * #2Gnpsde* #2Gnpsde*
#2Gnpsde* #2Gnpsde* * #2Gnpsde*
#2Gnpsde* * #2Gnpsde* * #2Gnpsde*

Človek človeku volk.

#2s??i*_#2s??d*_#2s??i*

Zadnja dva primera lahko izpostavimo kot primera paremij, pri katerih smo vse sestavine zamenjali s kodami oz. iskali po drugem kanalu, saj smo se le s tem lahko oprli na njihovo nenavadno zgradbo⁶⁸. Za pregovor *Mi o volku, volk iz gozda* smo uspešen iskalni pogoj lahko sestavili že iz osrednjega dela pregovora (*o volku, volk iz*):

o_#2so??m*_*_#2so??i*_iz

o_#2so??m*_#2so??i*_iz

o_#2sl??m*_*_#2sl??i*_iz

o_#2sl??m*_#2sl??i*_iz

Med 129 konkordancami po prvem iskalnem pogoju se je pregovor pojavil v 13 primerih, po drugem iskalnem pogoju pa pregovora med 63 konkordancami nismo našli. S tretjim in četrtim smo preverili, ali v korpusu najdemo prenovitve tega pregovora z lastnimi imeni. Ker iskanja nismo ozko zamejili z določenim zaimkom (mi) in samostalnikom moškega spola v rodilniku, smo našli še naslednje prenovitve: *Mi o volku, volk iz hoste, Midva o dedu, ded iz gozda!* in *Ti o policaju, policaj iz gozda!* Podobne iskalne pogoje smo ustvarili za nekatere slovaške paremije, na primer za enoto *Všetci pre jedného, jeden pre všetkých* [tag="PFmp1"][]{}{0,1}[tag="Eu4"][]{}{0,1}[tag="NFms4"][]{}{0,3}[tag="NFms1"][]{}{0,1}[tag="Eu4"][]{}{0,1}[tag="PFmp4"] in [tag="NFms1"][]{}{0,1}[tag="Eu4"][]{}{0,1}[tag="PFmp4"][]{}{0,3}[tag="PFmp1"][]{}{0,1}[tag="Eu4"][]{}{0,1}[tag="NFms4"]. Tako pri iskanju s konstrukcijskimi vzorci, kakor tudi pri iskanju s polnopomenskimi besedami včasih naletimo na korpusni šum. Ta je posledica nerazdvoumljenih lem in računalniku nepoznanih oblik (Gantar 2007a: 82). Ob iskanju pregovora *Kdor se zadnji smeje se najslajše* z iskalnim pogojem *kdor_se_#2p*_#2g*_*_se_#2r*_#2g** smo našli le tri pregovore z obliko *smeji*. Tudi s širšim iskalnim pogojem *kdor_se_zadnji_#2g** smo našli le osem konkordanc, izmed katerih je šest pregovorov z obliko *smeji*. Z iskanjem po polnopomenskih besedah (*zadnji//#1sladko !serija !film in smeji//zadnji*) smo našli 62 pregovorov, med katerimi močno prevladujejo variante z obliko *smeje*, ki očitno ni bila lematizirana. Korpusni šum je prisoten tudi ob iskanju sestavine *jela* v pregovoru *Brez dela ni jela*. Izraz *jelo* očitno ni bil

⁶⁸ Takih iskalnih pogojev nismo mogli ustvariti s prvim vmesnikom za Gigafido, ker ta zahteva vsaj eno polnopomensko sestavino.

lematiziran, saj ga ne najdemo z iskalnim pogojem #1jelo, za omenjeni pregovor pa ne moremo uporabiti pogoja brez_#2soser*_ni_#2soser*, ker ga ne najdemo med 38 konkordancami, ki jih ta prikaže. Iskanje po konstrukcijskih vzorcih je bilo potrebno tudi zato, ker z iskanjem po polnopomenskih sestavinah nismo mogli zajeti paremij z napačnim zapisom sestavin, npr.: »/.../ tega, kar lahko storimo *dabnes*, ne smemo odlašati na jutri.« Za nekatere konstrukcijske vzorce v korpusu nismo mogli ustvariti učinkovitega iskalnega pogoja, ki ne bi zajel preveč konkordanc. Tako je s slovenskimi enotami *Obleka dela človeka*, *Prilika dela tatu*, *Vaja dela mojstra* in slovaško enoto *Slovo robí muža*.

6.2.2 Iskanje po polnopomenskih sestavinah

Iskalne pogoje smo morali prilagajati številu polnopomenskih sestavin ter drugim merilom. Eden izmed pomembnih dejavnikov, ki smo jih morali upoštevati, je bilo vprašanje, ali sestavini spadata v kakšno skupno tematsko polje. Če je šlo za take besede, smo pogosto morali iskanje po lemah zaradi prevelikega števila konkordanc opustiti in se vsaj pri eni leksikalni sestavini (včasih pa pri obeh) omejiti na iskanje po eni izmed morfoloških oblik. Za primer navedimo iskanje sopojavitev leksemov *miza* in *stol*:

- iskanje po lemah: #1stol//#1miza (2863 pojavitev);
- iskanje po lemi in obliki besede iz paremije: stol//#1miza (577);
- iskanje po lemi in obliki besede iz paremije: #1stol//miza (358);
- iskanje po oblikah besed iz paremije: stol//miza (117).

V takem primeru je najbolj optimalno sestaviti iskalni pogoj iz leme in iskane oblike besede iz paremije, saj je okoli tristo konkordanc še obvladljivo število⁶⁹. Poudariti moramo, da smo se pri takem omejevanju iskalnih pogojev zanašali tudi na podatke, ki smo jih o spremenljivosti leksikalnih sestavin pridobili z iskanjem po konstrukcijskih vzorcih, kjer to ni bilo možno, pa s kakšnim enostavnejšim iskalnim pogojem. Nekatere leksikalne sestavine iz skupnih tematskih polj se pojavljajo v več paremijah hkrati. Tak je na primer par *sejati* in *žeti* (ter v slovaščini *žat'* in *siat'*). V slovenskem izhodiščnem korpusu smo imeli pregovore *Kdor seje veter, bo žel vihar*, *Kar kdo seje, to bo tudi žel* in *Eden seje, drug žanje*, v slovaškem pa *Kto seje vietor, žne búrku*, *Kto chce žat', musí siat'*, in *Ako kto seje, tak žne*.

⁶⁹ Včasih niti omejitev na iskanje po konkretnih oblikah besed ni zadoščala, saj je sopojavljanje določenih besed tako okrepljeno. Pri slovaških pregovorih *Bližšia košela ako kabat* in *Aký otec, taký syn* smo si lahko pomagali samo z iskanjem po konstrukcijskih vzorcih.

Za iskanje enot s štirimi polnopomenskimi sestavinami smo sestavili shemo iskalnih pogojev, ki je razvidna iz primera iskanja enote *Če mački na rep stopiš, zacvili*. V oklepajih navajamo zaporedne številke polnopomenskih sestavin v paremiji:

rep//#1zacviliti	(2.)/(4.)
mački//rep !#1zacviliti	(1.)/(2.) !(4.)
#1stopiti//#1zacviliti !rep	(3.)/(4.) !(2.)
mački//#1stopiti !#1zacviliti !rep	(1.)/(3.) !(4.)(2.)
mački//#1zacviliti !#1stopiti !rep	(1.)/(4.) !(3.)(2.)
#1stopiti//rep !mački !#1zacviliti	(2.)/(3.) !(1.)(4.)

V naslednjem primeru smo iskalnim pogojem dodali pogoj !#1čivkati, da smo iz vzorca izločili pogosto enoto *že vrabci na strehi čivkajo*:

```
#1vrabec//#1golob
#1vrabec//#1roka !golob
#1golob//#1streha !vrabec
#1streha//#1roka !vrabec !golob
#1roka//#1golob !vrabec !streha
#1vrabec//#1streha !roka !golob !#1čivkati
```

Če je za pregovor značilna leksikalna variantnost, ali pa je pogosto prenovljen, se to odrazi na večjem številu pojavitev z iskanjem po konstrukcijskih vzorcih. Če je več skladijske variantnosti, je to razvidno pri iskanju po polnopomenskih besedah. Če pri iskanju po prvem tipu zanemarimo določene pogoste skladijske variante in vrstne rede sestavin, to zaznamo pri iskanju po polnopomenskih sestavinah in posledično razširimo iskalne pogoje; obratno pa lahko prvi tip iskanja prinese podatke o leksikalni variantnosti, ki jo nato vključimo v iskalne pogoje po drugem tipu iskanja. Nekatere bolj variantne enote je treba iskati tudi s štirimi pogoji:

```
[word="reči"][] {0,5} [word="činov"] [word="činov"] [] {0,5} [word="reči"]
[word="slov"] [] {0,5} [word="činov"] [word="činov"] [] {0,5} [word="slov"]
[word="reči"] [] {0,5} [word="skutkov"] [word="skutkov"] [] {0,5} [word="reči"]
[word="slov"] [] {0,5} [word="skutkov"] [word="skutkov"] [] {0,5} [word="slov"]
```

Nekatere iskalne pogoje smo morali zožiti zaradi številnih frazemov, ki imajo s paremijo skupne sestavine. Pri iskanju paremije *Matej l'ady láme* smo morali izločiti številne pojavitve frazema *lámat' l'ad*, zato smo iskanje z lemama [lemma="l'ad"][] {0,5} [lemma="lámat'"] [lemma="lámat'"] [] {0,5} [lemma="l'ad"] nadomestili z iskanjem leme in posamezne oblike besede [lemma="l'ad"] [] {0,5} [word="láme"] [word="láme"] [] {0,5} [lemma="l'ad"]. Včasih tudi z iskanjem po polnopomenskih sestavinah, ki ne spadajo v kakšno skupno tematsko polje, najdemo dve paremiji, npr. *Nesreča nikoli ne počiva* in *Nesreča nikoli ne pride sama*. Ne zadošča pa skupni pogoj, potrebni so še dodatni pogoji kot npr. nesreča//počiva !nikoli ter nikoli//počiva !nesreča. Z nekaterimi iskalnimi pogoji iščemo več paremij hkrati; npr. *Obleka dela/naredi človeka* in *Obleka ne dela/naredi človeka*. Pri iskanju paremije *Nihče ni nezamenljiv* smo našli dodatne variante, ker smo upoštevali tudi (zanikane) pridevnike iz komplementarne paremije *Vsak človek je nadomestljiv* (in obratno):

človek//nadomestljiv
vsak//nadomestljiv !človek
človek//zamenljiv
vsak//zamenljiv !človek

nihče//nezamenljiv
nihče//nenadomestljiv
noben//nezamenljiv

Nekatere paremije isto lemo vsebujejo dvakrat, zato je treba paziti, da njihovih pojavitev ne štejemo dvakrat. Tako je v primeru slovaškega pregovora, pri katerem najdemo tako variante z enkratno pojavitvijo leme *vlk* (*Kto chce s vlkmi žit', musí s nimi vyt'*), kakor tudi variante z dvokratno pojavitvijo (*Kto chce s vlkmi žit', musí s vlkmi vyt'*). V nekaterih primerih smo paremijo poskusili iskati tudi s pogovornimi oblikami leksikalne sestavine. Pregovor *Malo denarja malo muzike* smo iskali tako z iskalnim pogojem malo//muzike kakor tudi z iskalnima pogojema mal*//muske in mal*//muzke, ki upoštevata izpad samoglasnika in priličenje. Z njima smo našli naslednje pojavitve:

"Za velik dnarja, hočmo vsaj mal muske!"
/.../ da je za mal' d'narja pač mal' muske /.../
dovolj muske za zelo malo denarja /.../
Pregovor, 'malo denarja, malo muzke', je najbolj ustrezen /.../ (FidaPLUS)

Tako smo iskali tudi variante v primeru enot *Čez komod ga ni* (s sestavinami *komod, komot, udobje*), *Posel je posel* (s sestavino *biznis*) in *Najprej štalica, potem kravica* (s sestavinama *štalca* in *kravca*). Pri zadnjem pregovoru smo ugotovili, da močno prevladujejo enote z redukcijo vokalov. K enoti se bomo vrnili v poglavju o popularizatorjih (6.4.2):

štalca//kravca (57)

štalica//kravica (1)

štalco//kravco (1)

štalico//kravico (0)

6.2.3 Alternativni načini iskanja

Opisati želimo še nekaj dodatnih iskalnih pogojev. Take pristope k iskanju v seznamu najbolj pogostih paremij (v prilogah 1.1 in 1.2) v obeh korpusih poleg nekaterih bolj enostavnih iskalnih pogojev označujemo s c). Pri nekaterih paremijah smo po lastni intuiciji poskušali ugotoviti, ali morda njihova zgradba ni do te mere nenavadna (ali celo anomalna), da bi z njeno pomočjo lahko ustvarili iskalni pogoj, ki bi mu med gradivom v korpusu ustrezale predvsem paremije. To nam je uspelo npr. pri paremiji *O tem čivkajo že vrabci na strehah* z iskalnimi pogoji:

o_tem_#2gpp*_že_#2so??i*_na

o_*_#2gpp*_že_#2so??i*_na

o_*_*_#2gpp*_že_#2so??i*_na

že_#2so??i*_na_#2so??m*_#2gpp*_o

Podoben pristop smo uporabili pri določenih enotah z rimo, asonanco ali podobnim zvočnim ujemanjem delov besed, ki so prav tako značilni za del slovenske in slovaške paremiologije. Rima, asonanca in aliteracija so, kot ugotavlja Toporišič (1996: 296), značilni za dvojčiče (pa tudi trojčiče in četverčiče), med omenjenimi tipi frazemov pa obravnava tudi stavčne frazeme (1996: 276-277), npr. *Dobrota je sirota, Leta tečejo, nič ne rečejo, Kdor posojiuje, plačuje in Kakor dobljeno, tako izgubljeno*. Enoto *Dobrota je sirota* smo iskali tudi z iskalnim pogojem **ota_je_*ota*. Naštejmo še nekaj slovaških primerov:

Vyčkaj/dočkaj času (s'á) ako hus klasu.

[word=".+asu"][]{}{0,1}[word="ako"][]{}{0,1}[word=".+asu"]

Istota je istota:

[word=".+ota"][]{}{0,1}[lemma="byt"][]{}{0,1}[word=".+ota"]

Staroba – (hotová) choroba in Mladost' – radost', staroba – choroba.

[word=".+oba"][]{}{0,1}[tag="AAfs1x"][]{}{0,1}[word=".+oba"]

[word=".+oba"][]{}{0,1}[word=".+oba"]

[word=".+ost"][]{}{0,2}[word=".+ost"][]{}{0,2}[word=".+oba"][]{}{0,2}[word=".+oba"]

Starý ale jarý.

[word=".+arý"][]{}{0,3}[word="ale"][]{}{0,3}[word=".+arý"]

Le v redkih primerih smo se lahko oprli na arhaične oblike. Arhaizme in nekrotizme sicer pogosto najdemo med sestavinami frazemov, v naših minimumih 300 najbolj poznanih paremij pa je bilo takih enot razmeroma malo. V slovenskem delu raziskave smo iskanje s pomočjo arhaizmov in nekrotizmov uveljavili le pri enotah *Gliha vkup štriha, Le po vrsti, kakor so hiše v Trsti* in *Sreča je opoteča*. Po iskalnem pogoju *Trsti* smo našli 21 konkordanc, izmed katerih je 14 paremij. Med preostalimi konkordancami so komparativizacije. Tudi paremijo *Babka k babce, budú kapce*, smo lahko poiskali z enostavnim iskalnim pogojem [word="babce"]. Samostalnik *babka* se v arhaični mestniški obliki z drugo palatalizacijo pojavlja predvsem v omenjenem pregovoru, v SNK pa smo našli še en pregovor s to obliko: *Kto sa narodil ku babce, nepríde ku stovce*. Mlacek (2005: 45) piše, da so bile take oblike v stari slovaščini prisotne ne le v dajalniku in mestniku ednine, temveč tudi v imenovalniku množine, kar je razvidno tudi iz pregovora *Studené ruce, horúce srdce*. Na žalost nam korpusa FidaPLUS in SNK ne omogočata iskalnih pogojev, ki bi določili ponovitev iste leksikalne sestavine, saj bi z njimi poskusili iskati enote *Roka roko umiva, Človek človeku volk, Če noče gora k Mohamedu, mora Mohamed h gori, Prah si in v prah se povrneš, Iz nič ni nič, Beseda je dala besedo* ter *Družba je družba služba pa služba*.

6.2.4 Reduciranje seznamov konkordanc

Pogosto smo opazili, da so sezname konkordanc občutno daljši zaradi ponavljajoče se besede in besedne zveze, ker je iskalni pogoj zajel poleg iskanih paremij npr. termine, besednozvezne in stavčne frazeme. Med njimi so tudi iskane paremije, ki so bile opazno pomnožene v neprototipni rabi. Pogosteje smo morali reducirati sezname konkordanc po iskalnih pogojih tipa b) kot a). Razlog je tudi v tem, da so nas pri iskanju po

konstrukcijskih vzorcih zanimale tudi druge paremije z istim vzorcem. Pregovor *Gliha vkup štriha* smo poskusili iskati po nekrotizmu *gliha*. Seznam konkordanc je bil zelo velik (1545) zaradi priimka Gliha. Po redukciji s pogojem gliha !Gliha !GLIHA smo dobili 44 konkordanc, izmed katerih je 26 paremij. Pri iskanju paremije *Stara navada, železna srajca* po iskalnem pogoju #1star//#1železen !#1navada !#1srajca smo zaradi zgodovinskega termina *starejša železna doba* morali izločiti konkordance s pojavitvijo leme *doba*. Z iskalnim pogojem #1star//#1železen !#1navada !#1srajca !#1doba smo seznam zmanjšali s 418 na 173 konkordanc. Seznane konkordanc smo morali reducirati v številnih primerih neprototipnih pojavitev paremij, ki se jim bomo bolj podrobno posvetili v poglavju 6.4.2. Pregovor *Noč ima svojo moč* smo našli v zelo številnih (1157) konkordancah zaradi istoimenske oddaje v televizijskih sporedih, npr.: »6.20 Noč ima svojo moč 7.00 Novice in dogodki«. Iskalni pogoj smo s pomočjo besed, ki so se pojavljale poleg te oddaje v sporedu zožili na noč//moč !novice !nokturno in s tem zmanjšali množico prikazanih konkordanc na obvladljivo število (293).

6.3 Variante in prenovitve paremij v korpusih

Čermák pristopa tako k variantnosti kot k prenovitvam s skupnim pojmom *variabilnost* in ugotavlja, da se ta v korpusu kaže v polni meri, saj le pri enem pregovoru izmed 265 ni našel variante (2004: 591). Podobno je močno variantnost čeških pregovorov pokazala Schindlerjeva raziskava (1993). Analizo variabilnosti Čermák (2007: 591) zaključuje s trditvijo, da se pri tako perifernem območju jezika kot so pregovori, kaže bujna variabilnost zato, ker ga kodifikacija ne zavira v naravnem razvoju. Tej ugotovitvi lahko pritrdimo na podlagi stanja v slovenskem in slovaškem korpusu. Kljub bogatemu naboru variant in prenovitev, s katerim bi verjetno lahko predstavili vse tipe in podtipe, znane iz slovenskih in slovaških klasifikacij (Mlacek 1984, Kržišnik 1987, 1990), se bomo v nadaljevanju posvetili le nekaterim pojavnostim, zaradi katerih smo morali iskalne pogoje dodatno prilagoditi. Variantnost in odprtost za prenovitve pri paremiji v enem jeziku nam je pogosto lahko služila kot opozorilo, kaj lahko pričakujemo pri enako motiviranih enotah v drugem jeziku⁷⁰.

⁷⁰ Le redko smo opazili občutno razliko med variantnostjo enote v enem jeziku in variantnostjo njene ustreznice v drugem jeziku. Tako je v primeru slovenskega pregovora *Ko mačke ni doma, miši plešejo* in

6.3.1 Krajšanje paremij

Ob pregledu zanimivejših prenovitev slovenske in slovaške paremiologije, ugotavljamo, da je zanju dokaj značilen pojav krajšanje, ki je bilo opaženo tudi ob analizi pojavitev pregovorov v češkem korpusu (Blatná 1998). Tudi v tej obliki variantnosti se kaže razhajanje med uslovarjenimi variantami in stanjem v korpusih obeh jezikov. Enoto *Skoraj ni še nikoli zajca ujel komaj pa ga je*, smo v veliki večini pojavitev našli v kratki obliki *Skoraj ni še nikoli zajca ujel*. Nekateri pregovori so sestavljeni iz delov, ki sicer delujejo tudi kot samostojni pregovori. Ob štetju pojavitev v jezikovnem korpusu smo naslednje primere šteli kot realizacije tako enega kot drugega pregovora npr. *Vrana k vrane sada, rovny rovneho si hlada in Mladost' – radost', staroba – choroba*. Vprašanju ekvivalentnosti takih enot se bomo posvetili v poglavju 7.2.4.

Poleg odpadanja polovic v večdelnih pregovorih so tako v slovenščini kot v slovaščini v rabi pogosti tudi zamolki, ki bi jih lahko označili za retorično krajšanje. Pri tem gre pogosto za odpadanje dela pregovora, ki je za pomen paremije sicer pomemben. Kljub temu, da se tudi ta tip krajšanja pojavlja pri večjem številu paremij, je pri nekaterih enotah ta tendenca bolj izrazita, v slovaščini recimo pri enoti *Čo oko nevidí...*, v slovenščini pa pri enotah *Človek človeku ...*, *Zarečenega kruha ...*, *Mi o volku ...* in *Po toči zvoniti ...* Podobno je krajšanje paremij, ki so sestavni del križank: 1. zarečenega se največ poje; 18 ... je sveta vladar; 26 teče in nič ne reče; 37. kdor dela, jo tudi naredi. Pri tem seveda ne gre niti za težnjo po ekonomičnosti, niti za retorični učinek.

6.3.2 Daljšanje paremij

Pri daljšanju enot, ki je veliko manj pogost pojav, moramo prav tako ločevati med dvema različnima situacijama. Ponekod gre za podaljšave, ki so ustaljen del pregovora, vendar so zastarele in večinoma tudi niso bile uslovarjene. Taka podaljšava je torej, tako kot prvi tip krajšanja, odvisna od gledišča, na katerega vpliva ničta varianta. Tak primer je v slovenščini npr. *Ne kliči hudiča, (ker bo res prišel)!*, v slovaščini pa *Aká tráva, taká seč, aký človek, taká reč*. Gre za variante paremij.

slovaške ustreznice v podobah *Keď kocúr nie je doma, myši majú hody/ bál/ raj, Keď kocúr nie je doma, myšiam je hej* in *Dobre je myšiam, keď mačky doma nieto*.

Poleg takih podaljšav se pojavljajo tudi prenovitve enot, v katerih govorec z veriženjem sestavin nadaljuje konstrukcijski vzorec paremije. V slovenščini je to značilno za enoto *Oko za oko, zob za zob*:

Oko za oko, zob za zob, noht za noht, slepič za slepič ali kako /.../

Zob za zob in glavo za glavo. Zločin za zločin.

Oko za oko, zob za zob, za orožje pa gotovino.

/.../ ozračje obračunavanja, vračanja oko za oko, primer za primer. (FidaPLUS)

Za slovaško ustreznico podaljševanje ni tako značilno. Veliko pogosteje smo našli primere, v katerih sestavino *zub* nadomeščajo druge sestavine:

Oko za oko, smrt' za karikatúru.

Oko za oko, vyhrážka za vyhrážku!

Oko za oko, jadrové elektrárne za vstup do Európy.

Už nie oko za oko, násilie za násilie. (SNK)

Tako podaljševanje te paremije kakor tudi pogosta zamenjava sestavin (poleg variantnih *glava* in *kri*) sta povezani z dejstvom, da je paremija že v izvornem biblijskem sobesedilu del daljše verige.

6.3.3 Števniki in števke

Med iskanjem paremij smo morali biti posebno pozorni na enote s števnikami in lastnostnimi prislovi, po katerih se sprašujemo z vprašalnico *kolikokrat*, saj so to pogosto zelo spremenljive leksikalne sestavine. Ob iskanju enote *Petkrat razmisli preden rečeš* smo ugotovili, da v korpusu najdemo le varianti s prislovioma *dvakrat* in *trikrat*. Enoto smo iskali z naslednjimi iskalnimi pogoji:

*misli//rečeš

*mislite//rečete

*misli//poveš

*mislite//poveste

*krat_*misli*_preden

*krat_*misli*_*_preden

Anketiranci so med 14 dopisanimi variantami dodali devet enot s sestavino *dvakrat* in pet s sestavino *trikrat*. Pri nekaterih paremijah smo v korpusu zasledili tako majhno množico oblik z drugimi lastnostnimi prislovi in števnikami, da bi jih namesto k variantam najbrž moramo prišteti k prenovitvam. Taka je paremija *Kjer se prepirata dva, tretji dobiček ima*. V korpusu smo med 114 pojavitvami pregovora našli le prenovitev *Kjer se prepirajo štirje, peti z dobičkom oddirja*. Pri iskanju paremije *Čez sedem let vse prav pride*, smo med 66 pojavitvami našli pet prenovitev, v katerih se zvrstijo števnikami *deset*, *trinajst* in *trideset* ter zaimek *nekaj*. Podobno je s pregovorom *Dvakrat da, kdor hitro da*, pri katerem smo med 83 pojavitvami našli le tri prenovitve s prislovom *trikrat*. Med sedmimi variantami, ki so jih anketiranci dopisali k pregovoru *Dvakrat da, kdor hitro da* nismo našli nobenega števnikami ali lastnostnega prislova, ki bi se razlikoval od tega v niči varianti. Pri pregovorih *Kjer se prepirata dva, tretji dobiček ima* in *Čez sedem let prav pride* anketiranci niso dopisali nobene variante. Redkeje se v pregovoru pojavljajo zapisane številke: *100 ljudi 100 okusov* in *Jeden za 18 a druhý bez dvoch za 20*. Kljub temu, da so taki primeri redki, smo bili pozorni tudi nanje.

6.4 Druga opažanja ob korpusni raziskavi slovenskega in slovaškega paremiološkega fonda

Ob korpusni raziskavi smo naleteli na nekaj ločenih fenomenov, ki se jim bomo posebej posvetili v tem poglavju, k nekaterim izmed njih pa se bomo kasneje še vračali pri posameznih primerih v okviru medjezikovne primerjave.

6.4.1 Besedilna uvajalna sredstva

Uvajalna sredstva je v češčini in angleščini podrobno raziskal Čermák (2004, 2005a). Drugi raziskovalci (Đurčo, 2002, Mieder 2004) zanje uporabljajo različne oznake⁷¹. Uvajalno sredstvo je po Čermáku vsako jezikovno sredstvo, ki ima funkcijo uvajanja drugega jezikovnega sredstva, v nekaterih primerih zaradi negotovosti govorca, v največji meri pa spremljajo frazeme (2004: 71-72, 2005a: 57-58). Čermákova analiza kaže, da so

⁷¹ Čermák v angleščini uporablja termin *introducer*, v češčini *introduktor*, v slovenskem prevodu pa imamo za to izraz *uvajalna sredstva*. Đurčo v nemščini uporablja izraz *Konnektor*.

najbolj pogosta v paremiologiji, čeprav se njihova funkcija pri uvajanju besednozveznih in stavčnih frazemov ne razlikuje. V vlogi uvajalnih sredstev najpogosteje nastopajo samostalniki, glagoli, prislovi, vezniki ter besedne zveze (Čermák 2004: 75, Čermák 2005a: 63).

Na kratko si oglejmo samostalnike in besedne zveze v vlogi uvajalnih sredstev slovenskih in slovaških paremij. Raba samostalnikov nas zanima zaradi navezave na jezikoslovne termine, raba večbesednih uvajalnih sredstev pa zaradi njihovega ustaljevanja. Čermák ocenjuje (2004: 72), da je raba uvajalnih sredstev v metajezikovnem smislu podobna rabi jezikoslovnih terminov, obenem pa njegova analiza kaže, da izraza *pregovor* in *rek* še zdaleč nista edini in tudi ne prevladujoči sredstvi niti v češčini niti v angleščini (2005: 66). Podobno stanje opazamo na podlagi številnih primerov slovenskih in slovaških uvajalnih sredstev, ki smo jih našli v korpusih FidaPLUS in SNK. Kljub temu, da nismo izvedli številčne analize, lahko strnemo, da je nabor samostalniških sredstev enako pester in glede na večino posameznih primerov enako strukturiran: *geslo* (*heslo*), *princip* (*princíp*), *modrost* (*múdrost'*), *pregovor* (*príslovie*), *rek* (*porekadlo*), *pravilo* (*pravidlo*), *načelo* (*zásada/krédo*), itd. Domnevamo, da naštetih izrazi spadajo med standardna uvajalna sredstva, kot jih opisuje Čermák (2004: 84. 2005: 71).

Med standardna sredstva spadajo tudi večbesedni izrazi, ki so v veliki meri ustaljeni. Menimo, da mednje sodijo naslednje slovaško-slovenske ustreznice: *nie nadarmo sa hovori* (*ne pravijo zastonj*), *u nás sa hovori* (*pri nas pravimo*), *ako vravi známe príslovie* (*kot pravi znan pregovor*), *kedysi vraveli* (*včasih so rekli*). Z natančnejšo analizo bi verjetno našli še več takih vzporednic, pa tudi kakšno besedno zvezo, ki je v enem izmed jezikov ni (npr. *kako že gre tista/ tista naša*). Opazovanje gradiva v naši raziskavi kaže, da je v primerjavi s številnimi primeri frazeologiziranih uvajalnih sredstev raba frazema kot uvajalnega sredstva redkejša: »Rek, da ženska podpira tri hišne vogale, nikakor *ni* za lase privlečen.« Uvajalna sredstva lahko raziskujemo iz različnih vidikov. Ugotavljali bi lahko, v kakšni meri se govorci zavedajo avtorstva paremij. Navedimo primer sredstev, ki razkrivajo nepoznavanje avtorstva paremije, ki je, kot opisuje *Češki frazeološki slovar* (2007: 293-294) nastala na osnovi citata iz dela *Eseji* Francisa Bacona (1597)⁷²:

Star arabski pregovor pravi: Če ne gre gora k Mohamedu, gre Mohamed k njej.

Star muslimanski rek: če ne gre Mohamed h gori, gre gora k Mohamedu.

Stara modrost govori, da gora ne bo prišla k Mohamedu, zato smo pač mi prišli h gori. (FidaPLUS)

⁷² Posebnostim pri rabi te enote se bomo posebej posvetili v poglavju 7.4.2.

Ako hovorí staré poredadlo, keď nepríde Mohamed k hore, príde hora k Mohamedovi.

Ako hovorí naše príslovie, nepôjde Mohamed k hore, ale hora k Mohamedovi. (SNK)

Poseben odnos do avtorstva v paremiológii lahko navežemo na Dolníkov (2007: 60) koncept iracionalnega pola jezika, ki se v frazeológii kaže v intuitivnem in *zdravorazumskem* vzpostavljanju odnosov med znaki.

6.4.2 Neprototipna raba, podvajanje in vprašanje popularizatorjev

Neprototipna raba je po Čermáku (2007: 572-573) v korpusu razvidna, ko pregovor ni rabljen v funkciji pregovora. Pregovor je po njegovi oceni v takih primerih najpogosteje rabljen na dva načina: a) kot naslov ali podnaslov dela besedila ali pa kot naslov filma, televizijskega programa, knjige ipd.; b) kot del kviza. Čermák (2007: 573) omenja še tretji možni tip neprototipne rabe pregovorov v funkciji reklamnih sloganov. Med neprototipnimi pojavitvami, ki smo jih našli, so bili najbolj pogosti naslovi filmov (npr. *Radšej neskoro ako nikdy*), leposlovnih del (npr. *Ni vse zlato, kar se sveti*) in pesmi (npr. *Po bitki so generali vsi*). Paremije so se pojavljale tudi v naslovih pravljíc (npr. *Bez práce nie sú koláče*), radijskih iger (npr. *Klin se izbija s klinom*) in oper (npr. *Priložnost dela tatu*), rubrik (npr. *Zdravje – naše največje bogastvo*) in akcij (npr. *Pametnejši odneha*). Glede na pregled tristotih enot v slovaškem in tristotih v slovenskem jezikovnem korpusu je njihova raba v kvizih redka: »Se strinjate s pregovorom, da je vsak svoje sreče kovač?«. V primerjavi z njimi se slovenski in slovaški pregovori pogosteje rabijo v križankah (glej poglavje 6.3.1). Redek primer je enota, rabljena v poštnejm pripisu: »Ne pozabi pripisati imena, priimka in starosti, vse skupaj pa hitro pošlji v Pil PLUS, 1536 Ljubljana, s pripisom Kdor jezika špara ... ali na naš elektronski naslov /.../«. Našli smo še dva tipa neprototipnih pojavitev. Prvi je pojavitev enote v znanstvenih ali poljudnoznanstvenih (npr. jezikoslovnih in folklorističnih) člankih. V takih primerih je pogosto tudi večkratno navajanje enote:

Napr. jednotka známa v staršom období iba v podobe My o vlku a vlk za humny pripúšťa pod tlakom novšieho systému aj varianty s takýmto morfológickými obmenami: My o vlku a vlk za humnami – My o vlkovi a vlk za humny – My o vlkovi a vlk za humnami. (Mlacek 1997: 229)

Podobno neprototipno rabo pregovora predstavljajo tudi prepisi seznamov pregovorov iz zbirk. Sprašujemo se, ali je navedba ustreznice tujega pregovora ali pa dobesedni prevod,

ki je blizu domačemu pregovoru, tudi neprototipna raba. Taka raba pregovora je v marsičem specifična. Včasih gre za navedek dveh enot, včasih le ustreznice (kot v zadnjem navedenem primeru) ali dobesednega prevoda:

/.../ napovemo z nizozemskim rekom: Eind goed al goed (Konec dober, vse dobro).

Potem je še rekel: Esó után köpönyeg (Po toči zvoniti je prepozno).

Kdo drive prijde, ten drive mele (Kdor prej pride, prej melje). (FidaPLUS)

/.../ odpovedá ruským príslovím: „Tichá voda brehy myje“ (SNK)

Značilne so tudi napake pri zapisu tujejezične enote, kar je razvidno v predzadnjem izmed zgoraj navedenih primerov.

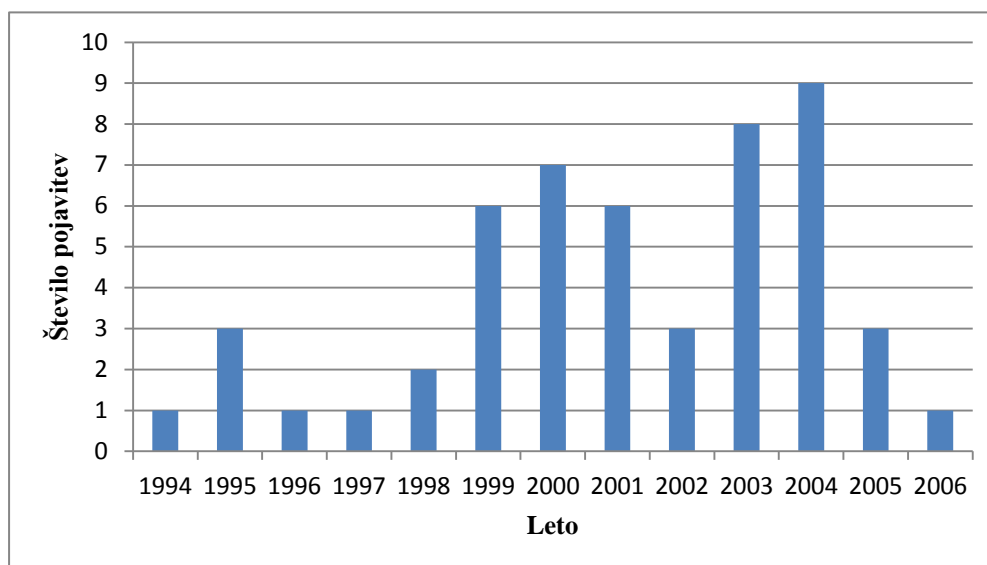
Pogosto je neprototipna raba pregovora povezana s podvajanjem v vzorcu konkordanc, ki ga moramo prepoznati in zamejiti. Posebno množični so pomnoženi naslovi nadaljevanj iz televizijskih sporedov. Pregovor *Maščevanje je sladko* smo najprej iskali z iskalnim pogojem #1maščevanje//#1sladko. Zaradi istoimenske telenovele v televizijskih sporedih, se nam je prikazalo 711 konkordanc. Ko smo iskalni pogoj dopolnili v #1maščevanje//#1sladko !del !ponovitev !show !pon !film !nad !telenovel*, je preostalo le še 124 konkordanc, izmed katerih smo morali odstraniti še nekaj naslovov nadaljevanke. Prototipnih pojavitev pregovora smo našli le 36. Neprototipno rabo pregovora lahko v mnogih primerih obravnavamo kot njegovo populariziranje, saj pogosto pojavljanje v prej omenjenih vlogah krepi tudi njihovo običajno, prototipno rabo. Med raziskavami vpliva popularizatorjev na konkretne paremije omenimo Miederjeve raziskave (2004: 225) ter primer pesmi *Lay, lady, lay* Boba Dylana in pregovora *You cannot have your cake and eat it too*, ki ga opisujeta Grzybek in Chlosta (1995: 76-77). Raziskovalca sta z obsežno demografsko raziskavo tipa PTP po ZDA in Kanadi določila poznavanje angleških paremij. Domnevata (Grzybek, Chlosta 1995: 76-77), da je besedilo pesmi vplivalo na razširitev pregovora *You cannot have your cake and eat it* v obliko s sestavino *too*, saj je podaljšano varianto *You cannot have your cake and eat it too* dopisalo 72% njunih anketirancev. Razlog za podaljšavo v Dylanovem besedilu je bila rima.

Na moč popularizatorjev gotovo vpliva vrsta nejezikovnih dejavnikov, recimo sama popularnost tipa medija ali popularnost avtorja določenega dela. Včasih lahko popularizatorji revitalizirajo paremije, ki so bile pred tem znane le manjšemu delu populacije. Varianto pregovora *Najprej štalco, pol pa kravco*, kakršna v rabi prevladuje

danes, je najverjetneje popularizirala reklama iz leta 1999. Pregovor se je uvrstil na 27. mesto minimuma najbolj poznanih slovenskih paremij:

1. poznam in uporabljam:	217 68.7%
2. poznam, a ne uporabljam:	89 28.2%
3. ne poznam, a razumem:	3 0.9%
4. ne poznam in ne razumem:	1 0.3%
5. poznam varianto:	6 1.9%

Vse dodane variante so enote s samoglasniško redukcijo (ničta varianta v SSKJ-ju je *Najprej štalica, potem kravica*). Pregovor je z 59 pojavitvami med manj pogostimi enotami v korpusu. Iskanje po iskalnem pogoju štalica//kravica v korpusu FidaPLUS je dalo le en rezultat: *Prvo štalica, potlej kravica*. 60 konkordanc s 57 pregovori nam da iskanje po iskalnem pogoju štalca//kravca s samoglasniško redukcijo. Še eno pojavitev smo našli z iskalnim pogojem štalco//kravco. Oglejmo si prikaz distribucije pojavitev te enote po letih:

Graf 14: Distribucija pojavitev enote po letih

Raba pregovora je po letu 1999 znatno narasla; od leta 1994 do 1998 se v povprečju pojavlja manj kot dvakrat, od leta 1999 do 2006 pa v povprečju več kot petkrat. Popularizatorji lahko vplivajo na prevlado ene izmed variant. Zdi se, da je tako v primeru enote *Lahko je biti poveljnik po bitki* (ničta varianta iz SSKJ-ja) in pesmi *Po bitki so generali vsi* skupine Pepel in kri. V korpusu med 114 zgledi nismo našli niti ene enote z

leksikalno sestavino *poveljnik*. Enota je znana 82,3% anketirancev in je po poznavanju na 276. mestu:

1. poznam in uporabljam:	114 36.1%
2. poznam, a ne uporabljam:	105 33.2%
3. ne poznam, a razumem:	54 17.1%
4. ne poznam in ne razumem:	2 0.6%
5. poznam varianto:	41 13%

Razen ene sopomenke, ki je bila dodana kot varianta, imajo vse 40 preostale variante sestavino *general*. Da bi potrdili našo tezo o vplivu popularizatorja, bi si seveda morali ogledati vire iz časa pred izidom pesmi leta 1976.

Posamezni popularizatorji verjetno ne vplivajo enako močno na pogostnost in na poznavanje paremij. Poudarimo, da ne govorimo o pogostnosti konkordanc v korpusu, saj je očitno, da moramo odšteti podvojitve paremij. Kaže, da so najbolj številčni v korpusu naslovi filmov, televizijskih oddaj in časopisnih rubrik. S pomočjo korpusa si lahko ustvarimo le del predstave o pogostnosti, ki se tiče pisne rabe paremij. Le sklepamo lahko, da so reklamni slogani med najbolj učinkovitimi popularizatorji enot, ki pogosto lahko privedejo tudi do revitalizacije zastarele paremije ali njene diahrone variante. V kolikšni meri popularizatorji krepijo tudi pasivno poznavanje enot, je zanimivo vprašanje, na katerega pa na tem mestu ne moremo odgovoriti.

Oglejmo si primer popularizatorjev paremije v preteklosti. Enota *Denar ima kratek rep* je nastopala v vlogi slogana Mestne hranilnice ljubljanske:

Prav tako je ostal brez ustrezne asociacije v glavi sodobnega Slovenca slogan Mestne hranilnice ljubljanske *Denar ima kratek rep*, ki se navezuje na besedilo »Desetere hranilnične zapovedi« (izdala jih je hranilnica ob ustanovitvi 1. 1889), in sicer na šesto: Ne živi razkošno in ne zapravljaj. *Denar ima kratek rep*. V Pleteršniku je mogoče najti to ima velik rep 'das hat viele Folgen'. Morda je bil frazem v »zapovedi« rabljen prenovljeno ali pa je zares obstajal protipomenski frazem, katerega pomen bi iz besedila in Pleteršnika rekonstruirali kot 'ne imeti velikih posledic, trajati kratek čas'. Zagotovo pa tega ni mogoče vedeti. (Kržišnik 1996: 140)

Oceni, da je enota današnjim govorcem skorajda nepoznana, lahko pritrdimo s podatki iz demografske raziskave:

1. poznam in uporabljam:	17 5.4%
2. poznam, a ne uporabljam:	41 13%
3. ne poznam, a razumem:	206 65.2%
4. ne poznam in ne razumem:	52 16.5%
5. poznam varianto:	0 0%

V korpusu FidaPLUS smo so z iskalnim pogojem #1denar//#1rep našli le en zgled. Gre za pojavitev v monografiji *Zgodovinski oris prostega spisja na Slovenskem*, v kateri avtorica Milena Blažič navaja vaje za učence v Spisju za slovensko mladino (1873) Andreja Praprotnika: »Razlagajo se pregovori (poslovice) in izreki, Razlagaj pregovor: /.../ Denar ima polzek rep. /.../« (Praprotnik 1873 po Blažič 2002: 14) Kaže, da je pregovor obstajal v slovenščini še pred njegovo rabo v vlogi slogana. Ker smo v korpusu FidaPLUS našli le en zgled, smo enoto poiskali še preko podatkovne baze dlib.si. Našli smo štiri pojavitve. Raba tega pregovora je povezana tudi s številnimi ponatisi Janežičeve Slovenske slovnice. Pregovor najdemo že v (tretjem ponatisu) Janežičeve slovnice (1864:162): »Priredilni prilastki se vjemajo s svojim samostavnikom sploh v sklonu, spolu in številu, samostavni le v sklonu, n. pr. Brezovo olje zaceli razvade mladih dni. Slomš. – Denar ima polzek rep. /.../« Pregovor najdemo tudi v sedmem ponatisu slovnice v drugačnem sobesedilu: »/.../ tožilnik neživih rečij pa je jednak imenovalniku. Na pr. Lenuha dan straši. (N. pr.) – Strežek naznanja snežek. (N. pr.) – Denar ima polzek rep. (N. pr.) /.../« (1894: 30) Pregovor se v obliki *Denar ima kratek (polzek) rep* pojavi še v reviji *Vrtec* (1915: 128) skupaj z drugimi pregovori o denarju ter v reviji *Zvonček* (1907: 98), kjer enoto najdemo z razlago v sobesedilu: »In tako se je živelo lahko in udobno, ne pa kakor zdaj, ko se moramo pehati za vsak »božjak«; vsak vinar si prislužiti v trudu in znoju. In če ga dobimo v roke, se nam hitro izmuzne, ker »denar ima polzek rep«, kakor pravi pregovor.«

6.4.3 Transformacije med ravnema stavčnih in besednozveznih frazemov

Na medravninske transformacije smo pogosto naleteli pri iskanju paremij po polnopomenskih sestavinah. V nekaterih primerih so bili zaradi njih sezname konkordanc občutno daljši in smo zato, če je bilo mogoče, iskalne pogoje dopolnili tako, da smo njihove pojavitve zreducirali. Mlacek (1983: 139) opozarja na dejstvo, da se transformacije dogajajo v obeh smereh – iz besednozveznih v stavčne frazeme ter obratno. Vprašanju

smeri se nismo posebej posvečali, na prvi pogled pa se zdi, da prevladujejo transformacije iz stavčnih frazemov v besednozvezne. Po njegovem mnenju so v današnjem jeziku zelo žive (Mlacek 2007: 48). Čermák dojema transformacije širše in loči transformacije med dvema ravnema in transformacije znotraj ene ravni. Nas zanimajo transformacije med ravnema stavčnih in besednozveznih frazemov⁷³. V analizi pregovorov v češkem korpusu ugotavlja (2003: 19), da so transformacije razmeroma pogost in tvoren pojav, ki kaže na eno bistvenih dihotomij frazeologije – ustaljenost in spremenljivost. Med zelo pogostimi in po njegovem mnenju ustaljenimi transformacijami našteva nominalizaciji *tichá voda* in *zakázané ovoce*, ki sta, kot kaže naša raziskava, pogosta tudi v slovenščini (*tiha voda, prepovedan sad*) in slovaščini (*tichá voda, zakázané ovocie*). Čermák izpostavlja problem merila za razmejitev ustaljenih in neustaljenih transformacij, za kar po njegovem mnenju celo velik jezikovni korpus ne more zagotoviti dokaza, poleg tega pa se ne moremo zanesti na subjektivno oceno. Vseeno našteva transformacije z razmeroma visoko pogostnostjo (Čermák 2003: 19). Transformacije navajamo tam, kjer so v seznamih konkordanc dosegle vsaj za tretjino toliko primerov kot izhodiščne paremije (glej prilogi 1.1 in 1.2). V nekaterih primerih število transformacij prevladuje nad številom izhodiščnih paremij, npr. pri pregovoru *Izjema potrjuje pravilo* in njegovi slovaški ustreznici. Oglejmo si tipe transformacij, razvrščene po pogostnosti in jeziku:

	nominalizacija	verbalizacija	komparativizacija	adverbializacija	adjektivizacija
SI:	14	15	1	3	1
SK:	16	11	7	3	1

Razpredelnica 2: Tipi transformacij v slovenščini in slovaščini

Povzamemo lahko, da smo našli primerljivo število transformacij v primerljivi distribuciji po posameznih tipih. Med njimi smo našli pet medjezikovnih ustreznic, ki so enako motivirane oziroma izhajajo iz enako motiviranih izhodiščnih paremij⁷⁴:

tichá voda – tiha voda;

výnimka potvrdujúca pravidlo – izjema, ki potrjuje pravilo;

zakázané ovocie – prepovedan sad;

železná košel'a zvyku – železna srajca;

⁷³ Čermák obravnava tudi transformacije s frazemov v enobesedne idiome (v slovenščini npr. *dobrosrčnost*)

⁷⁴ Med transformacijami so tudi frazemi, ki sicer imajo enako motivirano ustreznico v drugem jeziku, vendar njegove izhodiščne paremije ni bilo med 300 najbolj pogostimi paremijami v drugem jeziku.

pozametat' pred vlastným prahom – pometati pred lastnim pragom.

Mlacek (2007: 48) opozarja, da proces nastajanja besednozveznih frazemov iz stavčnih, ki ga sam imenuje derivacija, kaže na neenakomerno delovanje principa analogije v frazeologiji. To argumentira z dejstvom, da bi se polnopomenske sestavine marsikaterega pregovora lahko transformirale, pa se to dogaja le z nekaterimi enotami. Glede na to, da smo med 300 slovenskimi pregovori zapisali 34 primerov številnih transformacij, med 300 slovaškimi pa 38, lahko Mlackovi oceni pritrdimo.

Zanimiv je slovaški pregovor *Čižmárova žena a kováčova kobyla chodia bosé*, saj nominalizacija *kováčova kobyla* ni tako pogosta kot slovenska *kovačeva kobila* in tudi ne *čižmárova/obuvníková/šusterová žena*, čeprav se v variantah pogosto pojavljajo. Gre za varianto pregovora *Čižmár obyčajne deravé čižmy nosí*, ki ima v slovaščini veliko variant (*Obuvník chodí bosý a kováčova kobyla nepodkutá*, *Deti obuvníka chodia bosé*, *Kováčova kobyla chodí nepodkutá*). Našli smo tudi sinonim *Krajčír chodí nahý* (dobesedni prevod: Krojač hodi nag). V izhodiščni korpus smo vključili paremijo *Kovačeva kobila je vedno bosa*, čeprav smo v FSVPJ-ju našli še *Čevljarjeva baba in kovačeva kobila sta vedno bosí*. V korpusu FidaPLUS najdemo številne nominalizacije *kovačeva kobila*: »Kako je z vašo kovačevo kobilo, si oblikujete kdaj kakšno stvar zase?« Iskali smo tudi nominalizacije *čevljarjeva žena* in *čevljarjeva baba*. Ta del paremije se v slovenščini ni transformiral v besednozvezni frazem. Rezultati poznavanja te enote (13. oktobra 2012) so:

1. poznam in uporabljam:	243 76.9%
2. poznam, a ne uporabljam:	65 20.6%
3. ne poznam, a razumem:	5 1.6%
4. ne poznam in ne razumem:	2 0.6%
5. poznam varianto:	1 0.3%

V naboru odgovorov vseh reševalcev, ki so se lotili vprašalnika, sta dva anketiranca navedla varianto *Kovačeva kobila in šuštarjeva baba sta zmeraj bosí*, rezultat poznavanja pa je podoben:

1. poznam in uporabljam:	394 74.2%
2. poznam, a ne uporabljam:	112 21.1%
3. ne poznam, a razumem:	11 2.1%
4. ne poznam in ne razumem:	11 2.1%
5. poznam varianto:	3 0.6%

Varianto smo tudi v korpusu FidaPLUS našli le enkrat v obliki *Kovačeva kobila in čevljarjeva žena sta dostikrat bosi*.

6.4.4 Pregovor v odnosu do povedi

Spomnimo se na Toporišičevo ugotovitev (1985: 33), da se stavčni frazemi skladiščijo v našem spominu kot že vnaprej pripravljene stavke. V veliki večini primerov se paremija realizira v okviru ene povedi. Razmeroma redko se ista paremija ponovi znotraj ene povedi:

/.../ vara tudi videz Tisnikarjeve domnevne nereligioznosti ali celo areligioznosti, vara videz njegovega ponavljanja /.../

Videz vara, draga moja, videz vara!

Le na dan z besedo, Andrew, le na dan z besedo. (FidaPLUS)

Včasih se pisci odločijo za daljši premor med dvema deloma paremije in vsakega vključijo v samostojno poved. Razlog lahko iščemo v retoričnem učinku premora. V oklepajih navajamo ničte variante slovenskih in slovaških paremij, ki smo jih našli v ločenih povedih:

Ko je doštudiral, jo je, oborožen z znanjem in ranocelniškimi spretnostmi, mahnil tja, kamor vodijo vse ceste. V Rim. (Vse poti vodijo v Rim)

Saj, pri denarju se vse začne. In konča. (Pri denarju se vse neha) (FidaPLUS)

Strah? Ja, ima velike oči. (Strah ima velike oči)

Chceš s vlkmi žit? Musiš s nimi vyt'. (Kto chce s vlky žit', musí s nimi vyt')

Stalo sa. Už sa neodstane. (Čo sa stalo, už sa neodstane)

Sláva? Poľná tráva. (Svetská sláva – poľná tráva) (SNK)

Zaradi takih pojavitev je bilo iskanje z orodji, ki omogočajo zožitev iskalnega pogoja na pojavitve znotraj ene povedi, nepotrebno.

6.4.5 Veriženje frazemov

Tako v slovaškem kot slovenskem paremiološkem fondu so dokaj pogoste verige paremij z enakim ali bližnjim pomenom. Veriženje kot »sklapanje« omenja Toporišič kot eno

izmed možnih oblik realizacije stavčnega frazema v povedi s primerom: »Bog pomagaj, saj beseda ni konj« (1985: 33). Mlacek (1998: 13, 2001: 148-149) govori pri kombinaciji več frazemov ali pa variant istega frazema o *frazeološki verigi*, raziskuje pa predvsem poetično veriženje frazem v poeziji, kjer gre pogosto tudi za medsebojna križanja frazemov v verigi. Veriženje frazemov je zanimivo, ker lahko na primeru enote, vključene v različne verige, spremljamo heterosituativnost enot, ki smo jo omenili kot eno izmed najbolj pomembnih osnovnih lastnosti paremij (2.3.4). Naštejmo najprej nekaj slovenskih primerov:

Nikoli ne reci nikoli, oziroma nikoli ni prepozno.

/.../ da nikoli ne reci nikoli. Prav zarečenega kruha se največ poje.

Beseda vendar ni konj in kdor jezika špara, kruha strada!

/.../ v skladu s pregovorom Zrno do zrna pogača ali Iz malega raste veliko /.../

Čas je zlato, minuta izgubljena, ne vrne se nobena!

Življenje teče dalje, čas je najboljši ranocelnik, pravijo.

Sicer pa, beseda ni konj. Beseda izrečena ne udari te nobena!

Ampak, kar je, je in podarjenemu konju se ne gleda v zobe.

Po bitki je lahko biti pameten, a kar je, je, se je sam nase jezil.

Saj veste: 'Naj vrže prvi kamen, kdor je brez greha' ali tudi 'Najprej pometi pred svojim pragom' /.../

(FidaPLUS)

Podobni so slovaški primeri:

Jeden za všetkých, všetci za jedného, dnes ja tebe, zajtra ty mne.

Trafené husi zagágali „Pravda oči kole“ a „Trafené husi gágajú“ /.../

Načo plakat' nad rozliatym mliekom – čo sa stalo, už sa neodstane. /.../

Vraví sa, že zvyk má železnú košeľu, čiže ohýbaj ma mamko /.../

/.../ zvyk je ľanová košeľa a človek si odvykne aj od šibenice.

Istota je istota, čert nespí!

A predsa sa aj kôň potkne, motyka vystrelí, zo psa ostane slanina a /.../

/.../ podľa porekadla ruka ruku umýva a vrana vrane oko nevykole /.../ (SNK)

Ugotavljamo, da se določene paremije očitno pogosto sopojavljajo:

/.../ da iz majhnega raste veliko ali kar se Janezek nauči, to Janez zna /.../

Iz majhnega raste veliko. Kar se Janezek nauči, to Janez zna.

Okusi so različni in o njih se ne kaže prerekati /.../

/.../ okusi so seveda različni in o njih se ne spleča prepirati /.../

Okusi so različni in star rek celo pravi, da o njih nima smisla razpravljati /.../

Drago dekle, okusi so različni ali: De gustibus non est disputandum /.../

Saj veste, da vsaka šola nekaj stane in tudi osel gre le enkrat na led.

Ljubezen: Očitno sodite med tiste, ki gredo samo enkrat na led. Pravilno, kajti zadnja šola je bila draga.

Mi razumemo, da smo vsi ljudje in krvavi pod kožo /.../

Vsi smo krvavi pod kožo in vsi smo ljudje.

Vsi smo samo ljudje, krvavi pod kožo, željni ljubezni in topline. (FidaPLUS)

Fenomen pogostih sopojavitev nekaterih enot je značilen tudi za slovaščino:

Aká matka, taká Katka, aký otec, taký syn.

Vyjadrila ho formou ľudového príslovia: „aký otec, taký syn“ a „aká matka, taká Katka“

/.../ hovorí: „Aká matka, taká Katka, aký otec, taký syn. (SNK)

Menimo, da bi ga bilo v prihodnosti treba podrobneje raziskati. Paremije se pojavljajo tudi s sopomenskimi (besednozveznimi) frazemi: »problem razglasi za vihar v kozarcu vode ali veliko hrupa za nič.« Najdemo jih tudi v paru s kinogrami – frazemi, nastalimi na osnovi kretenj, ki imajo po Čermáku (2007: 233) dvojni (konkretni in simbolični) konotat: »/.../ že vnaprej odgovarjajo z zamahom roke: 'Veliko hrupa za prazen nič!'« Sopojavitve paremij nam odkrivajo tudi sodobne enote, ki še niso bile registrirane v slovarjih in zbirkah: »Saj ni res, pa je. Žalostno, a resnično.«

Manj pogosto je veriženje protipomenskih enot ali enot, ki niso pravi antonimi, a zastopajo nasprotujoče si situacije:

/.../ da imajo vsake oči svojega malarja, a kar je preveč, je preveč.

/.../ tisočletnega spopada med rekoma: navada je železna srajca in na napakah se učimo /.../

Med dvema pregovoroma: "Najboljša obramba je napad" in "Kdor molči, desetim odgovori" je tenkočuten rez /.../ (FidaPLUS)

Redkeje se paremije pojavljajo v večjem številu: » /.../ kot dokaz, da kopriva ne pozebe, da jabolko ne pade daleč od drevesa ali pa, da na mladih svet stoji /.../« in »Kar pa zadeva vajino sožalje, naj rečem le c'est la vie. Betty je dobila, kar je iskala. Nič na tem svetu ni zastoj.« Poudariti moramo, da je od veriženja paremij treba ločiti naštevanje paremij kot

gradiva iz zbirk, ki ga prav tako pogosto najdemo med besedili v korpusu. Take pojavitve moramo prišteti k primerom neprototipnih pojavitev paremij.

6.4.6 Tematsko-konstruktivski vzorci

Poudariti moramo, da tematsko-konstruktivski vzorec ne uporabljamo kot uveljavljen frazeološki termin temveč kot oznako za fenomen, za katerega drugod nismo našli poimenovanja⁷⁵. V opis slovaškega in slovenskega paremiološkega fonda jo uvajamo, ker želimo razlikovati to pojavnost od konstruktivskih vzorcev. Če gre pri konstruktivskih vzorcih za vzorce, ki paremijam nudijo goli formalni okvir, gre pri tematsko-konstruktivskih za okvir, ki v večji meri prispeva k pomenu enote, ki po njem nastane, saj ga sestavljajo tudi polnopomenske besede. Po tematsko-konstruktivskih vzorcih nastajajo tako (zelo številne) individualne prenovitve kot tudi nove paremije.

Pri nekaterih tematsko-konstruktivskih vzorcih lahko brez težav določimo njihovo izhodiščno enoto. Taki sta enoti *Skromnost je lepa čednost* in *Povej mi, s kom se družiš in povem ti, kdo si*, ki se jima bomo posvetili v nadaljevanju. Enoto *Nesreča nikoli ne počiva* v korpusu FidaPLUS najdemo tudi v podobi leksikalnih variant s sestavinami *smola*, *vrag*, *hudič*. Druga enota *Sovražnik nikoli ne spi*, ki je ni v našem izhodiščnem korpusu, se pojavlja še s sestavinama *sovražnik* in *sovrag*. Na osnovi konstruktivskega vzorca *X nikoli ne počiva/spi* je nastala enota *Konkurenca nikoli ne počiva/spi*. Po iskalnem pogoju #1konkurenca//#1počivati najdemo 30 pojavitev paremije, po iskalnem pogoju #1konkurenca//#1spati pa 29, po čemer sklepamo, da se je ta enota že v veliki meri osamosvojila. Drugače je z enotami, ki so se že zdavnaj ustalile, saj bi za ugotavljanje, katera izmed njih je bila izhodiščna, potrebovali drugačen (historičen) vzorec gradiva za etimološki pogled. Na opisan način je morda nastala ena izmed enot *Kjer nič ni, tudi cesar pravico izgubi* in *Kjer ni nič, tudi vojska ne vzame*, ki smo ju omenili že v poglavju o redakciji izhodiščnega korpusa (4.1.4). Podobno je najbrž z enotama *Potrpljenje železna vrata prebije* in *Denar železna vrata prebije*, iz katerih lahko izpeljemo tematsko-konstruktivski vzorec *X železna vrata prebije*. Tematski vzorec najdemo tudi med paremijami *Ljubezen je slepa*, *Smrt je slepa*, *od kraja pobira, nič ne izbira* in *Sreča je slepa* in enotama *V slogi je moč* ter *V znanju je moč*. Na tematsko-konstruktivske vzorce

⁷⁵ Izjemo predstavlja izraz *strukturna formula* (angl. *structural formula*), ki jo za podobne primere (*One X is worth thousand Y* in *Only good X is dead X*) uporablja Mieder (1997a: 7, 2004: 85-86), vendar nikjer nismo našli razlage, kakšne vzorce obsega, uporablja pa tudi izraz *pregovorna formula* (*proverbial formula*).

smo bili pozorni pri pregledovanju gradiva v jezikovnih korpusih, saj smo številne enote, zgrajene na osnovi teh vzorcev morali obravnavati kot ločene (četudi ne ustaljene) enote in ne prenovitve izhodiščne paremije. V nekaterih primerih smo morali biti pozorni na to, ali je šlo za uveljavljanje tematsko-konstruktivskega modela ali le za prenovitev.

V nadaljevanju se bomo bolj podrobno posvetili tematsko-konstruktivskemu vzorcu v enoti *Skromnost je lepa čednost*. Pregovor smo iskali z iskalnimi pogoji: #1skromnost//#1čednost (91 zgledov), #1skromnost//#1lep !čednost (9 zgledov), #1čednost//#1lep !skromnost (3 zgledi). Med 107 konkordancami za iskalni pogoj #1čednost//#1lep !skromnost smo našli 92 primerov s tematsko-konstruktivskim vzorcem X (večinoma značajska lastnost) *je lepa čednost*. Na položaju leksikalne sestavine lastnosti se v našem vzorcu zvrsti široka množica samostalnikov ženskega spola, ki se pojavijo enkrat ali dvakrat⁷⁶. Nekatero abstraktno lastnosti se v paremijah s tem vzorcem pojavljajo v večjem številu: *točnost* (22) *vztrajnost* (19), *hvaležnost* (7) in *radovednost* (5). Enoto *Točnost je lepa čednost*, najdemo tudi v Bojčevi (1987: 53) in Prekovi (1982: 173) zbirki. Pogost je tudi nekoliko spremenjen model z negativno lastnostjo (*požrešnost*, *lažnivost*, *nečimrnost*, *ljubosumnost*, *pozabljivost*) ter zanikanim glagolom ali pa dvojnem zanikanjem (*nehvaležnost*). V korpusu smo našli še primer *Čednost ni najlepša ženska čednost*, v katerem gre za besedno igro, zasnovano na večpomenskosti besede *čednost*. K izhodiščni paremiji prištevamo še dve komplementarni varianti z leksikalno sestavino *požrešnost* ter eno z napako pri zapisu (*kromnost*). Od vzorca nekoliko odstopa par primerov z leksikalno sestavino srednjega (*potrpljenje*, *poštenje*) ali moškega spola (*optimizem*).

Oglejmo si še primer vzorca *Povej mi /.../in povem ti, kdo si* in širšega vzorca *Povej mi /.../ in povem ti /.../* z odprto drugo polovico paremij. Izhodiščna paremija tega vzorca je *Povej mi, s kom se družiš, in povem ti, kdo si*. Po iskalnem pogoju *povej*/9povem* smo dobili 164 konkordanc. Med njimi je bilo 38 izhodiščnih paremij. Pri 19 enotah s tematiko hrane (*Povej mi, kaj ješ/zajtrkuješ in povem ti, kdo si*) bi morda lahko razmislili o vplivu (križanju) z enoto *Si, kar ješ*. Poleg tega smo našli še 80 enot, ki temeljijo na tem tematsko-konstruktivskem vzorcu, npr.:

Povej mi, kako izgleda tvoje mesto, in povem ti, kdo si.

Povej mi, o čem obrekuješ, in povem ti, kaj ti manjka!

Povej mi, kakšna sončna očala nosiš, in povem ti, kakšen si.

⁷⁶ Gre za sestavine *popolnost*, *nežnost*, *snažnost*, *kolegialnost*, *iskrenost*, *strpnost*, *poštenost*, *poslušnost*, *prilagodljivost*, *samokritičnost*, *resnicoljubnost*, *varčnost*, *štedljivost*, *vzdržljivost*, *odgovornost*, *odkritost*, *zmernost*, *požrtvovalnost*, *natančnost*, *previdnost* in *velikost*.

Povej mi, kakšne lase imaš, in povem ti, ali boš lahko delala na televiziji. (FidaPLUS)

Vzorec je poznan tudi v slovaščini⁷⁷: »Povedz mi čo čítaš, poviem ti kto si.« (SNK) Tudi med enotami v okviru slovaškega paremiološkega minimuma smo našli nekaj produktivnih tematsko-konstrukcijskih vzorcev. Tak je na primer *Dobrý X nad zlato*, po katerem sta nastali enoti *Dobrá rada nad zlato* in *Dobrý priateľ nad zlato*, v korpusu SNK pa ga najdemo še v paremijah s sestavinami *ponuka*, *čistá voda*, *šikovná gazdinka*, *osobná skúsenosť* in *platina*. Produktiven je tudi vzorec *X hory prenáša*. Pri iskanju paremije *Láska hory prenáša* smo poleg 103 pojavitev te enote našli še 20 pojavitev enote *Viera hory prenáša* ter več kot deset enot z drugimi sestavinami (npr. *technika*). Omenimo še vzorec *X stojí groš*, ki je prisoten v paremijah *Dobrá rada stojí groš* in *Výhovorka stojí groš*.

Vprašamo se lahko, ali iz enot s skupnimi tematsko-konstrukcijskimi vzorci nastajajo transformacije na ravni besednozveznih frazemov. Ne trdimo, da so enote *prebiti železna vrata*, *nikoli ne počivati*, *biti pol zdravja*, *biti lepa čednost* postali besednozvezni frazemi, glede na številne pojavitve v korpusu pa domnevamo, da bi do tega lahko prišlo.

6.4.7 Vezava določenih paremij na določen tip besedil

Opazanje, da se nekatere paremije pojavljajo v tipičnih besedilnih okoljih, bi bilo v prihodnosti vredno podrobneje raziskati. Na tem mestu bomo navedli le nekaj posameznih primerov, vprašanja pa se bomo dotaknili tudi v poglavju 7.3.6 o diatekstovni razliki. Značilne so vezave določenih paremij na besedila, povezana s športom. Pregovor *Vsi za enega, eden za vse* je značilen za tako besedilno okolje v slovenščini in slovaščini. Včasih so tudi transformacije paremij značilne za določen tip besedil. Adverbializacija paremije *Vsi za enega eden za vse* je značilna za slovaške novinarske članke s športno tematiko: »/.../ na ihrisku bolo cítiť, že hrá jeden za všetkých a všetci za jedného. (SNK)« Značilna je tudi verbalizacija *ťahať všetci za jedného a jeden za všetkých*. Slovaški pregovor *Každý chvíľku ťahal píľku* se pojavlja skoraj izključno v športnih komentarjih, značilna pa je njegova varianta z glagolom v pretekliku *Každý chvíľku ťahal píľku*. Za slovaška besedila s športno tematiko je značilen tudi izraz *Každá séria má svoj koniec* kot prenovitev paremije *Každá pesnička má svoj koniec*. Opazili smo, da so v slovenskih in slovaških horoskopih posebej pogosto pojavljajo enote *Petkrat premislite, preden rečete*, *Pomaly d'alej zájdeš* in

⁷⁷ Enota ni bila del slovaškega izhodiščnega korpusa.

Odvážnym šťastie praje. Pregovori imajo v horoskopih močno vlogo, za pisanje takega tipa besedil pa so zelo uporabni, saj pisci lahko z njihovo pomočjo ustvarjajo splošne opise, s katerimi se lahko poistoveti širok spekter bralcev.

6.5 Pogosti konstrukcijski vzorci v slovenskem in slovaškem minimumu

Preden se posvetimo posameznim primerom pogostih konstrukcijskih vzorcev v obeh minimumih, razložimo, kaj razumemo kot pogostnost in kaj kot produktivnost nekega konstrukcijskega vzorca.

6.5.1 Razložek med pogostnostjo in produktivnostjo

Na tem mestu ne govorimo o pogostnosti konstrukcijskih vzorcev v rabi, temveč o njihovi pogostnosti v paremiološkem fondu jezika. Čeprav nas zanima predvsem, kateri konstrukcijski vzorci so posebej pogosti v slovenskem in slovaškem paremiološkem minimumu, si najprej zastavimo vprašanje razložka med pojmom pogostnosti in produktivnosti konstrukcijskega vzorca. Ta razložek uvajamo zato, ker imamo, ko govorimo o pogostnosti, v mislih nabor uslovarjenih paremij, ki so se znašle v izhodiščnih korpusih in posledično v obeh minimumih. V širšem merilu bi lahko upoštevali še enote v zbirkah ne glede na njihovo morebitno zastarelost, saj bi nam zadoščalo dejstvo, da so nekoč bile del aktivne paremiologije. Chlebda (2008a: 90) ugotavlja, da fond aktivno rabljenih pregovorov niti ni tako številčno velik, kolikor je produktiven. V nasprotju s pogostnostjo pojem produktivnosti razumemo širše – seveda pa moramo upoštevati, da se skozi čas produktivnost določenih vzorcev spreminja. Nekoč produktiven vzorec postane neproduktiven, ker ne služi več kot osnova za nastanek novih enot. Da je nek konstrukcijski vzorec produktiven, lahko pomeni tudi, da na njegovi osnovi nastajajo številne enote, ki so samo do določene mere ustaljene ali pa sploh niso ustaljene. Iz tega izhajajo, da lahko pričakujemo tudi primere konstrukcijskih vzorcev, ki niso pogosti, so pa zelo produktivni. Kot smo opisali v poglavju 6.4.6, je tako z marsikaterimi tematsko-konstrukcijskimi vzorci, ki so zelo produktivni, a obenem izhajajo iz izhodiščne enote, ki je edina do polne mere ustaljena enota tega vzorca. Na drugi strani lahko pričakujemo tudi primere konstrukcijskih vzorcev, ki so bili nekoč očitno dovolj produktivni, da je na

njihovi osnovi nastala vrsta paremij, s čimer so ti vzorci postali pogosti, njihova produktivnost pa je v sedanjem času nizka. Kljub opisanima skrajnostima pa lahko na številnih primerih, ki smo jih našli z iskanjem tipa a), potrdimo, da v najbolj poznanem delu slovaškega in slovenskega paremiološkega fonda ponavadi visoko pogostnost spremlja tudi visoka produktivnost konstrukcijskega vzorca.

6.5.2 Posamezni pogosti vzorci in vpogled v produktivnost nekaterih izmed njih

Posameznim konstrukcijskim vzorcem paremij je pozornost posvečalo precej frazeologov, le redki med njimi pa so poskusili izdelati celovit sistem konstrukcijskih vzorcev, s katerim bi bilo mogoče opisati pretežen del paremiološkega fonda enega ali več jezikov. Med njimi omenimo Permjakova (1988: 182, 1979: 586), ki je iz številnih primerov evropskih in azijskih pregovorov izdelal podroben in kompleksen sistem konstrukcijskih vzorcev. Uporaba njegovega sistema na celotnem gradivu obeh paremioloških optimumov bi zahtevala obsežno ločeno študijo. Odločili smo se, da se bomo v disertaciji posvetili le določenim vprašanjem konstrukcijskih vzorcev.

V naslednjem seznamu navajamo konstrukcijske vzorce, ki so se vsaj dvakrat pojavili v slovenskem ali slovaškem minimumu 300 najbolj poznanih paremij. Poleg njih navajamo po en primer iz vsakega jezika. Primere vzorcev, ki so se v enem izmed minimumov pojavili le enkrat ali pa smo jih našli v izhodiščnem korpusu izven optimuma, navajamo v oklepaju. Upoštevali smo tudi primere, v katerih je zgradba obrnjena npr. *Ni dima brez ognja*. Vzorce, ki se v določenem jeziku ne pojavljajo, navajamo v dobesednem prevodu v oklepaju:

Kdor X, (ta) Y.

Kdor prej pride, prej melje.

Komur X, temu Y.

(Komur ni svetovati, temu ni pomagati.)

Kakršen X, takšen Y.

Kakršen oče, takšen sin.

Kakor X, tako Y.

Kto X, (ten) Y.

Kto sa dá na vojnu, musí bojovať.

Komu X, tomu Y.

Komu sa nelení, tomu sa zelení.

Aký X, taký Y.

Aká matka, taká Katka.

Ako X, tak Y.

(Kakor ti meni, tako jaz tebi.)

Ako sa do hory volá, tak sa z hory ozýva.

Kolikor X, toliko Y.

Kol'ko X, tol'ko Y.

Kolikor jezikov znaš, toliko (mož) veljaš.

(Kol'ko hláv, tol'ko rozumov.)

Kjer X, (tam) Y.

Kde X, (tam) Y.

Kjer osel leži, dlako pusti.

Kde nechodí slnko, tam chodí lekár.

Če X, Y.

Ked'/Ak X, Y.

Če mački na rep stopiš, zacvili.

Ked' páňboh dá, aj motyka vystrelí.

Brez X (negacija) Y.

Bez Y (negacija) Y.

Brez dela ni jela.

Bez vetra sa ani listok nepohne.

(Tudi X je/so Y.)

Aj X je/sú Y.

Aj zajtra je deň.

Več X več Y.

Viac X viac Y.

Več glav več ve.

Viacej očí viacej vidí.

Kar X, (to) Y.

Čo X, (to) Y.

Kar je res, je res.

Čo je veľa, to je veľa.

X je (presežnik) Y.

X je (presežnik) Y.

Napad je najboljša obramba.

Hlad je nejlepší kuchár.

Jaz X, ti/ta Y.

Ja X, ty/ten Y.

Če pravim jaz, da je belo, trdi on, da je črno.

Ja o Havlovi, ten o Pavlovi.

Ni X brez Y.

Niet X bez Y.

Brez dela ni jela.

Niet ruže bez trňa.

X dela/delajo Y

X robí/robí Y.

Obleka dela človeka.

Slovo robí muža.

Bolje X kot Y.

Lepšie X ako Y.

Bolje pozno kot nikoli.

(Lepšie neskoro ako nikdy.)

Vsak X svoj Y.

Každý X svoj Y.

Vsake oči imajo svojega malarja.

Každý je vo svojom dome páňom.

Danes X, jutri Y.

Danes meni, jutri tebi.

Dnes X, zajtra Y.

(Dnes ja tebe, zajtra ty mne.)

Le za enega izmed osemnajstih pogostih slovaških konstrukcijskih vzorcev nismo našli primera niti v minimumu 300 najbolj poznanih slovenskih paremij niti v izhodiščnem korpusu za slovensko demografsko raziskavo. V primerjavi s slovaškim minimumom se v slovenščini redkeje pojavljata dva konstrukcijska vzorca, konstrukcijski vzorci, ki so bolj zastopani v slovenskem kot v slovaškem minimumu pa so trije.

Med gradivom, ki je zamejen v obeh minimumih, smo našli še nekaj vzorcev. Tak je na primer vzorec *Drugi X, drugi Y*, ki je skupen slovenski enoti *Drugi kraji, druge navade* in njeni slovaški ustreznici *Iný kraj, iný mrav*. Poleg tega je v slovenskem izhodiščnem korpusu še enota *Drugi časi, druge šege*. Po primerih, ki jih bomo navedli v nadaljevanju, sklepamo, da so vzorci, ki so najbolj pogosti v minimumu, praviloma tudi dokaj produktivni, hkrati pa to ne pomeni, da ne bi bili precej produktivni tudi nekateri vzorci, ki v minimumu niso pogosti, ali pa v njem celo niso prisotni.

Pogost konstrukcijski vzorec *Kolikor X, toliko Y* je tudi precej produktiven. Z iskalnim pogojem *kolikor_#2so?mr*_#2gp*_*_toliko* smo poleg pregovora *Kolikor jezikov znaš, toliko (mož) veljaš* našli še naslednje enote: *Kolikor šivov, toliko solz, če si nevesta šiva obleko sama, Kolikor zvonov, toliko pritrkovalcev, Kolikor frizerjev, toliko trendov, Kolikor zvezd, toliko zelencev, Kolikor filmčkov, toliko zgodbic in idej, Kolikor hitov, toliko parodij, Kolikor hribčkov, toliko cerkva na njih*. Marsikatero izmed navedenih oblik niso ustaljene, kljub temu pa dokazujejo produktivnost vzorca.

V okviru konstrukcijskega vzorca *Kdor X, (ta) Y* smo iskali paremijo *Kdor prej pride, prej melje* s pogojema *kdor_#2Rso_#2gppste*_*_#2Rso_#2gppste** in *kdor_#2Rso_#2gppste*_*_#2Rso_#2gppste**. Z njima v korpusu FidaPLUS najdemo še *Kdor visoko leta nizko pade*, ki se prav tako nahaja v optimumu in paremije, ki niso v njem: *Kdor dolgo kašlja, dolgo živi in Kdor več zna, več velja, Kdor nazaj gleda, naprej pade, Kdor široko gleda, več vidi, Kdor zgodaj seje, zgodaj žanje, Kdor dolgo seje, obilno žanje in Kdor več ima, več daje*. Pri nekaterih primerih so nas na dejstvo, da gre za pregovore, opozorila uvajalna sredstva kot npr. *stara modrost*. S pogojem za pregovor *Kdor prej pride, prej melje* najdemo tudi *Kdor hitro da, dvakrat da*, ki je sicer uslovarjen kot *Dvakrat da, kdor hitro da*. Tako skladijsko varianto z zaimkom *kdor* na začetku so respondenti v raziskavi navedli sedemkrat. Včasih se pogost in produktiven vzorec pojavi

pri enoti, pri kateri je sicer zastopan drug vzorec. Tak primer je enota *Kolikor krajev, toliko običajev*. Navedimo še primer iz SNK: »Čo boh dal, to boh vzal.«

Nekatere konstrukcijske vzorce, ki so pogosti tudi v okviru minimumov 300 najbolj poznanih slovenskih in slovaških paremij, je obravnaval Toporišič. Konstrukcijski vzorec *Bolje X kot Y* našteva kot značilen vzorec ti. primerjalnih frazeologemov neenakosti: »V njih je povedano, čemu se daje prednost. To kar ima prednost, je večinoma *bolje, boljše, več, bolj, lepše, rajši/raje, lažje, slaje* ali *večje bogastvo /.../*« (1985: 41-42). Večina najpogostejših konstrukcijskih vzorcev v obeh minimumih ustreza dvodelni zgradbi enot, ki jih Toporišič (1996: 269) označuje kot dvojčiče. Dvojčiči so lahko samostalniški, pridevniški, prislovni, glagolski, povedkovniški, členkovni, vezniški in medmetni (1996: 269). Lahko so tudi povedni, med katerimi Toporišič (1996: 276-277) loči priredne (npr. *Leta tečejo, nič ne rečejo*) in podredne oblike (*Kdor čaka, dočaka*)⁷⁸. Nekaj konstrukcijskih vzorcev s podrednim stavkom smo opisali zgoraj.

Med dvojčiče sodijo tudi pregovori s konstrukcijskim vzorcem *X je (presežnik) Y*. Ta vzorec je tako v slovenščini kot v slovaščini dokaj produktiven. Po njem so poleg pregovora *Napad je najboljša obramba* zgrajene tudi enote *Čas je najboljši učitelj*, *Čas je najboljši/najpravičnejši sodnik*, *Lakota je najboljši kuhar*, *Vest je najboljši sodnik* in *Mirna vest je najboljše zglavje*, ki se nahajajo v izhodiščnem korpusu, ne pa tudi v minimumu najbolj poznanih enot. Navedimo primere udejanjanja dokaj produktivnega konstrukcijskega vzorca, kot ga lahko zasledimo izven minimuma in ostalega kodificiranega gradiva v slovenskem izhodiščnem korpusu. Poleg že naštetih enot smo z iskalnim pogojem #2so?ei*_je_najboljš?_#2so?ei* v korpusu FidaPLUS našli še naslednje enote, ki so neustaljene ali pa ustaljene le do določene mere:

- *Zgodovina je najboljša učiteljica* (2), *Življenje je najboljši učitelj/učiteljica/vzgojitelj* (3), *Zgled je najboljši učitelj* (2), *Lasten zgled je najboljša vzgoja*, *Vzglede/zgled je najboljša šola* (2). V isti niz sodijo tudi enote z leksikalnimi sestavinami: *izkušnja, slaba izkušnja, praksa, previdnost, zagnanost, lastnik in domača kuhinja*;
- *Smeh je najboljša obramba*, *Znanje je najboljša obramba*;
- *Zadovoljen gost je najboljši gost*, *Domači gost je najboljši gost* (2);
- *Zadovoljen gost je najboljša reklama* (2), *Dobro delo je najboljša reklama*, *Dobra izkušnja je najboljša reklama*;

⁷⁸ V korpusni raziskavi pogostnosti slovenskih in slovaških paremij smo več pozornosti namenili podrednim oblikam, ker je bilo zanje (predvsem zaradi zaimkov) tudi lažje ustvariti učinkovite iskalne pogoje.

- *Šport je najboljša droga (2), Traktor je najboljša droga, Glasba je najboljša droga;*
- *Knjiga je najboljše darilo (2).*

Ugotovili smo, da vsebuje omenjeni konstrukcijski vzorec še ožji vzorec, v katerem prihaja do ponovitve istega samostalnika⁷⁹: *Varna naložba je najboljša naložba, Zadovoljen delavec je najboljši delavec, Izobražen nakupovalec je najboljši nakupovalec, Stari kupec je najboljši kupec, Suha plenica je najboljša plenica.* Med njimi so pogoste paremije, ki imajo funkcijo mota, vodila. Iz navedenih primerov bi lahko izluščili še posamezne tematsko-konstrukcijske vzorce, ki se razraščajo iz skupnega konstrukcijskega vzorca: *X je najboljši učitelj, X je najboljša obramba in X je najboljša droga.*

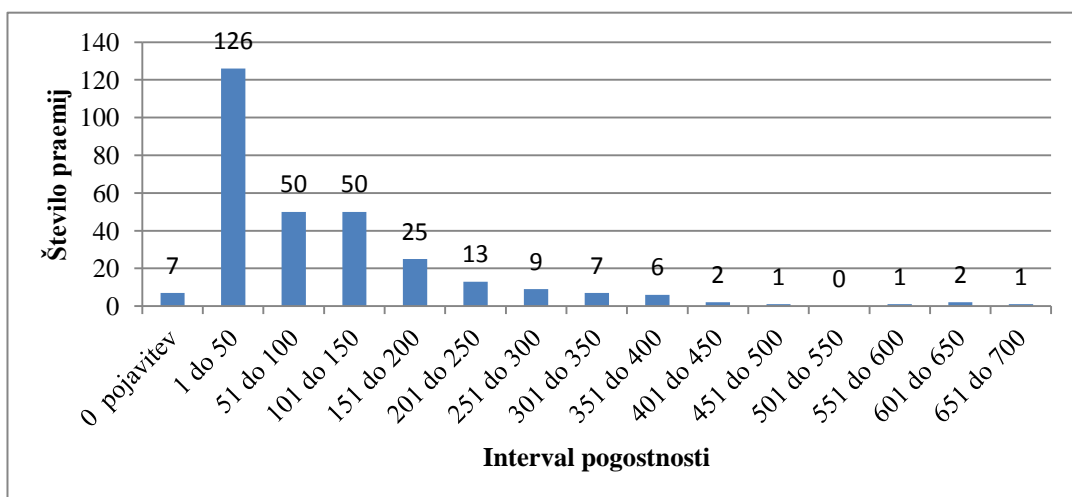
Toporišič iz primerjave dvojčičev v slovenščini, nemščini in italijanščini zaključuje, da sta si slovenščina in nemščina s tega vidika blizu, manj skupnih potez pa ima slovenščina z italijanščino. Iz naše primerjave je razvidno, da imata slovenščina in slovaščina med dvodelnimi pregovori vrsto skupnih konstrukcijskih vzorcev. Kot bomo pokazali v nadaljevanju (poglavje 7.2), je med njimi tudi precej enako motiviranih ustreznih (idionimov, leksikalno-transpozicijskih variant ipd.).

6.6 Lestvici 300 pregovorov po pogostnosti: rezultati korpusnih raziskav v slovenščini in slovaščini

6.6.1 Intervali pogostnosti

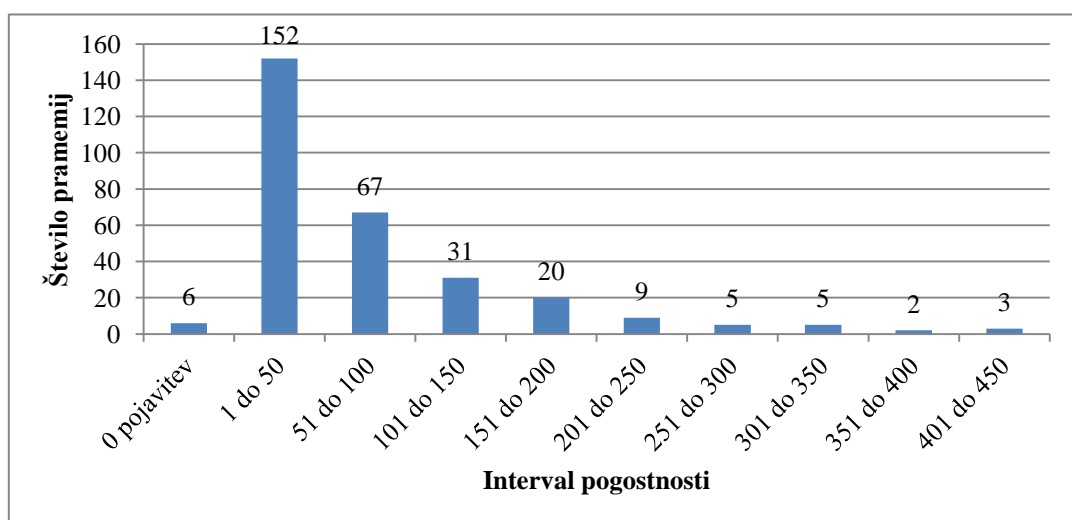
Najbolj pogosta med slovenskimi paremijami v korpusu FidaPLUS je *Časi se spreminjajo* s 691 pojavitvami. Povprečna pojavitvev 300 najbolj poznanih slovenskih paremij (30462 deljeno s 300) je 101,54.

⁷⁹ Spomnimo, da smo že v poglavju 6.2.3 razmišljali o potrebi po korpusnem orodju za iskanje enakih besed.

Graf 15: Število slovenskih praemij po intervalih pogostnosti

Najbolj pogosta med slovaškimi praemijami v korpusu SNK je *Každá vec má svoj čas* s 449 pojavitvami. Povprečna pojavitvev 300 najbolj poznanih slovenskih praemij (21993 deljeno s 300) je 73,31.

Graf 16: Število slovaških praemij po intervalih pogostnosti

Zastopanost praemij po intervalih pogostnosti je v slovenščini in slovaščini podobno. V obeh jezikih je najmočneje zastopan interval od 1 do 50 pojavitev. V tem intervalu se nahajajo tudi praemije, ki so najmanj pogoste. Poleg sedmih slovenskih in šestih slovaških enot, ki jih v korpusu nismo našli, lahko praemije, ki se pojavijo do petkrat, označimo kot enote z zelo nizko pogostnostjo. Takih praemij je med najbolj poznanimi slovenskimi enotami 22, med slovaškimi pa 41. Pri takih enotah so pojavitve pogosto le prepisi iz zbirk

ali pa pregovori našeti v znanstvenih člankih, oziroma neprototipne pojavitve. Razlogom za nizko pogostnost nekaterih izmed 300 najbolj poznanih paremij se bomo posvetili v naslednjih poglavjih.

6.6.2 Komentar k seznamoma slovenskih in slovaških paremij, razvrščenih po pogostnosti

Seznama tristotih najbolj poznanih paremij v slovenščini in slovaščini, razvrščenih po pogostnosti, se nahajata v prilogah 1.1 in 1.2. Glede na to, da smo paremije iskali po različnih iskalnih pogojih, smo vedno upoštevali višje število pojavitev. Le pri redkih primerih je bilo enako število pojavitev po dveh pogojih, npr. pri slovaški enoti *Kto seje vietor, žne búrku* (33 pojavitev). Poleg paremij, pri katerih smo zaznali opazen delež transformacij (vsaj tretjino ali več v primerjavi s številom paremij), smo jih navedli v seznamu prilog 1.1 in 1.2 z naslednjimi oznakami tipov transformacij: NOM – nominalizacija; VERB – verbalizacija; KOMP – komparativizacija; ADV – adverbializacija in ADJ – adjektivizacija. Ponekod smo poleg enote navedli še varianto. Slovenske enote so opremljene še s podatkom o odstotkih poznanosti. Za slovaške paremije takih podatkov nimamo, razmerje med vrstnim redom po poznavanju ter pogostnostjo pa prikazujemo v okviru razpredelnice s slovaškim paremiološkim optimumom v prilogi 2.8.

6.6.3 Razmerje med pisno in govorno rabo ter korpusna raziskava

Tako kot Đurčo (2006: 15-16). ugotavljamo, da se tudi nekatere dobro poznane paremije pojavljajo zelo redko ali pa se sploh ne pojavljajo. Ugotovitev je skladna z mehanizmom krožnega vplivanja, v katerem s pogostnostjo določene enote njena poznanost narašča, poznane enote pa lahko so pogoste, lahko pa tudi ne (Grzybek, Chlostá 2008: 104, Grzybek 2009: 228). Ne moremo tudi zanemariti dejstva, da imajo jezikovni korpusi posebno žanrsko strukturo, v kateri prevladujejo novinarski žanri. Žanrska omejenost korpusa najbrž vpliva tudi na manjši delež vulgarnih enot in variant. V njem je tudi zelo malo narečnih variant. Čermák (2003: 16) opozarja na dejstvo, da jezikovni korpusi ne vsebujejo vseh podatkov o jeziku, kar je v veliki meri posledica tega, da se opirajo na pisni jezik, ki pa v vsakodnevni komunikaciji predstavlja manjši del. Glede na lastno jezikovno intuicijo domnevamo, da so take enote npr. *Mi o volku, volk iz gozda* (15 pojavitev), *Saj*

nisva skupaj krav pasla (9 pojavitev)⁸⁰ ter *Misliti se pravi nič vedeti* (9 pojavitev). Domnevamo, da je pri nizki pogostnosti dokaj poznane (94,6%) enote *Vsako tele ima svoje veselje* (7 pojavitev) pomembno vlogo odigrala razlika med izgovorom in zapisom sestavine *veselje*. Razliki med pisno in govorno rabo paremij se bomo podrobneje posvetili v poglavju 7.3.4 o diamedialni razliki. V nadaljevanju si oglejmo še nekaj dejavnikov, ki lahko vplivajo na nižjo pogostnost paremij v jezikovnih korpusih.

6.6.4 Dejavnik razpona referenčnih situacij

Poudarili smo že (poglavje 2.3.4), da je heterosituativnost ena izmed glavnih lastnosti paremiologije. Nekatere paremije imajo znatno ožji razpon referenčnih situacij kot druge, kar se gotovo odraža tudi na njihovi manjši pogostnosti. Za primer navedimo enoti *Riba mora trikrat plavati* (21 pojavitev) in *Še pes ima rad pri jedi mir* (12 pojavitev), ki sta omejeni na govorne situacije, povezane s prehrano. Čeprav se paremije lahko okazionalno pojavijo tudi izven svojega tipičnega konteksta, se razpon situacij omenjenih enot zdi bistveno ožji v primerjavi s tako pestrim naborom referenčnih situacij, v katerih se realizira npr. enota *Kar je, je* (459 pojavitev).

6.6.5 Dejavnik konkurenčnega citatnega izraza

Domnevamo, da pogostnost pojavitev nekaterih paremij znižujejo citatno rabljene enako motivirane ustreznice v tujih jezikih. Pogosto gre za izvorne oblike paremij v latinščini. V korpusu FidaPLUS najdemo z enostavnim iskalnim pogojem *vino//veritas* 56 pojavitev enote *In vino veritas*, kar je primerljivo s količino pojavitev (60) slovenske ustreznice *V vinu je resnica*. V primerjavi z uravnoteženostjo rabe pri tej dvojici, je pojavitev enote *Homo homini lupus* v korpusu le za četrtno (24) njene slovenske ustreznice (102), pojavitev *Errare humanum est* pa manj kot za desetino (11) kot *Motiti se je človeško* (143). K védenju o citatnih paremijah, ki jih govorci uporabljajo v kontekstu slovenščine, bo v prihodnosti lahko prispevala natančnejša analiza odgovorov anketirancev na 2. dodatno vprašanje (glej poglavje 4.2.3). Med odgovori 167 anketirancev se *In vino veritas* pojavi osemnajstkrat, *Homo homini lupus* petkrat, *Errare humanum est* pa dvakrat.

⁸⁰ Pri iskanju te enote v korpusu opazimo močno prevlado transformacij z nezanikano obliko.

6.6.6 Dejavnik medravninskih transformacij

Domnevamo, da transformacije prispevajo k poznavanju izhodiščne paremije in povečujejo razkorak med poznavanjem in pogostnostjo. Paremija *Žena podpira tri vogale hiše, mož pa enega*, je znana 95,3% anketirancev. V korpusu smo jo zasledili 87-krat, njeno verbalizacijo *podpirati tri vogale/vogle* pa 131-krat. To je skupno nekaterim enako motiviranim slovenskim in slovaškim enotam, npr. *Prepovedani sad je najslajši* (95,9%, 35 pojavitev) in *Zakázané ovocie najlepšie chutí* (54 pojavitev) ter *Vsak naj pometa pred svojim pragom* (98,2%, 19 pojavitev) in *Každý nech si pred svojim prahom zametá* (27 pojavitev).

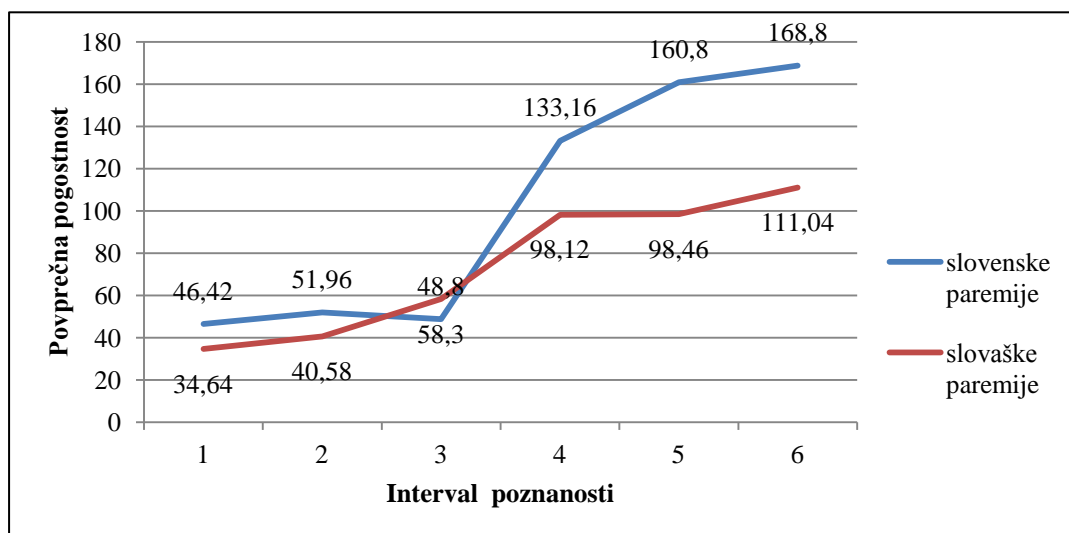
6.6.7 Dejavnik znane paremije z enakimi sestavinami

Pri nekaterih enotah je možno, da so govorci svoje poznavanje ocenili pod vplivom paremij z enakimi sestavinami, vendar drugačnim konstrukcijskim vzorcem in pomenom. Tako je verjetno v primeru enote *Bolje zlepa kakor zgrda*, ki je bila poznana kar 94,9% anketirancev, v korpusu pa je nismo našli. Možno je, da je na visoko poznanost te enote vplivalo poznavanje enote *Kdor noče zlepa, mora zgrda* (93,3%), za katero smo v korpusu našli 85 pojavitev. Podobno je morda poznanost enote *Kar kdo seje, to bo tudi žel* (93,3% in 119 pojavitev) vplivala na poznanost enote *Brez setve ni žetve* (88,3%), ki je prav tako nismo našli v korpusu. Takih primerov je sicer malo.

7 Primerjava na osnovi slovenskega in slovaškega paremiološkega optimuma

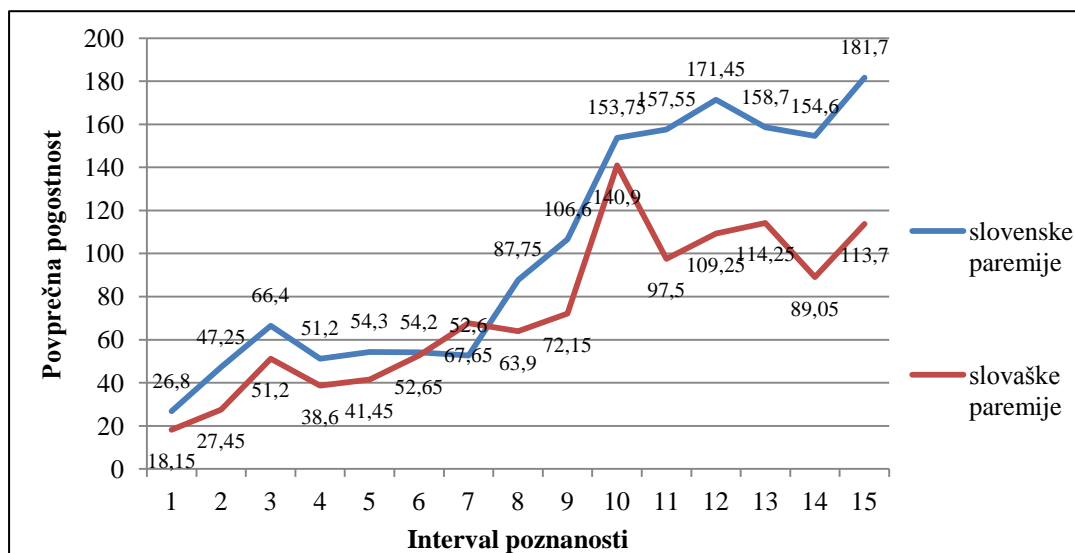
7.1 Razmerje med pogostnostjo in poznanostjo paremij ter izdelava optimumov

Oglejmo si graf, ki prikazuje naraščanje povprečne pogostnosti po intervalih poznanosti paremij v obeh jezikih. Gre za prikaz šestih intervalov po petdeset paremij:

Graf 17: Naraščanje povprečne pogostnosti po intervalih poznanosti (50 paremij)

Graf s šestimi intervali nam pove le, da povprečna vrednost narašča v intervalih bolj poznanih paremij, naraščanje pa je okrepljeno v sredini obeh paremioloških minimumov (v tretjem in četrtem intervalu). Odločili smo se še za grafični prikaz povprečne pogostnosti v petnajstih intervalih poznanosti. V vsakem se nahaja dvajset paremij.

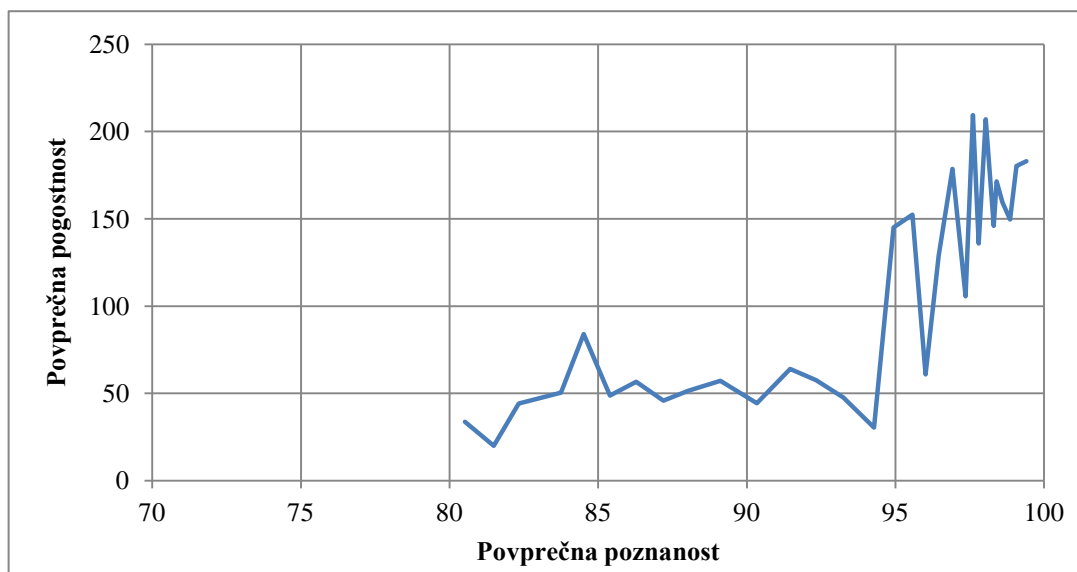
Graf 18: Naraščanje povprečne pogostnosti po intervalih poznanosti 2

Ta graf nam pokaže, da je naraščanje povprečne pogostnosti značilno le za območje do desetega intervala pri slovaških in do dvanajstega pri slovenskih plemijah⁸¹, iz zadnjih petih intervalov slovaškega ter zadnjih treh intervalov slovenskega grafa pa je razvidno, da najbolj poznane plemije lahko so med najbolj pogostimi, ni pa nujno tako, kar je v skladu z že omenjenimi (poglavje 3.1.3) ugotovitvami ĀurĀa (2006: 15-16) ter Grzybka in Chloste (2008: 104). Za razmerje med pogostnostjo in poznanostjo v obeh jezikih je znaĀilno tudi, da se naraščanje povpreĀne pogostnosti prviĀ zaustavi po tretjem intervalu oziroma od pribliĀno 240. najbolj poznane plemije dalje.

Oglejmo si Őe razmerje med povpreĀno poznanostjo in povpreĀno pogostnostjo 30 intervalov po 10 plemij iz slovenskega minimuma⁸².

⁸¹ Tudi pri slovenskih plemijah je po desetem intervalu (od 100. najbolj poznane plemije naprej) naraščanje povpreĀne pogostnosti veliko manjŐe kot v nekaj intervalih pred tem.

⁸² Za celoten slovaŐki plemioloŐki minimum na Őalost nimamo podatkov o odstotkih poznanosti.

Graf 19: Razmerje med povprečno poznanostjo in povprečno pogostnostjo

Tudi ta graf kaže, da največji prelom nastopi v sredini paremiološkega optimuma, med petnajstim intervalom (povprečna poznanost 94,28%) in šestnajstim intervalom (povprečna poznanost 94,93%). Kljub trendu naraščanja pogostnosti enot z večjo poznanostjo, je razvidno, da se pogostnost stotih najbolj poznanih enot v paremiološkem optimumu dokaj spremenljiva, ravni iz 20. in 22. intervala pa v zadnjih intervalih, ki jima sledijo do vrha minimuma, več ne doseže. V prihodnosti bi bilo zanimivo grafični prikaz dopolniti s podatki (o pogostnosti) paremij, ki se niso uvrstile v paremiološki minimum, ker za tako obsežno korpusno raziskavo na tem mestu nismo imeli časa.

Seznamu paremij, razvrščenemu po stopnji poznanosti, smo poleg vrstnega reda enot pripisali vrstni red istih enot glede na stopnjo pogostnosti v jezikovnih korpusih. Nato smo pri vsaki posamezni paremiji izračunali vsoto njenih vrstnih redov ter enote razvrstili glede na te seštevke vrstnih redov. Postopek razvrstitve enot je razviden iz seznamov v razpredelnicah v prilogah 2.7 in 2.8.

7.2 Tipi frazeoloških ustreznice med slovensko in slovaško paremiologijo

Pri obravnavanju semantičnih odnosov med paremijami moramo upoštevati, da je, kot ugotavlja Čermák (2009: 1253), njihov pomen večplasten ter po svoji naravi primerljiv tako s pomenom leksema, kakor tudi s pomenom tekstema. Čermák poudarja tudi, da se pomenu tekstemov jezikoslovje redko sistematično posveča.

7.2.1 Nekaj pristopov k frazeološkim ustrezniciam

Za začetek bi radi predstavili nekaj različnih tipologij ustreznici in razmislili, kaj imajo skupnega. Model s petimi tipi (Rodziewicz 2006: 464) izhaja iz posameznih primerov v paremiološkem gradivu: a) leksikalno-semantični tip: skladna ali do velike mere podobna sestava, leksikalne razlike tu ne vplivajo na razliko v pomenu; b) oblikoslovno-skladenjski tip: besedotvorna sestava posameznih sestavin je neskladna, razlike so v skladenjski sestavi, ne prihaja do velikih pomenskih razlik, temveč različne pomenske obarvanosti; c) mešani tip a+b: gre tako za leksikalne kakor oblikoslovne razlike; d) strukturni in leksikalni tip: popolnoma skladna zgradba, leksikalna sestava in pomen in e) tip navideznih ustreznici: po semantični strani ni skladnosti, čeprav gre za podobno ali identično leksikalno sestavo in oblikoslovno ter skladenjsko obliko. Predlagana tipologija je stopnjevita – večja oblikovna razlika je povezana z večjo pomensko razliko med ustreznici, pri čemer je potrebno dopustiti mešane tipe, ki jih ni mogoče zamejiti z drugimi tipi. Nekateri modeli ekvivalentnosti nastanejo na podlagi že urejenega paremiološkega gradiva, ker je njihov namen vrednotenje leksikografskega dela. Chlebda (2008a: 91-93) izhaja iz analize slovarskih ustreznici v poljsko-ruskem slovarju (Stypuła 1974) in loči tri tipe ustreznici: a) polne ustreznice (pomensko skladne enote, ki so tudi enako motivirane); b) nepolne ustreznice (pomensko skladne enote, ki so različno motivirane) in c) nepravne ustreznice. Iz primerov, ki jih navaja, je razvidno, da k prvemu tipu prišteva tako enote s popolnoma identičnimi sestavinami, kakor tudi leksikalne variante, v drug tip pa sopomenke, pri katerih dodaja, da imajo pogosto kljub drugačnemu leksikalnemu sestavu identičen skladenjski vzorec. K tretjemu tipu prišteva enote, ki so jih leksikografi bodisi ustvarili s kalkiranjem izhodiščnih enot bodisi s prirejanjem enot v ciljnim jeziku.

Navedeni tipologiji sta po svoji strukturi blizu temu, kar Āurčo (2012: 91-93, 2012a: v tisku) imenuje kvalitativna ekvivalenca. Pri njej gre za stopnjo ujemanja glede na vidika pomena in zgradbe, v grobem pa se ustreznice delijo na: a) simetrične, ki imajo enako strukturo sestavin in so enako motivirane; b) simetrično-asimetrične, ki se delno ujemajo v strukturi sestavin in so podobno motivirane in c) asimetrične, ki se ne ujemajo v strukturi sestavin in so različno motivirane. Kvalitativen vidik dopolnjuje vidik kvantitativne ekvivalence, ki ga Āurčo (2012: 93, 2012a: v tisku) povzema po Korhonenu (2007: 574-575) ter Hallsteinsdóttir Farø (2010: 125). Pri kvantitativni ekvivalentnosti na osnovi števila ustreznici razlikujemo štiri tipe: a) monoekvivalenca, ko eni enoti odgovarja ena

frazeološka ustreznica v drugem jeziku; b) poliekvivalenca, ko eni frazeološki enoti odgovarja več sinonimičnih enot; c) ničta ekvivalenca, ko v drugem jeziku ne obstaja frazeološka ustreznica za dani pojem ter d) semiekvivalenca, ko variantnim frazeološkim enotam ali sinonimičnim frazeološkim variantam v drugem jeziku odgovarja več variantnih enot oz. frazeološki sinonimi, ki pa se po strukturi povsem ne ujemajo. Po Đurčevi oceni (2012: 94, 2012a: v tisku) gre le za osnovne tipologije, ki ne zadoščajo za prikaz položaja frazeoloških ustreznic v jezikovnem sistemu kot celoti, zato se zavzema za kompleksen prikaz ustreznic v jezikovnem sistemu ter njihovega delovanja v aktualni govorni rabi oz. v diasistemu.

7.2.2 Prednosti uporabljene tipologije frazeoloških ustreznic

Namesto tipizacije na osnovi naključno izbranih primerov ekvivalentnosti, ki je bila značilna za dosedanje tipologije frazeoloških ustreznic, temelji Đurčeva tipologija na osnovnih logičnih odnosih na semantični in oblikovni ravni (Đurčo 2012: 91). Ta model, ki ga je v leksikologiji preizkusil Dolník (1987: 129-131), je Đurču omogočil vzpostaviti vnaprej določen, celosten in številčno zaključen nabor tipov. Tega Đurčo nadgrajuje s tipi suprasemantičnih razlik, ki se jim bomo posvetili v poglavju 7.3. Odnosi, ki jih tipologija opisuje, so prisotni med frazeološkimi dvojicami različnih jezikov, prav tako pa tudi med enotami v okviru enega jezika. Posamezne tipe je Đurčo predstavil s primerjavo ruskih, slovaških in nemških frazemov (2012, 2012a), pri čemer je dal prednost paremijam, s čimer je pokazal, da je tipologijo možno aplicirati tudi na ravni tekstemov. Nekateri tipi so med frazeološkimi enotami zelo pogosti, drugi pa redkejši ali celo zelo redki⁸³.

⁸³ Zavedati se moramo, da je iskanje frazeoloških ustreznic med paremijami zaradi večje stopnje kompleksnosti zgradbe in pomena tekstemov bolj zahtevno od iskanja ustreznic med besednozveznimi frazemi. Zanimivo bi bilo primerjati pogostnost tipov ekvivalentnosti med paremijami s pogostnostjo teh tipov v primerljivem vzorcu nestavčnih frazemov. V okviru slovenskega minimuma petdesetih najbolj pogostih slovenskih pregovorov in rekov ter njihovih slovaških ustreznic smo (Đurčo, Meterc 2013: 25) našli polovico tipov (8 od 16). Med pogosteje zastopanimi tipi je največ leksikalno-transpozicijske variantnosti (21), sledita idionimija in sinonimija (obe po 18), ekstenzivna in intenzivna hipernimija (4), formalna variantnost (3) ter ekvipolentna sinonimija (2), z enim primerom pa sta zastopani tudi specifikacija in nepravna paronimija.

7.2.3 Posamezni tipi jezikvosistemske ekvivalentnosti med slovenskimi in slovaškimi paremijami

Za jezikvosistemsko tipologijo ekvivalentnosti so bistvene binarne opozicije oblike in pomena frazeoloških enot. Primerjani enoti sta lahko s formalnega (F) in semantičnega (S) vidika v odnosu identitete (I), privativne (P), ekvipolentne (E) ali gradualne (G) opozicije ter disjunkcije (D) (Đurčo 2012: 93-94). Ta model logičnih odnosov Đurčo uveljavlja po analogiji s prikazom teh odnosov v leksikologiji (Dolník 1987: 129-131). Gradualno opozicijo Đurčo izloča iz jezikvosistemske tipologije, ker gre pri njej za razlike v meri in intenzivnosti zaznamovanosti⁸⁴. Po izločitvi gradualne opozicije Đurčo s kartezičnim produktom razmerij na oblikovni in pomenski ravni ($\{FI \mid FP \mid FE \mid FD\} \cdot \{SI \mid SP \mid SE \mid SD\}$) prikaže vse kombinacije opozicij primerjanih frazeoloških enot:

FI : SI	FI : SP	FI : SE	FI : SD
FP : SI	FP : SP	FP : SE	FP : SD
FE : SI	FE : SP	FE : SE	FE : SD
FD : SI	FD : SP	FD : SE	FD : SD

Razpredelnica 3: Kombinacije logičnih opozicij

Pri nekaterih tipih si stojijo nasproti enaki tipi opozicij, pri nekaterih bližnji, pri drugih pa nesorodni. Glede na to Đurčo loči:

1. popolnoma simetrične opozicije: idionimija (FI : SI), idiosinkrazija (FD : SD), formalno-semantična mutacija (FE : SE), formalno-semantična modifikacija (FP : SP);
2. delno simetrične opozicije: ekstenzivna divergenca (FI : SP), formalna variantnost (FP : SI), formalno-semantična specifikacija (FE : SP), formalno-semantična derivacija (FP : SE);
3. delno asimetrične opozicije: intenzivna divergenca (FI : SE), prava paronimija (FP : SD), leksikalno-transpozicijska variantnost (FE : SI), ekvipolentna sinonimija (FD : SE), ekstenzivna ali intenzivna hipernimija (FD : SP), neprava paronimija (FE :SD)

⁸⁴ Namesto med osnovnimi tipi ekvivalentnosti jo uveljavlja v okviru suprasemantičnih razlik med ustreznici. Gre npr. za gradualne opozicije „bolj znane : manj znane“, „v besedilih bolj pogoste : manj pogoste“, „pogostejše v govorni rabi : redkejšje v govorni rabi“ ipd. Poudarja, da za dokazovanje gradualnih opozicij primanjkuje relevantnih dvojezikovnih sociolingvističnih in tekstolingvističnih raziskav (Đurčo 2012: 93-94).

4. asimetrične opozicije: homonimija (FI : SD), prava sinonimija (FD: SI).

Za primerjavo lahko navedemo Rodeta (1975: 439), ki se je med prvimi raziskovalci v slovenskem prostoru posvečal semantičnim odnosom v frazeologiji: »Med drugim lahko ugotavljamo razmerja med obliko in pomenom frazeologemov. Pri tem nastane pet različnih kombinacij: variantnost, sinonimija, antonimija, polisemija in homonimija.« Nekateri podtipi, ki jih opisuje Rode, si bomo ogledali ob pregledu Āurčeve tipologije, podtipi antonimije pa v ločenem poglavju (7.4). V nadaljevanju si bomo ogledali vsak tip ekvivalentnosti posebej ter poskušali najti primere zanj v okviru slovenskega in slovaškega paremiološkega optimuma.

7.2.3.1 Idionimija (FI : SI)

Binarno opozicijo formalne in semantične identičnosti dveh primerjanih frazeoloških enot Āurčo (2012: 94) označuje kot idionimijo (prim. Āermák 1983: 210). Gre za odnos popolne simetrije na ravni oblike in pomena. Ob primerjavi slovenskega in slovaškega paremiološkega optimuma smo naleteli npr. na naslednje idionimične dvojice⁸⁵:

Vse poti vodijo v Rim. (71. mesto) – *Všetky cesty vedú do Ríma.* (110. mesto)

Prilika dela tatu. (125. mesto) – *Príležitosť robí zlodeja.* (116. mesto)

Kdor ne dela, naj ne je. (162. mesto) – *Kto nepracuje, nech neje.* (67. mesto)

Nobena juha se ne poje tako vroča, kot se skuha. (12. mesto) – *Āiadna polievka sa neje taká horúca, ako sa navarí.* (84. mesto)

Zadnji primer smo navedli, ker želimo pokazati, kako je idionimija v odnosu do obeh tipov variantnosti (FE : SI ter FP : SI) lahko le prehodno stanje. Poleg navedenega slovaškega pregovora s sestavino *polievka*, je namreč v rabi močnejše zastopana varianta *Nijaká kaša sa neje taká horúca, ako sa uvarí*, ki je leksikalno-transpozicijska varianta tudi v odnosu do navedene slovenske ustreznice⁸⁶.

⁸⁵ Pri vseh tipih navajamo v oklepaju zaporedno število paremije v optimumu obeh jezikov, če se je paremija vanj uvrstila.

⁸⁶ Z iskalnim pogojem [word="(?)kaša"][]{}0,5}[word="horúca"][]{}0,5}[word="kaša"] smo našli 105 pojavitev v korpusu SNK, s pogojem [word="(?)polievka"][]{}0,5}[word="horúca"][]{}0,5}[word="polievka"] pa le 11 pojavitev.

7.2.3.2 Idiosinkrazija (FD : SD)

Pri binarni opoziciji formalne in semantične disjunkcije gre za idiosinkrazijo. Gre za odnos popolne simetrije, ker gre na ravni oblike in pomena za enak tip opozicije in tudi za nasprotje idionimije. V enem jeziku obstaja frazeološki izraz, ki v drugem nima vzporednice in ga lahko interpretiramo le eksplicitno. Oglejmo si enoto *Ja nič, ja muzikant* (Jaz nič, sem muzikant) na primerih konkordanc iz korpusa SNK:

Z jej slov vidiet', že zaujala veľmi populárnu taktiku typu: ja nič, ja muzikant.

My nič, my politici. Vážšina politických strán oficiálne vyhlasuje, že útoky nepatria do ich volebného arzenálu.

Peter Bilý pichá do hniezda, z ktorého pred časom sám vyletel, no alibisticky sa tvári – ja nič, ja muzikant.

Prestaňme sa hrať na pštrosa s hlavou v piesku v zmysle ja nič, ja muzikant.

Pomen te paremije bi lahko opisali kot kritično vrednotenje situacije, v kateri se nekdo pretvarja, da z neko zadevo nima opravka. Zadnji primer je posebej zanimiv, ker je paremiji *Ja nič, ja muzikant* sopostavljen besednozvezni frazem *strkať hlavu do piesku* (KSSJ), ki ima slovensko (idionimično) ustreznico *ekspr. tišči glavo v pesek (kot noj)* (SSKJ) s pomensko razlago *noče videti neprijetne resnice, sprijazniti se z njo*. Vprašanja medravninskih ustrezníc (npr. dvojic besednozveznih frazemov in paremij) Ďurčo ne obravnava. Menimo, da je to zanimivo vprašanje, ki bi mu bilo potrebno posvetiti pozornost, saj kljub razlikam in specifikam rabe besednozveznih frazemov in paremij (kot tekstemov) pogosto najdemo njihova pomenska presečišča. K njemu se bomo vrnili v poglavju 7.2.4. Kljub temu, da za omenjeno paremijo nismo našli ustreznice, ni izključeno, da bi z bolj sistematičnim pregledom paremiološkega gradiva (predvsem arhaičnih enot iz zbirk) našli vsaj kakšen delni (ekvipolentni) sinonim, nadpomensko ali podpomensko enoto.

Pri idiosinkraziji gre pogosto za enote s pomenom, ki je vezan na specifična geografska okolja in zgodovinske okoliščine. Take so naslednje slovenske paremije:

Če greš na Dunaj, pusti trebuh zunaj (290. mesto)

Doberdob, slovenskih fantov grob. (avtopsija)

V Bohinju ima dež ta mlade. (avtopsija)

Iz Tržiča še veter ni dober. (avtopsija)

Takšen je tudi slovaški pregovor *Zaživa v Bystrici, po smrti v nebi*, ki govori o slovesu nekdanjega bogatega rudarskega mesta Banske Bystrice. Pregovor sicer ni bil uvrščen v izhodiščni korpus. Take primere bi lahko označili za najboljše primere idiosinkrazije, saj je njihova geografska in zgodovinska pogojenost unikatna. Z njimi lahko oporekamo razmišljanju Chlebde (2008: 96), da bi zaradi invariantnih tipov odnosov, ki jih izražajo pregovori, vsak moral imeti ustreznico. Moramo pa se zavedati, da ima tudi množica enot s sestavinami, ki so vezane na specifična geografska okolja in zgodovinske okoliščine, tujejezične ustreznice. Tak primer sta enoti *Še precej vode bo steklo, preden se bo to uresničilo* (140. mesto) in *Dovtedy mnoho vody ešte pretečie/dolu/Dunajom* (78. mesto)⁸⁷.

7.2.3.3 Ekstenzivna divergenca (FI : SP)

Po Āurčevi tipologiji označujemo binarno opozicijo formalne identitete dveh enot, ki sta s semantičnega vidika v odnosu privativne opozicije kot medjezikovno ekstenzivno divergenco. To je odnos nepopolne simetrije, saj nasproti enemu tipu opozicije na formalni ravni stoji soroden tip opozicije na semantični ravni.

Obsega pomenov primerjanih enot se ne pokrivata. Opraviti imamo z dvojico enopomenske in večpomenske enote, npr.: *Ako ty mne, tak ja tebe.* (185. mesto) – *Kakor ti meni, tako jaz tebi* (239. mesto). Slovenska enota razen negativnega vrednotenja vedenja tretje osebe in adekvatne reakcije na to obnašanje lahko izraža tudi ustrezno reakcijo na pozitivno vrednoteno vedenje. To je razvidno iz naslednjih primerov:

Zásada „Ako ty mne , tak ja tebe“ je psí inštinkt, nie ľudský /.../

/.../ začarovaného kruhu – oko za oko, alebo ako ty mne tak ja tebe. (SNK)

Ker v EU veljajo standardi enakopravnosti in vzajemnosti (kakor ti meni, tako jaz tebi), bomo po evropskih mestih kmalu zagledali napise in table /.../

"Kakor ti meni tako jaz tebi!" ni najboljši moto za dobre odnose z okolico. Poizkusite se vživeti v položaj sodelavcev, da boste bolje razumeli njihove zahteve.

Zmagovalec pa, če bi morebiti v trenutku zanosa pozabil, kakšno vedenje se spodobi gentlemanu ve, da ga zna že ob naslednjih volitvah doleteti enaka usoda kot nasprotnika, zato tudi ni v njegovem

⁸⁷ Poleg reke Donave (slovaško: *Dunaj*) v korpusu SNK najdemo še variante in prenovitve s sestavinami *Váh, Hron, Hornád, Turiec* in *Laborec*, slovensko enoto pa v korpusu FidaPLUS s sestavinami *Krka, Sava, Mura, Drava, Soča, Ljubljana, Raščica, Poljanska Sora, Bohinjka, Bistrica, Pesnica, Globovnica, Polanski potok, pod Prulskim mostom, pod Dravskim mostom, pod Tromostovjem, pod Kapucinskim mostom, Tibera, Laba, Neva, Kongo, Vardar* in *Rokavski preliv*.

interesu, da poraženca preveč poniža: utegne se mu namreč pripetiti po načelu "kakor ti meni, tako jaz tebi". (FidaPLUS)

7.2.3.4 Intenzivna divergenca (FI : SE)

Medjezikovna intenzivna divergenca pomeni binarno opozicijo formalne identitete in ekvipolentne semantične inkluzije. Je odnos delne asimetrije, ker si na ravni oblike in pomena stojita nasproti nesorodna tipa opozicij. Semantični ekvipolentni odnos je tak odnos, pri katerem imata dva pojma poleg skupnega pomenskega jedra še razlikovalne semantične sestavine (seme). Gre za situacijo, v kateri se formalno identični enoti delno razlikujeta v sestavi in naravi semantičnih sestavin.

Slovaški pregovor, ki se sicer ni znašel v paremiološkem minimumu, opisuje strahopetnost ljudi v kritični situaciji in opustitev skupnega prizadevanja za rešitev: »Ked' Benda vo väzení uvažoval o emigrácii, zarazila tú myšlienku v zárodku: „Potkany opúšťajú loď prvé. Kapitán posledný. “Dnes hovorí, že aj napriek všetkým ťažkostiam stál život za to.« (SNK) Slovenska ustreznica, ki je bila v izhodiščnem korpusu, v minimum 300 najbolj poznanih paremij pa se ni uvrstila⁸⁸, poudarja, da gre pri tej strahopetni reakciji za osebe, ki so odgovorne za nastalo situacijo:

Pregovor pravi, da podgane prve zapustijo ladjo, ki se potaplja. Kolikor se navedena liberalna vodila ne bodo trdneje ukoreninila v našem političnem življenju, bodo strankarski politiki, ki se v sedanjih zakulisnih pogajanjih drenjajo h koritu politične oblasti, vse bolj postajali biološki unikat podgan, ki lezejo nazaj na potapljajočo se ladjo.

Pazite, to je bilo maja 1988, ko je partija razpadala po dolgem in počez, ko so podgane množično zapuščale potapljajočo se državopartijsko ladjo. (FidaPLUS)

7.2.3.5 Homonimija (FI : SD)

Pri homonimiji si nasproti stojita odnos popolnega formalnega ujemanja in popolnega semantičnega neujemanja, gre torej za odnos popolne asimetrije. Ďurčo (2012: 98) loči pravo in nepravo medjezikovno homonimijo.

Za nepravo medjezikovno homonimijo Ďurčo (2012: 98) označuje tako jezikovno vzporednico, ki je dobesedni prevod izhodiščne enote, v drugem jeziku pa nima leksikaliziranega pomena in ji je možno pripisati le potencialni pomen, kakor da bi šlo za

⁸⁸ Enoto je poznalo 67,3% anketirancev.

aktualno izjavo v konkretni govorni situaciji. Navaja nemški pregovor *Klappern gehört zum Handwerk* in njegov dobesedni prevod v slovaščino. Če ga dobesedno prevedemo v slovenščino, ustvarimo izjavo »Ropot spada k obrti«. Podobno lahko slovaški pregovor *Každý chvíľku ťahá píľku*, ki sicer delno ustreza⁸⁹ slovenski enoti *Sreča je opoteča* dobesedno prevedemo v slovenščino kot »Vsak za hip vleče žagico«. Gre sicer za slovnično in semantično korektne prevode, njihov pomen pa ni ustaljen, v ciljnem jeziku je zato nejasen, če ni konteksta, ki bi ga razložil. Tak je tudi primer prevodnega naslova *Slovo nie je kôň* dela Žarka Petana (1969), saj v slovaščini paremije s tako motivacijo ni.

Pravi medjezikovni homonimi so ustaljene jezikovne vzporednice, ki imajo drugačen pomen. Primer prave medjezikovne homonimije je Āurčo našel pri primerjavi nemških in slovaških paremij (2012: 98). Nemška paremija *Mein Name ist Hase* s pomenom „o tem nič ne vem“ v podobi *Ime mi je Zajec* v slovenščini (in tudi slovaščini) predstavlja le ustaljen obrazec pri predstavitvi osebe s priimkom Zajec. Rode (1975: 441) o homonimiji piše: »Homonimi nastanejo, če ista oblika izraža pomene, ki nimajo nobene skupne semantične oznake, kot na primer: *krvni davek*: 1. 'dajatev, ki so jo pobirali Turki v zasedenih deželah', 2. 'izgubljena življenja, navadno v vojni, v prometnih nesrečah'«. Pravi medjezikovni homonimi so redki. Navedimo primer besednozveznega frazema (*biti*) *osje gnezdo* in oznake za vrsto peciva *osje gnezdo*. V tem primeru ne gre le za medjezikovni temveč tudi za znotrajjezikovni homonim v obeh jezikih:

Kakor koli že, slovenski obrambni minister je dregnil v osje gnezdo mednarodne politike in trgovine z orožjem.

/.../ srebrne so za ocvirkova osja gnezda izročili Turističnemu društvu Šalamenci, za ajdove palačinke z gobami /.../ (FidaPLUS)

Ak sa trochu pozornejšie poobzeráme po svete, neunikne nám prísnosť, s akou štáty dohliadajú na kádre vysokoškolských učiteľov. To sú osie hniezda!

/.../ v kategórii Pečivo firma Dolejší Bratislava za osie hniezda /.../ (SNK)

Med stavčnimi frazemi (nepregovornega tipa) navedimo slovensko enoto *Dobro jutro*, ki je nastala iz pragmatičnega frazema *Dobro jutro* in s šaljivim (oz. posmehljivim) tonom izraža komentar govorca, da se je sogovornik nečesa pozno spomnil ali pa ga je bilo treba na določeno dejstvo posebej opomniti:

V Evropi smo. Dobro jutro!

⁸⁹ Razmerje med tema enotama je po naši oceni hipernimično. Hipernimiji se bomo posvetili v nadaljevanju.

Ni več nobene uradne institucije, ki mi tega naziva ne bi priznala. Halo! Dobro jutro! Kje je tukaj samoetabliranost?

Tu in tam lahko prebiramo tudi zapise o lokacijskih storitvah, ki v skladu z bujno domišljijo preveč vnetih gledalcev hollywoodskih srhljivk menda omogočajo naravnost nenadkriljiv nadzor nad gibanjem in lokacijo uporabnika mobilnega telefona. Dobro jutro! Skočimo raje iz sveta domišljije v resničnost. (FidaPLUS)

Takšen homonim je nastal tudi v slovaščini:

Zmapovanje finančnih tokov z Nafty v poslednjih rokih može priniesť veľmi zaujímavé výsledky. Dobré ráno, odborári! Prudké precitnutie niektorých odborárov a ich list premiérovi má však tiež dost' falošných tónov.

Na niektorých magistrátoch dokonca až teraz začali hútať, aké projekty by sa možno raz dali vymyslieť. Dobré ráno páni! (SNK)

Po pomenu je enota *Dobré ráno* blizu tudi frazemu *objavit' Ameriku*. Zaradi vzporednega razvoja v slovenščini in slovaščini govorimo tudi o medjezikovni homonimiji med izrazoma *Dobro jutro* in *Dobré ráno*. Pravih medjezikovnih homonimov na ravni paremij med slovenščino in slovaščino zaenkrat nismo našli, prav tako pa primer ni bil najden v raziskavah med slovaško, rusko in nemško paremiologijo (Ďurčo 2012, 2012a). Znan je primer nemško-slovenske homonimične dvojice *Aller guten Dinge sind drei* in *Vse dobre stvari so tri* (Jesenšek, Ulčnik 2014: 290). Sinonim te nemške enote je *V tretje gre rado*, pregovor *Vse dobre stvari so tri* pa opisuje kvaliteto, ki jo določajo trije bistveni elementi.

7.2.3.6 Formalna variantnost (FP : SI)

Formalna variantnost je binarna opozicija formalne privativne opozicije in semantične identitete. Sorodna tipa opozicij sta v odnosu nepopolne simetrije. Pomensko enake enote se razlikujejo po obliki sestavin. Tudi Kržišnik (2003a: 119) ugotavlja, da je mogoče v sorodnih jezikih najti primere zelo minimalne razločevalnosti, npr. slov. *biti v škipcih* in hrv. *biti u škipcu*. Primere navajamo z dobesednim prevodom slovaških paremij v slovenščino:

Kar je preveč, je preveč. (60. mesto) – *Čo je veľa, to je veľa.* (Kar je veliko, je veliko.) (9. mesto)

Drugi kraji, druge navade. (252. mesto) – *Iný kraj iný mrav.* (Drug kraj, drug običaj.) (8. mesto)

Stara ljubezen ne zarjavi. (242. mesto) – *Stará láska nehrdzavie.* (Stara ljubezen ne rjavi.) (50. mesto)

Kakor si si postlal, tako boš ležal/spal. (102. mesto) – *Ako si ustelieš, tak budeš ležať/spať.* (Kakor si postelješ, tako boš ležal/spal.) (178. mesto)

Zadnji primer nazorno kaže, da moramo upoštevati možnost znotrajjezikovne variantnosti enot – od tega, katero izmed variant izberemo, je odvisno, ali bo v medjezikovni primerjavi šlo za variante tega tipa, leksikalno-transpozicijske variante ali idionime.

7.2.3.7 Formalno-semantična mutacija (FE : SE)

Simetrični odnos formalne in semantične ekvipolentne opozicije označujemo kot formalno-semantično mutacijo. Dve frazeološki enoti imata poleg skupnih formalnih sestavin tudi drugačne sestavine in poleg skupnih semantičnih sestavin tudi drugačne. Pomen slovaške enote *Keď je somárovi dobre, ide na ľad tancovať* je po KSSJ: človek si pogosto sam povzroča težave. To semantično jedro ima tudi slovenska enota *Osel gre samo enkrat na led* (83. mesto v optimumu). Poleg tega pa vsebuje slovenski pregovor še semantično sestavino enkratnega dejanja, dodatna semantična sestavina v slovaški enoti pa izraža misel, da človek nepremišljeno ravna v situaciji, ko mu gre dobro:

/.../ in dvakrat padli na isto "finto". Še osel gre samo enkrat na led ...

/.../ poskusiti nekaj, pri čemer vam je prvič spodletelo. Osel gre sicer samo enkrat na led, ampak če že vztrajate si prej pač kupite drsalke. (FidaPLUS)

Vyznávali sme zásadu, že ak sa nám má z niečoho obrátiť žalúdok, prečo si ho šetriť. Bol to prejav našej životnej filozofie – keď je somárovi dobre, ide na ľad tancovať.

/.../ lebo to bola revolúcia plných žalúdkov, taká, akú v ľudovej reči oddávna charakterizuje príslovie: keď je somárovi dobre, ide na ľad tancovať. (SNK)

Slovenska enota se je po poznanosti uvrstila na 111. mesto, slovaška pa na 363. mesto, s čimer se ni uvrstila v minimum. Formalno-semantična mutacija je dokaj redek tip frazeološke ekvivalentnosti. Ob primerjavi slovaškega in slovenskega paremiološkega optimuma smo našli še dva primera. Skupno semantično jedro pregovorov *Dobro blago se samo hvali* in *Dieľo chváli majstra* izraža prepričanje, da izdelek najbolje sam priča o lastni kakovosti. V slovaški enoti dodatna pomenska sestavina poudarja vlogo avtorja izdelka, ki se šele ob končanem izdelku lahko izkaže kot mojster. Slovenski pregovor sugerira, da

dobrega izdelka ni potrebno posebej hvaliti: »Z reklamami enostavno pretiravajo, da grejo človeku že na živce. Kaj ne vedo, da se dobro blago tudi samo hvali?« (FidaPLUS) Ta pregovor se je po poznavanju uvrstil na 134. mesto. Kljub temu, da njegova slovaška ustreznica dokaj poznana in se je v minimumu uvrstila na 268. mesto, ga v korpusu SNK ne najdemo z iskalnima pogojema: [word="(?)dielo"][]{}0,5[word="(?)majstra"] in [word="(?)majstra"][]{}0,5[word="(?)dielo"]. Pregovor s sobesedilom zato navajamo z drugega spletnega vira (bloga): »Začat', pán primátor, ako vieme, je to najľahšie. Dielo chváli majstra. Nič ste zatiaľ neurobili, iba sa chválite sotva začatou stavbou.« (<http://pedrooravec.blog.sme.sk/c/347296/Ftacnik-sa-smeje-ludom.html#ixzz2uuhJOZEA>) Zadnji primer formalno-semantične mutacije sta slovenska enota *Drugi časi, druge šege* (Pavlica: 46) in slovaška enota *Iný kraj, iný mrav*, ki ima sicer slovensko formalno varianto *Drugi kraji, druge navade* (252. mesto). Njuno skupno semantično jedro izraža nestalnost človeških navad, razlikujeta pa se po tem, da ena to nestalnost veže na prostorske, druga pa na krajevne razlike:

Už naši predkovia hovorievali: iný kraj, iný mrav. A to o Pakistane zrejme ani nepočuli /.../
Na juhu USA, v Novom Mexiku sú Vianoce sviatkom obžerstva – jedia mäso, fazuľu, dyne a cibuľu.
No čo, iný kraj, iný mrav, aj na Vianoce. (SNK)
/.../ da je to davno leto 1792 in drugi časi, druge navade
Drugi časi, druge navade, je Lamy opravičil mrzlično delovanje komisije v času padca berlinskega zidu, razpada nekdanje Jugoslavije in vzpostavitve skupnega evropskega trga. (FidaPLUS)

Pregovor *Drugi kraji, druge navade* je bil znan 81,1% anketirancev. Med variantami se pojavljajo le enote s sestavino *običaji*. Njegova (znotrajjezikovna) formalno-semantična mutacija *Drugi časi, druge šege* je bila znana manj anketirancem (72,5%), izmed njih je 13 (4,1%) pripisanih variant, med katerimi prevladujejo te s sestavinama *navade* (osemkrat) in *običaji* (trikrat) eden anketiranec pa je kot varianto pripisal prvi pregovor.

7.2.3.8 Prava paronimija (FP : SD)

Pri pravi paronimiji gre za delno asimetričen odnos formalne privativne opozicije in semantične disjunkcije. Frazeološki enoti se razlikujeta le po eni formalni sestavini, obenem pa nimata skupnih pomenskih sestavin. Pravi paronimi so redki. V našem gradivu smo naleteli le na dvojico *Naj ne ve tvoja levica, kaj dela desnica* in *Pravica nevie, čo robí ľavica*. Slovenska enota je biblijskega izvora in izraža poduk, naj se človek ne hvali z

dobrimi deli: »Sveto pismo pravi, naj ne ve levica, kaj počne desnica, potemtakem ne govori o zaslužniški ljubezni.« (FidaPLUS) Ta enota ima tudi slovaško (idionimično) ustreznico *Nech nevie tvoja ľavica, čo robí pravica*. Poleg primera rabe slovaške (biblijske) ustreznice navedimo slovaško enoto s pomenom nepreglednega, kaotičnega delovanja ter njeno idionimično slovensko ustreznico:

Kristus povedal: „Nech nevie tvoja ľavica, čo robí tvoja pravica, aby tvoja almužna zostala skrytá. A tvoj otec, ktorý vidí aj to, čo je skryté, ti odplati“ (Mt 6: 4)

Pri naši vládnej koalícii sme si už na to zvykli, ale človeka nevdojak v prvej chvíli zamrzí, že ani vo vede nevie pravá ruka, čo robí ľavá – alebo možno aj vie a kašle na to. Jeden vedný odbor usilovne pracuje na zdokonaľovaní prístroja, a druhý hneď s rovnakým zápalom a exaktnosťou hľadá dôkazy o jeho škodlivosti. (SNK)

Nimajo koncepta in desnica ne ve, kaj dela levica, napovedujejo več denarja za svoje resorje, a finančni minister govori nasprotno /.../ (FidaPLUS)

Paronimični dvojici sta tudi idionimični ustreznici obeh omenjenih enot (*Desnica ne ve, kaj dela levica*. – *Nech nevie tvoja ľavica, čo robí tvoja pravica*.), prav tako pa sta v okviru slovenščine v odnosu paronimije obe slovenski enoti ter v okviru slovaščine obe slovaški enoti. Posledice paronimije v okviru enega jezika so razvidne iz odgovorov anketirancev v demografskem vprašalniku. Enota *Desnica ne ve, kaj dela levica* se s 77,8% ni uvrstila v minimum (321. mesto po poznanosti). Obe enoti, navedeni kot varianti (*Naj ne ve desnica* in *Desnica naj ne ve, kaj dela levica*), kažeta na zamenjavo z biblijsko enoto. To dejstvo postavlja vsoto odgovorov o poznavanju enote pod vprašaj, saj nismo preverjali, kako si anketiranci enoto razlagajo. V minimum se s 73,7% poznanostjo prav tako ni uvrstila enota *Naj ne ve tvoja levica, kaj dela desnica* in je pristala na 352. mestu. Vseh šest dopisanih variant je brez členska *naj* v podobi, do zamenjave vrstnega reda sestavin pa ne prihaja. Vse se pojavljajo v podobi *Levica ne ve, kaj dela desnica*. Pogosto nerazlikovanje med enotama razberemo tudi iz konteksta pojavitev teh dveh enot v korpusu ter zamenjave vrstnega reda sestavin:

Videti je, kot da Mesto Ljubljana funkcionira po načelu 'Naj ne ve levica, kaj dela desnica'. Kako bi si lahko drugače razlagala, da pusti ulice, kjer se z uradnim dovoljenjem parkira na cestišču, po obeh zadnjih hujših sneženjih popolnoma nesplužene in nedotaknjene, hkrati pa obsoja kot prekršek parkiranje vozila /.../

Pianist, ki sem ga poslušal, bi bil odličen politik, saj je igral po načelu Naj ne ve levica, kaj dela desnica.

Kot da levica ne ve, kaj dela desnica, so predstavniki slovenske oblasti pripovedovali uglednim gostom iz tujine, kako zagreti smo pravzaprav za EU /.../

Levica ne ve, kaj dela desnica, bi lahko komentirali to dvojno ponudbo pod pokroviteljstvom istega organizatorja.

Levica ne ve več, kaj dela desnica, in nasprotno. (FidaPLUS)

Zamenjavo sestavin najdemo že v terensko zbranem gradivu Marije Makarovič (1975: 187): *Naj ne ve desnica, kaj dela levica*. Ob tako pogostih napačnih rabah obeh paremij, se lahko vprašamo, ali sploh še gre za napako. Tudi v slovaščini prihaja do zamenjave med enotama: »Športovci nemajú mať na jednu disciplínu viacerých trénerov. Potom nevie ľavá ruka, čo robí pravá, a lyžiari sa môžu vyčerpať ešte pred závodmi.« (SNK). Zaradi razlike med leksikalnima sestavinama *pravica* ter *pravá ruka* (*desnica* in *desna roka*), ki sta značilni vsaka za svojo paremijo, je teh napak veliko manj kot v slovenščini.

7.2.3.9 Leksikalno-transpozicijska variantnost (FE : SI)

Z binarnim odnosom formalne ekvipolentne opozicije in semantične identitete gre za večjo mero variantnosti med primerjanima frazeološkima enotama. Poleg skupnih formalnih sestavin imata enoti tudi različne, s semantičnega vidika pa sta identični. Gre za odnos delne asimetrije. Ta tip ekvivalentnosti spada med najpogostejše. Naštejmo nekaj primerov iz paremioloških optimumov obeh jezikov:

Iz te moke ne bo kruha. (8. mesto) – *Nebudú z tej múky koláče.* (421. mesto po poznanosti)

Ljubezen vse preмага. (160. mesto) – *Láska hory prenáša.* (104. mesto)

Kopriva ne pozebe. (243. mesto) – *Mrcha (zlá) zelina nevyhynie.* (162. mesto)

Za dežjem sonce sije. (30. mesto) – *Po daždi býva pekne.* (296. mesto)

Tudi pri tem tipu variantnosti se moramo zavedati, da lahko zaradi množice variant določenih paremij v okviru enega jezika dvojica medjezikovnih frazeoloških ustreznic preide iz razmerja leksikalno-transpozicijske variantnosti v formalno variantnost ali celo idionimijo. Pregovor, ki je v SSKJ-ju uslovarjen kot *Stara navada železna srajca* in je v odnosu do slovaške enote *Zvyk je železná košel'a* leksikalno transpozicijska varianta, se v rabi veliko pogosteje pojavlja v obliki *Navada je železna srajca*, kar je razvidno iz

odgovorov anketirancev ter pojavitev v korpusu⁹⁰. V tem primeru gre za idionimično obliko.

7.2.3.10 Prava sinonimija (FD : SI)

Binarni odnos formalne disjunkcije in semantične identitete je odnos popolne asimetrije, saj sta enoti z vidika oblike in pomena v nasprotnih opozicijah. Primerjani enoti imata popolnoma različno strukturo sestavin, semantično pa sta identični. V naslednjih primerih gre za pravo medjezikovno sinonimijo:

Kdor čaka, dočaka. (11. mesto) – *Dočakaj času ako (s'á) hus klasu.* (86. mesto)

Minuta zamujena ne vrne se nobena. (96 . mesto) – *Čo sa stalo, už sa neodstane.* (35 . mesto)

Gliha vkup štriha. (216. mesto) – *Vrana k vrane sadá, (rovný rovného si hl'adá)* (18. mesto)

Po toči zvoniti je prepozno. (4. mesto) – *Škoda plakat' nad rozliatym mliekom.* (58. mesto)

7.2.3.11 Ekvivalentna sinonimija (FD : SE)

Binarni odnos formalne disjunkcije in semantične ekvivalentne opozicije označuje Đurčo kot ekvivalentno sinonimijo. Ker gre na ravni oblike in pomena za odnos ekvivalentne opozicije in disjunkcije, je to razmerje delne asimetrije. Enoti imata različno obliko, poleg skupnih pomenskih sestavin pa imata obe tudi sestavine, po katerih se razlikujeta: *Ljubo doma, kdor ga ima* (17. mesto) – *Všade dobre, doma najlepšie* (44. mesto). Slovenska enota govori o tem, da je najlepše biti doma, poleg tega pa tematizira dom kot imetje in dejstvo, da se človek tega posebej zave, če je ločen od doma, ali pa ga nima:

Le majhen odstotek milijarde Kitajcev in Indijancev zapusti rojstno vas oziroma mesto. Bogati ljudje se selijo bolj, a je na primer le slaba polovica Britancev že letovala v tujini. John Howard Payne je bil eden manj pomembnih ameriških dramatikov v 19. stoletju, a je zapisal splošno resnico: *Ljubo doma, kdor ga ima.*

Toda ker velja tudi drug pregovor, ki pravi *ljubo doma, kdor ga ima*, Sebastjan pa je ostal v Ljubljani brez nogometnega doma, se je podal s trebuhom za kruhom. (FidaPLUS)

⁹⁰ Šest izmed devetih anketirancev, ki so navedli varianto pregovora, je zapisalo obliko *Navada je železna srajca*. Med 180 pojavitvami, ki smo jih našli v korpusu FidaPLUS z iskalnimi pogoji #1navada/#1srajca, stara//navada !#1srajca ter #1železen//#1srajca !#1navada, smo naleteli le na 28 pojavitev s pridevnikom *stara*.

Slovaško ustreznico poznamo tudi v slovenščini (*Povsod lepo, doma najboljšo*). Izraža zadovoljstvo po vrnitvi s potovanja, ko se človek kljub izkušnjam, ki so na tujem lahko pozitivne, najbolje počuti v domačem okolju:

Osvedčeným prostriedkom ako si po týždni pobytu pri mori a šestnást' hodinovej ceste autobusom odpočinúť, je vyvaliť sa na gauč, otvorit' si fľašku piva a zapnúť Televízne noviny. Človek si tak konečne oddýchne a potvrdí si, že všade je dobre, ale doma najlepšie /.../ (SNK)

V odnosu ekvipolentne sinonimije sta tudi enoti *Motiti se je človeško* in *I ten najmudrejši môže schybit'*. Slovenska enota, ki ima sicer tudi slovaško idionimično ustreznico, poleg prepričanja, da je napake treba vzeti v zakup, govori o splošni človeški lastnosti, slovaška enota pa poudarja, da napake naredijo tudi najbolj sposobni.

7.2.3.12 Ekstenzivna ali intenzivna hipernimija (FD : SP)

Pri ekstenzivni in intenzivni hipernimiji se primerjani enoti formalno popolnoma razlikujeta, semantično pa se razlikujeta le v eni sestavini. Ďurčo (2012: 101-102) opisuje, da je ta razlika pri ekstenzivni hipernimiji razlika v splošnosti pomenov, pri intenzivni pa v širini pomenov (npr. le negativni ali pozitivni ali oboje hkrati). Ker gre hkrati za binarni odnos formalne disjunkcije in semantične privativne opozicije, je to delno asimetričen odnos. Slovenska paremija *Kdor z malim zadovoljen ni, velikega vreden ni* (124. mesto) ima v odnosu do slovaške *Kto si groš neváži, na zlatku sa nezváži* (vir: Sprichwort-Plattform) splošnejši pomen, saj se ne tiče le denarja ali lastnine, temveč tudi pozitivnih rezultatov in uspeha na splošno: /.../ ne smemo računati na velike ribe. *Kdor ni z malim zadovoljen, velikega ni vreden.* /.../ (FidaPLUS) Slovenska enota *Jabolko ne pade daleč od drevesa* ima v odnosu do ustreznice *Aká matka, taká Katka, taká celá jej čeliadka* in *Aký otec, taký syn, aké drevo, taký klin* širši pomen, ker ne zamejuje spola. Pri tej dvojici gre za intenzivno hipernimijo. Podobno razmerje je tudi med dvojico *Lepa beseda lepo mesto najde* in *Ako sa do hory volá, tak sa z hory ozýva*. Njuno skupno semantično jedro je sorazmernost v človeških odnosih. Pomen slovenske paremije je v primerjavi s slovaško ožji, saj se omejuje na vljudnost v jezikovnem pristopu:

Lepa beseda lepo mesto najde. Z lepo besedo lahko dosežete več kot pa z grobstvo in nasilnostjo.

Res pa je tudi, da lepa beseda lepo mesto najde. Ob prijaznem opozorilu bodo sedež skoraj zanesljivo odstopili, čeprav morda z negodovanjem.

Lepa beseda lepo mesto najde – potrudite se in se opravičite. (FidaPLUS)

Slovaška paremija ni pomensko omejena na govorna dejanja, poleg tega pa lahko opisuje tako pozitiven odziv na vljudno obnašanje kakor tudi negativen odziv na grobost in nevljudnost:

Staré príslovie hovori: „Ako sa do hory volá, tak sa z nej ozýva.“ Teda vlúdnosť, láskavosť a porozumenie neostane bez odozvy, napomôže utvoriť správny vzťah žiakov k učiteľovi.

Ako sa do hory volá, tak sa z hory ozýva. Ak nevieš povedať niečo milé, radšej mlč.

Náš najmúdrejší trvale útočí na médiá. Nuž a médiá na ňom, vďaka zrkadlovému princípu, nenechávajú ani nitku suchú. Akoby nepoznal príslovie: Ako sa do hory volá, tak sa z hory ozýva, prípadne trafená hus zagága. (SNK)

Zadnji primer je posebej zanimiv, ker je v njem pregovor izenačen s podpomensko paremijo *Trafená hus zagága*. Ta je sicer sinonim slovenskega pregovora *Če mački stopiš na rep, zamijavka*, prekriva pa se ravno s tem delom pomena paremije *Ako sa do hory volá, tak sa z hory ozýva*, ki ga slovenska ustreznica *Lepa beseda lepo mesto najde* ne obsega⁹¹.

7.2.3.13 Neprava paronimija (FE : SD)

Formalna ekvipolentna opozicija in semantična disjunkcija tvorita nepravo paronimijo, pri kateri gre za odnos delne asimetrije. Frazeološki enoti sta si formalno podobni po naključju, poleg identičnih formalnih sestavin imata tudi specifične, ob tem pa z vidika pomena nimata nič skupnega. Tako kot prava paronimija je tudi neprava paronimija v okviru paremiologije dokaj redek pojav. Neprava medjezikovna paronima sta slovenski pregovor *Ko mačke ni doma, miši plešejo* in slovaški *Nemajú myši každý deň bál*. Slovaške enote v korpusu ne najdemo, ker je očitno zastarela, v zbirki Zatureckéga (1896: 207) pa se nahaja v tematskem razdelku »nestalnost sreče«. Lahko bi šlo za sinonim slovenskega pregovora *Ni vsak dan nedelja/praznik*, vendar je to težko z gotovostjo trditi, ker nismo našli pojavitve enote v konkretnem besedilu.

⁹¹ Pri slovaški dvojici *Trafená hus zagága* in *Ako sa do hory volá, tak sa z hory ozýva* gre torej za razliko v naboru vrednotenjskih predznakov za znotrajjezikovno intenzivno hipernimijo.

Neprava paronimija je tudi med paremijama *Kto hľadá, ten nájde* in *Kar je iskal, to je dobil*. S formalne strani se enoti razlikujeta v glagolu ter tudi po osebi in času glagola, ki se pri drugi enoti prilagajata sobesedilu⁹²:

Kar ste iskali, ste tudi dobili. Kdor se igra z ognjem, se na koncu ponavadi pošteno opeče.

Nekateri se sprašujejo, zakaj umirajo motoristi, drugi pa vse mečejo v en koš in grobo pravijo, da so pač dobili, kar so iskali.

/.../ so sporočili državnemu vrhu: "Kar ste iskali, boste tudi dobili!"

Kolikor jaz vidim, sta puncici dobili, kar sta iskali /.../

/.../ zdaj pa imaš! Kar si iskala, to si dobila /.../

Zdaj si pa dobil, kar si iskal, se mu je režal Miha. (FidaPLUS)

Po pomenu si enoti nista blizu. Prva izraža prepričanje, da se vztrajno iskanje obrestuje: »Predsa vsetko je na webe – tak kto hľadá, tak nájde /.../« (SNK) Kot je razvidno iz navedkov iz korpusa, predstavlja druga enota privoščljiv komentar ob posledici, ki doleti nekoga, ki izziva usodo, ali pa je storil nekaj, kar komentator negativno vrednoti. V primeru njunih medjezikovnih idionimov *Kdor išče, ta najde* in *Kto čo hľadá, to aj nájde* je formalna razlika med enotama majhna, zato gre po naši oceni pri njiju za pravo jezikovno paronimijo.

7.2.3.14 Formalno-semantična specifikacija (FE : SP)

Binarni odnos formalne ekvipolentne in semantične privativne opozicije pomeni, da imata primerjani enoti s formalnega vidika razen skupnih sestavin tudi različne, pomensko pa se razlikujeta le v eni sestavini. Gre za odnos nepopolne simetrije zaradi nesorodnih tipov opozicij. V okviru leksikologije govori Dolník (1987: 133) o specifikaciji kot o odnosu med členi besedotvornega tipa, pri katerem je eden izmed členov v rodovnem odnosu do drugih členov, npr. *oddeliti : odlomiti*, *oddeliti : odtrgati*; *umazati : zablatiti*, *umazati : zamastiti* itd.. Primera v frazeologiji Ďurčo (2012: 102) ni našel. Morda bi za primer lahko šteli enoti *Čas celi srčne rane* (225. mesto) in *Čas vsetko zahojí* (70. mesto). Slovenska paremija v primerjavi s slovaško namreč izraža ožji (bolj specifičen) pomen. Res je, da je ta enota, ki je uslovarjena v SSKJ-ju, dokaj redka, saj jo v konkretnem besedilu najdemo šele izven korpusa, v primerjavi z njo pa je enota *Čas zaceli vse rane*, ki bi jo lahko šteli za

⁹² Čeprav se razmejitvi pregovorov in rekov posebej ne posvečamo, lahko glede na razliko v zaokroženosti pomena in potrebi po dopolnitvi iz sobesedila ocenimo, da gre pri prvi enoti za pregovor, pri drugi pa za rek.

leksikalno-transpozicijsko varianto zgoraj omenjene slovaške paremije, zelo pogosta. Kot primer specifikacije v okviru enega jezika bi lahko obravnavali tudi enoti *Kolikor jezikov znaš, toliko veljaš* (220. mesto) in *Kolikor znaš, toliko veljaš*. Drugo enoto so anketiranci dopisali kot varianto v devetih izmed dvanajstih navedkov⁹³. Pomen prve enote je po SSKJ-ju: znanje več jezikov zelo poveča človekovo pomembnost. Druga enota ima širši pomen, saj gre za kakršnokoli znanje. Enota *Kolikor jezikov znaš, toliko (mož) veljaš* se je s 87,7-odstotno poznanostjo uvrstila v slovenski paremiološki minimum, v slovaškem izhodiščnem korpusu pa njene ustreznice nismo našli. V korpusu SNK najdemo z iskalnima pogojevama [word="jazikov"][]{}{0,5}[lemma="človek"] in [word="reči"][]{}{0,5}[lemma="človek"] njeno leksikalno-transpozicijsko varianto *Kol'ko jazikov/reči vieš, tol'kokrát si človekom*.

7.2.3.15 Formalno-semantična modifikacija (FP : SP)

Na binarni odnos formalne in semantične privativne opozicije ob primerjavi slovenskega in slovaškega gradiva nismo naleteli. Primera dvojice enot, ki bi se formalno in semantično razlikovali le po eni specifični sestavini prav tako ni našel Āurčo (2012: 102) ob primerjavi slovaškega, ruskega in nemškega gradiva. Dolník (1987: 132) v okviru leksikalnih enot opisuje derivacijski odnos, kakršen je prisoten pri ustvarjanju kategorije deminutivnosti in augmentativnosti, poleg tega pa tudi določenih predponskih glagolov in pridevnikov, npr. med *drevo* in *drevesce*, *liti* in *preliti*, *krasen* in *prekrasen* ipd.

7.2.3.16 Formalno-semantična derivacija (FP : SE)

Pri raziskavi odnosov med slovaškim in slovenskim paremiološkim gradivom nismo naleteli na primer, ki bi ustrezal merilom za formalno-semantično derivacijo. Moralo bi iti za frazeološki enoti, ki bi se z vidika oblike razlikovali le po eni sestavini, s semantičnega vidika pa bi poleg skupnih imeli tudi različne sestavine. Takega primera tudi Āurčo (2012, 2012a) ni našel.

⁹³ Enkrat so jo navedli tudi v obliki *Več znaš, več veljaš*.

7.2.4 Nekaj odprtih praktičnih in teoretičnih vprašanj glede tipologije

Ob primerjavi slovenske in slovaške paremiologije smo našli 13 izmed 16 teoretično možnih tipov ekvivalentnosti. Pokazali smo tudi primere nepravilnih homonimov, prave homonime pa le na ravni besednozveznih frazemov. Našli smo primere formalno-semantične specifikacije, ki jih Āurčo v raziskavah med slovaško, rusko in nemško paremiologijo še ni predstavil. Če k temu prištejemo vse dosedanje (Āurčo 2012: 93-94) in odkrite primere medjezikovnih frazeoloških ustreznice, lahko povzamemo, da je bilo potrjenih 14 izmed 16 teoretično možnih tipov. Nadaljnje raziskave bodo poskušale dokazati ali ovreči obstoj tipov, za katere zaenkrat nismo našli primerov (formalno-semantična modifikacija in derivacija). Kot bomo videli v nadaljevanju, podobno velja za nekatere tipe diasistemskih opozicij. Zaradi številnih možnih kombinacij jezikov, možnosti uporabe tipologije znotraj vsakega posameznega jezika in tudi zaradi ogromnih fondov tako stavčnih kakor tudi besednozveznih frazemov, je možno, da najdemo primere vseh teoretično možnih tipov, pomembno pa je tudi, da se z večanjem števila tovrstnih raziskav večja število primerov redkejših tipov ekvivalentnosti.

V okviru tipologije frazeoloških ustreznice lahko problematiziramo razmerje med enodelnimi in dvodelnimi ustreznici. Problem nastopi, ko gre za dvojico paremij z idionimično ali variantno osnovo, ki pa je v enem jeziku dopolnjena z nadaljevanjem⁹⁴:

Roka roko umiva. (118. mesto) – *Ruka ruku umýva, a obe sú biele.* (175. mesto)

Kakršen oče, takšen sin. (190. mesto) – *Aký otec, taký syn, aké drevo, taký klin.* (306. mesto po poznavanju)

Ālovek se do smrti uči. (230. mesto) – *Ālovek sa musí do smrti učiť a ešte sa nedoučí.* (391. po poznavanju)

Nova metla dobro pometa. (459. mesto po poznavanju) – *Nová metla dobre metie, a stará necháva smeti.* (106. mesto)

V takih primerih smo se odločili, da bomo dvojice obravnavali kot formalno-semantične variante. Včasih je uslovarjena enodelna, obstaja pa tudi dvodelna varianta. Tak primer je dvojica *Malé deti, malá starosť; veľké deti, veľká starosť* – *Majhni otroci – majhne skrbi*. Sedem izmed osmih anketirancev je navedlo varianto: *Majhni otroci – majhne skrbi, veľki otroci – veľike skrbi*. V slovaškem gradivu je bilo v primerjavi s slovenskim nekoliko več

⁹⁴ Razmerje enodelnih in dvodelnih sinonimov kot npr. *Gliha vkup štriha – Vrana k vrane sadá, (rovný rovného si hľadá)*. seveda ni problematično. Prav tako ni problematično razmerje dvojic z osnovama, ki sta formalno-semantični varianti, npr. *Kakršna mati, takšna hči – Aká matka, taká Katka, taká celá jej čeliadka*.

ustreznice z dopolnilom, kar pa bolj kaže na izbiro slovaropiscev kot na kakšno splošno razliko med paremiologijama⁹⁵. Zanimiv je primer *Čert nespí, podaj mu prst, nuž ťa za celú ruku uchyťí*, ki se v Ďurčevem izhodiščnem korpusu pojavlja kot varianta pregovora *Čert nikdy nespí*. Prva polovica te paremije ustreza slovenski leksikalno-transpozicijski varianti *Nesreča nikoli ne počiva* (18. mesto v optimumu), drugi del pa *Če mu prst pomoliš, pa roko z(a)grabi* (167. mesto v optimumu).

V podpoglavju o homonimiji smo navedli primer prehoda enote pragmatičnega frazema v stavčni frazem z nepragmatično rabo (*Dobro jutro*). Morda lahko o podobnem prehodu govorimo tudi v primeru ironične rabe pragmatičnega frazema *Hvala lepa*, ki nosi nasprotni pomen od izhodiščne enote, vendar bi morali rabo te enote preveriti s korpusno raziskavo in se primeru posvetiti v okviru antonimije.

Tema medravninskih frazeoloških ustreznice, ki smo se je dotaknili v poglavju o idiosinkraziji, je zanimiva z vidika frazeoloških medravninskih transformacij, o katerih smo pisali že v poglavjih 6.4.3 in 6.6.6. Vprašamo se lahko, za kakšen tip gre v primeru enako motivirane paremije in besednozveznega frazema, če torej v enem jeziku pride do transformacije, v drugem pa ne. Takih primerov sicer ni veliko, saj so pretvorbe enako motiviranih enot v podobni meri prisotne v obeh jezikih. Nekaj takih paremij je v slovaškem izhodiščnem korpusu:

Kohut na svojom smetisku pán. – drži se kot petelin na gnoju (SSKJ)

Žena musí mať posledné slovo. – imeti zadnjo besedo (SSKJ)

Slovo robí muža. – biti mož beseda (SSKJ)

Čím menej rozumu, tým viac štastia. – ima večjo srečo kot pamet (SSKJ)

V mútnej vode je dobre ryby lapať. – ribariti v kalnem/ribarjenje v kalnem (SSKJ)

Ďurčo zaenkrat tipologije ekvivalentnosti še ni apliciral na druge paremiološke žanre, recimo pranostike, wellerizme in antipregovore. Med pranostikami lahko pričakujemo široko zastopanost tipov ekvivalentnost i, saj je tovrstnega gradiva v slovaških in slovenskih zbirkah precej, enote pa kažejo tudi bogato variantnost. Na take medjezikovne ustreznice vpliva tudi dejstvo, do kolikšne mere sta si slovensko in slovaško okolje blizu po podnebnih razmerah. Primer je leksikalno-transpozicijska variantnost med enotama *Sveti Matija led razbija, če ga ni, ga pa naredi* (SSKJ) in *Matej ľady ľáme* (FE:SI). Ker so wellerizmi v slovanskih jezikih dokaj redki, lahko pričakujemo, da bomo tudi v prihodnosti

⁹⁵ Precej slovenskih paremij z dopolnilom smo našli v okviru sekundarnih virov, npr. *Voda ni za v čevlje, kaj šele za želodec* (Makarovič 1975: 192).

našli bolj malo enako motiviranih medjezikovnih dvojic, kakršni sta leksikalno-transpozicijski varianti *Bomo videli, je rekel slepec* in *Uvidíme povedal slepý hluchému a pobrali sa na nemý film*. Po pomenu se navedeni enoti ne razlikujeta, čeprav se njuni dopolnili (factuma) nekoliko razlikujeta. Domnevamo, da je wellerizme z enako izhodiščno enoto in različnim factumom mogoče razlagati kot leksikalno-transpozicijske variante, saj factum pomenu ne dodaja kaj drugega kot ironično distanco.

Bolj zanimivo je še neraziskano polje antipregovorov in njihovih medjezikovnih ustreznic. Posebno zanimivo je s tega vidika vprašanje internacionalno razširjenih antipregovorov, ki smo se ga dotaknili v poglavju 4.6.2 pri (idionimični) dvojici *Kdor drugemu jamo koplje, je grobar* in *Kto druhému jamu kope, je hrobár*. Pri dvojici *Ne delaj danes tega kar lahko jutri preložiš na pojutrišnjem* ter *Čo môžeš urobiť dnes, (pokojne) odlož na zajtra* gre za leksikalno-transpozicijsko variantnost. Zanimivo je tudi vprašanje tipov ekvivalentnosti med izhodiščno enoto in antipregovorom. Menimo, da bi nekatere take dvojice morali obravnavati v okviru navedene tipologije, nekatere druge, npr. *Kto nepracuje, nech neje* ter *Kdor ne dela, naj vsaj je*⁹⁶ pa v okviru antonimije, saj se antipregovori, kot smo že omenili (glej poglavje 2.3.5.5), precej razlikujejo v stopnji posega v pomen izhodiščne enote.

Vprašamo se lahko tudi, v kakšnem odnosu so do tipologije frazeoloških ustreznic nekateri drugi tipi semantičnih odnosov, ki jih tipologija ne zajema, recimo antonimija. Različni tipi antonimije, ki si jih bomo ogledali v nadaljevanju (poglavje 7.4.1), s formalnega vidika sestavljajo niz, pri katerem bi lahko šlo za podobno stopnjevit prehod od formalne identitete preko obeh tipov opozicij do disjunkcije kot pri nizu idionimičnih, variantnih in sinonimičnih dvojic. Komplementarne variante paremij, ki jih bomo prav tako obravnavali v nadaljevanju, bi lahko razumeli kot poseben podtip leksikalno-transpozicijskih variant.

7.3 Suprasemantična ekvivalentnost in tipi diasistemskih razlik med slovensko in slovaško paremiologijo

Primerjalno raziskovanje frazeologije je po Đurčevem mnenju (2012b: 358) treba razširiti tudi na ti. suprasemantično ekvivalentnost in upoštevati princip gradualne opozicije, ker gre za razlike v meri in intenzivnosti zaznamovanosti. S tem nadgrajuje osnovne tipe ekvivalentnosti, ki temeljijo na preostalih opozicijah. Gre za mero ekvivalentnosti primerjanih frazeoloških enot v diasistemu jezika. Že ob predstavitvi prvih petih

⁹⁶ Enota se je med odgovori anketirancev na dodatna vprašanja pojavila trikrat.

suprasemantičnih razlik je Āurčo (2006a: 515) poudaril, da si v primerjalnem opisu frazeoloških enot lahko Őele na suprasemantični ravni ustvarimo realno podobo, ki bi jo leksikografi morali upoŐtevat pri tvorbi slovarskih gesel. Ker gre za vpraŐanje, do kakŐne mere so primerjane enote ekvivalentne v aktualni govorni rabi, v kontrastivni opis frazeoloŐke enote vkljuĉuje (Āurčo 2012: 358) temporalne, arealne, nacionalne, medialne, sociokulturalne, formalne, besedilne, tehniĉne, kvantitativne, evalvativne in normativne vidike. Po teh vidikih se lahko razlikujejo dvojice vseh tipov jezikovnosistemske ekvivalentnosti (razen idiosinkrazije z odsotnostjo ustreznice). Nekateri izmed teh vidikov (npr. diasituativni) vsaj v doloĉeni meri zahtevajo tudi kulturoloŐki pristop k frazemom. Prav v okviru suprasemantiĉnih razlik se lahko strinjamo z Dobrovoljskim (2012: 25), da za prouĉevanje kulturnosemiotične specifiĉnosti doloĉenih frazemov ne zadoŐĉa le ugotavljanje, ali neka kulturno pogojena motivacija v frazeologiji doloĉenega jezika obstaja v primerjavi z drugim jezikom, temveĉ kako se frazeologija kot del jezikovnega sistema prevezuje z drugimi semiotiĉnimi sistemi.

Nekaterim izmed enajstih suprasemantiĉnih razlik se bomo posvetili le na podlagi posameznih primerov, obenem pa razmislili, kakŐne raziskave bi bile potrebne, da bi jih lahko opisali bolj sistematiĉno. Āurĉo na podlagi dosedanjih raziskav ocenjuje (2012: 379), da so pogostejŐi tipi suprasemantiĉnih razlik diahrona, diamedialna, diatekstovna in diafrekvenĉna razlika, manj pogoste pa dianormativna, diaintegrativna, diasituativna in diafaziĉna razlika⁹⁷. O diatopiĉni razliki pravi, da je posebej zanimiva za pluricentriĉne jezikovne situacije, kakrŐna je npr. nemŐka. Ugotavlja, da za diatehniĉne in diastratiĉne razlike Őe nimamo dovolj Őirokih raziskav. Ker smo z demografsko in korpusno raziskavo najveĉ podatkov pridobili za diahrono in diafrekvenĉno razliko, ta dva tipa obravnavamo na zaĉetku in na koncu, s ĉimer bomo Őušali zaokroŐiti razmiŐljanje o medsebojnem vplivanju suprasemantiĉnih dejavnikov. V tem razmiŐljanju med drugim upoŐtevamo predstavo o kroŐnem vplivanju med pogostnostjo in poznanostjo frazemov (Grzybek, Chlosta 2008: 102-103). Domnevamo, da je podobna vzroĉnost prisotna tudi med preostalimi suprasemantiĉnimi razlikami, ne le med diahrono in diafrekvenĉno, zanima pa nas, med katerimi in v kakŐni meri. Pri posameznih primerih diasistemske razlike bomo zato poskusili iskati razloge v drugih diasistemskih razlikah. Ravno s tem vodilom argumentiramo tudi potrebo po uvajanju novih tipov suprasemantiĉnih razlik z vpeljavo vidikov figurativnosti in anomalitnosti.

⁹⁷ Diafaziĉna razlika se naprej deli na diaevalvativno in diasituativno.

7.3.1 Diahrona razlika

Diahrona razlika je razlika v meri prisotnosti frazemov v sodobnem jeziku. Nastaja med enoto, ki je prisotna v aktualni rabi ter enoto, ki je v rabi ne najdemo več ali pa nanjo redko naletimo. Ugotavljamo jo lahko tudi na podlagi poznanosti frazemov. V poglavju 7.5 se bomo prepričali, kolikšen je delež enako motiviranih paremij v slovenščini in slovaščini. Take medjezikovne ustreznice so se verjetno nahajale tudi v delu paremiologije, ki je danes neznan. Pogosto pa naletimo na enako motivirane enote, ki so v enem jeziku zastarele, v drugem pa spadajo v aktivni del paremiološkega fonda.

Kržišnik (2004a: 112) ugotavlja, da časovna (ne)zaznamovanost frazemov ni predvidljiva iz časovne (ne)zaznamovanosti njihovih sestavin. V poglavju 5.2 smo pokazali, da je 373 paremij od 918 iz izhodiščnega korpusa več kot polovici anketirancev nepoznanih oz. bolj ali manj zastarelih⁹⁸. Izmed njih jih je 158 iz SSKJ-ja ali iz obeh slovarjev, ostale pa so iz FSVPJ-ja. O zastarelih enotah v SSKJ-ju pričata kvalifikatorja *star.* in *zast.*, s katerima pa je označeno le sedem enot:

Krpež in trpež pol sveta držita. (star.)

Marca trava ne raste, če bi jo iz zemlje vlekel. (star.)

Od vola se uči orati volič. (star.)

Šparovec cerovca najde. (star.)

Vsaka doba ima svoje rabe. (zastar.)

Vse skupaj je pet krav za en groš. (star.)

Ženitev je uganitev. (star.)

Slovaška paremija *Ja pán, ty pán, kto budekozy (kravy, svine) pást'* se je po poznavanju uvrstila na 316. mesto. Slovar KSSJ navaja dve semantični jedri te enote in sicer: 1. tudi enostavno delo ima svojo vrednost ter 2. poudarjanje enakosti govorcev. Njene ustreznice v virih za slovenski vprašalnik nismo našli, prav tako je nismo zasledili v zbirkah pregovorov in rekov, našli pa smo jo v prozi *Popotovanje od Litije do Čateža* (Levstik 1858):

Radivoj reče: "Vendar je greh, da niste v šolah ostali! Vi bi bili modrec, da malo takih!" "Jaz tudi pravim, da," odgovori Mrtoláz. "Posebno zvezde, to je moje veselje! Tako bi jim bil prišel na konec,

⁹⁸ Če pasivnega znanja in znanja variante ne bi upoštevali, bi zaključili, da v aktivni paremiološki fond iz izhodiščnega korpusa spada le 224 enot, ki jih je več kot 50% anketirancev označilo z odgovorom št. 1 (poznam in uporabljam).

da bi se čudili vsi malovedneži na zemlji, zlasti pa kar jih je tod okoli Svetega Križa in Čateža. Kaj se pa če? Saj veste, kako pravijo: "Ti župan, jaz župan, kdo bo pa konja sedlal?"

(http://sl.wikisource.org/wiki/Popotovanje_iz_Litije_do_%C4%8Cate%C5%BEa)

Čeprav slovaška paremija ni med najbolj poznanimi, se od slovenske ustreznice v diahronem smislu občutno razlikuje. Njenemu mestu v aktivni slovaški paremiologiji se bomo posvetili tudi z vidika diafrekvenčne razlike v okviru naslednjega poglavja. Osredotočili smo se na enote, ki so v slovenščini zastarele, v slovaščini pa prisotne danes, o čemer priča njihova uvrstitev v minimum. Pri naslednjih dvojicah enako motiviranih paremij⁹⁹ navajamo vir, če ne gre za enoto, ki je bila prisotna v izhodiščnem korpusu. Enotam, ki so se uvrstile v optimum določenega jezika, v oklepaju dodajamo zaporedno število v njem:

S jedlom rastie chuť. (12. mesto) – *Tek prinese tudi dobra jed.* (Bojc 1987: 176)

Dva razy meraj, raz strihaj! (22. mesto) – *Petkrat meri, enkrat reži!* (Bojc 1987: 57)

Ako sa do hory volá, tak sa z hory ozýva. (47. mesto) – *Kakor se v gozd kliče, tako odmeva.* (Bojc 1987: 339, Prek 1982: 80)

Dobrá rada nad zlato. (62. mesto) – *Dober nasvet je vreden zlata.* (Bojc 1987: 58, Hečko 2005: 113)

Čo ťa nepáli, nehas. (76. mesto) – *Kar ne gori, ne gasi!* (Bojc 1987: 56)

Keď neprší (netečie), aspoň kvapká. (89. mesto) – *Rokodelstvo, če ne teče, pa kaplja.* (Bojc 1987: 82)

Padla, trafila kosa na kameň. (95. mesto) – *Kosa tudi kamen zadene.* (Bojc 1987: 159) in *Kosa je zadela ob kamen (na kamen).* (Bojc 1987: 131)

Vyklúlo sa šidlo z vreca. (128. mesto) – *Se ne zлага, kakor ne rogovje v vreči.* (Bojc 1987: 135).

Kto do teba kameňom, ty do neho chlebom. (161. mesto) – *Kdor tebe s kamenjem, ti njega s kruhom.* (Bojc 1987: 68)

Pýcha predchádza pád. (165. mesto) – *Napuh hodi pred padcem.* (Prek 1982: 101)

Čeprav gre pri razlikah v pogostnosti že za diafrekvenčno razliko, smo pri teh paremijah z naslednjimi iskalnimi pogoji preverili, ali so v korpusu sploh prisotne:

#1rogovje/#1vreča

#1kosa/#1kamen

#1nasvet/#1zlato

#1goreti/#1gasiti

#1tek/#1jed

#1gozd/#1odmevati

⁹⁹ Večinoma gre za medjezikovne leksikalno-transpozicijske variante.

Našli smo le pet pojavitev pregovora *Dober nasvet je vreden zlata* in po eno pojavitev pregovorov *Po jedi se tek zbudi* ter *Kakor pokličesh v gozd, tako odmeva*. Našli smo tudi 22 transformacij *nasvet, vreden zlata*. Slovenske enote iz naslednjih dvojic so bile vključene v izhodiščni korpus za demografsko raziskavo poznavanja slovenskih paremij, vendar se v minimum in optimum niso uvrstile:

Trpezljivost' ruže prináša. (4. mesto) – *Kdor potrpi, si rožice sadi.* (Pavlica 1960: 378) *Potrpežljivost rožice sadi.* (Hečko 2005: 247) *Kdor rad potrpi, si rože sadi.* (Prek 1982: 37)

Bližšia košeľa ako kabát. (25. mesto v optimumu) – *Srajca je bližja od suknje.* (Pavlica 1960: 26, Hečko 2005: 18) *Prej je srajca kakor suknja.* (Bojc 1987: 161)

Komu niet rady, tomu niet pomoci. (36. mesto) – *Komur ni svetovati, temu ni pomagati.* (SSKJ) *Komur se ne more svetovati, temu ni pomagati.* (Bojc 1987: 310, Hečko 2005: 101)

Kto sa bojí, nesmie do lesa. (90. mesto) – *Kdor se šuma bojí, naj v listje ne hodi.* (Pavlica 1960: 12)

Kto chce psa bit', palicu nájde. (107. mesto) – *Kdor hoče psa tepsti, lahko mu je palico dobiti.* (Pavlica 1960: 334, Bojc 1987: 256, Hečko 2005: 113) *Kdor hoče udariti psa, prime za palico.* (Bojc 1987: 256).

Kôň ma štyri nohy a predsa sa potkne. (136. mesto) – *Še konj se spotika četveronog.* (Pavlica 1960: 186, Hečko 2005: 104)

Čo sa vlečie, neutečie. (157. mesto) – *Kar se vleče, ne uteče.* (Pavlica 1960: 610, Bojc 1987: 147, Hečko 2005: 40)

Oglejmo si podatke o poznanosti zgoraj navedenih enot glede na strukture odgovorov v demografskem vprašalniku. Enoto *Srajca je bližje od suknje* pozna 16,1% anketirancev (840. mesto po poznavanju):

1. poznam in uporabljam:	5 1.6%
2. poznam, a ne uporabljam:	45 14.2%
3. ne poznam, a razumem:	183 57.9%
4. ne poznam in ne razumem:	82 25.9%
5. poznam varianto:	1 0.3%

Enoto *Kar se vleče, ne uteče* pozna 14,9% anketirancev (851. mesto po poznavanju):

1. poznam in uporabljam:	7 2.2%
2. poznam, a ne uporabljam:	40 12.7%
3. ne poznam, a razumem:	209 66.1%
4. ne poznam in ne razumem:	60 19%
5. poznam varianto:	0 0%

Enoto *Komur ni svetovati, temu ni pomagati* pozna 20,9% anketirancev (788. mesto po poznavanju):

1. poznam in uporabljam:	13 4.1%
2. poznam, a ne uporabljam:	53 16.8%
3. ne poznam, a razumem:	238 75.3%
4. ne poznam in ne razumem:	12 3.8%
5. poznam varianto:	0 0%

Enoto *Kdor potrpi, si rožice sadi* pozna 28,8% anketirancev (715. mesto po poznavanju):

1. poznam in uporabljam:	14 4.4%
2. poznam, a ne uporabljam:	73 23.1%
3. ne poznam, a razumem:	209 66.1%
4. ne poznam in ne razumem:	16 5.1%
5. poznam varianto:	4 1.3%

Enoto *Še konj se spotika četveronog* pozna 6,3% anketirancev (917. mesto po poznavanju):

1. poznam in uporabljam:	5 1.6%
2. poznam, a ne uporabljam:	15 4.7%
3. ne poznam, a razumem:	216 68.4%
4. ne poznam in ne razumem:	80 25.3%
5. poznam varianto:	0 0%

Enoto *Kdor hoče psa tepsti, lahko mu je palico dobiti* pozna 11% anketirancev (893. mesto po poznavanju):

1. poznam in uporabljam:	7 2.2%
2. poznam, a ne uporabljam:	27 8.5%
3. ne poznam, a razumem:	243 76.9%
4. ne poznam in ne razumem:	38 12%
5. poznam varianto:	1 0.3%

Enoto *Kdor se šuma boji, naj v listje ne hodi* pozna 19,6% anketirancev (807. mesto po poznavanju):

1. poznam in uporabljam:	12 3.8%
2. poznam, a ne uporabljam:	49 15.5%
3. ne poznam, a razumem:	241 76.3%
4. ne poznam in ne razumem:	13 4.1%
5. poznam varianto:	1 0.3%

Posebej smo označili zastarele slovenske ustreznice, ki jih je Hečko (2005) uvrstil v svojo zbirko pregovorov v enajstih jezikih. Problematiki te zbirke smo se posvetili že v drugem delu uvoda disertacije (1.2). Hečko (2005: 29) je v Bojčevi zbirki našel veliko ustreznice, ki nedvomno pričajo o jezikovni sorodnosti, vendar je te sledi treba razumeti v diahronem smislu.

Navedimo še primer diahronne razlike v dvojici z zastarelo slovaško paremijo: *Hodina ranná zlato doháňa* (Hečko 2005: 65) – *Rana ura, zlata ura*. V delu Zátуреckega (1896: 164) najdemo varianto *Ranná hodina, zlatá hodina* te zastarele slovaške enote. Izsledki slovenskega vprašalnika kažejo, da slovenski pregovor pozna in uporablja 80,7% govorcev, pozna, ampak ne uporablja 18%, eden (0,3%) pa je navedel varianto. Slovaška enota se ni uvrstila v paremiološki optimum, njena raba pa je zanemarljiva.

Zanimivo je vprašanje večdelnih ustreznice, ki smo ga izpostavili že v poglavju 7.2.4. K dvojici *Kakršen oče, takšen sin* – *Aký otec, taký syn, aké drevo, taký klin* lahko sopostavimo tudi varianto *Kakršen je les, takšen je klin, kakršen je oče, tak je sin* (Makarovič 1975: 189) z očitno diahrono razliko, saj je slovenska dvodelna enota zastarela. Med variantami in med dodatnimi odgovori je ni navedel nihče.

Uvrščanje enot z izrazito diahrono razliko v slovarje in medjezikovne zbirke je neprimerno, če niso posebej označene. Fenomenu obstanka enote v aktivni paremiologiji v enem jeziku in zastarevanju v drugem je potrebno posvetiti posebno pozornost. Nanj lahko gledamo kot na vir podatkov o pomenu (in morda tudi izvoru) enot, ki so v enem izmed jezikov zastarele, v drugem pa še del aktivnega paremiološkega fonda, kar pomeni, da si jih lahko ogledamo v konkretnih sobesedilih aktualne rabe.

7.3.2 Diatopična (teritorialna in dialektna) razlika

Gre za mero teritorialne razširjenosti, lahko pa tudi narečnosti primerjanih frazemov, kar pomeni, da raziskujemo dihotomijo vsenarodno : regionalno. Take razlike sta na primeru angleških paremij v Kanadi in ZDA z vprašalnikom tipa PTP opisala Grzybek in Chlosta

(1995: 76). Đurčo prikazuje diatopične razlike med nemškimi pregovori v Nemčiji in Avstriji (2012: 359). Znotrajjezikovne diatopične razlike med frazemi na slovenskem govornem območju v Sloveniji s frazemi slovenskih izseljencev v Argentini je raziskovala Kržišnik (2003a: 107). Poleg frazeoloških kalkov in napačne rabe frazemov obravnava primere vzporednega razvoja, kakršen je potekel pri izrazih *hladna vojna* in *mrzla vojna* (2003a: 119) in primere zastarelih frazemov, npr. *(kdo/kaj) biti v mislih (komu)* (2003a: 120), zaradi česar lahko razmislimo o vzročni povezavi med diatopično in diahrono razliko.

Slovenščina in slovaščina nista pluricentrična jezika, sta pa narečno dokaj razvejani. Splošno razširjenemu slovaškemu pregovoru *Nemému dieťaťu ani vlastná mať nerozumie*, ki se je v slovaškem optimumu znašel na 177. mestu, na primer odgovarja pregovor *Mati molčečemu detetu nič ne veruje* v belokranjskem narečju, ki smo ga našli v Šašljevi zbirki *Bisernice iz belokranjskega narodnega zaklada* (1902). Enota se med dodatnimi odgovori v slovenskem vprašalniku ne pojavlja¹⁰⁰. V korpusu ga s pogojema »lastna_mati_ne« ter »#1nem_#1otrok« nismo našli. Diatopična razlika se zagotovo odraža v diafrekvenčni razliki, zaznavanje tega vpliva pa bi bilo nedvomno odvisno od strukture besedil v jezikovnem korpusu. Ker nam spletno orodje vprašalnika o poznavanju slovenskih paremij omogoča vključevati demografske filtre in med njimi tudi narečno skupino, v kateri je anketiranec odraščal, ter skupino, v kateri živi v času reševanja, bo v prihodnosti vsaj do določene mere možno raziskati znotrajjezikovno diatopično razliko.

7.3.3 Diaintegrativna razlika

Čeprav je predmet proučevanja pri tej razliki dihonomija domače : tuje, Đurčo poudarja (2012: 359), da ne gre za delitev na enote domačega in tujega izvora temveč na delitev na domače ali pa kvazidomače¹⁰¹ (prevzete in popolnoma integrirane v jezik) na eni strani ter enote, ki niso v polni meri integrirane v jeziku, na drugi strani. Pri »tuji enoti« imamo torej v mislih stanje, ko govorci čutijo, da integracija v jezik ni potekla. Vprašanje je, kako določiti mero integracije frazema v jezik. Razmerje med frazemoma *babje leto* in

¹⁰⁰ V odgovorih anketirancev se enote z narečnimi prvinami pojavljajo v manjšem številu, kot bi to glede na pestro razvejanost slovenskih narečij lahko pričakovali. Temu vprašanju se nameravamo posvetiti v ločenem članku.

¹⁰¹ O tem razločku razmišlja tudi Földes (2012: 95). Vprašanje, kaj je izvorno slovensko, je težavno, saj so mnoge enote, ki so v slovenščini prisotne že dolgo časa, tujega izvora. K izvoru dela paremiološkega fonda etimologija pristopa lažje, k izvoru nekaterih paremij pa zaradi pomanjkanja virov težje. V razmislek o razsežnosti števila prevzetih enot v paremiologiji lahko npr. omenimo razlago (nemškega) izvora pregovora *Jabolko ne pade daleč od drevesa* (Mieder 2004: 52).

indijansko poletje bi težko šteli za dober primer znotrajjezikovne diaintegrativne razlike. Boljši primer bi bil odnos med kalkiranim angleškim frazemom *voda pod mostom* (*water under the bridge*) ter slovensko enoto *kakor za lanski sneg* (SSKJ). Dokler ne izdelamo posebnih vprašalnikov, v katerih bi govorci ocenjevali integriranost enote v jeziku, si lahko pomagamo z metajezikovnimi pripombami in uvajalnimi sredstvi: »V drugi polovici meseca nas morda le čaka nekaj dni lepega vremena, tistega namreč, ki mu pravimo "indijansko poletje", ponekod pa ga imenujejo "babje poletje".« (FidaPLUS)

Nadaljujmo z medjezikovno diaintegrativno razliko med paremijami. Enoto *Len raz je ako nikdy* smo v korpusu SNK našli le enkrat kot prevod ob nemškem pregovoru: Njeno slovensko ustreznico *Enkrat ni nobenkrat* pozna in uporablja 98,8% govorcev. Z 49 pojavitvami po pogoju enkrat//nobenkrat v FidaPLUS gre še za diafrekvenčno razliko. Slovaški enoti *Darmo plakat' nad rozliatym mliekom* ustreza sopomenka *Po toči zvoniti je prepozno*. Slovenska enota *Kaj bi žalovali za razlitim mlekom*, ki jo najdemo v romanu *Grenka roža* (Bračič 1944) je verjetno kalk, kar bi govorci najbrž potrdili v anketi, slovaška enota pa je v slovaščino integrirana v polni meri. Med dodatnimi odgovori v vprašalniku ni nihče navedel te enote v slovenskem prevodu in tudi ne med odgovori o tujih paremijah.

Navedimo še primer sinonimov z diaintegrativno razliko: *Iný kraj, iný mrav – Ko si v Rimu, se obnašaj kot Rimljan*. Slovenska enota je kalk angleškega pregovora *When in Rome, do as Romans do*. V korpusu FidaPLUS smo z iskalnim pogojem Rimu//Rimljan našli le devet pojavitev, izmed katerih je ena sopostavljena izhodiščni paremiji: »/.../ da se mora ne glede na način, na katerega človek potuje, ravnati po načelu: 'When in Rome, act like a Roman.' 'Ko si v Rimu, se obnašaj kot Rimljan.'« Med odgovori anketirancev se v kalkirani obliki ne pojavi, v angleški pa se pojavi dvakrat.

Zaenkrat v zvezi z diaintegrativno razliko še ni povsem jasen status paremij iz tujih jezikov, ki se v kontekstu določenega jezika pojavljajo citatno. Āurčo se temu problemu v okviru tipologije ne posveča. Posebej zanimivi so primeri paremij iz hrvaščine in srbščine v okviru slovenščine ter številne češke paremije, ki jih govorci uporabljajo »kot svoje«, čeprav se zavedajo, da niso del njihovega jezika. K očitkom Kebrovemu SSF-ju (glej poglavje 2.1.2) lahko na tem mestu dodamo zanimiv primer variant *Sanja svinja kukuruz* in oblike *Sanja svinja o koruzi*, ki se jima je posvetila Polona Gantar (2013: 5). Navedimo še primer enote *Sto ljudi, sto čudi* (Prek 1982: 177), ki je sinonim slovaške enote *Kolko hláv*,

tolko rozumov (268. mesto)¹⁰². V govorni rabi zasledimo tako tuje naglaševanje sestavin *ljudi* in *čudi* na prvem kakor tudi slovensko naglaševanje na drugem zlogu. Številni primeri uporabe te enote v korpusu pričajo o delnem prevzemu (sestavini *čudes* in *nravi*) kakor tudi glede na uvajalna sredstva:

Skratka, kot bi rekli naši južni sosedi: sto ljudi, sto čudi.

"Sto ljudi, sto čudi," so rekli včasih.

Že star pregovor pravi: "Sto ljudi, sto čudi."

Sto ljudi, sto čudi, pravi lep slovenski pregovor.

Sto ljudi, sto čudes.

Bo že držala tista "sto ljudi, sto nravi".

In spet je "sto ljudi – sto nravi" razreševalo skrivnostno uganko. (FidaPLUS)

Obenem enoto v obliki *Sto ljudij, sto čudi* najdemo med pregovori iz belokranjskega narečja v Šašljevi zbirki (1906), s čimer se v sami slovenščini vzpostavlja diatopična razlika med prevzeto in narečno varianto. Prav zaradi takih prehodnih oblik se zdi, da bi se bilo potrebno posvetiti tudi temu posebnemu tipu diaintegrativne razlike. Paremija *Kto neumí, učí* je v slovaščini citatna paremija, izposojena iz češčine, zato je med njo in slovensko enoto *Če ne znam, bom pa druge učil* prisotna tudi diaintegrativna razlika. Enoti sta medjezikovni leksikalno-transpozicijski varianti. Slovaško enoto najdemo tako s slovaškim vprašalnim zaimkom *kto*, kakor tudi s češko obliko *kdo*. Z iskalnim pogojem [word="(?)kdo"][word="neumí"] smo v korpusu SNK našli dve pojavitvi paremije, z iskalnim pogojem [word="(?)kto"][word="neumí"] pa štiri pojavitve:

Ono sa hovorilo: Kto neumí, ten učí! Ak to správne preložime, tak nám vyjde, že kto nevie, ten sa učí.

V praxi to nie raz dopadne tak, že kto nie je schopný prežiť v každodennom pracovnom procese, ten zostáva na škole a učí druhých.

Foto nech vám pošle ten típek, ja to zatiaľ neviem, ale naučím sa, lebo kto neumí – ten učí!

Kto umí, umí. Kto neumí, učí. Kto neučí, řídí MŠ SR. (SNK)

V češčini gre pri tem pregovoru pogosto za verigo, ki jo sestavljata dve enoti (*Kdo umí, umí. Kdo neumí, učí.*), včasih pa celo tri enote (*Kdo umí, umí. Kdo neumí, učí. Kdo neumí učít, učí tělocvik.*). Primer trodelne verige je tudi med navedenimi korpusnimi zgledi. Z

¹⁰² Pregovor *Sto ljudi, sto čudi* so anketiranci štirikrat navedli med odgovori na vprašanje o paremijah, ki se jih poleg paremij v jedru vprašalnika še spomnijo in trinajstkrat med odgovori na vprašanje o tujih enotah, ki jih uporabljajo v kontekstu slovenščine. Poleg osnovne oblike so navedli še oblike *Kolko ljudi, tolko čudi* in *Tristo ljudi, tristo čudi*.

iskalnim pogojem pa_druge_#1učiti smo našli šest pojavitev pregovora *Če ne znam, bom pa druge učil*. Poleg tega, da pogostnost tega novega pregovora, ki izvira iz leposlovnega citata, ni zanemarljiva, ga slovenski govorci dojemajo kot domačo enoto, o čemer bomo na podlagi uvajalnih sredstev spregovorili še v poglavju o diasituativni razliki.

Slovaška ustreznica paremije *Vaja dela mojstra* je *Cvik robí majstra*. Gre za redko rabljeno enoto. V korpusu SNK smo jo z iskalnim pogojem [lemma="cvik"][] {0,5} [lemma="majster"] [lemma="majster"] [] {0,5} [lemma="cvik"] našli le petkrat. V korpusu FidaPLUS smo z iskalnimi pogoji vaja#1//#1mojster, vaja_dela !#1mojster in dela_mojstra !#1vaja našli 386 zgledov. Domnevno je slovaška enota kalk iz nemščine.

7.3.4 Diamedialna razlika

Pri tej razliki raziskujemo, do kakšne mere se frazema ujemata z vidika prevladujoče rabe v pisnem ali ustnem govoru. O označevanju frazemov glede rabe v pisnih ali govornih besedilih Kržišnik (2004a: 112-113, 2009: 53) ugotavlja, da Slovenski pravopis in SSKJ rabo frazemov v govornih besedilih označujeta vsaj delno z zvrstnima kvalifikatorjema *knjižno pogovorno* in *pogovorno*. Z oznako *pogovorno* ali *nizko pogovorno* je v SSKJ-ju označenih 18 paremij, med njimi npr. *V španoviji še pes crka* (pog.), *Včasih mu rata, največkrat ga pa frata* (pog. šalj.), *Vsak ima kaj nad seboj* (pog.) in *Vsake oči imajo svojega malarja* (pog. ekspr.)¹⁰³.

Da bi lahko določili enote z opazno diamedialno razliko, je najprej treba oceniti, katere paremije prevladujejo v govoru. Naloga ni enostavna, saj tega, kar lahko iz korpusov izvemo o pisni rabi paremij, o govornih slovenskih paremijah še ne moremo preveriti na dovolj velikem vzorcu. Govorni korpus slovenščine GOS je na žalost zaenkrat še premajhen za tako obravnavo paremij¹⁰⁴. Upamo, da se bo GOS v prihodnosti povečal do te mere, da bodo tudi tako kompleksne enote z razmeroma redkimi pojavitvami (v primerjavi z leksemi) dovolj zastopane. Najbrž bo šele primerjava približno enakih pisnih in govornih korpusov prinesla dovolj dobro oceno zastopanosti posameznih paremij v govornem in pisnem mediju, s katero bomo tudi lahko primerjali rezultate našega

¹⁰³ Kvalifikatorje navajamo skupaj z drugimi kvalifikatorji, s katerimi je enota opremljena.

¹⁰⁴ Trenutno GOS obsega okrog 120 ur posnetkov in več kot milijon besed. Z enostavnimi iskalnimi pogoji smo npr. pregovor *Rana ura, zlata ura* našli šestkrat, pri čemer gre v vseh primerih za naslov jutranje radijske rubrike, pregovor *Kdor drugemu jamo koplje, sam vanjo pade* pa smo našli le enkrat.

poskusa, ki je v določeni meri špekulativne narave, kljub temu, da ga bomo oprli na skrbno pridobljene empirične podatke.

K diamedialni razliki smo se odločili pristopiti s sopostavitvijo podatkov iz demografske in korpusne raziskave. Uporabili smo seznam, ki smo ga na strani administratorja strani vprašalnika ustvarili z razporeditvijo enot glede na delež odgovorov št. 1 (poznam in uporabljam). S tem se, v primerjavi s seznamom poznanosti, ki upošteva tudi odgovora št. 2 (poznam, a ne uporabljam) in 5. (navedek variante), opiramo na intuitivno oceno govorcev, ali je enota del njihovega aktivnega besedišča. Lestvica 300 najbolj aktivno rabljenih paremij je po sestavi podobna lestvici 300 najbolj poznanih enot, vendar se od nje tudi precej razlikuje. Za primer navedimo prvih dvajset enot in pokažimo, kako se njihovo zaporedje razlikuje od zaporedij v lestvici najbolj poznanih enot (prva številka v oklepaju) ter v lestvici najbolj pogostih enot glede na pojavitve v jezikovnem korpusu (druga številka v oklepaju):

1. *V tretje gre rado.* (39., 4.)
2. *Počasi se daleč pride.* (2., 36.)
3. *Vaja dela mojstra.* (28., 11.)
4. *Nikoli ni prepozno* (70., 63.)
5. *Mi o volku, volk iz gozda.* (59., 246.)
6. *Zarečenega kruha se največ poje.* (8., 48.)
7. *Kdor prej pride, prej melje.* (40., 47.)
8. *Bolje pozno kot nikoli.* (29., 50.)
9. *Kdor čaka, dočaka.* (16., 36.)
10. *Jabolko ne pade daleč od drevesa.* (12., 18.)
11. *Pametnejši odneha.* (41., 142.)
12. *Več glav več ve.* (3., 79.)
13. *Videz vara.* (86., 66.)
14. *Vse ob svojem času.* (42., 101.)
15. *Obljuba dela dolg.* (60., 29)
16. *Kjer se prepirata dva, tretji dobiček ima.* (4., 102.)
17. *Osel gre samo enkrat na led.* (61., 110.)
18. *Po toči zvoniti je prepozno.* (5., 34.)
19. *Tiha voda bregove dere.* (67., 87.)
20. *Na napakah se učimo.* (62., 49.)

Ravno razliko med intuitivno oceno govorcev ter stanjem, ki ga prikazuje korpus FidaPLUS, bomo izkoristili pri določanju diamedialne razlike. Domnevamo, da lahko s

sopostavitvijo seznama enot, ki se v korpusu pojavljajo podpovprečno pogosto, s seznamom enot, ki jih je 50% (158 od 316) in več anketirancev označilo za aktiven del njihovega paremiološkega fonda, dobimo presečišče paremij, ki verjetno prevladujejo v govorni rabi. V prilogi št. 2.9.1 si lahko ogledamo presečišče 229 aktivno rabljenih enot ter 185 podpovprečno pogostih enot¹⁰⁵, v katerem se je znašlo vsega 181 enot. Razvrščene so glede na razliko v vrstnih redih po obeh merilih. Ocenjujemo, da je razlika med govorno in pisno rabo posebej očitna pri 76 enotah z vrha te razpredelnice, ki so se v korpusu pojavile 50-krat in manj (obenem pa jih je več kot polovica anketirancev označila za aktivno rabljene). Ločeno jih navajamo v prilogi 2.9.2, razvrščene po številu pojavitev. Tri izmed njih imajo v SSKJ-ju oznako *pogovorno* (*Čez komod ga ni*, *Gliha vkup štriha* in *Zmeraj ista pesem*). Preden razmislimo o diamedialni razliki med slovaškimi in slovenskimi enotami, si oglejmo strukturo vzorca 76 paremij, ki po naši oceni prevladujejo v govorni rabi. Med njimi je precej enot s pogovornimi sestavinami:

Gliha vkup štriha.

Čez komod ga ni.

Žlahta je strgana plahta.

Saj ostane vse v familiji.

To se zgodi (tudi) v najboljših familijah.

Kdor riskira, profitira.

V seznamu najdemo tudi paremije, ki zvočno ujemanje v izgovoru ohranjajo z redukcijo (*vesele, vala*): *Vsako tele ima svoje veselje* in *Lastna hvala se pod mizo valja*¹⁰⁶. Med paremijami v presečišču (priloga 2.9.1) se nahaja tudi 22 enot, ki jih spremljajo pogoste transformacije na ravni besednozveznih frazemov¹⁰⁷. Tudi transformacije so verjetno delni vzrok za razkorak med aktivno rabo paremij in njihovo nizko pogostostjo. V precej primerih imajo paremije iz omenjenega seznama enako motivirane slovaške ustreznice, ki očitno prav tako prevladujejo v govorni rabi, saj je njihova pogostnost v korpusu SNK prav tako nizka. Pri vseh slovensko-slovaških medjezikovnih ustreznicah takega ujemanja ni.

¹⁰⁵ Povprečna pojavitvev paremije med 300 najbolj pogostimi slovenskimi enotami je bila 101,54 (glej poglavje 6.6.1).

¹⁰⁶ Tak je tudi pregovor *Zaston se še mačka ne gon*, ki ga ni v izhodiščnem korpusu, navedla pa sta ga dva anketiranca v odgovorih na dodatna vprašanja.

¹⁰⁷ Te transformacije smo v razpredelnici (priloga 10.1) posebej našli. S krepko pisavo so označene transformacije devetih paremij, ki so se v korpusu pojavile manj kot petdesetkrat.

Domnevamo, da gre med naslednjimi enotami z opazno diafrekvenčno razliko tudi za diamedialno razliko¹⁰⁸:

Kar si je skuhal, naj sam poje. (3) – *Čo si kdo navaril, nech aj zje.* (66)

Kakršen oče, takšen sin. (16) in *Kakršna mati, takšna hči.*(4) – *Aká matka, taká Katka.* (82)

Kdor riskira, profitira. (32) – *Risk je zisk.* (150)

Čas ozdravi vse bolečine. (12) – *Čas všetko zahojí/vylieči.* (89)

Stene imajo ušesa. (25) – *Aj steny majú uši.* (85)

V prihodnosti bomo verjetno naleteli na še več primerov diamedialne razlike. Posebno, če bomo primerjali tudi frazeme, ki niso bili uslovarjeni ter vključeni v izhodiščna korpusa. Primer diamedialne razlike sta enoti *Ista pašta* in *Jeden za osemnást' (devätnást')*, *druhý bez dvoch (bez jedného) za dvadsat'*, saj se slovenska enota večinoma pojavlja v govoru, slovaška pa je pogosta tudi v pisni rabi. Enoti se poleg tega razlikujeta tudi dianormativno, ker je slovaška knjižna, slovenska pa pogovorna. Med dodatnimi odgovori se pojavi dvakrat, v korpusu FidaPLUS (iskalni pogoj #1isti_pašt*) pa le petkrat. Domnevamo, da je poleg dianormativne vzročno povezana z diamedialno razliko tudi diaevalvativna razlika. Diamedialna razlika je bila ob določanju nemškega paremiološkega optimuma (Đurčo 2006: 15-16) močno opazna pri 18 enotah, ki so splošno znane (od 86,07% do 100% anketirancev), hkrati pa nepogoste (0 do 14 pojavitev) v jezikovnem korpusu.

7.3.5 Diastratična (zvrstna) razlika

Pri diastratični razliki gre za različno mero ekvivalentnosti z vidika socialne pogojenosti in razmerja primerjanih frazeoloških enot do sociolekta. Širše analize paremij z vidika zvrstnosti predstavljajo izziv za prihodnost. Zanimivo analizo 42 frazemov je z vprašalnikom, ki ga je izpolnilo 52 anketirancev, opravila Erika Kržišnik (1998: 53, 2004a: 109-110). Ugotavljala je, kako rojeni govorci izbirajo ekspresivne in zvrstne oznake in v kakšnem odnosu je ta izbira do izbire pri uslovarjenju v SSKJ-ju¹⁰⁹.

Dodamo lahko, da primerjava frazemov glede na stratifikacijo jezikov v prvi vrsti zahteva odločitev za enega izmed modelov stratifikacije. Teh modelov je veliko že v okviru enega

¹⁰⁸ V oklepaju navajamo število pojavitev paremij v slovenskem in slovaškem korpusu.

¹⁰⁹ Med njimi prevladujejo nestavčni frazemi. Paremiji *Kamor je šel bik, naj gre še štrik*, ki je v SSKJ označena z zvrstno oznako *pogovorno*, je večina anketirancev (40) prisodila zvrstni oznaki (25 *pogovorno*, 15 *nizko pogovorno*), štirje anketiranci so enoto ocenili kot nezaznamovano, eden pa jo je označil z ekspresivno oznako *nizko*.

jezika. Pallay (2013: 295-296) po pregledu stratifikacijskih modelov v slovaščini zaključuje, da je mogoče govoriti o nenehni prestratifikaciji ali restratifikaciji jezikov in premikanju težišča na nižje oblike, ki se utrjujejo, medtem ko se knjižna oblika vse bolj omejuje na uradni stik. Trdi (Pallay 2010: 145-146), da je v primerjavi s slovaščino situacija v slovenščini še bolj zaostrena, saj ocenjuje, da je knjižni zborni jezik v vsakdanji slovenski govorjeni komunikaciji fikcija, vprašljiva pa je tudi splošna raba splošnega pogovornega jezika, saj se ta tudi v javni rabi pogosto umika pokrajinskim pogovornim jezikom in narečjem. Kot opozarja Kržišnik (2004a: 119), pa je »raba frazema tesneje povezana z intenco besedila kakor z njegovo pripadnostjo določeni zvrsti.«

Splošno pogovorna enota *Ista pašta* se diastratično razlikuje od njene knjižne slovaške ustreznice *Jeden za osemnást' (devätnást'), druhý bez dvoch (bez jedného) za dvadsať*. Domnevamo, da je taka razlika prisotna tudi v primeru naslednjih dvojic, ki jih bomo posebej obravnavali v okviru diaevalvativne razlike: *Ne čohaj se, kjer te ne srbi – Nehas, čo ta nepáli* in *Ni mogoče scati proti vetru – Proti vetru sa nedá dúchať*. Kržišnik (2004a: 104, 2009: 53) poudarja, da kljub različnim teoretičnim umestitvam ekspresivne in zvrstne zaznamovanosti (v sam pomen ali izven le-tega), ostaja očitna njuna medsebojna povezava, ki se kaže tudi v mešanju njunih kvalifikatorskih oznak v slovarjih. Na podlagi ankete ugotavlja (Kržišnik 2004a: 110), da tudi rojeni govorniki zamenjujejo ekspresivno in zvrstno zaznamovanost, ob tem pa je razvidna smer od ekspresivne oznake k zvrstni. To pomeni, da se z večanjem ekspresivne zaznamovanosti večja tudi zvrstna zaznamovanost frazema. Negativna ekspresivnost je povezana z neknjižnostjo (*vulgarno je pogovorno*), pozitivna (kvalifikator *vzneseno*) pa s knjižnostjo. Dodaja (2004a: 111), da se predvidljivost socialnozvrstne označenosti kaže v tem, da so frazemi, ki izvirajo iz Biblije, starogrške in starorimske književnosti ter mitologij, pa tudi iz drugih literarnih del, praviloma knjižni. Prav tako so knjižno zaznamovani frazemi, ki vsebujejo enako zaznamovano besedo, če obstaja nezaznamovana sestavinska frazemska varianta, (npr. *kupiti mačka v vreči*) ali nezaznamovana oblikoslovna varianta. Poleg tega razmišlja o odnosu med socialno-zvrstno zaznamovanostjo sestavine frazema in frazema kot celote:

Frazem kot celovita enota ima predvidljivo eno stopnjo višji socialnozvrstni status kot socialnozvrstno zaznamovana beseda v vlogi njegove sestavine, prim. *dohtar* v SSKJ *nižje pog.*, frazem *govoriti kot raztrgan/strgan dohtar* z oznako *pog.*, enako še npr. *kufre gor, kufre dol*; *izmučen kot turška fana, dati/zabiti komu kajlo* itd.; za premik *nar.* → *nižje pog.* prim. *šajba* in *vreči koga na šajbo*. (Kržišnik 2004a: 111)

Domnevamo, da se diastratična razlika odraža tudi na diafrekvenčni in diamedialni razliki. To lahko navežemo na opažanje iz korpusne raziskave (Kržišnik 2004a: 119), da so manj zaznamovani (nižja stopnja ekspresije oz. splošnejša ekspresija) tisti frazemi, ki jih je več in so bolj enakomerno razporejeni po vrstah besedil. Če je pogostnost nižja, je zaznamovanost večja.

7.3.6 Diatekstovna razlika

Raziskujemo prevladovanje primerjanih frazemov v različnih tipih besedil. Taka razlike je med značilno heterosituativno slovensko paremijo *Beseda je meso postala* in njeno slovaško ustreznico, ki se pojavlja skoraj izključno v svetopisemskem kontekstu:

Žal beseda ni meso postala, tako da so bili lastniki xboxov deležni le /.../

/.../ le v Sloveniji lahko beseda postane meso na tako birokratski, mehaničen in rutinski način. (FidaPLUS)

/.../ na začetku Jánovho evanjelija, kde sa hovori: „A slovo sa stalo telom“

Boh sa stal človekom, slovo sa stalo telom. (SNK)

Tudi paremija *Duh je voljan, ali meso je slabo* se po svoji heterosituativnosti razlikuje od slovaške ustreznice *Duch je síce ochotný, ale telo je slabé*, kar potrjuje stanje v korpusih:

Bdejte a modlite sa, aby ste nepřišli do pokušení. Duch je síce ochotný, ale telo slabé.

/.../ lebo duch je síce bdělý, ale telo je slabé (porov. Mt 26 , 49) /.../

Vieš však, že Boh sa ti prihovára skrze vnútorný hlas a že pokoj a radosť nájdeš len vtedy, ak ho budeš počúvať. Áno, duch je síce ochotný poslúchať, ale telo je slabé. (SNK)

Podobne razlike med slovenskimi in ruskimi izbibličnimi frazemi (in med njimi paremijami) ugotavlja Коницкая (2012: v tisku) z raziskavo širokega vzorca (okoli 350 ruskih in 280 slovenskih frazemov). Razumljivo je, da je diatekstovna razlika povezana z diafrekvenčno razliko, saj omejevanje rabe paremije na določen tip besedila niža njeno pogostnost.

7.3.7 Diafazična razlika

Razlike v diafazični ekvivalentnosti se lahko tičejo razlik v ekspresivnosti (diaevalvativne razlike) ali njihovem stilističnem uveljavljanju (diasituativne razlike).

7.3.7.1 Diaevalvativna razlika

Razlike v ekvivalentnosti frazeoloških enot z vidika njihove ekspresivnosti najpogosteje izvirajo iz različne motivacije, ki jo pogojuje njihova sestavinska zgradba. Primer za to sta sinonima *Ne čohaj se, kjer te ne srbi* in *Nehas, čo ta nepáli*, ker imata različen status na osi pejorativno – nevtralno. Slovenska ustreznica je edini pregovor v SSKJ-ju s kvalifikatorjem *nizko*. V vprašalniku smo navedli varianto *Ne praskaj se, kjer te ne srbi*. Ta je bila znana 78,5% anketirancev, med dvema navedkoma pa ni bilo enote s pejorativno konotacijo. Diaevalvativna razlika je tudi med leksikalno-transpozicijskima variantama *Proti vetru sa nedá dúchat'* in *Ni mogoče scati proti vetru*. Ob slovaškem primeru se lahko vprašamo tudi o razkoraku med ničto varianto in dejansko rabo, ki je morda posledica cenzure pri uslovarjanju – med 15 zgledi za iskalni pogoj [word="vetru"][] {0,5} [word="nedá"] [word="nedá"] [] {0,5} [word="vetru"] nismo našli niti ene variante s sestavino *dúchat'* (*pihati*), prevladujejo (8 pojavitev) pa ustreznice z glagoli, ki v večji ali manjši meri odgovarjajo pomenu in ekspresivnosti slovenskega *scati*. Glede na kvalifikatorje, s katerimi so glagoli opremljeni v KSSJ, jih navajamo po vrsti od najbolj grobe variante do variante z zamolkom (ter aluzijo):

/.../ proti vetru sa nedá š'at', keď horí dom, nemožno ho /.../ (kvalifikator: grobo)

Proti vetru sa nedá síkat', je tak? (kvalifikator: ekspresivno)

Čo si myslím? Že proti vetru sa čúrat' nedá (kvalifikator: narečno)

Nemalo význam riešiť to tam, proti vetru sa cikat' nedá. (kvalifikator: otroško)

Proti vetru sa – viete čo nedá ... (SNK)

Tudi med slovenskimi primeri v korpusu najdemo primere samocenzure govorcev z blažjimi leksikalnimi variantami in zamolki, npr:

/.../ plašče obračali po vetru. Drugi bodo – oprostite – lulali proti vetru.

Pri nas pa bomo raje lulali proti vetru in se borili proti stvarem, ki so se drugod /.../

Omenjeni novinar je namreč zaključil, da je za vse kriv južni veter. Proti vetru pa se na da ... saj veste kaj. (FidaPLUS)

Govorci paremijo prilagajajo govornim situacijam, ker čutijo, da v obliki z glagolom *scati* ne ustreza komunikacijski normi. Zaradi tega je diaevalvativna razlika v navedenem primeru in verjetno še v mnogih primerih povezana z dianormativno razliko, ki se ji bomo posvetili v nadaljevanju.

7.3.7.2 Diasituativna razlika

Pri določanju diasituativne razlike raziskujemo ujemanja frazemov z vidika situacijske in funkcijske stilistične obarvanosti. Slovaška paremija *Šuster, drž sa svojho kopyta* ima v slovenščini dve ustreznici: 1. *Čevljar ostani pri svojem kopitu!* (Pavlica 1960: 50); 2. *Le čevlje sodi naj Kopitar!* (SSKJ). Pri prvi gre za diahrono razliko v odnosu do slovaške paremije. Pozna jo le 42,5% anketirancev:

1. poznam in uporabljam:	26 8.2%
2. poznam, a ne uporabljam:	81 25.6%
3. ne poznam, a razumem:	168 53.2%
4. ne poznam in ne razumem:	14 4.4%
5. poznam varianto:	27 8.5%

Anketiranci so navedli 27 variant. Vsi navedki so oblike *Le čevlje sodi naj Kopitar/kopitar*. Razlikujejo se le po veliki in mali začetnici zadnje sestavine¹¹⁰. Domnevamo, da so v veliki meri odgovori številka 1. pri tej enoti posledica njenega razumevanja kot variante druge enote, ki je zaradi Prešernove pesmi *Apel in čevljar* veliko bolj znana (97,7% anketirancem):

1. poznam in uporabljam:	213 67.4%
2. poznam, a ne uporabljam:	94 29.7%
3. ne poznam, a razumem:	6 1.9%
4. ne poznam in ne razumem:	1 0.3%
5. poznam varianto:	2 0.6%

¹¹⁰ 21 navedkov ima sestavino *kopitar* z malo začetnico, pet z veliko začetnico, en navedek pa vsebuje tako malo kot veliko začetnico.

Dva govorca sta navedla varianto z malo začetnico. Na recepcijo te enote pri slovenskih govorcih vpliva poznavanje leposlovnega sobesedila in življenjepisa pesnika Franceta Prešerna. Vez tega izraza s citatnostjo potrjujejo številna uvajalna sredstva ob njegovih pojavitvah v korpusu FidaPLUS: »naj velja Prešernova misel«, »bi rekel kot nekoč Prešeren«, »lahko rečemo s Prešernom«, »izrek znanega slovenskega pesnika«, »slavni pesnik je nekoč zapisal«, »že Prešeren je napisal«, »tista Prešernova«, »znan Prešernov rek« itd.. Slovaška enota se ni uvrstila v izhodiščni korpus, v korpusu SNK pa smo našli 50 pojavitev z naslednjima iskalnima pogojema:

```
[lemma="šuster"][]{0,5}[lemma="kopyto"][]{0,5}[lemma="šuster"];  
[lemma="obuvnik"][]{0,5}[lemma="kopyto"][]{0,5}[lemma="šuster"].
```

Slovensko enoto *Le čevlje sodi naj Kopitar* smo z iskalnima pogojema čevlje//#1kopitar in #1soditi//#1kopitar l'čevlje našli 166-krat. Med njo in slovaško enoto je tako poleg diasituativne tudi diafrekvenčna razlika. Slovensko enoto lahko obravnavamo tudi kot krilatico, čeprav je verjetno v slovenščini v navezavi na zgodbo iz Plinijevega dela *Naturalis historia* na osnovi latinske oblike *Ne sutor supra crepidam* obstajala že pred Prešernovo pesmijo v obliki *Čevljar ostani pri svojem kopitu* ali kakšni njeni varianti. Pesem je opravila vlogo popularizatorja. Z iskalnima pogojema #1čevljar//#1kopito in #1čevljar//#1ostati !#1kopito v korpusu FidaPLUS tega pregovora nismo našli. Na spletu smo ga našli v nekaj virih iz prve polovice 20. stoletja:

Star pregovor pravi: Čevljar ostani pri svojem kopitu! Podoba je, da bi ti bil moral ostati pri šivanki, sicer nisi zaslužil moje milosti /.../ (Hauff 1907)

Če mi rečete: »Ostani čevljar pri svojem kopitu, poznanje zelišč je zdravnikova in ne župnikova stvar«, vam odgovarjam, da sem izvlekel kopito na dan, po katerem je nabijal prejšnje čase skoraj vsak selski župnik. Torej ne stojim na tujih tleh, ampak na podedovanih lastnih /.../ (Künzle 1914)

/.../ ne mečejo v obraz znanega izreka: Ne sutor ullra crepidani. Črevljar ostani pri svojem kopitu. (Bučar 1919: 5)

Kmet ostani pri svojem plugu, čevljar pri svojem kopitu. (Štampar 1925)

Diasituativna razlika je tudi med slovaško enoto *Dobrá vól'a všetko zdolá* (309. mesto po poznanosti) in slovensko *Dobra volja je najbolja* (Bojc 1987: 244), ki sicer ni bila vključena v izhodiščni korpus. Slovenska enota je v zavesti govorcev povezana z delom

Josipa Vandota in filmi o Kekcu, predvsem pa s pesmijo *Dobra volja je najbolja*, ki jo je za film *Kekec* (1951) napisal Frane Milčinski:

Da je dobra volja najbolja, je vedel že Kekec. Če bi znal slovensko /.../
Dobra volja je najbolja, je prepeval Kekec, dobre volje pa so tudi /.../
/.../ najbolj priljubljenih slovenskih filmov pel tudi Kekec: "Dobra volja je najbolja." (FidaPLUS)

Slovensko enoto najdemo z iskalnima pogojema *dobra/najbolja* in *dobra_volja_je !najbolja* v korpusu štiridesetkrat, slovaško ustreznico pa v korpusu SNK osemindvajsetkrat z iskalnim pogojem [lemma="vôl'a"][] {0,5} [lemma="zdolat"] [lemma="zdolat"] [] {0,5} [lemma="vôl'a"].

Zaradi tesne povezanosti slovenske paremije *Če ne znam, bom pa druge učil* z izvorno prozo *Butalci* (1949) Frana Milčinskega¹¹¹, je diasituativna razlika prisotna med njo in enoto *Kto neumí, učí*. Enoti smo obravnavali že v okviru diaintegrativne razlike. Slovenske enote med viri za izhodiščni korpus nismo našli, slovaška pa prav tako ni prisotna v slovaškem paremiološkem minimumu. Njena navezava na omenjeno prozo je razvidna iz uvajalnih sredstev pri korpusnih zgledih:

Ker butalska sam ne znam, bom pa druge učil pri njih ne sme veljati, so hodili v šolo /.../
Na Prešernovo misel, da le čevlje sodi naj kopitar, pa so čisto pozabili in se raje držijo modrosti butalskega župana, ki je svojemu sinu dejal: 'Če ne boš znal, boš pa druge učil.' /.../
Toda Rusija še lastnih problemov z jedrskimi odpadki ne more ustrezno rešiti, zdaj pa naj bi pred tem zlom reševala ves svet. Po butalskem zgledu, ki pravi: če sami ne znamo, bomo pa druge učili ...
/.../ vendar menim, da zadevo lahko zadovoljivo pojasni le znamenita slovenska prilika, kako so Butalci kovača v uk poslali, rekši: Nič ne de, če sam ne boš znal, boš pa druge učil.
/.../ se ravna po butalski modrosti, ki pravi: Če ne znaš, boš pa druge učil. (FidaPLUS)

Razvidno je, da se enota pojavlja v pestrem naboru variant, govorniki pa jo umeščajo v sobesedilo tudi s spreminjanjem podrobnosti izvirne zgodbe. Zanimivo je, da iz izvorne oblike izpada srednji del izjave: »Če ne znam, *sem pa tja*, bom pa druge učil.«

Posvetimo se še primeru odnosa med slovaško enoto *Aj zajtra je d'eň* in slovensko *Jutri je še en dan*. Domnevamo, da je na poznanost enote *Jutri je še en dan* vplivala izjava Milana Kučana: »Danes so dovoljene sanje, jutri pa je nov dan«. Slovensko enoto pozna 95,6% anketirancev:

¹¹¹ Iz iste humoreske *Butalski kovač* zbirke *Butalci* se je frazeologiziral tudi citat *Če bo špičasto, bodo vile, če okroglo, pa lopata*.

1. poznam in uporabljam:	224 70.9%
2. poznam, a ne uporabljam:	71 22.5%
3. ne poznam, a razumem:	13 4.1%
4. ne poznam in ne razumem:	1 0.3%
5. poznam varianto:	7 2.2%

Šest izmed sedmih navedenih variant ima obliko *Jutri je nov dan*, ki je skladna s citatom iz obdobja osamosvojitve. Tudi njena slovaška ustreznica je med najbolj poznanimi pregovori. Je četrta po poznavanju, zanjo pa smo z iskalnim pogojem [word="(?)aj"] [tag="Dx"] [lemma="byt"] [tag="SSis1"] v SNK našli 73 enot. V slovenskem korpusu smo našli 308 pojavitev z naslednjimi iskalnimi pogoji:

```
jutri_#1biti_*_*_dan
jutri_#1biti_*_dan
#1biti_jutri_*_*_dan
#1biti_jutri_*_dan
```

Med korpusnimi pojavitvami jih nekaj priča o navezavi na omenjeni citat: »/.../ na plebiscitno nedeljo, na poznojunijski večer, ko je bil jutri nov dan. So bile le danes dovoljene sanje?« in »/.../ bodo trajale tisočletne sanje? Bo sploh dovoljeno sanjati? Bo jutri nov dan ali bo odpadel zaradi slabega vremena?« (FidaPLUS)

7.3.8 Dianormativna razlika

Frazemi se lahko razlikujejo z vidika veljavnosti sodobne jezikovne norme. V frazeologiji je dihotomija knjižno: neknjižno oslABLJENA in zato moramo razmišljati o ti. socialni normi, kar pomeni, da se osredotočamo na primernost enote v dani govorni situaciji. Glede umeščanja frazemov v normo Kržišnik (1996: 138) ugotavlja, da sta za drugo polovico 20. stoletja značilna velik prodor pisnih publicističnih besedil ter prodor govorjenega jezika, ki je prav tako povezan z razvojem in širitvijo dosega medijev. Dianormativno razliko opazimo v idionimični dvojici *Istota je istota* in *Ziher je ziher*. Slovenske enote ni v SSKJ-ju, njene knjižne ustreznice pa nismo zasledili. V slovaščini gre za knjižno in pogosto rabljeno enoto (168 pojavitev), slovenska pa je vsaj v pisnih besedilih sodeč po korpusu FidaPLUS manj pogosta (26 pojavitev). Dianormativna razlika je tudi med sinonimoma *Gliha vkup štriha* in *Vrana k vrane sadá*. Vse leksikalne sestavine slovenske paremijske so

neknjižne. Slovenska enota se v FidaPLUS pojavi 43-krat, slovaška pa v SNK 118-krat. Kaže, da moramo biti poleg diafrekvenčne razlike v povezavi z dianormativno pozorni predvsem na diamedialno razliko.

7.3.9 Diatehnična razlika

Ekvivalentnost primerjanih frazeoloških enot proučujemo z vidika njihovega uveljavljanja v splošnem ali strokovnem jeziku. Domnevamo, da bi se zaradi športnega žargona lahko enota *Žoga je okrogla* diatehnično razlikovala od nadpomenskega pregovora *Sreča je opoteča* in njegove slovaške ustreznice *Šťastie je vrtkavé*. Paremija *Kdor ga ne da, ga dobi*, ki je v spletnih virih¹¹² opisana kot »nogometni pregovor« je s pregovorom *Napad je najboljša obramba*, ki ima splošnejši pomen, v razmerju hipernimije. Slovaška ustreznica *Najlepšia obrana je útok* ni bila vključena v izhodiščni korpus. Veliko žargonskih frazemov ostaja izven dosega jezikovnih korpusov, še posebej to najbrž velja za poklicne in obrtniške žargonske izraze, med katerimi bi gotovo našli tudi kakšno paremijo. Walter in Mokijenko v spremni študiji k slovarju antipregovorov (2005: 5-6) navajata sodobne ruske pregovore iz letalskega in glasbeniškega žargona. Športni žargon, iz katerega smo navedli nekaj primerov, ima drugačen status, saj se v veliki meri pojavlja tudi v pisnih novinarskih žanrih. Diatehnična razlika se, podobno kot diatekstovna, odraža na diafrekvenčni razliki. Raziskave tega tipa diasistemske razlike trenutno za posamezne jezike še nimamo na razpolago.

7.3.10 Diafrekvenčna razlika

Ekvivalentnost proučujemo tudi z vidika pogostnosti frazemov v pisnih in govornih besedilih. Primerjavo lahko zaenkrat opremo na podatke o pogostnosti enot v korpusih. Diafrekvenčna razlika je prisotna med vsemi enotami, pri katerih se pojavlja diahrona razlika. Zastarele enote se v jezikovnih korpusih, kakršna sta FidaPLUS in SNK, ne pojavljajo, ali pa se pojavljajo v zanemarljivem številu¹¹³. V nadaljevanju se bomo posvetili drugačnim primerom. Bolj kot vprašanje zastarelih enot nas namreč zanima, kako je z diafrekvenčno razliko pri dvojicah enot, ki niso zastarele. Sprejmemo lahko merilo, da o občutni diafrekvenčni razliki še lahko govorimo, če je en izmed frazemov glede na

¹¹² <http://www.primorske.si/Mnenja/Pod-milim-nebom/-Kdor-gola-ne-da,-ga-dobi->

¹¹³ Pogosto gre pri takih pojavitvah za prepis seznama pregovorov iz zbirke.

podatke v korpusu podpovprečno, drug pa nadpovprečno pogost. Primer diafrekvenčne razlike sta paremiji *Každý si je (sám) kováčom svojho šťastia* (23 pojavitev) in *Vsak je svoje sreče kovač* (176 pojavitev). V slovaščini je veliko bolj pogosta leksikalna varianta *Každý si je strojcom svojho šťastia* (170 pojavitev).

Vprašamo se lahko, kateri drugi dejavniki (poleg zastarelosti enot) še vplivajo na občutne diafrekvenčne razlike. Domnevamo, da je v mnogih primerih diafrekvenčna razlika posledica diamedialne razlike zaradi strukture jezikovnih korpusov, ki temeljijo na pisnih virih. Nadalje se lahko vprašamo, ali v takem primeru lahko sploh govorimo o pravi diafrekvenčni razliki, če obstaja možnost, da sta enoti v splošnem merilu primerljivo pogosti, vendar nimamo primerljivih pisnih in govornih korpusov, da bi to lahko dokazali. Mogoče je odgovor v ločenem obravnavanju dveh podtipov diafrekvenčne razlike (govornega in pisnega). Kot smo povedali že na začetku, je ob razlagi, ki pojmuje eno diasistemsko razliko kot možen dejavnik za drugo, mogoče, da argumentaciji ne bo zadoščala le razlaga vpliva dejavnika (pisnega ali govornega) medija, ampak bomo morali poiskati še dejavnik, ki je vplival nanj. Predpostavimo lahko, da bi se vulgarna leksikalna sestavina zaradi samocenzure in žanrske strukture korpusov odrazila na diamedialni razliki paremije v odnosu do njene tujejezične ustreznice brez take sestavine, s tem pa posledično tudi na (pisni) diafrekvenčni razliki. Veriga suprasemantičnih dejavnikov bi v tem primeru izgledala takole: diaevalvativna in/ali dianormativna razlika → diamedialna razlika → (pisna) diafrekvenčna razlika. Verigo lahko še podaljšamo, če predpostavimo še nekaj različnih izhodišč: a) paremija ima varianto s sestavino, ki ni vulgarna; b) paremija nima take variante, vendar njena zgradba omogoča tako prenovitev; c) leksikalna prenovitev paremije ni verjetna, ker je vulgarna sestavina bistvena za figuro. V tem primeru je možen kvečjemu zamolk ali pa namig na paremijo z občutno redukcijo sestavin. Iz možnosti c) je razvidno, da lahko na diamedialno razliko v paru z dianormativno in diaevalvativno vpliva tudi ti. *diafigurativna* razlika, ki se ji bomo posvetili v nadaljevanju.

7.3.11 Diafigurativna razlika

Diafigurativno razliko uvajamo, ker figurativnost vpliva na zapomnljivost frazeološke enote in s tem povečuje njeno reprodukcijo ter vpliva na diafrekvenčno in diahrono razliko. Rima, aliteracija in asonanca so tvorne v frazeologiji nasploh in tudi v pregovorih (Toporišič 1996: 276-277). To razmišljanje lahko navežemo na ugotovitve Claudie Aurich (2009: 180-181), ki spremlja porast takih sprememb v sestavi angleških pregovorov od

obdobja stare angleščine preko srednjega veka do danes, ki omogočajo vzpostavitev rime in podobnih figur. Trdi, da je slog v nadrejenem položaju v razmerju do ostalih sprožilcev sprememb – kompenzacije, konvergence, divergence in učinkov izposojanja iz drugih jezikov¹¹⁴. Ko eden izmed sprožilcev povzroči spremembo, jo stilistični principi in omejitve prevzamejo in začnejo oblikovati po svoje. Opažamo, da je figurativnost medjezikovnih ustreznic med slovenščino in slovaščino pogosto na zelo podobni ravni, tudi če gre za enako motivirane dvojice z različnimi sestavinami, kot npr. aliteracija pri enoti *Človek mieni, Pán Boh mení* ter *Človek obrača, bog obrne*. Pogosto se tudi dvojica sinonimov ne razlikuje po meri figurativnosti, npr. pri rimanih enotah *Kto sa hanbí, má prázdne gamby* in *Kdor jezika špara, kruha strada*. Diafigurativna razlika se ne pojavlja le med sinonimnimi enotami, temveč tudi med enako motiviranimi ustreznici. Ob pregledu slovenskega in slovaškega paremiološkega gradiva smo ugotovili, da se po meri figurativnosti razlikujejo naslednje paremije¹¹⁵:

SK>SI:

Aká práca, taká pláca. (87.) – *Kakršna služba, taka plača.* (Bojc 1987: 79) FISI

Ja o voze, ty o koze. (100.) – *Če pravim jaz, da je belo, trdi on, da je črno.* (izhodiščni korpus) FDSI

Kto mlčí, ten svedčí, (kto svedčí, pes váčší). (88.) – *Molk je znak priznanja.* (izhodiščni korpus) FDSI

Najprv práca, potom pláca. (195.) – *Po delu plačilo.* (izhodiščni korpus) FDSI

Kto chce s vlky žít, musí s nimi vyt. (156.) – *Kdor se z volkovi druží, mora z njimi tuliti.* (izhodiščni korpus) FESI

SI>SK:

Denar je sveta vladar. (1.) – *Peniaze vladnu svetom.* (Sprichwort Plattform) FDSE

Obleka dela človeka. (37.) – *Šaty robia človeka.* (112) FPSI

Sreča je opoteča. (78.) – *Šťastie je vrtkavé.* (152) FISI

Lastna hvala se pod mizo valja. (186.) – *Samochvala smrdí.* (93) FDSI

Lastna hvala, cena mala. (261.) – *Samochvala smrdí.* (93) FDSI

Kdor se zadnji smeje, se najlepše smeje. (82.) – *Ten sa smeje najlepšie, kto sa smeje naposledy.* (102) FESI

Kamor je šel bik, naj gre še štrik. (168.) – *Ked' čert vzal kravu, nech vezme aj tel'a.* (Habovštiakova, Krošlákova 1996: 74) FDSI

Nobena juha se ne poje tako vroča, kot se skuha. (12.) – *Nijaká kaša sa neje taká horúca, ako sa uvarí.* (84) FESI

¹¹⁴ Aurich uporablja izraz *trigger*.

¹¹⁵ Enote navajamo s tipom ekvivalentnosti ter vrstnim redom v optimumu, če so se vanj uvrstile.

Paralelizmi so v paremijah zelo pogosti. Obe enoti v dvojici *Ja o voze, ty o koze* ter *Če pravim jaz, da je belo, trdi on, da je črno* sta zasnovani na paralelizmu, vendar je mera figurativnosti v slovaški enoti zaradi rime višja. Kot je razvidno iz navedenih primerov, najbolj pogosto na diafigurativno razliko vpliva rima, najdemo pa tudi primere drugačnega zvočnega ujemanja ali ponovitve sestavin (npr. anafore v *Kdor se zadnji smeje, se najslajše smeje*). Pregledali smo celotno gradivo slovaškega in slovenskega optimuma. Iz navedenega gradiva je razvidno, da so v veliki večini primerov enote s figurami bolj znane od njihovih enako motiviranih ustreznice in tudi sinonimov brez figur. Razmeroma pogosto naletimo na dvojice z diahrono in diafrekvenčno razliko, ki se po stopnji figurativnosti ne razlikujejo¹¹⁶. Našli pa smo le dva primera sinonimov, v katerih je enota z rimo manj poznana in pogosta kot njena nerimana ustreznica. Taka sta npr. sinonima *Z cudzieho krv netečie* in *Tuje gorje ne sega v srce*. Slovenska enota je znana skupaj le 26,2% anketirancev.

Oglejmo si primer enote *Ljubezen je bolezen*, ki v slovaščini nima enako motivirane ustaljene ustreznice. Obenem se v slovenščini na to enoto navezuje antipregovor *Ljubezen je bolezen, ki se jo lahko ozdravi samo v postelji*, ki pa ga kot samostojen (morda prevodni) aforizem najdemo tudi v slovaščini:

Láska je choroba a chorý patří do postele.

Láska je choroba, pri ktorej obaja pacienti musia íš' do postele.

Láska je jediná choroba, ktorú sme ochotní vyležať. (SNK)

Kljub temu, da sta se antipregovora v obeh jezikih dokaj razširila, v slovaščini enota brez humornega dopolnila ni zaživela. V korpusu SNK najdemo z iskalnim pogojem [lemma="láska"][]{0,5}[lemma="choroba"][] [lemma="choroba"][] {0,5}[lemma="láska"] 324 konkordanc, med katerimi so le štiri izrazi podobni slovenskemu pregovoru, zato domnevamo, da se metafora ni frazeologizirala:

Hoci tým nemienim naznačiť, že láska je choroba /.../

Aká čudná choroba je láska!

Láska je choroba, ktorú vylieči iba čas a dostane sa jej málokomu, tak načo o nej spievať?

Pubertálna láska je smrteľne nebezpečná choroba.

Terezka, láska je veľká choroba a ja som sa ňou nakazil. (SNK)

¹¹⁶ Primera za to sta slovenski paremiji *Starost – slabost* in *Starost ni radost*, ki ustrezata pomenu slovaške enote *Staroba – choroba*.

Figure, ki so tvorne v paremiologiji, izkoriščajo ustvarjalci reklamnih sloganov. Razlog take načrtne tvorbe je zapomnljivost. Navedimo nekaj primerov: *Lačen si ful drugačen* (rima), *Ni zime za Eskime* (rima) in *Les je lep* (delno zvočno ujemanje).

7.3.12 Diaanomalična razlika

To diasistemsko razliko uvajamo, ker smo prepričani, da je potrebno ločevati med anomaličnimi pojavnostmi, ki vplivajo na komunikativno normo, ter temi anomaličnimi pojavnostmi, ki na normo bistveno ne vplivajo. Ker je anomaličnost ena izmed osnovnih lastnosti frazemov (Čermák 1993: 48-49), tudi pri tem tipu govorimo le o razliki v njeni stopnji. Pri paremijah bomo te razlike prikazali s primeri anomaličnih oblik sestavin ter arhaizmov in nekrotizmov.

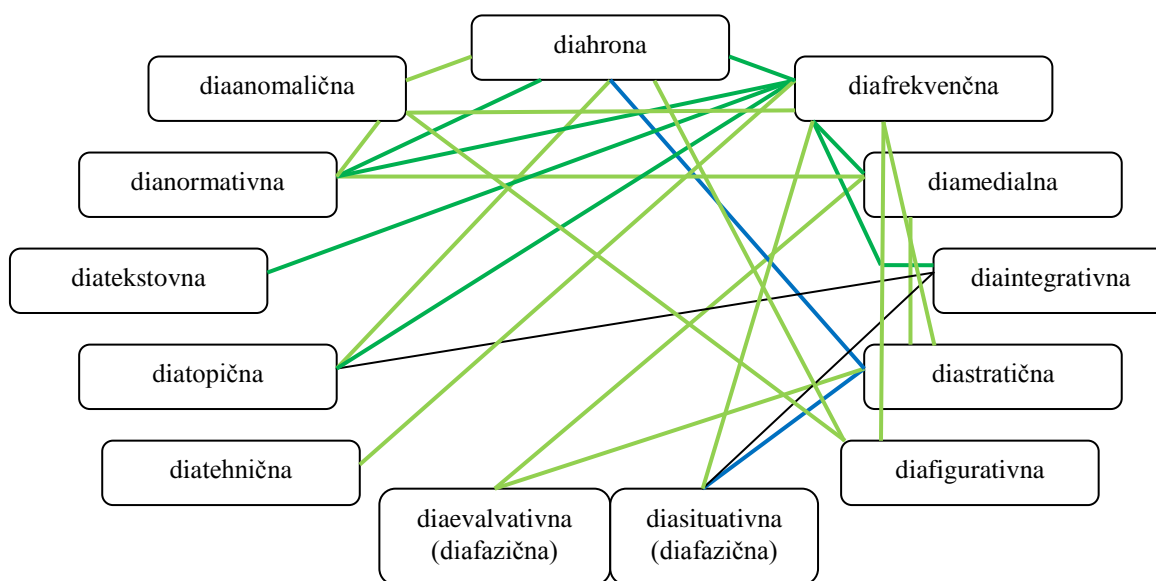
Po stopnji anomaličnosti se slovenska paremija *Mi o volku, volk iz gozda* razlikuje od slovaških variant *My o vlku a vlk za humny* ter *My o vlkovi a vlk za humny* zaradi arhaičnih mestniških oblik *o vlku* ter *za humny*, ne pa tudi od variante *My o vlkovi a vlk za humnami*. Varianta brez anomaličnih sestavin je v rabi že začela nadomeščati preostali varianti (Mlacek 1997: 229, 2004: 74-75), vprašanje pa je, v kolikšni meri bi morala prevladati, da bi uporaba variant z anomaličnimi zgradbami pomenila kršitev komunikativne norme in s tem nastanek dianormativne razlike v razmerju do slovenske ustreznice. Mlacek (1997: 229, 2004: 75) prav v zvezi z variantnostjo te paremije poudarja, da se paremije v variantah znebijo anomaličnih oblik le v primeru, da zgradba take enote ni ritmično organizirana in navaja, da se to v rimani enoti *Babka k babce, budú kapce*, ni zgodilo. Diaanomalična razlika je med slovensko paremijo *Pomagaj si sam in bog ti pomore*, ki vsebuje anomalično glagolsko obliko in slovaško *Pomôž si, aj pánboh ti pomôže*. Stopnja anomaličnosti se izravna, če slovensko enoto sopostavimo s slovaško varianto *Pomôž si človeče, aj pánboh ti pomôže*, ker je zvalnik v slovaščini omejen le na določene označevalce in kontekste. Zanimiva razlika v stopnji anomaličnosti se pokaže tudi ob primerjavi slovaške enote *Niet ruže bez trňa* in slovenske *Vsaka roža ima trnje*. V slovenski enoti je označevalec *roža* ostal na mestu, ki ga v sodobni slovenščini zastopa *vrtnica*, saj je bil to njen izhodiščni pomen (Snoj 1997: 546). Beseda *vrtnica* je nastala po nemškem vzoru *Gartenrose* (Snoj 1997: 732). Slovaška sestavina *ruža* je sinonim slovenske *vrtnica*.

Anomalične zgradbe pogosto omogočijo nastanek novih stavčnih (in tudi besednozveznih) frazemov. Tak je primer frazeologiziranih reklamnih citatov *Ti imaš domišljija* in *Kam pa*

pridemo brez domišljija, v katerem ne gre (kot ponavadi) za izrabo retorične figure, temveč za načrtno vpeljavo imenovalniške oblike namesto roditeljske, ki skupaj s podobno nenavadno oblikovanim sobesedilom v reklami ustvarja predstavo o jeziku koliščarjev. Da je ta enota razširjena med govorce, lahko preverimo na spletu, njeno polifunkcionalnost in heterosituativnost pa nam dokazuje naslednja razlaga pomena: »Uporabimo v situaciji, ko želimo nekemu na lep način sporočiti, da so njegovo delo ali besede zelo drugačne od resnične situacije. V pozitivni ali negativni smeri. Npr. če nekdo naredi kaj zelo domiselnega ali reče kaj zelo neuresničljivega.« (Razvezani jezik) Podobnega nastanka je tudi precej besednozveznih frazemov, med katerimi omenimo *jesti mamile*, čigar raba je na portalu Razvezani jezik razložena takole: »največkrat se uporabi, ko se hočemo ponorčevati iz staršev ali iz neinformiranih, ki nimajo prave predstave o uživanju drog, čeprav nenehno govorijo o tem«.

7.3.13 Soobstajanje in sovplivanje diasistematičnih razlik

Za zaključek bi radi s pomočjo grafičnega prikaza strnili opažanja glede medsebojnega vplivanja diasistemskih dejavnikov. Gotovo nismo odkrili vseh možnih vzročnih povezav med suprasemantičnimi razlikami. Nekatere izmed njih smo prikazali na konkretnih primerih, druge samo predpostavili, nismo pa se jim podrobneje posvetili, ker bi bile za to potrebne dodatne raziskave. Prikaz dopolnjujemo z vzročnimi povezavami, ki jih je ob primerjavi slovaškega in nemškega paremiološkega gradiva ugotovil Đurčo (2012b):

Schema 2: Vzročne povezave med tipi suprasemantične razlike

Z zeleno barvo smo označili 20 primerov vplivanja med različnimi diasistemskimi razlikami, ki smo jih navedli v razmerju med slovenščino in slovaščino. Sedem izmed njih, ki jih je navedel tudi Āurčo (2012b), smo označili s temnozeleno barvo. Z modro črto ponazarjamo še dve dodatni vplivanji med suprasemantičnimi razlikama, ki ju je navedel Āurčo, s črno pa sta povezani suprasemantični razliki, ki smo ju odkrili pri isti dvojici paremij, a med njima ne vidimo vzročne povezave.

7.4 Drugi semantični odnosi med slovenskimi in slovaškimi paremijami

Že v okviru tipologije ekvivalentnosti smo poudarili, da nas v medjezikovni primerjavi ne zanimajo le frazeološke ustreznice. Pri določenih tipih ekvivalentnosti ne moremo govoriti o ustrezninah v pravem pomenu besede, ker gre za neskladnost pomena enot oz. za le »navidezne« ustreznice (homonimija in paronimija) ali pa za odsotnost kakršnekoli ustreznice (idiosinkrazija). Zanikanje in sprememba iz nikalne v trdilno obliko sta eksplicitni sredstvi za izražanje nasprotnega pomena. Dolník (2007: 97) glede na prisotnost tega eksplicitnega sredstva na primeru slovaških leksemov ločuje formalno-semantične in semantične antonime. Antonimična sestavina v paremiji pa ne pomeni tudi nujno nasprotnega pomena paremije kot celote v odnosu do druge (četudi enako motivirane) paremije. Zato se bomo v naslednjih poglavjih posvetili tako različnim tipom frazeoloških antonimov oz. protipomenk kakor tudi vprašanju komplementarnih variant paremij.

7.4.1 Protipomenske paremije znotraj enega jezika in v medjezikovni primerjavi

Nasprotje, ki ga izražajo antonimi oz. protipomenke, je v slovenskem jezikoslovju po Vidovič Muhi (2000: 169–174) osnovano na skupnem pojmovnem polju njihovih denotatov, ključen za vzpostavitev protipomenskosti pa je vpliv protipomenk na aktantske vloge v stavčni povedi. Protipomenke deli na zamenjavne ali konverzivne, skrajnostne ali polarne, dopolnjevalne ali komplementarne in usmerjene ali vektorske. Med dopolnjevalnimi antonimi loči še podskupino razmerne svojilnosti ter med skrajnostnimi podskupino stopnjevitostnih (gradualnih) protipomenk. Podoben je koncept protipomenskosti v slovaškem jezikoslovju. Po Dolníkovem mnenju (2007: 99) je človekovo mišljenje v svojem razvoju prešlo od kontrarnih (skrajnih) polov v večdelnem

razredu k uzaveščanju komplementarnih nasprotij. Komplementarna nasprotja predstavljajo binarno členitev pojma, zato so po Dolníkovi oceni prava osnova antonimije. Tako za Vidovič Muho (2000: 169–174) kakor tudi za Dolníka, termin komplementarnost označuje odnos pojmov brez vmesnih stopenj (npr. *mrtev: živ*). Odnos med pojmom, med katerima ni skrajnih polov (npr. *velik in majhen*), Vidovič Muha imenuje polarnost, Dolník pa gradualnost. Oba tudi razlagata, da gre pri vektorskih antonimih za izražanje nasprotno usmerjenega delovanja.

Kot smo že omenili (poglavje 7.2.3), se je osnovnim semantičnim odnosom v slovenski frazeologiji med prvimi posvetil Rode (1975). Navaja, da so antonimi semantično razmerje izrazov z nasprotnim pomenom in loči popolne ter variantne antonime:

Popolni antonimi so tisti, pri katerih so strukture oblik različne: *biti na zeleni veji : biti na psu*, *figa mož : mož beseda*, *fant od fare : dvanajst na ducat*, *zasukati rokave : sedeti križem rok*, *živeti na veliko nogo : živeti iz rok v usta*. Variantni antonimi nastanejo, če spremenimo samo eno od komponent frazeologema, navadno z njenim antonimom: *biti rojen pod srečno/nesrečno zvezdo*, *imeti dober/slab dan*, *imeti proste/vezane roke*, *greben raste/se povesi*. (Rode 1975: 441)

Poleg primerov za prvi tip, ki ga omenja Rode, poznamo tudi dvojice protipomenskih frazemov z antonimičnimi, a brez skupnih sestavin (*trezen kot riba : pijan kot čep*). Na tem merilu je osnovana razlika med pojmom *antonimične vrste* (rus: *рядь*, sk: *rad*) ter *antonimične skupine* (rus: *зпынна*, sk: *skupina*), ki ju po delitvi Kunina iz leta 1986 navaja *Slovar ruske frazeološke terminologije* (1993: 2-3), po njem pa tudi slovaška *Frazeologická terminológia* (1995). Če je antonimična vrsta dvojica protipomenskih frazemov z antonimičnimi, a brez skupnih sestavin, gre pri antonimični skupini za zvezo antonimičnih frazemov brez skupnih in tudi brez antonimičnih sestavin (npr. *zasukati rokave : sedeti križem rok*). Po Dolńikovih merilih gre pri antonimični vrsti in antonimični skupini za zvezi čisto semantičnih antonimov. V slovenskem in slovaškem paremiološkem gradivu (tako znotraj enega jezika kakor tudi v medjezikovnem razmerju) zaenkrat nismo našli primera antonimične vrste. Za medjezikovne antonimične skupine lahko označimo naslednje dvojice paremij:

Po smiechu býva plač. (147. mesto v optimumu) – *Za dežjem sonce sije*. (30. mesto v optimumu);
Kdor se v petek smeje, se v nedeljo joka. (SSKJ) – *Po daždi býva pekne*. (298. mesto v optimumu);
Aj z jalovej kravy by teľa vymámil. (253. mesto v optimumu) – *Kjer ni nič, tudi vojska ne vzame*. (368. mesto po poznanosti) in *Kjer nič ni, še cesar pravico izgubi*. (636. mesto po poznanosti).

Ruska in slovaška frazeološka terminologija ločujeta še pojem *antonimičnega gnezda*, ki je skladno z Rodetovim tipom variantnih antonimov (npr. *imeti dober/slab dan*), saj frazemi v njem vsebujejo tako antonimične kot tudi skupne sestavine. V redkih primerih lahko govorimo o antonimičnih gnezdih tudi na strukturni ravni paremiologije. Pri enako motiviranih paremijah, ki izražajo nasprotni pomen, je pomembno vprašanje izvorne enote in enote, ki je drugotnega nastanka. Kot bomo videli v nadaljevanju, odgovori anketirancev in pojavitve v korpusu kažejo, da je to diahrono razmerje pri govorcih pogosto uzaveščeno. Naslednje dvojice enako motiviranih paremij z nasprotnim pomenom iz slovenščine najdemo šele z uporabo sekundarnih virov: *Dobrota je sirota* (23. mesto v optimumu) – *Dobrota ni sirota* (Bojc 1987: 145) in *Dober glas seže v deveto vas* (20. mesto v optimumu) – *En slab glas gre v deveto vas, dober pa še čez prag ne* (Makarovič 1975: 187). V sekundarnih virih lahko najdemo še nekaj antonimičnih gnezd, npr: *Bolje je dobro hoditi kot se slabo peljati* (Makarovič 1975: 192) – *Bolje se slabo voziti kot dobro hoditi* (Makarovič 1975: 192). Slovensko-slovaško medjezikovno antonimično gnezdo smo našli v razmerju enote *Čo na srđci to na jazyku* iz slovaškega optimuma (24. mesto) do paremije *Na jeziku med, v srcu led*, ki se je znašla izven slovenskega optimuma (583. mesto po poznanosti). Slovenska enota ima tudi slovaško idionimično ustreznico *Na jazyku med, v srđci jed* z opazno diahrono razliko, saj se je uvrstila na 202. mesto v optimumu.

Medjezikovno primerjavo lahko v okviru slovenskega in slovaškega optimuma izpeljemo le na primeru antonimične dvojice *Obleka dela človeka* (SSKJ) in *Obleka ne dela človeka* (Pavlica 1960: 302) ter slovaških ustreznic (formalnih variant) *Šaty robia človeka* in *Šaty nerobia človeka*. V primerih, ki nam jih ponujajo jezikovni korpusi, moramo glede na sobesedilo ločiti ustaljene antonime od primerov neustaljenih prenovitev z nasprotnim pomenom, npr. »Šaty nerobia človeka ale dievča« (SNK). Poznavanje izhodiščne enote iz SSKJ-ja je bilo med slovenskimi govorcii sledeče:

1. poznam in uporabljam:	165 52.2%
2. poznam, a ne uporabljam:	97 30.7%
3. ne poznam, a razumem:	8 2.5%
4. ne poznam in ne razumem:	0 0%
5. poznam varianto:	46 14.6%

Enoto pozna 97,5% anketirancev, s čimer se je uvrstila na 87. mesto po poznanosti. V korpusu FidaPLUS smo našli 298 pojavitve (22. mesto po pogostnosti). V optimumu se je glede na obe merili uvrstila na 37. mesto. Med 46 navedki variant je šest navedkov

protipomenske enote z glagolom *narediti*, to sestavino pa vsebujejo tudi vse preostale navedene variante. Poznanost paremije *Obleka ne dela človeka* je nekoliko manjša:

1. poznam in uporabljam:	112 35.4%
2. poznam, a ne uporabljam:	100 31.6%
3. ne poznam, a razumem:	63 19.9%
4. ne poznam in ne razumem:	4 1.3%
5. poznam varianto:	37 11.7%

Paremijo pozna 78,7% anketirancev, s čimer se je po poznanosti uvrstila na 325. mesto ter ostala izven paremiološkega minimuma ter tudi optimuma. Od izhodiščne enote se razlikuje predvsem po deležu odgovorov št. 1 (po aktivni rabi). Korpus FidaPLUS prikaže 298 izhodiščnih oblik in 41 oblik z zanikanjem za naslednje iskalne pogoje:

obleka//človeka
naredi//človeka !obleka
dela//človeka !obleka
obleka//naredi !človeka
obleka//dela !človeka

Izmed 37 enot, ki so jih anketiranci pripisali kot variante, je 13 oblik brez zanikanja, tudi tu pa prevladujejo variante z glagolom *narediti*. O tem, da se mnogi govorci zavedajo sekundarnosti te paremije, govori pripomba v enem izmed navedkov: »OBLEKA NAREDI ČLOVEKA. tako je bilo nekoč.¹¹⁷« Antonimično gnezdo, ki smo se mu podrobneje posvetili, je v slovenščini prisotno že dlje časa, o čemer pričata tudi navedka v terenski raziskavi *Obleka ne naredi človeka* (Makarovič 1975: 203)¹¹⁸ in Bojčevi zbirki *Obleka (še ne) naredi človeka* (1987: 36). Sestavina še eksplicitno izraža pomensko jedro, ki govori o zahtevah, ki jih je treba izpolnjevati, da nekomu lahko rečemo človek¹¹⁹. Poleg zanikanja ta enota prinaša še pomenski odtенок moraliziranja, o kakršnem pričajo tudi pojavitve enote *Šaty nerobia človeka* v SNK:

Tak, ako šaty nerobia človeka, ani jeho vzhľad nie je dôležitý.

A teda si myslím, že šaty človeka nerobia, ony môžu len vyjadrovať, naznačovať prostredie, v ktorom sa mieni pohybovať.

¹¹⁷ Zapisa navedka nismo prilagodili pravopisu.

¹¹⁸ Isti anketiranec je navedel obe protipomenski paremiji.

¹¹⁹ Med navedki variant so pri prvi enoti štiri oblike s to sestavino, pri drugi enoti pa šest.

Šaty síce človeka nerobia, ale dokážu ovplyvňovať názory /.../

Hovorí sa, že nie šaty robia človeka. Aj vy to tak myslíte?

Enota *Šaty robia človeka* je s 165 pojavitvami pristala na 38. mestu po pogostnosti, *Šaty nerobia človeka* pa s 24 pojavitvami na 198. mestu. Prva se je uvrstila na 188. mesto po poznavanju ter 112. mesto v optimumu, druga pa na 283. in 252. mesto.

Tudi pri protipomenskih paremijah opazamo suprasemantične razlike. Poleg diahronne in diafrekvenčne razlike, ki sta razvidni pri primerih, ki smo jih navedli iz sekundarnih virov, najdemo tudi druge, manj pogoste. Diaevalvativna in tudi dianormativna razlika sta npr. opazni med slovenskima protipomenkama *Muhe gredo na med* (Bojc, 216) in *Muhe grejo na drek* (FidaPLUS).¹²⁰

7.4.2 Komplementarne variante paremij znotraj enega jezika in v medjezikovni primerjavi

Pojav komplementarnih variant je pogosto povezan z dvojnimi zanikanjem pri dvodelnih paremijah (*Česar se Janezek ni naučil, tega Janez ne zna – Kar se Janezek nauči, to Janez zna*), Redkeje komplementarne variante nastajajo tudi s protipomenskimi sestavinami, ki pomena frazema kot celote ne spremenijo. Tak je primer dvojice *Vsak je svoje sreče kovač* ter *Vsak je svoje nesreče kovač*. Pomena variant sta skladna. Prva enota s tem, ko izraža človekov vpliv na pozitiven potek dogajanja, implicitno vsebuje tudi vpliv na njegov negativen potek. Na primere komplementarnih variant naletimo že v okviru izhodiščnih korpusov obeh jezikov ter obeh optimumov, saj smo sklenili (glej poglavje 4.1.4), da tudi v primeru enako motiviranih paremij komplementarnih variant ne bomo poenotili.

Enota *Vsak je svoje nesreče kovač* je znana iz istoimenske pesmi Nece Falk. Obstoj takega popularizatorja je gotovo vsaj do določene mere vplival na razširjanje te variante, enota pa se vseeno ni povsem ustalila, kar lahko sklepamo po njeni nizki pogostnosti v jezikovnem korpusu. Če odštejemo pojavitve, ki so vezane na omenjeni popularizator, se enota z zanikanjem pojavi osemnajstkrat. Pogoste so pojavitve kot »Vsak je pač svoje (ne)sreče kovač.« V korpusu SNK smo našli šest pojavitev s sestavino *neš'astie*, vedno pa se pojavlja v prenovitvi skupaj s sestavino *š'astie*, npr. »'Každý je strojcom svojho š'astia alebo neš'astia,' povedal podpredseda /.../«. V jezikovnih korpusih pogosto najdemo

¹²⁰ Pripomnimo, da med primerjalnima frazemoma *kot muhe na med* in *kot muhe na drek* ni vzpostavljenega protipomenskega odnosa, diaevalvativna in dianormativna razlika pa ostajata.

primere komplementarnih variant, ki niso uslovarjene in večinoma (če sodimo po njihovi nizki pogostnosti) tudi niso ustaljene, npr.:

/.../ 'ludové příslovie hovorí, že kam nechodí slnko, tam chodí lekár« (32 zgleđov v SNK)

Nikdy nezabúdajte na heslo, že »kam chodí slnko, tam nechodí lekár« (5 zgleđov v SNK)

Nenadarmo platí 'Sýty hladnému neverí' a zároveň neexistuje žiadne porekadlo /.../ (58 zgleđov v SNK)

Čo na to povedať? Hladný sýtemu neverí, košeľa je bližšia než kožuch a /.../ (9 zgleđov v SNK)

Drugi primer nam je v slovenščini znan iz terenskega gradiva: *Sita vrana lačni ne verjame* (Makarovič 1975: 197) in *Lačna vrana siti ne verjame* (Makarovič 1975: 184). Enota *Sita vrana gladni ne veruje* je bila znana 60,8% slovenskim govorcem. Med 25 variantami komplementarne variante ni navedel nihče, so jo pa anketiranci navedli dvakrat med variantami enote *Sita vrana gladno pita*, ki je bila poznana 49,9% govorcem. Zanimiva je dvojica *Kar se Janezek nauči, to Janez zna* (47. mesto v optimumu) in *Česar se Janezek ni naučil, tega Janez ne zna* (269. mesto v optimumu). Prvi enoti v slovaščini odgovarja leksikalno-transpozicijska varianta *Čo sa za mladi naučiš, na starost' akoby si našiel* (97. mesto v optimumu), drugi pa formalna varianta *Čo sa Janko nenaučí, to sa Jano nedoučí* izven optimuma (Sprichwort-Plattform). Enota *Kar se Janezek nauči, to Janez zna* je znana 99% govorcev in se je uvrstila na 47. mesto v optimumu:

1. poznam in uporabljam:	243 76.9%
2. poznam, a ne uporabljam:	68 21.5%
3. ne poznam, a razumem:	1 0.3%
4. ne poznam in ne razumem:	2 0.6%
5. poznam varianto:	2 0.6%

Nobena izmed navedenih variant ni varianta *Česar se Janezek ni naučil, tega Janez ne zna*. Ta je slovenskim govorcem manj znana (88,3%):

1. poznam in uporabljam:	127 40.2%
2. poznam, a ne uporabljam:	97 30.7%
3. ne poznam, a razumem:	35 11.1%
4. ne poznam in ne razumem:	2 0.6%
5. poznam varianto:	55 17.4%

Med 55 navedenimi variantami gre v 54 primerih za trdilno enoto *Kar se Janezek nauči, to Janez zna*¹²¹. Navedki se razlikujejo še po sestavinah *kar/česar* ter *Janez/Janezek*. Razlika v aktivni rabi ene in druge enote je razvidna že iz odgovorov, stanje v jezikovnem korpusu FidaPLUS pa je še bolj izostreno. Prva paremija se je s 106 pojavitvami uvrstila na 109. mesto po pogostnosti in 47. v optimumu, druga pa s komaj dvema pojavitvama na 287. mesto po pogostnosti ter 269. v optimumu.

Oglejmo si še nekaj medjezikovnih primerov komplementarnih variant:

Pes, ktorý breše, nehryzie. (139. mesto v optimumu) – *Pes, ki ne laja, zobe zasaja.* (Bojc, 119) in *Pes, ki le molči in nič ne laja, globoko zobe zasaja.* (Bojc, 119).

Kto neriskuje, nevyhrá. (SNK) – *Kdor riskira, profitira.* (156. mesto v optimumu)

Risk je zisk. (45. mesto v optimumu) – *Kdor ne rizikira, ne profitira.* (FidaPLUS)

Zadnja navedena paremija je zanimiva z diafrekvenčnega vidika, saj je oblika z dvojnimi zanikanjem v slovenščini izenačena s pogostnostjo trdilne, slovaška oblika z dvojnimi zanikanjem pa se v korpusu pojavlja veliko redkeje od trdilne oblike.

Ob primerjavi paremij iz slovenskega ter slovaškega optimuma smo naleteli na zanimivo enoto z zamenjavo sestavin, ki ponavadi vzpostavlja nasprotni pomen, v danem primeru pa številni primeri iz korpusa tega ne potrjujejo. V slovenski paremiološki optimum (na 134. mesto) se je uvrstila enota *Če noče gora k Mohamedu, mora Mohamed h gori*, v slovaški (na 153. mesto) pa enota z obratno zgradbo *Ked' nejde Mohamed k hore, musí ísť hora k Mohamedovi*. Tudi v Bojčevi zbirki (1987: 156) najdemo le izvorno obliko *Če ne pride gora k Mohamedu, mora Mohamed h gori*. Presenetljivi so rezultati raziskave v korpusih, saj drugotna oblika v obeh jezikih močno prevladuje nad izvorno. V FidaPLUS je izvornih oblik le 15, oblik z zamenjavo pa kar 41. V šestih primerih je vrstni red sestavin težko določljiv. Uporabili smo iskalne pogoje:

Mohamedu/9gori

Mohamed/9gori !Mohamedu

gora/9Mohamedu !gori

Mohamed/9gora !gori !Mohamedu

Mohamed/9Mohamedu !gori !gora

gori/9gora !Mohamed !Mohameda

¹²¹ Eden izmed navedkov je sopomenska enota *Vaja dela mojstra, če mojster dela vajo*.

V korpusu SNK smo našli 49 pojavitev pregovora z iskalnim pogojem [word="hore"]{0,5}[word="Mohamed"]{0,5}[word="hore"].

Izvornih oblik je le šest. Po naši oceni gre pri zamenjavi sestavin za posledico nejasne motivacije, glede na pojavitve v korpusu pa ugotavljamo, da gre pogosto za namerno rabo enote z obratno zgradbo: »Toda ne, oni spet kot Mohamed v pisarni, gore ljudi pa naj gomazijo k njim.« Domnevamo, da govorci pogosto med enotama ne razlikujejo, oziroma če pride do razlikovanja, mora to biti oprto na dodatnih konotacijah, kakršna je v navedenem primeru množičnost, ki jo tudi zastopa označevalec *gora*. Ambisemija je po Dolniku (2007: 67) eden izmed znakov iracionalnega pola jezika, ki se v frazeologiji kaže bolj izrazito kot v drugih plasteh¹²². V slovenski frazeologiji so bili primeri ustaljevanja pogostih oblikovnih napak že obravnavani, npr. *ločiti zrno od plev/plevela* (Kržišnik 1996: 134). Domnevamo, da se ambisemija pojavlja tudi pri enoti *Zaradi dreves ne vidi gozda* (SSKJ). Zbirka (Bojc 1987: 165) poleg nje navaja tudi *Gre skozi les, ne vidi dreves* (Bojc 1987: 264).

7.5 Distribucija tipov ekvivalentnosti med slovenskim in slovaškim paremiološkim optimumom

Proučevanje posameznih primerov medjezikovne ekvivalentnosti nam še ne pove dovolj o bližini primerjanih jezikov. Manjka nam npr. predstava o obsegu enako motiviranih frazemov (v našem primeru paremij). Z določitvijo paremiološkega minimuma ter optimuma smo ustvarili z metodološkega vidika dovolj obsežen in reprezentativen vzorec tristoletih najbolj poznanih in najbolj pogostih enot za raziskavo distribucije posameznih tipov ekvivalentnosti. Distribucijo posameznih tipov želimo prikazati tako v razmerju optimuma v enem jeziku do optimuma v drugem jeziku kakor tudi v razmerju optimuma do paremioloških ustreznic vključno z enotami, ki se niso uvrstile v paremiološki optimum v drugem jeziku. Pri tem drugem prikazu bomo upoštevali sekundarne vire v obeh jezikih. Ta dva prikaza bomo v obeh izhodiščnih jezikih razčlenili še na prikaz distribucije tipov po šestih intervalih (s 50 enotami) paremiološkega optimuma, ker želimo ugotoviti, kako se številčnost posameznih tipov ustreznic spreminja glede na poznanost in pogostnost izhodiščne enote.

¹²² Iracionalnost smo v poglavju 6.4.1 omenjali že v zvezi z uvajalnimi sredstvi, ki pogosto spremljajo to enoto.

Paremiji ponavadi v drugem jeziku ustreza več enot, ki so lahko ustreznice enega ali več tipov. Pri določanju bližine slovenske in slovaške paremiologije uvajamo med tipi ekvivalentnosti merilo, po katerem imajo prednost enote, ki so enako motivirane, med njimi pa take, ki so po obliki bližje. Idionimi so tako imeli prednost pred obema tipoma variant. Če take ustreznice nismo našli, smo v optimumu drugega jezika poiskali drugače motivirane ustreznice z enako semantiko (sinonime), za njimi pa so prišli na vrsto preostali tipi. Če ustreznice nismo našli v okviru optimuma drugega jezika, smo jo najprej poskušali najti v preostalem gradivu izhodiščnega korpusa za paremiološki minimum, nato pa v sekundarnih virih. Ob tem smo uveljavili enako hierarhično merilo kot pri iskanju ustreznic znotraj optimumov. Med sekundarnimi viri smo upoštevali tiskane zbirke, ki so izšle od druge polovice dvajsetega stoletja do zdaj (Makarovič 1975, Prek 1982, Bojc 1987, Habovštiaková, Krošlákova 1996), spletne zbirke (Sprichwort-Plattform, Razvezani jezik), ter korpusa obeh jezikov (FidaPLUS in SNK)¹²³. Razpredelnico slovaških ustreznic (razvrščenih po tipih ekvivalentnosti) za enote slovenskega optimuma navajamo v prilogi 2.10, seznam slovenskih ustreznic za enote slovaškega optimuma pa v prilogi 2.11.

Že iz obravnave posameznih tipov systemske ekvivalentnosti lahko pričakujemo, da bodo določeni tipi (idionimija, oba tipa variantnosti ter sinonimija) močno prevladovali, drugi pa se bodo pojavljali redkeje. Zaradi hierarhično organiziranega iskanja in prednosti, ki jo dajemo enako motiviranim medjezikovnim ustreznicam, lahko pričakujemo, da nekateri izmed tipov ne bodo prikazani. Da primeri teh tipov obstajajo, smo se lahko prepričali v poglavju 7.2. Pričakujemo lahko tudi, da bodo med enotami, najdenimi izven optimuma, močno prevladovale ustreznice z opaznimi suprasemantičnimi razlikami (predvsem diahrono in diafrekvenčno), primerom brez opaznih suprasemantičnih razlik pa bomo posvetili posebno pozornost.

7.5.1 Distribucija tipov ekvivalentnosti glede na optimum ter širše stanje v drugem jeziku

O bližini aktivne slovenske in slovaške paremiologije govori že dejstvo, da smo približno polovici enot iz obeh optimumov (154 v slovenskem in 138 v slovaškem) našli ustreznice v

¹²³ Izjemoma smo starejši vir (Šašelj 1906) upoštevali pri ustreznici slovaške paremije *Nemému (dieťaťu) ani vlastná mať nerozumie*.

optimumu drugega jezika¹²⁴. Skupaj z ustreznici izven optimumov smo našli paremiološke ustreznice kar 274 (91,3%) slovenskim in 261 (87%) slovaškim enotam. Pomemben je tudi podatek o enako motiviranih oziroma sorodnih enotah. Enako motivirane paremiološke ustreznice smo v okviru optimuma drugega jezika našli 97 enotam (32,3%) iz slovenskega paremiološkega optimuma ter 96 enotam (32%) iz slovaškega optimuma. Z upoštevanjem vseh najdenih ustreznic se število enako motiviranih ustreznic za izhodiščne paremije iz slovenščine poveča na 180 (60%), za izhodiščne paremije iz slovaščine pa na 156 (52%). Če nekoliko posplošimo, tretjini enot iz slovenskega in slovaškega optimuma ustrezajo sorodne paremije v optimumu drugega jezika, več kot polovici pa ustrezajo sorodne paremije ne glede na vir v drugem jeziku.

Upoštevati smo morali dejstvo, da včasih paremiji v drugem jeziku ustreza le besednozvezni frazem. Take medravninske ustreznice imajo sicer poseben status¹²⁵, zanemariti pa jih ne bi smeli že zaradi množice enako motiviranih neparemioloških ustreznic, zato smo, ko nismo našli nobene paremiološke ustreznice (v optimumu ali izven njega) upoštevali tudi vse besednozvezne frazeme, ki so bili po pomenu blizu paremijam. O stopnji idiosinkrazije lahko namreč govorimo šele, ko izključimo obstoj ustaljene ustreznice v drugem jeziku. Idiosinkrazija je dokaj nizka¹²⁶, saj v nobenem izmed izhodišč ne presega 10%. Tako v razmerju slovenskega optimuma do slovaščine kakor tudi v razmerju slovaškega optimuma do slovenščine znaša 16 paremij (5,3%). Morda bi nekaterim izmed paremij, ki smo jih uvrstili v ta tip, našli ustreznice, če bi uporabili še starejše sekundarne vire.

154 enotam iz slovenskega paremiološkega optimuma smo našli ustreznice v okviru slovaškega optimuma. Izmed 146 enot, ki jim nismo našli ustreznice v slovaškem optimumu, smo desetim našli le ustreznice, ki so besednozvezni frazemi (oznaka F v razpredelnici v prilogi 2.10), 16 pa nismo našli nobene ustreznice (oznaka x v isti razpredelnici) oz. smo pri 16 primerih naleteli na idiosinkrazijo. 120 enotam smo našli (paremiološke) ustreznice izven slovaškega optimuma. Med njimi je 19 enot iz

¹²⁴ Razlika med številoma je povezana s tem, da se v okviru vsakega optimuma nahaja različno število enot, ki si delijo isto ustreznico iz optimuma drugega jezika.

¹²⁵ O njih smo spregovorili v poglavjih 6.4.3, 6.6.6 in 7.2.4.

¹²⁶ Zaenkrat nimamo podatkov o stopnji idiosinkrazije slovenskih paremij v odnosu do drugih jezikov. Na podlagi lastne jezikovne intuicije, pa tudi glede na rezultate sorodnih raziskav (Fojtů 2013) domnevamo, da bi npr. primerjava slovaškega in ruskega paremiološkega optimuma pokazala višjo stopnjo idiosinkrazije. Zanimivo bi bilo to stopnjo primerjati tudi s stopnjo idiosinkrazije med slovensko in rusko paremiologijo. Delež ruskih besednozveznih frazemov brez slovaških ustreznic je bil v omenjeni raziskavi (Fojtů 2013) 20%, delež brez hrvaških ustreznic pa je znašal le 2%. Slovenščina ni bila vključena v raziskavo.

izhodiščnega korpusa za vprašalnik, ki se niso uvrstile med 300 najbolj poznanih paremij, ter 101 enota iz sekundarnih virov.

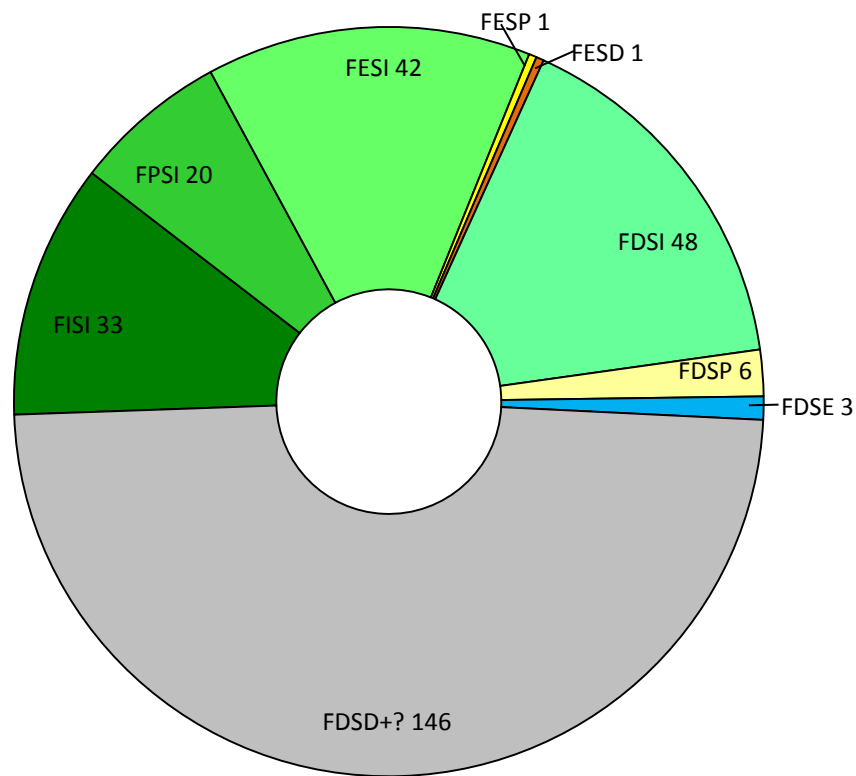
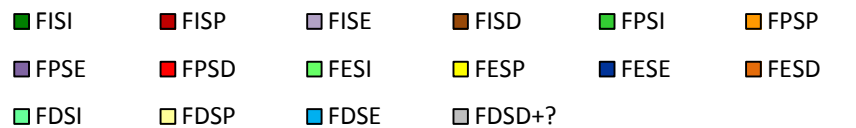
138 paremijam iz slovaškega paremiološkega optimuma smo našli ustreznice že v slovenskem optimumu. Izmed 162 enot, ki jim nismo našli ustreznice v slovenskem optimumu, je 23 takih, ki smo jim ustreznice našli med slovenskimi besednozveznimi frazemi, 16 pa takih, ki jim v slovenščini nismo našli nobene ustreznice. 123 slovaškim enotam smo našli paremiološke ustreznice izven slovenskega optimuma. Med njimi je 69 enot iz izhodiščnega korpusa za vprašalnik, ki se niso uvrstile v slovenski minimum, ter 54 enot iz sekundarnih virov.

Na naslednjih dveh straneh lahko primerjamo grafe slovenske in slovaške distribucije tipov ustreznic iz optimuma ter tipov vseh najdenih ustreznic skupaj. Gre za primerjavo naborov ustreznic, med katerimi ni diahronih razlik ter naborov, ki vključujeta tudi veliko ustreznic z občutno diahrono razliko iz zbirk ter obeh virov za izhodiščni korpus. Prvi graf prikazuje systemske ustreznice z upoštevanjem sinhronega stanja v obeh jezikih. Grafa 21 in 23 moramo razumeti v diahronem smislu, o bližini paremiologij obeh jezikov pa nam govori z vidika systemske ekvivalentnosti oz. z vidika sorodnega razvoja izraznih sredstev, ne glede na to, ali gre za uporabo teh enot v aktualni govorni rabi oz. v sinhronem prerezu, ki ga zamejujeta optimuma. Obenem se moramo zavedati, da je v sekundarnih virih mogoče najti še veliko ustreznic. Ker smo dajali prednost ustreznicam iz optimuma, smo namesto marsikatero zastarele enako motivirane ustreznice zapisali sinonim; npr. *Vyčkaj času ako hus klasu* (86. mesto v slovaškem optimumu) namesto *Kto si počká, ten sa dočká* (Sprichwort-Plattform) za slovensko izhodiščno paremijo *Kdor čaka, dočaka*. Kljub temu je delež (večinoma zastarelih) idionimov med enotami iz sekundarnih virov visok. Med slovenskimi ustreznicami paremij iz slovaškega optimuma je takih enot 14, med slovaškimi ustreznicami paremij iz slovenskega optimuma pa kar 38 (12,7% vseh ustreznic).

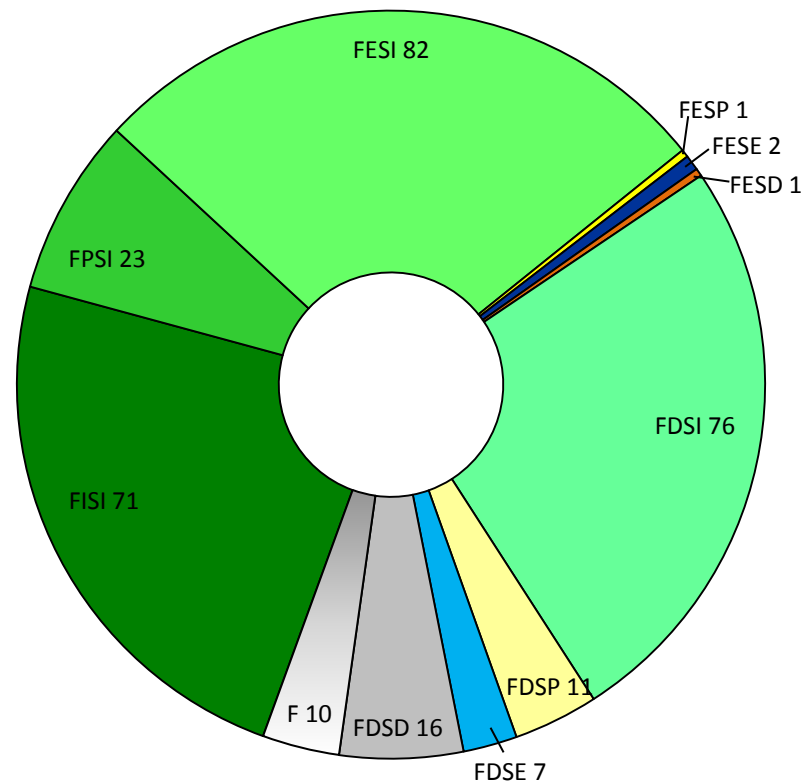
Med ustreznicami slovenskih paremij iz slovaškega optimuma prevladujejo sinonimi (48), sledijo leksikalno-transpozicijske variante (42), idionimi (33) in formalne variante (20). Podobna je distribucija tipov med ustreznicami slovaških paremij iz slovenskega optimuma, le da je leksikalno-transpozicijskih variant več (43) kot sinonimov (36). Števili formalnih variant sta identični, število idionimov v slovenskem optimumu pa je manjše le za eno enoto. Med slovaškimi ustreznicami izven optimuma prevladujejo leksikalno-transpozicijske variante (40), idionimi (38) in sinonimi (28), med slovenskimi ustreznicami

izven optimuma pa je največ sinonimov (54), sledijo primeri leksikalno-transpozicijskih variant (39) in idionimov (13).

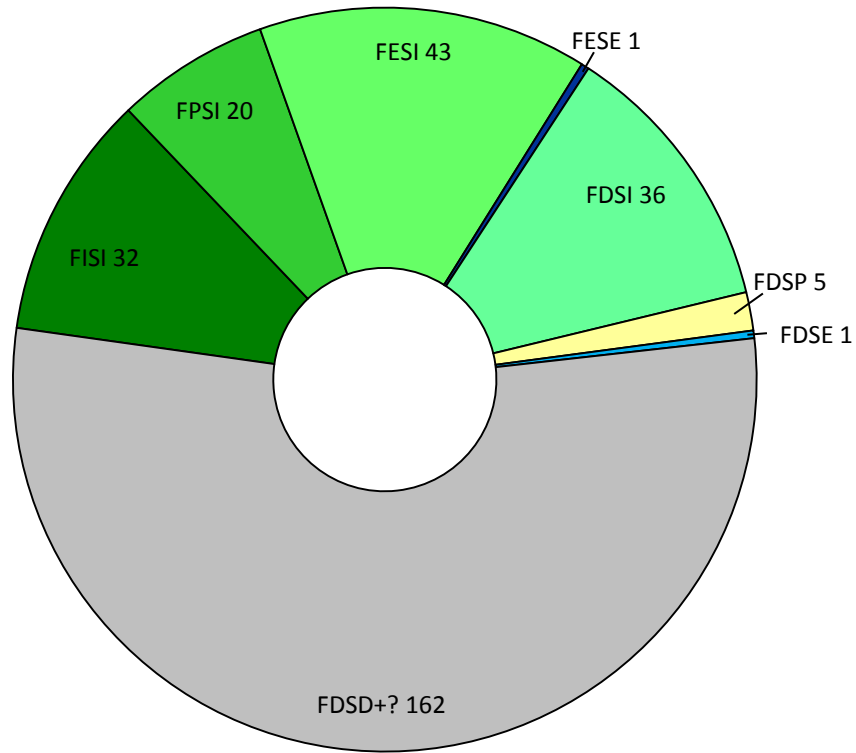
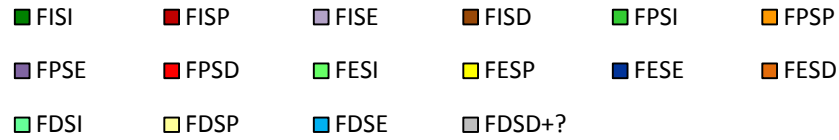
Naleteli smo še na pet manj pogostih tipov ekvivalentnosti. Med njimi sta bili v obeh jezikih najbolj pogosti hipernimija (FDSP) in ekvipolentna sinonimija (FDSE), našli pa smo tudi vsega skupaj štiri primere formalno-semantične mutacije, dva primera neprave medjezikovne paronimije ter en primer formalno-semantične specifikacije. V celoti smo v obeh razpredelnicah predstavili 10 različnih tipov ekvivalentnosti izmed 16 teoretično možnih in 14 do sedaj izpričanih.

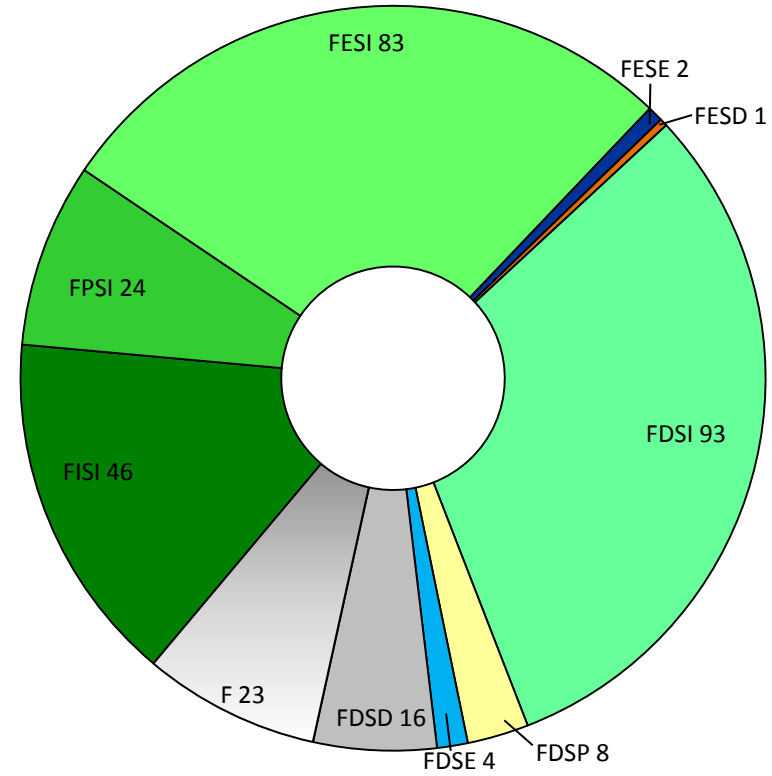
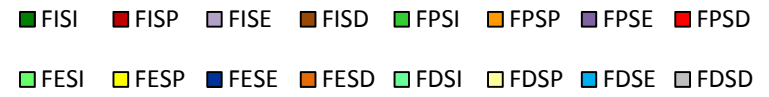
Graf 20: Distribucija tipov ustreznic iz slovaškega optimuma

Graf 21: Distribucija tipov vseh najdenih slovaških ustreznic

Graf 22: Distribucija tipov vseh ustreznici iz slovenskega optimuma

Graf 23: Distribucija tipov vseh najdenih slovenskih ustreznici

Povzamemo lahko, da se pri obeh tipih variantnosti stanje v slovenščini in slovaščini skorajda ne razlikuje tako glede ustreznice v optimumu drugega jezika, kakor ob povečanju deleža teh dveh tipov z vključevanjem ustreznice izven optimuma. Delež sinonimov v prvem slovenskem (48) in prvem slovaškem grafu (36) sta primerljiva, šele ob primerjavi z grafoma 21 in 23, ki vključujeta ustreznice izven optimuma, pa postane razvidna razlika, saj število sinonimičnih dvojic močneje naraste pri slovaških izhodiščnih enotah (za 54). Opazen je še razkorak pri idionimiji, ki je ob upoštevanju ustreznice iz optimuma drugega jezika skoraj enaka (33 in 32 enot), v grafu s slovenskimi izhodiščnimi enotami pa se delež več kot podvoji (na 71 enot), medtem ko v grafu s slovaškimi izhodiščnimi enotami zraste le na 45 enot.

Struktura ustreznice iz optimuma drugega jezika se od strukture ustreznice izven optimuma razlikuje z vidika aktualne govorne rabe. Razumljivo je, da med ustreznici v razmerju med optimuma ni zastarelih enot z diahrono razliko, o določeni stopnji diafrekvenčne razlike znotraj optimuma, pa smo že spregovorili v poglavju 7.3.10 Med temi dvojicami ustreznice je nekaj drugih suprasemantičnih razlik, ki smo jih na posameznih primerih že obravnavali.

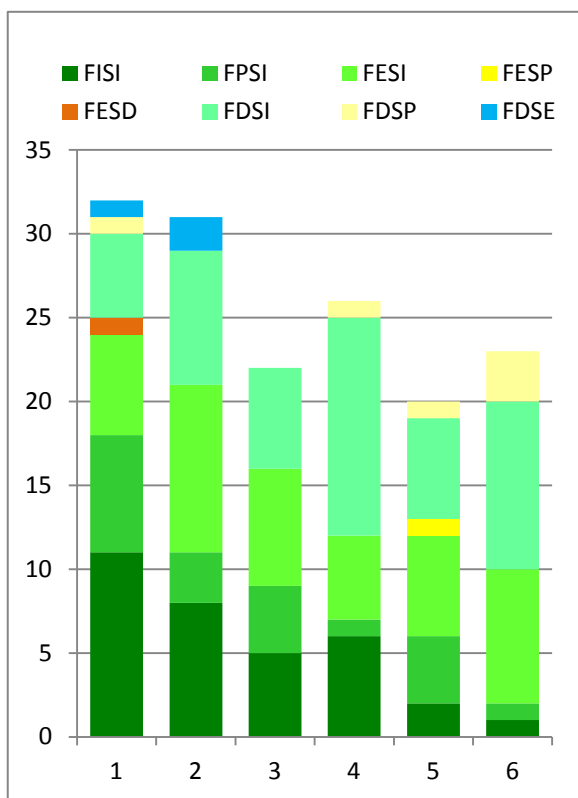
Tako med slovenskimi kakor tudi med slovaškimi ustreznici izven optimuma po pričakovanih prevladujeta diahrona in diafrekvenčna razlika. O manjši poznanosti, v mnogih primerih pa tudi zanemarljivi pogostnosti in s tem zastarelosti ustreznice iz sekundarnih virov smo se lahko prepričali v poglavju 7.3.

Slovenske ustreznice brez opaznih diasistemskih razlik so: *Ne moreš z glavo skozi zid* (Makarovič, 198), *Če bi ne bilo če, bi bila čebula bula* (FidaPLUS), *Nemogoče je mogoče* (Razvezani jezik), *Če bi pogledi ubijali...* (FidaPLUS) in *Jutro je modrejše od večera* (FidaPLUS). Slovaške ustreznice brez opaznih diasistemskih razlik, ki niso bile vključene v optimum, so *Zdanie klame* (SprichwortPlattform), *Nikdy nehovor nikdy* (SprichwortPlattform), *Spolu sme silnejší* (SNK), *Teraz alebo nikdy* (SNK), *Pomsta je sladká* (SprichwortPlattform) in *Všetko alebo nič* (SNK).

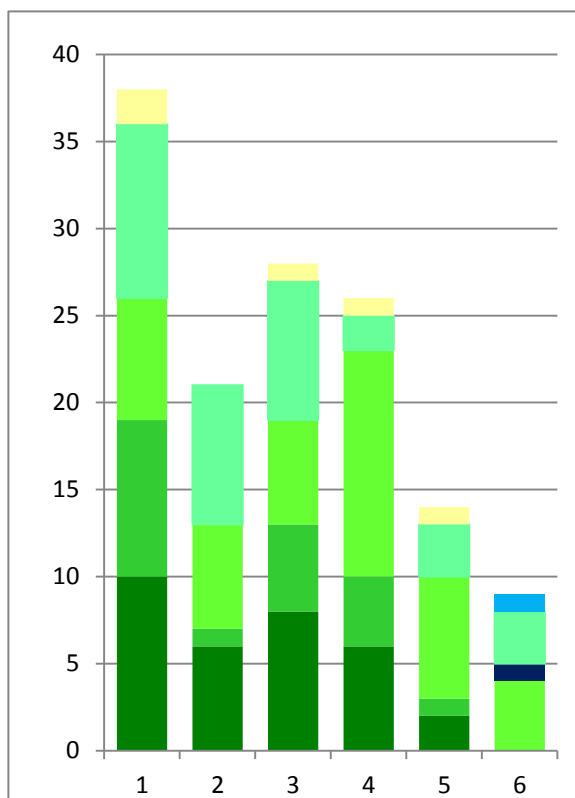
7.5.2 Distribucija tipov ekvivalentnosti po intervalih slovenskega in slovaškega paremiološkega optimuma

Najprej si oglejmo podobnosti in razlike v distribuciji vseh najdenih paremioloških ustreznice. V smeri SK→SI se že v drugem intervalu kaže močan upad ustreznice (predvsem na račun enako motiviranih ustreznice), ki se ob upoštevanju ustreznice izven optimuma

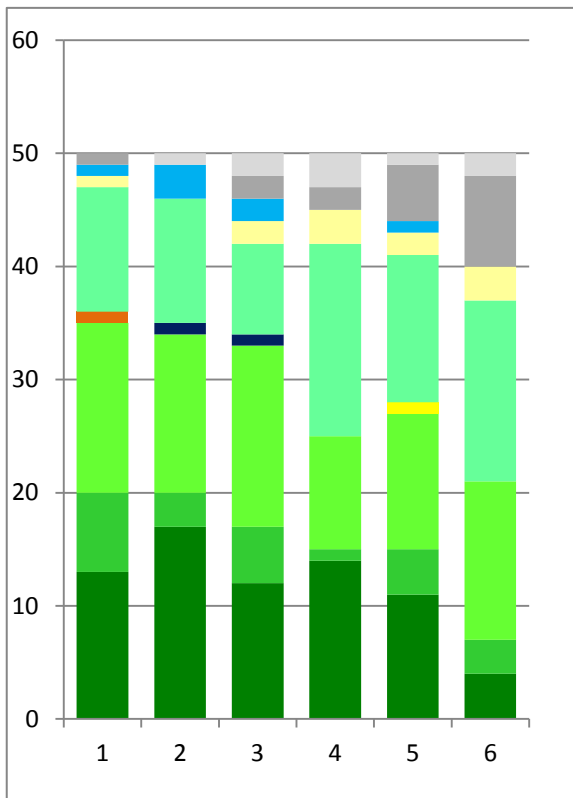
zapolni in je komaj viden. Podoben, čeprav manjši upad ustreznice je v smeri SI→SK v tretjem intervalu. Tudi ta upad se ob upoštevanju ustreznice izven optimuma izravna. Največja razlika, ki je razvidna iz grafov, je v tem, da se v smeri SI→SK v zadnjem intervalu delež najdenih ustreznice večji v primerjavi z deležem v petem intervalu, medtem ko v zadnjem intervalu SK→SI občutno pade. Ob upoštevanju ustreznice izven optimuma se število ustreznice v petem intervalu v smeri SI→SK poveča do te mere, da preseže delež v šestem intervalu. Kljub temu je v razmerju do strmega padca ustreznice v zadnjih treh intervalih smeri SK→SI v smeri SI→SK ta padec manjši.

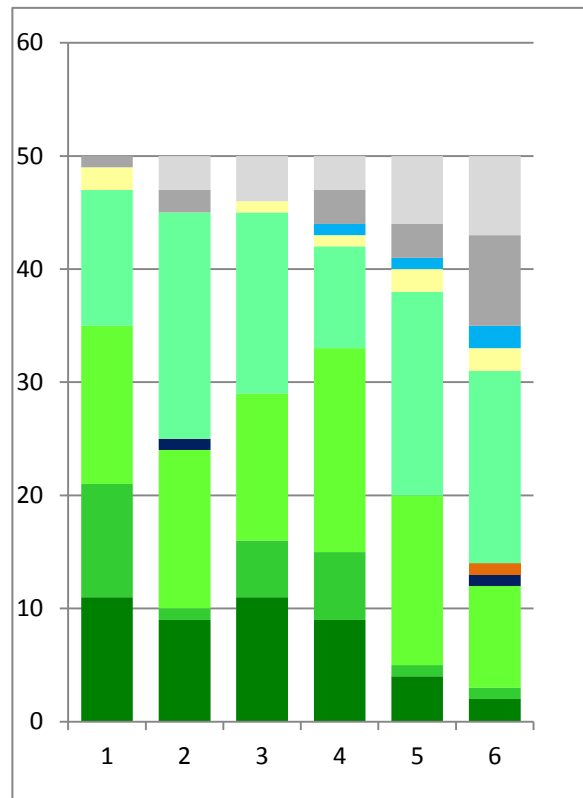
Graf 24: Distribucija tipov ustreznice iz slovaškega optimuma po intervalih

Graf 25: Distribucija tipov ustreznice iz slovenskega optimuma po intervalih

Graf 26: Distribucija tipov vseh najdenih slovaških ustreznic po intervalih

Graf 27: Distribucija tipov vseh najdenih slovenskih ustreznic po intervalih

Distribucijo enako motiviranih paremij med ustreznici, ki smo jih za enote iz posameznih intervalov optimuma našli med paremijami iz optimuma drugega jezika, lahko primerjamo z distribucijo enako motiviranih paremij med vsemi najdenimi ustreznici. V smeri SK→SI med ustreznici iz slovaškega optimuma v vseh intervalih prevladujejo enako motivirane ustreznice, v smeri SI→SK pa v vseh razen v četrtem in šestem. Enako motivirane ustreznice prevladujejo tudi v večini intervalov nabora vseh najdenih ustreznic. V smeri SI→SK se delež enako motiviranih ustreznic v četrtem intervalu izenači z deležem drugače motiviranih ustreznic, v šestem pa je od njega manjši. V smeri SK→SI do izenačitve pride v drugem intervalu, delež enako motiviranih ustreznic pa je manjši od deleža drugače motiviranih v petem in šestem intervalu.

Nadaljujmo s primerjavo distribucij posameznih tipov ekvivalentnosti. Delež idionimov iz optimuma drugega jezika v obeh smereh po prvem intervalu rahlo upade (v smeri SI→SK v drugem in v SK→SI v tretjem intervalu), nato doseže še en vrh (v smeri SK→SI v tretjem ter v smeri SI→SK v četrtem intervalu). V obeh smereh delež idionimov znatno upade šele po četrtem intervalu. Taka distribucija idionimov se v veliki meri ohrani tudi ob upoštevanju ustreznic izven optimuma drugega jezika. V primerjavi s stanjem ustreznic iz

optimuma se delež idionimičnih ustreznic najbolj občutno poveča v drugem intervalu v smeri SI→SK. Največji delež formalnih variant je v prvih intervalih obeh smeri tako glede na ustreznice iz optimuma kakor tudi skupaj z ustreznici izven optimuma. V nobenem izmed naborov ustreznic število formalnih variant ne upada enakomerno. V naboru ustreznic iz optimuma drugega jezika v smeri SI→SK doseže polovični delež glede na prvi interval še v tretjem in petem intervalu, v smeri SK→SI pa v tretjem in četrtem. Ta distribucija se z upoštevanjem ustreznic izven optimuma bistveno ne spremeni. Leksikalno-transpozicijske variante so dobro zastopane v vseh šestih intervalih v obeh smereh že glede na ustreznice iz optimuma drugega jezika. V smeri SK→SI je njihov delež občutno večji v četrtem intervalu, v smeri SI→SK pa v šestem. Ti dve razliki se ohranita tudi ob upoštevanju ustreznic izven optimuma. Distribuciji sinonimov se ob upoštevanju ustreznic iz optimuma drugega jezika dokaj razlikujeta. V smeri SI→SK sinonimi prevladujejo v zadnjih treh intervalih, v smeri SK→SI pa prevladujejo v prvih treh intervalih. Njihov delež je več kot za polovico višji kot v preostalih treh. To razmerje se v smeri SK→SI z upoštevanjem ustreznic izven optimuma spremeni. Med slovenskimi ustreznici iz preostalega izhodiščnega korpusa in sekundarnih virov je toliko sinonimov, da se njihov delež v zadnjih treh intervalih močno poveča. Vsota sinonimov v zadnjih treh intervalih je sedaj uravnotežena z vsoto v prvih treh, kljub temu, da se število sinonimov v petem in šestem intervalu močno okrepi, pa še vedno za nekaj enot zaostaja za številom sinonimov v drugem intervalu.

Distribuciji manj pogostih tipov ekvivalentnosti ustreznic na ravni besednozveznih frazemov in idiosinkratičnih paremij se bomo posvetili ob pregledu grafov, ki prikazujeta vse najdene ustreznice ne glede na vir. Kot smo pričakovali, mera idiosinkrazije od prvega intervala proti zadnjemu občutno narašča v obeh smereh. Verjetno bi se to naraščanje še okrepilo, če bi na ravni besednozveznih frazemov upoštevali le enako motivirane ustreznice. Prvim petdesetim slovenskim in prvim petdesetim slovaškim paremijam ustreznic na ravni besednozveznih frazemov nismo poiskali. Pojavijo se šele v drugem intervalu. V smeri SK→SI njihov delež enakomerno narašča, v smeri SI→SK pa se bistveno ne povečuje oziroma je v četrtem intervalu celo za malenkost višji v primerjavi s petim in šestim.

Oglejmo si še distribucijo preostalih, manj zastopanih tipov frazeološke ekvivalentnosti. Zastopanost ekstenzivne in intenzivne hipernimije (FDSP) narašča po drugem intervalu. Zanimiva je diametralna razlika v distribuciji ekvipolentnih sinonimov (FDSE), saj v smeri SI→SK močno prevladujejo v prvem, drugem in tretjem intervalu, v smeri SK→SI pa v

četrtem, petem in šestem intervalu. Ker gre v obeh smereh za dokaj majhen vzorec takih ustreznic, ni verjetno, da bi šlo pri tej razliki za kakšno splošno težnjo. Noben izmed ostalih redkejših tipov ekvivalentnosti (formalno-semantične mutacije, neprave paronimije in formalno-semantične specifikacije) se v obeh smereh ne pojavi več kot enkrat na interval.

8 Sklep

V sklepu doktorske disertacije bomo najprej prikazali smoter določanja pogostnosti in poznanosti paremij. Opisali bomo, kakšno izhodišče so ti podatki predstavljali v našem delu in zakaj so uporabni tudi v širšem (predvsem slovaropisnem) kontekstu. V nadaljevanju bomo ocenili potek obeh empiričnih raziskav in uporabnost orodij, ki smo jih ob tem razvili. Predstavili bomo nekaj možnosti nadaljnjega raziskovanja s pomočjo podatkovne baze vprašalnika. Nato bomo prešli na vprašanje bližine slovenske in slovaške paremiologije. Najprej bomo to bližino umestili v širši okvir, nato pa bomo razmerje med slovensko in slovaško paremiologijo predstavili z različnih vidikov, ki smo se jim posvetili v obeh raziskavah ter razvrščanju medjezikovnih ustreznici in nadaljnjem proučevanju ekvivalentnosti.

8.1 Pomen določanja pogostnosti in poznanosti paremij

Paremiološki minimum in optimum sta nam omogočila umestitev medjezikovne primerjave v širšo sliko kot bi jo lahko dosegli le s primerjavo izoliranih in naključno izbranih paremij in njihovih medjezikovnih ustreznici. S tem smo lahko ocenili prisotnost pogostih in redkih tipov ekvivalentnosti v omejenem vzorcu paremiološkega gradiva in si ogledali distribucijo tipov ekvivalentnosti glede na intervale paremiološkega optimuma. Podatki o pogostnosti in poznanosti širokega nabora paremij so bili za nas posebej pomembni pri obravnavi medjezikovnih suprasemantičnih razlik, saj sta diahrona in diafrekvenčna razlika povezani z vsemi preostalimi suprasemantičnimi razlikami.

Z določitvijo slovenskega paremiološkega minimuma smo pridobili tudi védenje o tem, kolikšen del paremiologije iz slovarjev SSKJ in FSVPJ je v sedanjem času aktivno rabljen in kolikšen del spada v njen pasivni fond. V minimum se je uvrstilo 27 paremij, ki se nahajajo le v FSVPJ-ju, 114 enot, ki se nahajajo v obeh slovarjih in 159 enot, ki se nahajajo le v SSKJ-ju. Skupno se je vanj uvrstilo 273 izmed 599 paremij, ki smo jih našli v SSKJ-ju. Kljub temu, da gre za zajetno število, je delež (45,6%) vseeno presenetljivo majhen. Uvrstitev v minimum, v katerem je bila spodnja meja 79,7-odstotna poznanost enote, seveda ne more biti edino merilo, zato smo si v poglavju 5.3 ogledali tudi, koliko enot iz posameznih slovarjev je ostalo pod pragom 50-odstotne poznanosti med govorcami.

Izmed 599 paremij iz SSKJ-ja je bilo takih 158 oziroma več kot četrtnina (26,4%), kar je za tako pomemben slovar vsekakor veliko. Ker se je 27 izmed 506 paremij iz FSVPJ-ja uvrstilo med 300 najbolj poznanih enot, smo ob izdelavi minimuma lahko zaključili, da je bila uporaba tega slovarja kljub vsemu ob pomanjkanju drugih virov smiselna. Vseeno pa je bilo največ zastarelih enot (253), ki niso dosegle praga 50-odstotne poznanosti prav iz tega vira.

Pred sodobno slovensko frazeologijo v slovaropisju oz. frazeografiji in paremiografiji stojita dve bistveni nalogi. Prva naloga je preveriti, do kakšne mere je govorec še poznana tradicionalna in v danes dostopnih slovarjih registrirana frazeologija¹²⁷. To zamejitev smo na paremiološki ravni opravili z vzpostavitvijo slovenskega paremiološkega minimuma. Druga naloga se kaže v anketnem, terenskem, korpusnem idr. zbiranju čim večjega deleža preostale žive paremiologije in v širšem smislu tudi stavčne frazeologije ter frazeologije nasploh. V okviru paremiologije in (v manjši meri) tudi v širšem okviru stavčne frazeologije smo k tej nalogi pristopili s podatkovno zbirko, ki nastaja na osnovi dodatnih odgovorov anketirancev. Ti dve nalogi sta pomembni tudi z vidika izdelave enojezičnih in dvojezičnih slovarjev. Iz naše medjezikovne primerjave je razvidno, da frazemom v enem jeziku pogosto ustrezajo tudi enako motivirani a zastareli frazemi v drugem jeziku, zato bi bilo pri dvojezični leksikografski obravnavi treba upoštevati, ali se ustreznica nahaja v optimumu drugega jezika, ali ne (in zakaj).

Kržišnik (2009: 54) poudarja, da količina paremiološkega gradiva že v SSKJ-ju ni bila velika. Pomembna je njena pobuda, da bi o vključevanju tega dela frazeologije in obsegu uslovarjene paremiologije v novem slovarju lahko presojali na podlagi rabe v korpusih. Menimo pa, da bi pri uvrščanju paremiologije v slovar morala poleg pogostnosti paremij igrati pomembno vlogo tudi njihova poznanost, ki predstavlja ločen in samosvoj fenomen. Pokazali smo, kako lahko k njej pristopimo z vprašalnikom, ki zajame pester in obsežen vzorec paremij in tudi govorcev. Poleg tega je ocena pogostnosti paremij, kakršno kaže korpus, pogojena s tipom prenosnika (medija) ter žanrsko strukturo korpusa in drugimi dejavniki, o katerih smo razmišljali v poglavjih 6.6 in 7.3.4. Iz zbornika, v katerem je bil objavljen zvočni prepis posveta o novem slovarju slovenskega jezika, navedimo primer neločevanja med fenomenoma pogostnosti in poznanosti frazeoloških enot, ki ga je sodobna frazeologija s teoretičnega vidika preseгла tudi s pomočjo empiričnih raziskav

¹²⁷ Od primerjave stanja poznanosti in pogostnosti slovenskimi paremiološkimi zbirkami lahko že vnaprej pričakujemo majhno stopnjo aktualnosti. Med zbirkami bi izjemo lahko predstavljalo paremiološko gradivo, ki je bilo zbrano na terenu (Makarovič 1975), od katerega pa je tudi preteklo že 40 let.

(glej poglavje 3.1.3). Na vprašanje, kateri so bili kriteriji za uvrstitev paremiološkega materiala v *Slovar sodobnega slovaškega jezika* (SSSJ) je Buzássyová odgovorila, da strogih in natančnih kriterijev za to nimajo, slovarsko gradivo pa dopolnjujejo zbirke (Záturecký) in posebni slovarji. Poleg tega odgovarja: »Poskušali smo tudi z manjšimi anketami med svojimi ljudmi, ali to poznajo ali je že preveč zastarelo, torej frekvenca.« (Posvet 2009: 127) Čeprav podrobnosti Buzássyová ni navedla, je pomembno, da opozorimo na očitno enačenje fenomenov poznanosti in pogostnosti¹²⁸. Da ta dva fenomena nista povsem skladna in je med njima posebno razmerje, smo pokazali v naši raziskavi (7.1), tako na primeru slovenskih, kakor tudi na primeru slovaških paremij.

8.2 Zaključki glede obeh empiričnih raziskav

V nadaljevanju bomo razmislili o uporabljenih metodah in orodjih, ki smo jih razvili v okviru raziskave z vprašalnikom ter raziskav v slovenskem in slovaškem jezikovnem korpusu. Nakazati želimo še nekaj možnosti za nadaljnje raziskovanje, ki se ponujajo v zvezi s korpusnima raziskavama, predvsem pa v navezavi na paremiološki optimum in preostale nabore podatkov, ki smo jih pridobili z demografsko raziskavo.

Menimo, da je bil izhodiščni korpus paremij iz slovenskih slovarskih virov dovolj obsežen, kljub temu, da je bil dokaj manjši od slovaškega. O njegovi kakovosti priča dejstvo, da se med 551 navedki na dodatno vprašanje o enotah, ki jih govorec ni zasledil v jedru, le ena paremija ponovi več kot petkrat ter je v našem izhodiščnem korpusu ni bilo (*Po jutru se dan pozna* – 8 pojavitev). Ocenjujemo, da nam je uspelo v raziskavo poznanosti paremij vključiti dovolj obsežen in demografsko pester vzorec slovenskih govorcev. Ko smo 13. oktobra 2012 zamrznili podatke za izdelavo slovenskega paremiološkega minimuma, je vprašalnik v celoti izpolnilo 316 anketirancev s povprečno starostjo 39,55 let. Najstarejši anketiranec se je rodil leta 1929, najmlajši pa 2000. Vzorec sestavljajo govorcev z različno stopnjo izobrazbe, ki prihajajo iz vseh koncev Slovenije, zamejstva in tudi diaspore.

Z delno analizo dveh izmed petih dodatnih vprašanj smo pokazali, kako lahko dopolnimo sliko, ki jo ustvarja demografska raziskava. Govorcev so se odzvali v skladu s pričakovanji in navedli bolj žanrsko pester nabor paremij, kot ga prikazujejo sodobni slovenski

¹²⁸ Na podlagi omenjenega opisa lahko sklepamo, da so v okviru dela za SSSJ preverjali samo poznanost paremij na omejenem številu sodelavcev, ni pa tudi znano, zakaj si niso pomagali z Đurčevim slovaškim paremiološkim minimumom in korpusnimi raziskavami.

slovarski viri¹²⁹. Anketiranci so poleg pregovorov in rekov naštevati še krilatice, pranostike, vraže in celo wellerizme, ki so sicer v slovenščini redkost. Z analizo preostalih enot smo vzpostavili dodatno sliko, ki kaže, iz kako različnih virov črpa sodobna slovenska frazeologija in kaj vse lahko vstopi v proces frazeologizacije (deli ljudskih in popularnih pesmi, politični, reklamni slogani,...)¹³⁰. Med množico antipregovorov smo zaradi očitne ponovljivosti lahko določili maloštevilno jedro ustaljenih enot tega paremiološkega žanra v slovenščini. Ker so nekateri blizu tudi ustaljenim antipregovorom v slovaščini, smo se dotaknili tudi vprašanja internacionalnih antipregovorov.

Zasnova vprašalnika, predvsem pa orodij, s katerimi lahko razvrščamo pridobljene podatke, nam lahko omogoči še precej bolj podrobne in specifične raziskave. Na tem mestu skušajmo strniti različne možne načine uporabe teh orodij. Pred tem še omenimo, da obstaja tudi možnost ponovne izvedbe raziskave v slovaščini s pomočjo posodobljenega (slovenskega) orodja vprašalnika. Vanjo bi se lahko vključilo bistveno več slovaških govorcev, poleg tega pa bi s pomočjo filtrov na administratorski strani pridobili veliko bolj kompleksno urejene podatke, ki jih iz raziskave iz leta 2002 žal nimamo. Vzoredne raziskave bi lahko izvedli še v drugih jezikih.

Pomemben vidik podatkovne baze, ki je nastala s pomočjo vprašalnika, predstavljajo filtri, ki smo jih podrobno opisali v poglavju 4.4. Z njimi bi v prihodnjih raziskavah lahko določili minimume paremij glede na različne demografske dejavnike in skupine govorcev. Glede na to, da s filtri lahko urejamo odgovore govorcev glede na narečne skupine, iz katerih prihajajo ter v katerih so odraščali, to orodje ponuja možnost za bolj natančne in obsežne raziskave pokrajinske pogojenosti poznavanja in rabe paremij. V medjezikovni primerjavi bi nam ti podatki lahko služili za ugotavljanje diatopične razlike. Čeprav je ta suprasemantična razlika fenomen, ki je značilen predvsem za pluricentrične jezike, je po našem mnenju zanimiva tudi pri narečno bogato razčlenjenih jezikih, kakršna je slovenščina. Zanimivo bi bilo sopostaviti odgovore anketirancev, pri katerih se narečna skupina, v kateri živijo, ne razlikuje od te, v kateri so odraščali, ter odgovore anketirancev, pri katerih gre za dve različni narečni skupini ali pa živijo v tujini. S filtri za urejanje podatkovnih baz bi lahko raziskali tudi vpliv starosti govorcev na poznavanje slovenskih paremij. Prav tako bo možno raziskati vpliv izobrazbe na poznavanje (prim. Grotjahn,

¹²⁹ V mislih imamo tako SSKJ kakor tudi *Slovar slovenskih frazemov* (2013), v katerem je paremiologija slabo zastopana, omejuje pa se le na pregovore, med katerimi ni enot novejšega nastanka ali kakšnega ustaljenega antipregovora.

¹³⁰ O tem, ali je frazeologizacija potekla v polni meri, se v posameznih primerih (recimo reklamnih sloganov) seveda moramo v prihodnosti opreti še na dodatne korpusne in demografske raziskave.

Grzybek 2000: 122). Oba demografska dejavnika je v slovaščini raziskal Āurčo (2002a). Pri vprašanju spola, ki po trditvah mnogih paremiologov pri poznavanju enot ne igra bistvene vloge (prim. Āurčo 2002a), bi lahko raziskali nekatera bolj specifična sociolingvistična vprašanja (npr. navajanje variant pri nekaterih šovinističnih paremijah). S pragmatičnega pa tudi teoretičnega vidika bi bilo potrebno ustvariti in sopostaviti minimume najbolj poznanih enot za specifične demografsko zamejene vzorce. Uporabili bi lahko nekaj starostnih intervalov, različne izobrazbene stopnje in narečne skupine. Orodja spletnega vprašalnika nam bodo v prihodnjih raziskavah omogočila pristopiti k Mokijenkovemu konceptu *gibljivega območja minimuma* (2012: 83). Z zamrzovanjem stanj podatkovne baze¹³¹ lahko opazujemo spremenljivost posameznih lestvic (npr. lestvice najbolj poznanih, najbolj aktivno rabljenih ali najbolj variantnih) z naraščanjem vzorca govorcev ali pa variiranjem demografskih podatkov. V prihodnosti bomo morda naredili analizo z dovolj preglednim grafičnim prikazom migracije enot po območju paremiološkega minimuma. S pomočjo teh sinhronih stanj bi lahko tudi ugotovili, ali se z večanjem števila anketirancev zmanjšuje razlika med minimumi ustvarjeni na podlagi v celoti izpolnjenih vprašalnikov in minimumi, ki temeljijo na naključni distribuciji odgovorov vseh v raziskavo vključenih anketirancev.

Tako raziskava z vprašalnikom kakor tudi korpusna raziskava sta prinesli vpogled v variantnost uslovarjenih paremioloških enot in tudi odnos uslovarjene (ničte) variante do variant(e), ki prevladuje(jo) v rabi. Variantnost je razvidna iz petega med možnimi odgovori v jedru vprašalnika, poleg tega pa se kaže tudi v naboru paremij, ki so jih anketiranci dopisali med odgovori na dodatna vprašanja po zaključku ocenjevanja jedra vprašalnika. Pri nekaterih paremijah je razhajanje med slovarsko podobo in navedenimi variantami zelo očitno. Med njimi so tudi nekatere najbolj poznane enote slovenskega paremiološkega minimuma¹³².

Variante paremij iz obeh slovarskih virov smo najprej poenotili za potrebe spletnega vprašalnika. Odločilno merilo za razmejevanje variant od sinonimov je bilo to, ali enoti izhajata iz skupne motivacije. Izjemo smo naredili le z vključitvijo nekaterih dvojic komplementarnih variant. V samem vprašalniku smo anketirancem omogočili vpis variante. Poleg tega smo variantnost enot morali v čim večji meri upoštevati pri iskanju slovenskih in slovaških paremij v jezikovnih korpusih. Izkazalo se je, da marsikatera ničta

¹³¹ To smo storili npr. pri 255, 279, 308, 325 in 370 v celoti izpolnjenih vprašalnikih.

¹³² Za primer navedimo uslovarjeni enoti *Nasprotja se privlačujejo* (SSKJ) ter *Podarjenemu konju se ne gleda na zobe* (SSKJ, Pavlica 1960: 186) in varianti, ki prevladujeta med navedki *Nasprotja se privlačijo* ter *Podarjenemu konju se ne gleda v zobe*.

varianta ne odraža dejanskega stanja v rabi (poglavje 5.5). To razhajanje smo lahko spremljali in preverjali ob delu z jezikovnima korpusoma FidaPLUS in SNK, saj je pri nekaterih primerih res šlo za prevlado popolnoma drugačne variante v korpusnih zgledih, pri nekaterih pa za soobstajanje množice variant. Približno pri četrtini paremij (235 enot, 25,6%) iz izhodiščnega korpusa se slovarska oblika občutno razlikuje od oblike, ki prevladuje v rabi, saj je delež navedenih variant pri njih višji od povprečja (1,6%), razteza pa se od šestih do dvainšestdesetih navedkov na enoto. Ostale tri četrtine paremij iz izhodiščnega korpusa (683 enot, 74,4%) so prejele od nič do pet vnosov variant. Delež odgovorov št. 5 tako v naši kakor tudi Đurčevi (2002) raziskavi znaša okoli 2% vseh odgovorov celotnega demografskega vzorca. V širši raziskavi te problematike bi se bilo koristno ponovno opreti na podatke iz jezikovnih korpusov.

Zaradi možnosti vpisa variantnih podob paremij ter predvsem zaradi dodatnih vprašanj, ki jih zastavljamo anketirancem po tem, ko izpolnijo jedro vprašalnika, lahko projekt razumemo ne le kot orodje empirične raziskave temveč v širšem smislu tudi kot projekt zbiranja paremiološkega gradiva. Poleg zamejevanja aktivnega paremiološkega jedra v minimumu in optimumu moramo namreč odpreti prostor za enote, ki so prav tako del aktivnega paremiološkega fonda, pa še niso bile registrirane. Opozoriti moramo še na široko polje preostale (nežanrske) stavčne frazeologije, ki v slovenščini še ni raziskano v celoti¹³³. Že v teoretskih izhodiščih (poglavji 2.1.2 in 2.3) smo v okviru slovenske frazeološke terminologije opozorili na strukturno mesto Toporišičevega termina *rečenica* (glej podpoglavje 2.3.3.1), ki odgovarja morda bolj jasni in z vidika neterminološke rabe žanrsko neobremenjeni oznaki *stavčni frazem* (tudi v številnih svetovnih frazeologijah prim. Čermák 2001, 2007, 2009), a ga sodobna slovenska frazeologija bodisi ignorira, bodisi enači s pregovorom. Slovenska frazeologija bi po našem mnenju veliko pridobila, če bi pregovor prenehala dojemati in raziskovati kot glavno ali celo edino pojavnost nad mejo stavka, saj ima središčni položaj morda v paremiologiji, v širšem okviru stavčne frazeologije pa vsekakor ne. Kot glavni problem v zvezi z zajemanjem še neregistrirane frazeologije in paremiologije, bi radi izpostavili vprašanje refleksije govorcev in odnosa do tradicionalnih žanrskih oznak, na katerega smo v našem delu pogosto naleteli. Zato bi bilo potrebno rezultate raziskav z anketiranjem kritično ovrednotiti s sopostavitvijo strukture

¹³³ Ker enote, kakršna je npr. *Saj ni res, pa je*, že frazeologi težko uzavestimo, bi se v primeru tega (večinskega) dela stavčne frazeologije težko zanesli na vprašalnike oziroma bi morali izdelati tip vprašalnika, ki bi govorce vzpodbudil k čim bolj sproščenemu in plodnemu navajanju takih enot. Predvidevamo, da bi za množično zbiranje stavčnih frazemov nežanrskih tipov morali razviti posebne strategije iskanja po jezikovnih (pisnih in govornih) korpusih, zato se sistematična registracija takih enot kaže kot poseben metodološki in klasifikacijski izziv.

enot iz navedkov anketirancev s strukturo novih paremij, ki bi jih pridobili s posebnimi korpusnimi raziskavami. V poglavju 4.6 smo predstavili delno analizo nabora paremij, za katere so anketiranci ocenili, da jih v jedru vprašalnika niso srečali.

Omenimo še nekaj vidikov, ki se jim nismo posvetili. Odprto ostaja vprašanje tujih paremij, ki jih govorci med sporazumevanjem v slovenščini uporabljajo citatno. Vzorec teh enot, ki smo ga pridobili z enim izmed dodatnih vprašanj, bo treba najprej oceniti glede na distribucijo jezikov v njem, nato pa raziskati tudi ponovljivost navedenih enot in si zastaviti tudi vprašanje, kakšne tipe ustreznic predstavljajo v razmerju do slovenske paremiologije. Orodja vprašalnika nam ta dva vidika omogočajo sopostaviti s podatki o narečni skupini govorcev, s čimer bi lahko pristopili k vprašanju sosednjih jezikov, npr. italijanščine in madžarščine. V prihodnosti bi lahko npr. raziskali latinske enote v kontekstu slovenščine in slovaščine ter podobnosti in razlike v bogatem fondu čeških citatnih enot v slovaščini ter hrvaških in srbskih citatnih enot v slovenščini¹³⁴. Anketirance smo prav tako spraševali o najbolj in najmanj priljubljenih enotah. Lestvico najbolj in najmanj priljubljenih enot bi lahko primerjali tako z mestom teh enot v paremiološkem minimumu kakor tudi z lestvico enot, urejenih glede na pogostnost v korpusu.

Zbiranje paremiološkega gradiva je povezano še z nekaterimi vprašanji, ki smo se jih v disertaciji le dotaknili: Kako lahko s korpusno analizo ugotovimo, ali gre pri navedkih za ustaljene enote? Kako anketiranci razumejo tradicionalne žanrske oznake *pregovor* in *rek* in ali navajajo tudi kakšne enote, ki presegajo terminološke zamejitve? V kolikšni meri je pri govorcih uzaveščena meja med besednozveznimi in stavčnimi frazemi? Odkod prihajajo nove paremije? Kakšen je delež novih paremij, ki izvirajo iz reklamnih in političnih sloganov, znanih filmskih citatov ipd.? Kako široke starostne skupine uporabljajo te nove enote oziroma ali je njihova raba generacijsko omejena in jih je zato možno analizirati kot generacijske markerje? Ali poteka/je potekla revitalizacija nekaterih že zastarelih enot in zakaj? Zakaj je delež narečnih navedkov tako majhen? V kolikšni meri anketiranci navajajo vulgarne in šovinistične enote? Ali pri navedkih prihaja do samocenzure? Kako se anketiranci odzivajo na slovarske (ničte) variante, ki niso v skladu z njihovo rabo? Kakšne jezikovne (avto)stereotipe lahko razberemo iz odgovorov?

Posvetimo se še orodjem, ki smo jih razvili med raziskavo pogostnosti paremij v slovenskem in slovaškem jezikovnem korpusu. Najprej smo morali razviti iskalne pogoje, ki bi v največji možni meri zajeli paremije, njihove variante ter prenovitve. Prvi nabor

¹³⁴ Za stanje v slovaščini bi morali opraviti ločeno raziskavo med slovaškimi govorci, ker takega vprašanja Đurčeva raziskava ni vsebovala.

iskalnih pogojev smo razvili z upoštevanjem konstrukcijskih vzorcev paremij, drugi nabor pa smo zasnovali s pomočjo polnopomenskih leksikalnih sestavin paremije. Prav delo z jezikovnimi korpusi lahko ponudi nov pristop v okviru paremiografije. Ko smo z upoštevanjem variant ustvarili formalizirane zapise za iskanje paremij v slovenskem in slovaškem korpusu na osnovi njihovih zgradbenih posebnosti, smo s tem oblikovali splošne modele paremij, ki so od primera do primera z različno mero posplošitve odražali njihove konstrukcijske vzorce. Zanimive ugotovitve z vidika sodobne paremiografije lahko prinese primerjava teh modelov z gesljenjem paremij v slovarjih in tudi upoštevanjem podob iz sekundarnih virov. Z nekaterimi splošnimi iskalnimi modeli smo našli tudi povsem nove, še neregistrirane paremije.

Razhajanje med poznanostjo in pogostnostjo paremij nas je vzpodbudilo k razmisleku o dejavnikih, ki lahko vplivajo na pogostnost določene paremije v korpusu. Opisali smo dejavnik medija (pisno : govorjeno), dejavnik žanrske strukture korpusa, dejavnik razpona referenčnih situacij, dejavnik medravninskih transformacij, dejavnik konkurenčnega citatnega izraza in dejavnik znane paremije z enakimi polnopomenskimi sestavinami. Prva dva dejavnika sta povezana s tem, da gre za pisni korpus, drugi pa so splošnejši.

Na podlagi korpusne raziskave smo vpeljali delovni termin *tematsko-konstrukcijski vzorec*, s katerim zapolnjujemo terminološko vrzel na mestu, za katerega oznake produktivna formula, produktivni model, prenovitev ali konstrukcijski vzorec ne zadoščajo. Prva dva izraza ne zadoščata zaradi splošnosti, drugi izraz predstavlja sosednji izraz v nizu, tretji (prenovitev), pa je vezan na neustaljeno spremembo. Po tematsko-konstrukcijskih vzorcih s prenovitvijo (tako kot po konstrukcijskih) nastajajo nove paremije, vendar je pogoj za to produktivnost take prenovitve. Pri tematsko konstrukcijskih vzorcih gre za fenomen, za katerega se na prvi pogled zdi, da posega v polje že poimenovanih pojavnosti (predvsem antipregovorov), vendar gre za oznako drugega reda. Gre za tip v redu načinov tvorbe in ne za žanrsko oznako. Po tematsko-konstrukcijskem vzorcu lahko nastane antipregovor, lahko pa tudi ne, saj mnoge nastale enote njegovim žanrskim zahtevam ne ustrezajo¹³⁵. Ker gre pri oznakah kot sta *antipregovor* in *wellerizem*¹³⁶ za žanrske oznake, to pomeni, da govorimo o tipu recepcije (in s tem o jedru in periferiji), pri tematsko-konstrukcijskem

¹³⁵ Dober primer udejanjanja tematsko-konstrukcijskega vzorca brez humornega učinka in ustvarjanja nasprotnega pomena je primer *Točnost je lepa čednost*. Gre pa tudi za primer, ki se, kot smo opisali (6.4.6), že ustaljuje.

¹³⁶ Pojavnosti te žanrske oznake se s tematsko-konstrukcijskim vzorcem ne pokrivajo, saj ta žanr temelji na posebnem konstrukcijskem tipu z dopolnilom oz. okvirom v celoti reproducirane enote.

vzorcu pa gre za tip (re)produkcije. Nakazali smo tudi možnost nastanka transformacij iz tematsko-konstruktivskih vzorcev.

Zaradi številnih korpusnih zgledov medjezиковnih transformacij smo opozorili, da bi se bilo zanimivo lotiti bolj natančne medjezиковne primerjave tega fenomena. Ta bi temeljila na prikazu distribucije enako motiviranih enot na ravni paremij ter ravni besednozveznih frazemov, dopolnitvijo enot, ki obstajajo sicer v obeh jezikih a so le v enem uslovarjene v izhodiščnem viru ter konfrontacijo pogostnosti izhodiščnih enot in njihovih transformacij v korpusu, s čimer bi si zastavili vprašanje razločevanja med neustaljenostjo (avtorskimi posegi), delno ustaljenostjo ali ustaljenosti takih tvorb. Da imajo določene enote ti. transformacijski potencial, pa ta v določenem jeziku ni izrabljen, pričajo transformacije v drugem jeziku, kakor tudi sposobnost govorcev z avtorskim, okazionalnim posegom pretvoriti enoto iz pregovora v besednozvezni frazem ter obratno. To zadnje smo na praktičnih primerih pokazali tudi v ločenem članku (Meterc: 2012).

Za konec omenimo še možnost primerjave izsledkov naših korpusnih analiz z bodočimi frazeološkimi raziskavami v korpusih govornih besedil. Rezultate dela z govornim korpusom bi lahko primerjali z rezultati pristopa, ki smo ga uporabili v našem delu, ko smo diamedialno razliko določali s pomočjo sopostavitve podatkov iz korpusa s podatki o intuitivni oceni aktivne rabe paremij pri govornikih (poglavje 7.3.4).

8.3 Bližina paremiologij v širšem okviru – indici in perspektive

Za medjezиковno frazeološko primerjavo slovenščine in slovaščine na ravni paremiologije je poleg obsežne primerjave po tipih ekvivalentnosti in suprasemantičnih razlik ter vpogleda v gibljivost teh odnosov po intervalih optimuma pomembno vprašanje nadaljnjih možnosti umeščanja teh razmerij v širše medjezиковne primerjave. Take primerjave bi glede na trenutno stanje lahko oprli na vrsto že vzpostavljenih paremioloških minimumov (glej poglavje 3.1) in na nemški paremiološki optimum (Đurčo 2006). Glede na to, da je naloga vzpostavitve paremioloških minimumov v svetovni frazeologiji še vedno aktualna, pričakujemo, da se bo število minimumov in tudi optimumov še večalo.

Menimo, da je smiselno primerjati tako deleže enako motiviranih paremij v minimumih in optimumih posameznih jezikov, kakor tudi deleže posameznih tipov ekvivalentnosti. Celostna primerjava razmerja slovenske in slovaške paremiologije do razmerij obeh s paremiologijami drugih jezikov bi presegala okvir disertacije. Vseeno pa želimo v tem delu

sklepa predstaviti vsaj zasnovo umestitve razmerja med slovensko in slovaško paremiologijo v širši kontekst. Sopostavimo lahko mero enako motiviranih medjezikovnih ustreznic v slovenščini in slovaščini s 50 najbolj poznanimi enotami v ruskem paremiološkem minimumu najbolj poznanih enot (Permjakov 1989) ter češkim minimumom najbolj pogostih enot (Čermák 2003).

50 najbolj poznanim in obenem pogostim enotam slovenskega paremiološkega optimuma smo našli (poglavje 7.5) kar 36 (72%) enako motiviranih ustreznic v slovaščini (izmed njih 25 iz slovaškega optimuma), 50 enotam iz slovaškega optimuma pa 35 (70%) enako motiviranih slovenskih ustreznic (26 iz slovenskega optimuma). V ločenem prispevku (Đurčo, Meterc 2013: 23-25) smo 50 najbolj poznanim enotam slovenskega paremiološkega minimuma našli 39 (78%) enako motiviranih ustreznic, izmed katerih jih je 9 iz nabora 50 najbolj poznanih slovaških paremij, naslednjih 20 iz preostalega dela slovaškega minimuma, 10 pa izven njega. Da gre za precej visok delež tudi v okviru slovanskih jezikov, se lahko prepričamo, če ta dva izsledka primerjamo z odnosom slovenske paremiologije do vrha ruskega paremiološkega minimuma (Permjakov 1989: 92-96). Izmed 50 najbolj poznanih ruskih paremij ima po naši oceni le 10 paremij (20%) enako motivirane ustreznice v slovenščini¹³⁷. Tri se nahajajo med prvimi 50 paremijami v slovenskem minimumu, 4 v preostalem delu minimuma ter tri izven njega. Oglejmo si še odnos 50 najbolj pogostih čeških paremij (Čermák 2003: 27-30) do slovenske paremiologije. Ocenjujemo, da je med njimi vsaj 37 (74%) takih, ki imajo enako motivirano slovensko ustreznico. Med njimi je 12 takih, ki se nahajajo tudi med 50 najbolj pogostimi paremijami v slovenskem minimumu, 14 iz preostalega dela minimuma ter 11 izven minimuma. Domnevamo, da je prekrivnost slovaškega seznama 50 najbolj pogostih paremij s češkim seznamom še večja.

Zanimivo je tudi vprašanje stopnje idiosinkrazije med paremiologijami različnih jezikov. 16 primerov idiosinkrazije predstavlja nizek delež (5,3%) v okviru 300 najbolj poznanih in pogostih paremij v slovaščini in slovenščini, za umestitev tega podatka v širši kontekst pa imamo zaenkrat le nekaj opornih točk. Že na podlagi lastne jezikovne intuicije in bežnega pregleda vrha ruskega paremiološkega minimuma, pa tudi glede na rezultate sorodnih, čeprav ne povsem enakih raziskav (Котова 2003, Fojtů 2012, Földes 2012), domnevamo, da bi npr. primerjava slovenskega in ruskega paremiološkega minimuma (ter optimuma)

¹³⁷ То со пареміје *Бумага всё терпим* (4. mesto v ruskem minimumu), *Запретный плод сладок* (15.), *Как аукнется, так и откликнется* (19.), *Кто не работает, тот не ест* (22.), *Лучше синица в руках, чем журавль в небе* (25.), *Нашла коса на камень* (33.), *Не всё золото, что блестит* (34.), *Нет дыма без огня* (39.), *Не хлебом единым жив человек* (40.) in *Один за всех, все за одного* (42.).

pokazala višjo stopnjo idiosinkrazije. Zanimivo bi bilo to stopnjo primerjati tudi s stopnjo idiosinkrazije med slovaško in rusko paremiologijo. Delež ruskih besednozveznih frazemov brez slovaških ustreznice je bil v omenjeni raziskavi (Fojtů, 2013) 20%, delež brez hrvaških ustreznice pa je npr. znašal le 2%. Slovenščina v raziskavo ni bila vključena. Večanje števila medjezikovnih primerjav na širokih vzorcih gradiva lahko prinese ugotovitve glede bližine frazeologije (in paremiologije) jezikov v razmerju do njihove pripadnosti posameznim jezikovnim skupinam¹³⁸ in območjem vpliva. Poleg tega se lahko vprašamo, v kolikšni meri se podobnosti in razlike med sorodnimi ter tudi sosednjimi oz. kontaktnimi jeziki kažejo na ravni besednozveznih frazemov ter v kolikšni meri na ravni stavčnih frazemov, katere sestavni del je tudi paremiologija.

8.4 Bližina slovenske in slovaške paremiologije – različni vidiki

Ugotovili smo, da se ne moremo zadovoljiti le s trditvijo, da je bližina slovenske in slovaške paremiologija povsem pričakovana že samo zaradi sorodnosti slovanskih jezikov. Kot vidimo, se tudi ob umestitvi njunega razmerja v širšo slovansko sliko pokaže posebej močna frazeološka vez¹³⁹. Gre za stanje, ko je med najbolj poznanimi in pogostimi paremijami več takih, ki imajo skupno motivacijo kot takih, ki so si po motivaciji tuje, oziroma je stopnja idiomatičnosti razmeroma nizka, stopnja idiosinkratičnosti pa še občutno nižja. Bližino slovaške in slovenske paremiologije si lahko razlagamo tudi s kulturno in geopolitično vpetostjo v srednjeevropski kulturni prostor ter z vplivom nemškega jezika¹⁴⁰. Pomembno vlogo so gotovo odigrali tudi razgibani kulturni stiki (prim. Rozman 1999, 2000, 2008). Oglejmo si bližino (pa tudi razlike) med slovensko in slovaško paremiologijo iz posameznih vidikov, ki smo se jim posvetili v našem delu.

Pregled prekrivnosti in razhajanj slovenske in slovaške paremiologije začnimo pri razvrščanju medjezikovnih ustreznice po Đurčevi tipologiji sistemske ekvivalentnosti, ki

¹³⁸ Petra Fojtů ugotavlja (2012: 15), da v frazeologiji delitev na vzhodne, zahodne in južne slovanske jezike ne zadošča. Primer za to sta poljščina in beloruščina, ki po njenem mnenju sestavljata posebno podskupino. Z raziskavo okoli 1000 medjezikovnih ustreznice prikazuje močan vpliv nemščine na frazeologijo zahodnoslovanskih jezikov, posebej lužiške srbsčine. Frazeologija nekaterih slovanskih jezikov je po njeni oceni (Fojtů 2012: 15) bližje nemščini kot frazeologiji drugih slovanskih jezikov.

¹³⁹ Domnevamo, da ima slovenščina tako močno vez tudi s hrvaško in srbsko frazeologijo ter paremiologijo.

¹⁴⁰ Na vpliv nemščine smo naleteli npr. pri obravnavi diaintegrativne razlike pri enotah *Enkrat ni nobenkrat* in *Raz je ako nikdy* (poglavje 7.3.3). O vplivu nemščine na poljsko, češko, slovaško, madžarsko, hrvaško in slovensko frazeologijo na osnovi izoliranih primerov razmišlja Földes (2012: 93), sprašuje pa se tudi o posebnem vplivu nemščine v okviru Avstro-ogrske monarhije (2012: 96).

smo se ga lotili takoj po določitvi slovenskega in slovaškega paremiološkega optimuma. Med dvojicami slovenskih in slovaških paremij smo našli primere za 13 izmed 16 teoretično možnih tipov. Poleg manjkajočih primerov za dva strukturno določena tipa (formalno-semantična modifikacija in derivacija), za katera primeri tudi v Đurčevih raziskavah (2012, 2012a) še niso bili potrjeni, na ravni paremiologije nismo našli pravih medjezikovnih homonimov¹⁴¹. Našli pa smo primere formalno-semantične specifikacije, ki v omenjenih raziskavah slovaške, ruske in nemške paremiologije (Đurčo 2012, 2012a) še niso bili najdeni. Med redkejšimi tipi systemske ekvivalentnosti smo ob sopostavitvi paremij iz slovenskega in slovaškega optimuma našli še primere idiosinkrazije, ekstenzivne divergence, nepravne homonimije, formalno-semantične mutacije, prave paronimije, ekvipolentne sinonimije, nepravne paronimije in formalno-semantične specifikacije. Le za intenzivno divergenco smo morali oba primera ustreznice poiskati izven slovenskega in slovaškega paremiološkega optimuma. Ugotovili smo, da poleg nekaj redkih primerov idiosinkratičnih paremij v optimumih obeh jezikov lahko izven optimumov najdemo še posebno množico paremij, ki nimajo tujejezične ustreznice, ker je za njihovo sporočilnost ključnega pomena zgodovinski in geografski kontekst določenih govornih območij. Z leksikografskega vidika je zanimivo dejstvo, da marsikatero take enote še niso bile uslovarjene, pogosteje pa jih najdemo v zbirkah.

Med pogoste tipe systemske ekvivalentnosti med slovenskim in slovaškim paremiološkim optimumom sodijo idionimija, formalna variantnost, leksikalno-transpozicijska variantnost, prava sinonimija in ekstenzivna ter intenzivna hipernimija. Poudarimo, da smo pri pregledu deležev tipov v intervalih optimuma (poglavje 7.5) upoštevali hierarhični princip, po katerem so imele prednost enako motivirane ustreznice, takoj za njimi pa sinonimi, zato so nekateri tipi (npr. hipernimija) v tem pregledu zastopani v manjši meri. V grafičnih prikazih distribucije najdenih ustreznice po tipih smo tako prikazali le ustreznice z največjo možno mero identičnosti, tako s semantičnega, kakor tudi z oblikovnega vidika. Ločeno smo prikazali distribucije posameznih tipov ekvivalentnosti v odnosu do paremiološkega optimuma v drugem jeziku ter distribucije ustreznice z upoštevanjem paremiološkega gradiva, ki se vanj ni uvrstilo (7.5.1). Prikazali smo tudi naraščanje, upadanje in nihanje deležev tipov ekvivalentnosti glede na šest intervalov obeh paremioloških optimumov (7.5.2). Domneva, da bo delež enako motiviranih ustreznice od

¹⁴¹ Namesto tega smo navedli nekaj primerov takega medjezikovnega razmerja na ravni besednozveznih frazemov.

prvega do zadnjega intervala optimuma upadal, se je na splošno izkazala za pravilno. Prav tako smo pravilno domnevali, da se bo mera idiosinkrazije proti dnu optimuma povečevala. Ogledali smo si tudi strukturo ustreznice slovenskih in slovaških paremij izven optimuma drugega jezika. Z razvojnega vidika je pomenljiv visok delež enako motiviranih paremij med temi arhaičnimi ustreznici, saj tako med slovaškimi kakor tudi slovenskimi ustreznici izven optimuma poleg sinonimov prevladujejo leksikalno-transpozicijske variante in idionimi. V veliki meri gre za ustreznice z opazno diahrono razliko oziroma za zastarele paremije. Diahrona razlika se seveda občutno odraža tudi na razliki v pogostnosti enot v enem ter drugem jeziku oziroma na diafrekvenčni razliki. V množici ustreznice izven paremioloških optimumov smo našli tudi na peščico takih enot, pri katerih v razmerju do ustreznice v drugem jeziku nismo opazili diahrono razlike. Te enote so glede na pojavitev v jezikovnih korpusih del današnje aktivne paremiologije in bi sodile v sodobne frazeološke slovarje in zbirke. Takih enot smo med slovaškimi ustreznici izven optimuma našli šest, med slovenskimi pa pet.

Diahronemu ter diafrekvenčnemu vidiku in drugim vidikom, ki bistveno vplivajo na uveljavljanje paremij v konkretni govorni in pisni rabi, smo se posebej posvetili v poglavju o suprasemantičnih razlikah med slovensko in slovaško paremiologijo (7.3). Poudarili smo, da je uvrščanje enot z izrazito diahrono razliko v slovarje in večjezične zbirke neprimerno. Navedli smo mnogo primerov paremiografske sopostavitve z vidika današnjega uzusa neenakovrednih enot v Hečkovi zbirki (2005). Zastarelost mnogih slovenskih paremij smo dokazali s podatki o nizki poznanosti med slovenskimi govorcami, ki smo jih pridobili z vprašalnikom.

V obravnavo suprasemantičnih razlik med slovenskim in slovaškim paremiološkim gradivom smo vključili ugotovitev o krožnem vplivanju med pogostnostjo in poznanostjo frazemov (Grzybek, Chlosta 2008: 102-103), kar nas je vzpodbudilo, da smo iskali tudi vzročne povezave med preostalimi vidiki, ki so za tipologijo razlik na tej ravni pomembni. Našli smo primere za vse tipe suprasemantičnih razlik in med njimi tudi primer diatehnične razlike, ki jo je Āurčo (2012b) predstavil le kot teoretično možno. Glede diafrekvenčne razlike ugotavljamo, da ni značilna le za dvojice paremij, izmed katerih je ena zastarela. Pridobitev podatkov o pogostnosti slovenskih in slovaških paremij iz korpusov nam je namreč omogočila, da smo tudi med paremijami, ki so govorcem v obeh jezikih dokaj znane, lahko poiskali take, ki se v enem jeziku pojavljajo podpovprečno, v drugem pa nadpovprečno pogosto. Ugotovili smo, da je večina preostalih suprasemantičnih razlik vzročno povezana prav z diafrekvenčno in diahrono razliko. Ogledali smo si značilnosti

paremij, ki se po naši oceni v slovenščini pogosteje pojavljajo v govorni kot v pisni rabi. V tem naboru smo pri petih paremijah ugotovili diamedialno razliko v odnosu do njihovih slovaških ustreznice. Navedli smo tudi nekaj dvojic z opazno diastratično, diatekstovno, diaevalvativno, diaintegrativno in dianormativno razliko in si pri tem pomagali z uvajalnimi sredstvi, ki spremljajo zglede paremij v jezikovnih korpusih obeh jezikov. Kot smo opisali v poglavju 8.2, bi v prihodnosti lahko z dodatnimi analizami podatkov, ki smo jih pridobili z demografsko raziskavo, povedali še več o diatopični razliki med slovenskimi paremijami in njihovimi ustreznici v drugih jezikih. V tipologijo suprasemantičnih razlik smo na podlagi opazovanja slovenskih in slovaških paremioloških ustreznice uvedli dva nova tipa – diafigurativno in diaanomalično razliko. Po našem mnenju sta figurativnost enot in anomalčnost njihovih sestavin pomembna dejavnika, ki se odražata na slogovnem učinkovanju frazeoloških enot, predvsem pa na njihovem pomnjenju. Figurativnost vpliva na zapomnljivost frazema in s tem povečuje njegovo reprodukcijo. Na množici primerov iz slovenskega in slovaškega paremiološkega optimuma smo pokazali, da je mera figur v enotah (povečini gre za paralelizem, rimo, asonanco in druga zvočna ujemanja ter ponovitve) vzročno povezana z diafrekvenčno in diahrono razliko. Navedli smo tudi primere slovensko-slovaških ustreznice z različno mero anomalčnosti.

Bližina slovenske in slovaške paremiologije se ne kaže le v prekrivnosti paremioloških minimumov in optimumov glede na tipe frazeološke ekvivalentnosti, temveč še z vrste drugih vidikov, ki smo jih prikazali s pomočjo demografske in korpusne analize. Nadaljujmo z opažanji med korpusno analizo v FidaPLUS in SNK. Pokazali smo, da se bližina jezikov kaže tudi v standardnih uvajalnih sredstvih (poglavje 6.4.1). Skladna sta tako nabora samostalniških uvajalnih sredstev kakor tudi nabora večbesednih ustaljenih uvajalnih sredstev v obeh jezikih. Med analizo korpusnih zgledov paremij smo bili pozorni na neprototipne pojavitve in z njimi povezano vlogo popularizatorjev paremij. Med njimi so bili tako v primeru slovenskih kakor tudi slovaških paremij najpogostejši naslovi filmov, leposlovnih del, pesmi, pravljic, radijskih iger, oper, rubrik in akcij. Pogosto neprototipno rabo paremije predstavljajo tudi prepisi seznamov pregovorov iz zbirk. Na precej vzporednic smo naleteli pri obravnavi medravninskih transformacij med paremijami in besednozveznimi frazemi (poglavja 6.4.3, 6.6.6, 7.2.4 in 7.3.4). Pojavitve v korpusih kažejo, da se slovenske in slovaške paremije pogosto razčlenijo na polovici, ki nastopata vsaka v svoji povedi. Zanimive so verige paremij. Za oba jezika je značilno veriženje sopomenskih paremij ali pa paremij, ki so si po pomenu blizu, manj pogosto pa je veriženje paremij, ki si pomensko nasprotujejo. Opozorili smo še na fenomen pogostih

sopojavitev določenih paremij, ki je prav tako značilen za oba jezika. Številni korpusni zgledi pričajo tudi o tem, da se nekatere paremije pojavljajo v zanje tipičnih besedilnih okoljih. Posebej očitno je to pri nekaterih slovaških in slovenskih enotah, ki so značilne za besedila s športno tematiko. Slovenske in slovaške paremije se v veliki meri ujemajo v naboru konstrukcijskih vzorcev, ki prevladujejo v slovenskem in slovaškem optimumu. Predstavili smo primere pogostih in obenem produktivnih konstrukcijskih vzorcev, primere pogostih in neproduktivnih vzorcev ter tudi primere vzorcev, ki so produktivni, značilni pa le za eno paremijo. Za oba jezika je značilen princip nastajanja novih paremij po tematsko-konstrukcijskem vzorcu.

Naštujemo lahko še nekatere vzporednice, ki pričajo o bližini slovenske in slovaške paremiologije, ker se tičejo posameznih paremij ter so dokaj specifične in nepogoste. Navedli smo primer pogoste zamenjave dvojice paronimov (7.2.3.8). Našli smo celo nekaj enako motiviranih ustaljenih antipregovorov (glej poglavji 4.6.2 in 7.2.4). Nekaj vzporednic med jezikoma smo našli tudi pri obravnavi antonimov in komplementarnih variant (poglavje 7.4). Med njimi smo obravnavali primer ambisemije, ustaljevanja ter prevladovanja neizvorne oblike pri enotah *Ked' nejde Mohamed k hore, musí íst' hora k Mohamedovi* in *Če noče gora k Mohamedu, mora Mohamed h gori* (7.4.2). Podrobneje smo opisali primer antonimičnega gnezda pri dvojicah *Obleka (ne) dela človeka* in *Šaty (ne)robja človeka* (7.4.1) ter navedli še nekaj takih vzporednic med jezikoma, ki bi jih lahko obravnavali. Teh tipov odnosov v okviru celotnega slovenskega in slovaškega optimuma sicer nismo ugotavljali sistematično glede na celoten optimum ali njegove posamezne intervale.

Sklenemo lahko, da sta si slovenska in slovaška frazeologija na paremiološki ravni blizu iz različnih predstavljenih vidikov. Ne želimo pa poudarjati le podobnosti. V delu smo predstavili tudi mnogo specifik, po katerih se slovenske in slovaške paremije razlikujejo. Menimo, da smo dovolj nazorno pokazali, da je v tem smislu prav polje suprasemantičnih odnosov med medjezikovnimi ustreznici še posebej plodno in omogoča tudi številne nadaljnje raziskave. Namesto da bi prikazovali le izolirane primere posameznih tipov razlik med paremijami in jih obravnavali le kot kulturno specifične pojave, smo poskusili ponuditi razlago, oprto na predstavo o krožnem vplivanju. S tem načinom določanja suprasemantične vzročnosti smo se prav zaradi razlik v okviru tako bližnjih paremiologij, kakršni sta slovenska in slovaška, na nekaterih mestih dotaknili pomena raziskovanja paremiologije z diahronega vidika. Za nekatere izmed prihodnjih raziskav bo potrebno

razviti nove metode, poleg tega pa z zbiranjem povečati obseg frazeološkega gradiva z vključevanjem različnih plasti jezika.

Medjezikovna primerjava pa ne prinaša le védenja o odnosu med paremiološkima ravnema primerjanih jezikov. Raziskave, ki so bile zanjo potrebno, so nas vzpodbudile, da smo o nekaterih pomembnih terminoloških zagatah in vrzelih poskušali razmisliti iz novega zornega kota. Z diskusijo, oprto na odgovore anketirancev ter korpusne zglede, smo poskusili na novo osvetliti kompleksno problematiko variantnosti in slovarskih podob paremij, spraševali pa smo se tudi o uzaveščanju posameznih paremioloških žanrov in njihove prehodnosti pri govorcih. Kritično smo pristopili k nekaterim zagatam, nejasnostim in nenatančnostim v slovenski frazeološki terminologiji ter njeni rabi, jih razložili v diahronem smislu in svoje pomisleke podprli s konkretnimi primeri. Ovrednotili smo tipologijo medjezikovnih frazeoloških ustreznic in nakazali probleme, ki bi se jim bilo potrebno še posebej posvetiti. Problematizirali smo namreč razmerje med enodelnimi in dvodelnimi ustreznici, dotaknili pa smo se tudi vprašanja medravninskih ustreznic in uporabe tipologije ob primerjavi enot drugih paremioloških žanrov (antipregovorov, wellerizmov in pranostik). Tudi aplikacija tipologije suprasemantičnih razlik je prinesla nova vprašanja glede delovanja frazeoloških ustreznic v rabi, saj je za tipologije pomembno, da jih preizkusimo na čim bolj obsežnem gradivu in naboru jezikov – ne le zaradi nekaterih redkejših tipov, temveč tudi zaradi iskanja novih metodoloških pristopov in vzročnih povezav med posameznimi pojavnostmi.

Delo zaključujemo z obljubo, da se bomo k posameznim problematikam slovenske in slovaške frazeologije ter paremiologije še vrnili. Menimo, da bomo v prihodnosti lahko s podatki, ki smo jih pridobili z demografsko in korpusno raziskavo, omogočili še kakšno medjezikovno primerjavo in raziskavo pojavnosti, ki se jim v disertaciji nismo posebej posvetili. Na tem mestu tudi izražamo upanje, da smo s svojim delom nakazali še nekatere morebitne usmeritve, ki bi jih lahko v svojih raziskavah in bolj specifičnih analizah s pridom uporabil še kak drug frazeolog in paremiolog.

9 Summary

Our decision to compare Slovene and Slovak proverbs, sayings and other paremiological units immediately brought about the question of a methodological starting point which would make the comparison possible. The concept of the paremiological minimum represented by Pernjakov (1988) proved a good option, firstly because such minimum has already been established in Slovak (Ďurčo 2002) as well as some other languages. Secondly, it provides an empirical approach with which we were able to determine the set of the most well-known paremiological units in Slovene, since so far there has been no such research in Slovene phraseology. As we were interested in including corpus-based analyses in the research, the concept of the paremiological optimum (Ďurčo 2006) seemed to be an even better option, because it combines corpus-based and frequency-oriented analyses.

Ďurčo defines paremiological optimum as a larger set of the most well-known paremiological units, arranged as a correlation between the familiarity of the units, based on the demographical research, and their frequency, based on the corpus research. We have already compared different aspects of Slovene and Slovak paremiology in the course of both researches. However, the main comparison was not possible until a set of the most well-known and most frequent paremiological units (300 of them) in both languages was established. From that point on we were not only able to compare individual units and their equivalents according to their semantic and formal features, but this also allowed us to see a wider picture. This means we were able to describe the share of every single type of equivalency according to Ďurčo's typology. We were also able to describe the distribution of these types over the intervals of the paremiological optimum. The distribution was firstly presented by taking into consideration the equivalents of the optimum of the second language and secondly by doing the same with equivalents from the optimum as well as outside the optimum. Analysing the types of suprasemantic differences (Ďurčo 2012b) is also more valuable in such a wider context. Following Ďurčo's criteria, we focused on basic lexicographical sources in Slovene language. Our experimental corpus for the questionnaire consisted out of 918 proverbs, sayings and (proverbial) winged words, found by a systematic search in two dictionaries. The least common paremiological genre in our experimental corpus was wellerism – we only found one such example. Weather proverbs were not included. The units were collected from *Slovar slovenskega knjižnega jezika*

(Standard Slovene Dictionary) and *Frazeološki slovar v petih jezikih* (Phraseological dictionary in five languages, Pavlica 1960). The second source is quite archaic and we used it due to the lack of other lexicographical sources. Nevertheless, despite being archaic, it proved quite useful, since it includes 506 paremiological units. An experimental corpus should contain all potentially known proverbs of a certain culture (Grzybek, Chlostá 1995: 69). In the Slovak language it was established from the standard dictionary of Slovak language (KSSJ), phraseological dictionary (Smiešková 1977), and some collections which were written according to modern paremiological standards. The corpus was therefore quite big. It included 2834 units and after the questionnaire was filled out by 42 respondents, it became obvious that a lot of these units are not a part of the active paremiology. We used Ďurčo's model (2002) of the questionnaire in order to establish a list of the most well-known Slovene proverbs and other paremiological units for the Slovene paremiological optimum. The FTP (full text presentation) questionnaire located on the webpage <http://vprasadnik.tisina.net> gave respondents an option of five possible answers for each individual unit as with Ďurčo's model: 1. I know it and I use it; 2. I know it but I do not use it; I do not know it but I do understand it; 4. I do not know it and I do not understand it; 5. a possibility to add a variant form that the respondent knows. This model and the modernization of the questionnaire software allowed us to develop a tool which enabled us to acquire a large amount of data on proverb familiarity. The questionnaire was launched on 21st April 2012 and information regarding the research was popularized via social networks. When we froze the data on a separate page to establish the list of the 300 most well-known Slovene paremiological units on October 13th 2012, there were 316 respondents who marked all of the 918 units presented to them. The number is still growing as we speak, because we want the database to serve a number of different purposes in the future. We also collect modern paremiological material, which has not been registered in dictionaries and collections so far. By doing a small analysis of the additional units named by the respondents, we found out that there is only one paremiological unit that was named by more than five respondents (out of the 191 who answered the additional question) and which was also not included in the survey (*Po jutru se dan pozna*). We also did a partial analysis of anti-proverbs named by Slovene respondents. The important change in the questionnaire was that paremiological units were shown to the respondents by a random key and that they can log in and log out of the page whenever they want with their user codes. Some additional software tools which we are able to use on the administrator's page are also of great importance. By using them, we are

able to filter out the answers according to the demographical data given by the respondents as well as according to the filled-out percentage of the questionnaires. We can arrange the answers by using one filter or by an optional combination of several filters. This will allow us to do all kinds of additional analyses in the future. For the paremiological optimum however, we only needed a list of the most well-known proverbs, without regard to their usage. It was created according to the sum of the percentages of the answers number 1, number 2 and number 5. The Standard Slovene dictionary (SSKJ) includes 599 paremiological units, but only 273 units made it to the paremiological optimum, since they were known to more than 79,7% respondents. More than one quarter of the units in SSKJ was known to less than 50% respondents. Only 27 units came from Pavlica's dictionary (1960).

The next step was to examine the situation in language corpora (the Slovene corpus FidaPLUS and the Slovak national corpus). Information about the frequency of all 600 units of Slovene and Slovak minimum in corpora was crucial in order to form paremiological optimums in both languages. We searched the units in corpora by using two basic tactics. The first tactic was to search the units with the help of their lexemes. The second tactic was more sophisticated, because we used constructional formulas. We also tried to develop some alternative search procedures. When examining the situation in the corpora, it was necessary to discuss the text introducers of proverbs, the role of non-prototypical occurrences (Čermák 2007), their tendency to form chains of (often synonymic) units, as well as other aspects of proverb usage. There is also one specific phenomenon we observed in both Slovene and Slovak paremiology. Because of the lack of terminology to describe it, we named it *thematic-constructional formulas*, as we wanted to differentiate it from the usual constructional formulas. We described the numerous cases of this specific type of production of new paremiological units as not only reproducing the constructional pattern, but also retaining a part of the referential situation described by the original unit. In our work we followed the idea (Grzybek, Chlosta 2008: 102) that the old phenomenon – the popularity of paremiological units – must be divided into two different categories – frequency and familiarity. According to Grzybek and Chlosta, they depend on each other in a form of a regulating circle. By comparing the frequency and the familiarity of Slovene and Slovak paremiological units, we confirmed the observation that frequent proverbs tend to be familiar, while familiar proverbs do not necessarily occur frequently (Grzybek, Chlosta 2008: 104).

Our analyses of the types of equivalency and their distribution show that Slovene and Slovak paremiology have a lot in common. We think it does not suffice to simply explain it with the fact that they both belong to the Slavic language family, but also in terms of the common central European geopolitical position and historical background with a variety of cultural contacts between those two language communities. We discuss the relation between Slovene and Slovak paremiology in the context of other Slavic languages (Czech and Russian) based on a short investigation of the units with the same phraseological motivation among the 50 most well-known Russian proverbs and sayings (Permjakov 1989) and the 50 most frequent Czech proverbs and sayings (Čermák 2003) in comparison with the lists of Slovene units. We predict a possible role of German as a contact language influence for both, Slovene and Slovak phraseology. When examining the material included in Slovene and Slovak paremiological optimum, we found examples for 13 out of 16 theoretically possible types of equivalency (Đurčo 2012, 2012a). Đurčo's system-linguistic description of equivalency is based on formal and semantic aspects of phraseological units. Phraseological units can be, in the semantic aspect and in the formal aspect, in the relation of identity, of private or equipollent opposition, as well as in the relation of disjunction. Along with the two types (formal-semantic modification and derivation), which were not found in the analyses of German, Russian and Slovak paremiologies carried out by Đurčo (2012, 2012a), we did not find an example of homonymy on the paremiological level. Yet we did find examples of formal-semantic specification, which were not found in the already mentioned analyses of German, Russian and Slovak paremiologies. We found out that the share of the idiosyncratic units in both optimums is quite low (16 out of 300 units in both languages). More idiosyncratic units were found in the paremiological material which was not included in the lexicographical sources. We must have in mind that there are some units with a referential gap in other language, because their meaning is connected with a unique historical and geographical context. The most frequent types of equivalency among Slovene and Slovak paremiology are idionymy, formal variability, lexical-transpositional variability, synonymy, and hypernymy. The frame of paremiological optimum both in Slovene and Slovak language allowed us to represent the distribution of the equivalency types between the two Slavic languages. If no equivalent was present in the optimum of the compared languages, we found them by using secondary sources. We were also able to find quite a lot of equivalents in proverb collections; however in most cases, this material is archaic and therefore interesting from the diachronic point of view. It is necessary to point out that

there are quite a lot of units with the same phraseological motivation in Slovene and Slovak language. We were able to find such equivalents for approximately one third of the units of the Slovene optimum in the Slovak one. Similarly, we found such equivalents for approximately one third of the units of the Slovak optimum in the Slovene one. When searching for some extra equivalents which were not included into the optimum, this share has risen above one half of units in Slovene (60%) and Slovak (52%) optimum. We also described the distribution of the types of equivalency according to the six intervals of paremiological optimum in both languages. We assumed that the share of equivalents with the same motivation would be the highest in the first interval and lowering towards the last interval of the paremiological optimum. Both assumptions, this and the rising of the idiosyncrasy share towards the last interval, were proven correct. We used empirically gathered data on familiarity and frequency to research the following suprasemantic differences (Đurčo 2012b) between Slovene and Slovak paremiological equivalents: diachronic, diatopic, diaintegrative, diamedial, diastratic, diatextual, diafrequent, diaphasic, diaevaluative, dianormative, and diatechnic. We also pointed out where and what kind of further research will be needed. We found numerous causal connections between those aspects of phraseological equivalency. It seems that diafrequent and diachronic differences have a special status among those suprasemantic aspects, since they are connected with almost all other types of differences.

Considering the software we developed, we also described the further research possibilities. By using the filters, we can establish different lists according to the demographical data (year of birth, sex, level of education, the regional group of Slovene dialects in which a respondent grew up, and the regional group of Slovene dialects in which he or she is living at the moment). As we described, the structure of the database and filters would allow us to come closer to Mokienko's vision of a minimum as a dynamic system (a sphere of known units) instead of a static list of the most well-known paremiological units (Mokienko 2012: 83).

Key words: paremiological minimum, paremiological optimum, phraseology, paremiology, paremiography, phraseography, phraseme, proverb, Slovene, Slovak, contrastive studies.

10 Povzetek

Odločitev za primerjavo slovenskih in slovaških pregovorov, rekov in drugih paremioloških enot je sprožila vprašanje primerne metodološkega izhodišča. Koncept paremiološkega minimuma, ki ga je predstavil Permjakov (1988), se je izkazal za dobro osnovo že zato, ker je bil minimum ustvarjen tudi za slovaški jezik (Đurčo 2002) ter vrsto drugih jezikov. Poleg tega predstavlja empirični pristop, s katerim smo lahko določili nabor najbolj poznanih paremioloških enot v slovenščini, ker take raziskave v slovenski frazeologiji še ni bilo. Še več možnosti je ponudil koncept paremiološkega optimuma (Đurčo 2006), saj smo poleg raziskave poznanosti želeli izvesti tudi korpusne analize paremiološkega gradiva.

Đurčo definira paremiološki optimum kot velik nabor najbolj poznanih paremij, urejenih glede na sorazmerje med poznanostjo enot, določeno s pomočjo demografske raziskave in pogostnostjo enot, določeno s korpusno raziskavo. Že med obema raziskavama smo slovensko in slovaško paremiologijo primerjali z različnih vidikov. Glavna primerjava je bila mogoča šele ob naboru 300 najbolj poznanih in najbolj pogostih enot v obeh jezikih. Na tej točki smo lahko primerjali posamezne enote in njihove ustreznice z vidika njihovih pomenskih in oblikovnih značilnosti, poleg tega pa smo si lahko ustvarili predstavo o širši sliki. To pomeni, da smo lahko opisali delež vsakega posameznega tipa ekvivalentnosti po Đurčevi tipologiji. Lahko smo tudi opisali distribucijo teh tipov po intervalih paremiološkega optimuma. Distribucijo smo najprej prikazali z upoštevanjem ustreznice iz optimuma drugega jezika, nato pa še z upoštevanjem tako ustreznice iz optimuma drugega jezika kakor tudi izven njega. V takem širšem kontekstu je bolj zanimivo tudi proučevanje suprasemantičnih razlik (Đurčo 2012b).

Po Đurčevih merilih smo se osredotočili na slovaropisne vire v slovenščini. Naš eksperimentalni korpus je sestavljalo 918 pregovorov, rekov in pregovornih krilatic, ki smo jih našli s sistematičnim pregledom dveh slovarjev. Najmanj pogost paremiološki žanr je bil wellerizem – našli smo le en primer. Pranostik nismo vključili. Paremije smo poiskali v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* in *Frazeološkem slovarju v petih jezikih* (Pavlica 1960). Drugi vir je dokaj zastarel, uporabili pa smo ga zaradi pomanjkanja drugih slovarskih virov. Kljub zastarelosti je bil ta vir za raziskavo koristen, saj vsebuje 506 paremij. Eksperimentalni korpus mora vključevati vse potencialno znane pregovore določene kulture (Grzybek, Chlost 1995: 69). V slovaščini je nastal na osnovi

standardnega slovarja slovaškega jezika (KSSJ), frazeološkega slovarja (Smiešková 1977) in nekaj zbirk, ki so bile napisane v skladu z modernimi paremiološkimi standardi. Zaradi večje množice virov je bil slovaški eksperimentalni korpus dokaj velik. Sestavljalo ga je 2834 enot in po tem, ko je vprašalnik izpolnilo 43 anketirancev, je postalo očitno, da veliko teh enot ne spada v aktivno paremiologijo. Za izdelavo seznama najbolj poznanih slovenskih pregovorov, rekov in podobnih paremij za slovenski paremiološki optimum smo uporabili Āurĉev model (2002) vprašalnika. Vprašalnik tipa FTP (full text presentation), ki se nahaja na spletni strani <http://vprasalnik.tisina.net>, je anketirancem dal na voljo pet moĝnih odgovorov za vsako posamezno enoto: 1. Poznam in uporabljam; 2. Poznam, a ne uporabljam; 3. Ne poznam, a razumem; 4. Ne poznam in ne razumem in 5. Moĝnost vpisa variante. Ta model in moderniziran softver vprašalnika sta nam omogoĉila razviti orodje, s katerim smo lahko pridobili veliko število podatkov o poznanosti paremij. Vprašalnik je bil objavljen 21. aprila 2012, podatke o njem in raziskavi pa smo širili s pomoĉjo druĝabnih omreĝij. Ko smo 13. oktobra 2012 na loĉeni strani zamrznili podatke za seznam 300 najbolj pogostih slovenskih paremij, je vprašalnik v celoti (918 enot) izpolnilo 316 govorcev. Število ves ĉas narašĉa, saj Źelimo, da bi podatkovna baza v prihodnosti sluĝila razliĉnim namenom. Obenem zbiramo sodobno paremiološko gradivo, ki do sedaj ni bilo registrirano v slovarjih in zbirkah. S kratko analizo dodatnih paremij, ki so jih navedli anketiranci, smo ugotovili, da je le ena enota, ki je v jedru vprašalnika nismo zajeli (*Po jutru se dan pozna*) in jo je navedlo veĉ kot pet anketirancev izmed 191, ki so odgovorili na dodatno vprašanje. Izvedli smo tudi delno analizo antipregovorov, ki so jih navedli slovenski govorcei. Pomembni novosti vprašalnika v primerjavi z Āurĉevim sta, da paremije prikazuje vsakemu anketirancu po nakljuĉnem vrstnem redu ter, da se anketiranci lahko kadarkoli prijavijo in odjavijo iz njega s svojim uporabniškim geslom. Dodatna orodja, ki smo jih lahko uporabili na strani administratorja, so prav tako pomembna. Z njimi lahko filtriramo odgovore glede na demografske podatke anketirancev ter urejamo prikaz glede na izpolnjenost vprašalnikov (v odstotkih). Odgovore lahko uredimo z uporabo enega filtra ali pa poljubne kombinacije filtrov. To nam bo omogoĉilo opraviti vrsto dodatnih analiz v prihodnosti. Za paremiološki optimum pa smo potrebovali le seznam najbolj poznanih enot, ne glede na merilo aktivne rabe. Ustvarili smo ga z upoštevanjem vsote odstotkov odgovorov št. 1, 2 in 5. Slovar slovenskega knjiĝnega jezika vsebuje 599 paremij, izmed katerih se je le 273 enotam uspelo uvrstiti v paremiološki optimum, ker so bile znane veĉ kot 79,7% anketirancev. Veĉ kot ĉetrtnina enot v SSKJ-ju je

bila znana manj kot 50% anketirancev. Samo 27 enot iz *Frazeološkega slovarja v petih jezikih* (1960) se je uvrstilo v optimum.

Naslednji korak je predstavljala raziskava stanja v jezikovnih korpusih (slovenski FidaPLUS in slovaški Slovenský národný korpus). Podatki o pogostnosti vseh 600 enot slovenskega in slovaškega minimuma v korpusih so bili ključni za izdelavo paremiološkega optimuma v obeh jezikih. Paremije smo v korpusih iskali s pomočjo dveh glavnih taktik. Prva taktika je bila iskanje enot s pomočjo njihovih leksikalnih sestavin. Pri drugi, malo bolj zahtevni taktiki, smo uporabili konstrukcijske vzorce paremij. Trudili smo se razviti tudi nekatere alternativne načine iskanja. Ob korpusni raziskavi smo se ustavili pri vprašanju uvajalnih sredstev, vloge neprototipske rabe (Čermák 2007), tvorbe verig (pogosto sinonimnih) enot ter drugih vidikov rabe pregovorov. Tako v slovenščini kot tudi v slovaščini smo naleteli na poseben fenomen. Zaradi pomanjkanja primerne terminološke oznake smo ga poimenovali *tematsko-konstrukcijski vzorec*, ker smo želeli poudariti njegovo razlikovanje od konstrukcijskega vzorca. Opisali smo številne primere tega specifičnega tipa tvorbe novih paremioloških enot, pri katerem ne gre le za ponavljanje konstrukcijskega vzorca temveč tudi za ohranjanje dela referenčne situacije, ki jo opisuje izhodiščna enota. V našem delu smo sledili ideji (Grzybek, Chlosta 2008: 102), da je treba star fenomen *popularnost paremij* razdeliti na različni kategoriji *pogostnost* in *poznanost*. Po Grzybku in Chlosti je med tema dvema fenomenoma krožna vzročna povezava. S primerjavo pogostnosti in poznanosti slovenskih in slovaških paremij smo potrdili njuno opažanje, da pogosti pregovori ponavadi tudi so poznani, medtem ko poznani pregovori lahko so, lahko pa tudi niso pogosti (Grzybek, Chlosta 2008: 104).

Naše analize tipov ekvivalentnosti in njihove distribucije kažejo, da imata slovenska in slovaška paremiologija veliko skupnega. Menimo, da tega dejstva ne moremo razlagati le s pripadnostjo primerjanih jezikov slovanski jezikovni družini, temveč tudi s skupnim srednjeevropskim geopolitičnim položajem ter zgodovinskimi okoliščinami ter množico kulturnih kontaktov med jezikovnima skupnostima. O razmerju med slovensko in slovaško paremiologijo razmišljamo v kontekstu drugih slovanskih jezikov (češčine in ruščine) s pomočjo kratkega ugotavljanja mere enako motiviranih ustreznice med 50 najbolj pogostimi češkimi paremijami (Čermák 2003) ter 50 najbolj poznanimi ruskimi paremijami (Permjakov 1989) in seznamoma enot v slovenščini. Dopuščamo možnost vpliva nemščine v vlogi kontaktnega jezika na slovensko in slovaško frazeologijo. Z raziskavo gradiva, ki se je uvrstilo v slovenski in slovaški paremiološki optimum smo našli 13 izmed 16 teoretično možnih tipov ekvivalentnosti (Đurčo 2012, 2012a). Đurčev jezikovnosistemski

opis ekvivalentnosti temelji na oblikovnih in pomenskih vidikih frazemov. Frazemi so lahko tako s pomenskega, kakor tudi z oblikovnega vidika v razmerju identitete, privativne opozicije, ekvipolentne opozicije ali disjunkcije. Poleg dveh tipov (formalno-semantične modifikacije in derivacije), ki nista bila potrjena ob analizi nemške, ruske in slovaške paremiologije (Đurčo 2012, 2012a), nismo našli primera homonimije na paremiološki ravni. Našli pa smo primere formalno-semantične specifikacije, ki niso bili najdeni v omenjenih analizah nemške, ruske in slovaške paremiologije. Ugotovili smo, da je delež idiosinkratičnih enot v obeh optimumih dokaj nizek (16 od 300 enot v obeh jezikih). Več idiosinkratičnih enot smo našli v paremiološkem gradivu, ki ni bilo vključeno v slovarske vire. Upoštevati moramo, da obstaja precej enot, ki nimajo vzporedne referenčne situacije v drugem jeziku, saj je njihov pomen povezan z edinstvenim zgodovinskim in geografskim kontekstom. Najbolj pogosti tipi ekvivalentnosti med slovensko in slovaško paremiologijo so idionimija, formalna variantnost, leksikalno-transpozicijska variantnost, sinonimija in hipernimija. V okviru paremiološkega optimuma smo lahko predstavili distribucijo tipov ekvivalentnosti med dvema slovanskima jezikoma. Če ustreznice za enoto iz paremiološkega optimuma nismo našli v optimumu drugega jezika, smo jo poiskali s pomočjo sekundarnih virov. Precej ustreznice smo našli v zbirkah pregovorov, čeprav je v mnogih primerih šlo za zastarelo gradivo, ki je zanimivo z diahronega vidika. Izpostaviti moramo visok delež enako motiviranih frazeoloških ustreznice v slovenščini in slovaščini. Take ustreznice smo tretjini enot iz slovenskega paremiološkega optimuma našli v slovaškem paremiološkem optimumu. Prav tako smo približno tretjini enot iz slovaškega paremiološkega optimuma našli ustreznice v slovenskem paremiološkem optimumu. Ko smo poiskali še dodatne ustreznice, ki niso bile vključene v optimum, je ta delež narasel nad polovico enot v slovenščini (60%) ter slovaščini (52%). Opisali smo tudi distribucijo tipov ekvivalentnosti glede na šest intervalov paremiološkega optimuma v obeh jezikih. Domnevali smo, da bo delež ustreznice z enako motivacijo največji v prvem intervalu in se bo zniževal proti zadnjemu intervalu optimuma. Ta domneva in domneva o naraščanju števila idiosinkratičnih enot v zadnjih intervalih optimuma sta se izkazali za pravilni. Empirično pridobljene podatke o poznanosti in pogostnosti paremij smo uporabili pri analizi suprasemantičnih razlik med slovenskimi in slovaškimi ustreznici: diahrona, diatopična, diaintegrativna, diamedialna, diastratična, diatekstovna, diafrekvenčna, diafazična, diaevalvativna, dianormativna in diatehnična razlika. Pokazali smo tudi, kakšne raziskave bodo potrebne v prihodnosti. Ponazorili smo številne vzročne povezave med posameznimi tipi suprasemantičnih razlik. Diahrona in diafrekvenčna razlika imata očitno

med omenjenimi suprasemantičnimi vidiki poseben status, saj sta povezani s skoraj vsemi preostalimi tipi razlik.

Opisali smo tudi možnosti za nadaljnje raziskave, ki jih omogoča softver, ki smo ga razvili. Z uporabo filtrov lahko izdelamo različne sezname glede na demografske podatke (leto rojstva, spol, raven izobrazbe in narečne skupine). S strukturo podatkovne baze in uporabo filtrov bi se lahko približali tudi Mokijenkovemu konceptu minimuma kot dinamičnega sistema (območja znanih enot), ki bi nadomestil predstavo o statičnem seznamu najbolj poznanih paremioloških enot (Mokienko 2012: 83).

Ključne besede: paremiološki minimum, paremiološki optimum, frazeologija, paremiologija, paremiografija, frazeografija, frazem, pregovor, slovenščina, slovaščina, medjezikovna primerjava.

11 Seznam grafičnih ponazoritev

Razpredelnice:

- Razpredelnica 1: Permjakov (1988: 82), str. 28;
- Razpredelnica 2: Tipi transformacij v slovenščini in slovaščini, str. 103;
- Razpredelnica 3: Kombinacije logičnih opozicij, str. 126.

Sheme:

- Shema 1: Mlacek (1983: 138), str. 25;
- Shema 2: Vzročne povezave med tipi suprasemantične razlike, str. 170.

Grafi:

- Graf 1: Starostne skupine, str. 66;
- Graf 2: Stopnje izobrazbe, str. 67;
- Graf 3: Narečne skupine 1, str. 68;
- Graf 4: Narečne skupine 2, str. 68;
- Graf 5: Struktura odgovorov v celotnem izhodiščnem korpusu, str. 69;
- Graf 6: Struktura odgovorov slovaških govorcev v Āurčevi raziskavi, str. 70;
- Graf 7: Struktura odgovorov slovenskih govorcev, str. 71;
- Graf 8: Paremije po virih v izhodiščnem korpusu, str. 72;
- Graf 9: Paremije po virih v minimumu, str. 72;
- Graf 10: Paremije po virih glede na 50% poznanost, str. 73;
- Graf 11: Splošna struktura odgovorov slovaških govorcev, str. 74;
- Graf 12: Splošna struktura odgovorov slovenskih govorcev, str. 75;
- Graf 13: Število navedkov variant, str. 76;
- Graf 14: Distribucija pojavitev enote po letih, str. 100;
- Graf 15: Število slovenskih paremij po intervalih pogostnosti, str. 117;
- Graf 16: Število slovaških paremij po intervalih pogostnosti, str. 117;
- Graf 17: Naraščanje povprečne pogostnosti po intervalih poznanosti 1, str. 121;
- Graf 18: Naraščanje povprečne pogostnosti po intervalih poznanosti 2, str. 122;

- Graf 19: Razmerje med povprečno poznanostjo in povprečno pogostnostjo, str. 123;
- Graf 20: Distribucija tipov ustreznih iz slovaškega optimuma, str. 183;
- Graf 21: Distribucija tipov vseh najdenih slovaških ustreznih, str. 183;
- Graf 22: Distribucija tipov ustreznih iz slovenskega optimuma, str. 184;
- Graf 23: Distribucija tipov vseh najdenih slovenskih ustreznih, str. 184;
- Graf 24: Distribucija tipov ustreznih iz slovaškega optimuma po intervalih, str. 186;
- Graf 25: Distribucija tipov ustreznih iz slovenskega optimuma po intervalih, str. 186;
- Graf 26: Distribucija tipov vseh najdenih slovaških ustreznih po intervalih, str. 187;
- Graf 27: Distribucija tipov vseh najdenih slovenskih ustreznih po intervalih, str. 187.

12 Literatura in viri

12.1 Literatura v latinici

- ASHIPU, K. B. C., AMENDE, Charles, 2013: Proverbs as Circumstantial Speech Acts, *Research on Humanities and Social Sciences* 3, št. 7, <<http://www.iiste.org/Journals/index.php/RHSS/article/view/5576>> Dostop: 29. maj 2014
- BABIČ, Saša, 2008: Minimalni frazemi v slovenščini. *Jezik in slovstvo* 53, št. 2, 49–63.
- , 2011: Paremiologija na križišču, v: *Meddisciplinarnost v slovenistiki. Obdobja* 30. Ur. S. Kranjc, 27–31.
- BAUR, Rupprecht S., GRZYBEK, Peter; CHLOSTA, Christoph, 1996: Das Projekt Sprichwörter-Minima im Deutschen und Kroatischen: What is worth doing – do it well! *Muttersprache* 2, 162–179.
- BHUVANESWAR, Chilukuri, 2013: Derivation of referential meaning in proverbs – Syntactic meaning of complex speech acts: a karmik linguistic analysis, *Modern Linguistic and Methodical-And-Didactic Researches* 1, <http://nllinguistica.ru/wp-content/uploads/2012/11/Chilukuri-Bhuvanewar_Derivation-of-Referential-Meaning-in-Proverbs-2-%E2%80%93-Syntactic-Meaning-A-Karmik-Linguistic-Analysis.pdf> Dostop: 29. maj 2014
- BIRIH, Aleksander, VOLKOV, Sergej, NIKITINA Tatjana, 1993: *Словарь русской фразеологической терминологии*, München: Otto Sagner.
- BLATNÁ, Renata, 1998: Czech proverbs vanishing in the black hole. Elaborated on the material of the Czech National Corpus, v: *EUROPHRAS '97 phraseology and paremiology International symposium*. Ur. P. Ďurčo, Bratislava: Akadémia PZ, 24–29
- BUFFA, Ferdinand, 1994: *Zo severnošariškej frazeológie*, Bratislava, Veda, 7–15.
- BURGER, Harald, 1991: Phraseologie und Intertextualität, v: *Europhras 90: Akten der internationalen Tagung der germanistischen Phraseologieforschung in Aske (Schweden)*. Ur. C. Palm, Stockholm: Almqvist & Wiksel, 13–27.
- , 2005: 30 Jahre germanistische Phraseologieforschung, *Journal of Linguistics* 35, 17–43.
- BURKE, Kenneth, 1941: Literature as equipment for living, v: *The philosophy of literary form: studies in symbolic action*. Ur. K. Burke, Baton Rouge: Louisiana state university press, 253–262.

- COX, Heinrich L., 1997: Beobachtungen zur standardsprachlichen Sprichwortkompetenz deutscher Universitätsstudent(inn)en, v: *Volkskunde im Spannungsfeld zwischen Universität und Museum – Festschrift zum 65. Geburtstag von Hinrich Siuts*. Ur. Ruth-E. Mohrmann, Volker Rodekamp, Dietmar Sauermann. Münster: Waxmann Verlag. 43–65.
- ČAPKOVÁ, Radka, 2010: Reklama jako potencialni zdroj frazeologie ve vyjadřování SŠ studentů, v: *VARIA XIX Zborník abstraktov z XIX. Kolokvia mladých jazykovedcov (Trnava-Modra-Harmonia 15.-17. 11. 2009)*. Ur. J. Hladký, Ľ. Rendár. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity, 7–9.
- ČECHOVÁ, Marie: Dynamika frazeologie, *Naše řeč* 69, <<http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=6639>> Dostop: 29. maj 2014
- ČEJKA, Mirek, 1992: *Česká lexikologie a lexikografie*, Brno: Masarykova univerzita.
- ČERMÁK, František, 1993: Povaha univerzálního ve frazeologii a idiomatice, v: *Frazeológia vo vzdelávaní, vede a kultúre. Phraseology in Education, Science and Culture: Zborník materiálov z II. medzinárodnej frazeologickej konferencie, Nitra 14-16 september 1992*. Ur. E. Krošláková, Nitra: Fakulta humanitných vied, 45–52.
- , 2001: Propoziční frazémy a idiomy v češtině, v: *Frazeografia słowiańska*. Ur. M. Balowski, W. Chlebda. Opole: Uniwersytet Opolski, 93–101.
- , 2003: Paremiological Minimum of Czech: The Corpus Evidence, *Flut von Texten – Vielvalt der Kulturen. Ascona 2001 zur Methodologie und Kulturspezifik der Phraseologie*. Ur. H. Burger, A. Häcki Buhofer, G. Greciano, Hohengehren: Schneider Verlag, 15–31.
- , 2004: Besedilna uvajalna sredstva rečenic in drugih stalnih besednih zvez, *Slavistična revija* 52, št. 1, 71–88.
- , 2005: Jezikovni korpus: sredstvo in vir spoznanj, v: *Študije o korpusnem jezikoslovju*. Ur. V. Gorjanc, S. Krek, Ljubljana: Krtina, 137–171.
- , 2005a: Text introducers of proverbs and other idioms. Introdukory přísloví a jejich idiomů, *Jezikoslovlje* 6, št. 1–2, 57–77.
- , 2007: *Frazeologie a idiomatika česká a obecná*. Praga: Univerzita Karlova v Praze, Karolinum.
- ČERMÁK, František, FILIPEC, Josef, 1985. *Česká lexikologie*, Praga: Academia.
- DOBROVOLJSKIJ, Dmitrij, 2012: Kultursemiotik und Phraseologie, v: *EUROPHRAS (Maribor 2012). Povzetki. Abstracts*. Ur. Vida Jesenšek. Maribor: Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru.
- DOBROVOLJSKIJ, Dmitrij, PIIRAINEN, Elisabeth, 2005: Cognitive theory of metaphor and idiom analysis, *Jezikoslovlje* 6, št.1, 7–35.

- DOLNÍK, Juraj 1997: Jazykové princípy vo výstavbe frazém, v: *Frazeologické štúdie 2*. ur. P. Ďurčo. Bratislava: Esprima, 36–44.
- , 1998: Language Economy and Phraseology, v: *Europhras '97. Phraseology and Paremiology*. Ur. P. Ďurčo. Bratislava: Akadémia PZ, 62–65.
- , 2007: Princíp iracionality vo frazéme, v: *Frazeologické štúdie 5. Princípy lingvistickej analýzy vo frazeológii*. Ur. D. Baláková, P. Ďurčo, Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku, Filozofická fakulta, 58–69.
- DOLNÍK, Juraj, MLACEK, Jozef, ŽIGO, Pavol, 2003: *Princípy jazyka*, Bratislava: Stimul.
- ĎURČO, Peter, 1990: O vzťahu frazeológie a lingvistiky univerzálií: Úvaha nad knihou D. Dobrovoľského: Phraseologie als Objekt der Universalienlinguistik, *Jazykovedný časopis* 41, št. 2, 160–168.
- , 1994: *Probleme der allgemeinen und kontrastiven Phraseologie am Beispiel Deutsch und Slowakisch*, Heidelberg: Julius Groos Verlag.
- , 1996: Metodologické problémy všeobecnej frazeológie, v: *Frazeologické štúdie 1*. Ur. P. Ďurčo, J. Mlacek, Bratislava, 91–113.
- , 2002: K výskumu súčasnej živej slovenskej paremiológie, v: *Prednášky XXXVIII. letnej školy slovenského jazyka a kultúry. Studia Academica Slovaca* 31. Ur. J. Mlacek, Bratislava: Stimul, 51–60.
- , 2002a: Unterschiede in der (Un)kenntnis von Sprichwörtern in verschiedenen Lebensaltern, v: *Spracherwerb und Lebensalter*. Ur. A. Häcki Buhofer, Tübingen und Basel: Francke Verlag, 293–304.
- , 2004: Slovak Proverbial Minimum: The Empirical Evidence, v: *Res humanae proverbiorum et sententiarum. Ad honorem Wolfgangi Mieder*. Ur. C. Földes, Tübingen: Gunter Narr, 59–69.
- , 2006: Methoden der Sprichwortanalysen oder Auf dem Weg zum Sprichwörteroptimum, v: *Phraseology in Motion. Methoden und Kritik. Akten der Internationalen Tagung zur Phraseologie (Basel, 2004)*. Ur. A. Häcki Buhofer, H. Burger, Baltmannsweiler: Schneider Verlag Hohengehren, 3–20.
- , 2006a: Zu den Aufgaben der kontrastiven Parömiologie, v: *Слово в словаре и дискурсе, Сборник научных статей к 50-летию Харри Вальтера*. Ur. A. Bierich, T. Volodina, Moskva: Эльпис, 508–519.
- , 2012: Typológia ekvivalentnosti vo frazeológii. Na príklade ruských, slovenských a nemeckých parémií, v: *Slovo v slovníku. Aspekty lexikálnej sémantiky – gramatika –*

štylistika (pragmatika). Ur. K. Buzássyová, B. Chocholová, N. Janočková, Bratislava: Veda, 91–102.

--, 2012a: Extensionale und intensionale Äquivalenz, v: *Tous les chemins mènent à Paris Diderot. Actes du Colloque international de Parémiologie*. Ur. N. Kübler, J. M. Benayoun, J. P. Zouogbo, Hohengehren: Schneider Verlag, v tisku.

--, 2012b: Diasystematische Differenzen von Sprichwörtern aus der Sicht der kontrastiven Parömiografie, v: *Sprichwörter multilingual. Theoretische, empirische und angewandte Aspekte der modernen Parömiologie*. Ur. K. Steyer, Tübingen: Narr, 357–379.

--, 2014: Empirical research and paremiological minimum, v: *Introduction to Paremiology: A Comprehensive Guide to Proverb Studies*. Ur. H. Hrisztova-Gotthardt, M. Varga, Varšava: Versita, v tisku.

ĐURČO, Peter, METERC, Matej, 2013: Empirične paremiološke raziskave tipov ekvivalentnosti in suprasemantičnih razlik v slovenščini in slovaščini, *Slavia centralis* 6, št. 2, 20–37.

ĐURČO, Peter, METERC, Matej, 2014: Ekvivalentnost slovaških in slovenskih pregovorov. Pristop k tipologiji ekvivalentnosti, v: *Več glav več ve. Frazeologija in paremiologija v slovarju in vsakdanji rabi*. Ur. V. Jesenšek, S. Babič, Oddelek za germanistiko Filozofske fakultete Univerze v Mariboru in Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, 80–98.

ĐURČO, Peter, STEYER, Kathrin, 2012: Ein korpusbasiertes Beschreibungsmodell für die elektronische Sprichwortlexikografie, v: *Tous les chemins mènent à Paris Diderot. Actes du Colloque international de Parémiologie*. Ur. N. Kübler, J. M. Benayoun, J. P. Zouogbo, Hohengehren: Schneider Verlag, v tisku.

FOJTŮ, Petra, 2013: *Фразеологические интернационализмы в русском языке. Doktorska disertacija* (mentorica: prof. dr. Ludmila Stěpanova), Filozofická fakulta Univerzita Palackého v Olomouci.

FÖLDES, Csaba, 2010: Auswirkungen des Deutschen auf die Phraseologie seiner östlichen Nachbarsprachen, v: *Phraseologie global – areal – regional. Akten der Konferenz EUROPHRAS 2008 vom 13.–16.8.2008 in Helsinki*. Ur. J. Korhonen, W. Mieder, E. Piirainen, R. Piñel, Tübingen: Narr, 91–107.

GANTAR, Polona, 2004: *Frazem in njegovo besedilno okolje. Doktorska disertacija*. (mentorica: prof. dr. Ada Vidovič Muha), Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.

--, 2006: Korpusni pristop v frazeologiji in slovarske aplikacije, *Slavistična revija. Posebna št. Slovensko jezikoslovje danes*, 151–163.

- , 2007: *Stalne besedne zveze v slovenščini: korpusni pristop*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- , 2007a: Korpusni pristop k prepoznavanju in analizi stalnih besednih zvez v slovenščini, v: *Frazeologija v jezikoslovju in drugih vedah, Europhras Slovenija 2005, Strunjan, 12. – 14. september 2005*. Ur. E. Kržišnik, W. Eismann, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 79–88.
- 2013: Slovar slovenskih frazemov in sodobna slovenska frazeologija: sanja svinja o koruzi, koruze pa nikjer, v: *Frazeološka simfonija: Zidaki frazeološke zgradbe*. Ur. N. Jakop, M. Jemec Tomažin, Inštitut Frana Ramovša ZRC SAZU, 1–12.
- GORJANC, Vojko, 2005: V mavrici jezikovnih podatkov, v: *Študije o korpusnem jezikoslovju*. Ur. V. Gorjanc, S. Krek, Ljubljana: Krtina. 173–194.
- GROTJAN, Rüdiger, GRZYBEK, Peter, 2000: Methodological Remarks on Statistical Analyses in Empirical Paremiology, *Proverbium* 17, 121–132.
- GRZYBEK, Peter, CHLOSTA, Christoph, 1995: Empirical and Folkloristic Paremiology: Two to Quarrel or to Tango? *Proverbium* 12, 67–85.
- , 2008: Some Essentials on the Popularity of (American) Proverbs, v: *Festschrift on the Occasion of Wolfgang Mieder's 65th Birthday*. Ur. K. McKenna, Burlington: University of Vermont, 95–110.
- GRZYBEK, Peter, CHLOSTA, Christoph, ROOS, Undine, 1994: Wer kennt denn heute noch den Simrock? Ergebnisse einer empirischen Untersuchung zur Bekanntheit deutscher Sprichwörter in traditionellen Sammlungen, v: *Sprachbilder zwischen Theorie und Praxis. Akten des Westfälischen Arbeitskreises "Phraseologie/Parömiologie" (1991/1992)*. Ur. C. Chlosta, P. Grzybek, E. Piirainen, Bochum: Universitätsverlag Dr. N. Brockmeyer, 31–60.
- GRZYBEK, Peter, 1984: How to Do Things With Some Proverbs: Zur Frage eines parömischen Minimums, v: *Semiotische Studien zum Sprichwort. Simple Forms Reconsidered*. Ur. P. Grzybek, W. Eismann, Tübingen: Narr, 351–358.
- , 1994: Wellerism, v: *Simple Forms. An Encyclopaedia of Simple Text-Types in Lore and Literature [Bochum Publications in Evolutionary Cultural Semiotics 4]*. Ur. W. A. Koch, Bochum: Brockmeyer, 286–292.
- , 1994a: Winged Word, v: *Simple Forms. An Encyclopaedia of Simple Text-Types in Lore and Literature [Bochum Publications in Evolutionary Cultural Semiotics; 4]*. Ur. W. A. Koch, Bochum: Brockmeyer, 293–298.
- , 2008: Fundamentals of slovenian paremiology, *Traditiones* 37, št. 1, 23–46.

- , 2009: The Popularity of Proverbs. A Case Study of the Frequency-Familiarity Relation for German, v: *Proceedings of the Second Interdisciplinary Colloquium on Proverbs*. Ur. J. B. Soares, O. Lauhakangas, Tavira: IAP, 214–229.
- , 2012: Facetten des parömiologischen Rubik-Würfels. Kenntnis \equiv Bekanntheit [\Leftrightarrow Verwendung \approx Frequenz]?!? v: *Sprichwörter multilingual. Theoretische, empirische und angewandte Aspekte der modernen Parömiologie*. Ur. K. Steyer, Tübingen: Narr, 99-138.
- GÜNTHER, Kurt, 1990: *Wörterbuch phraseologischer Termini*, Berlin: Zentralinstitut für Sprachwissenschaft Akademie der Wissenschaften.
- CHLEBDA, Wojciech, 2008: Польский паремический минимум в зеркале русского языка, v: *Sbornik příspěvků z mezinárodní konference XIX Olomoucké dny rusistů Olomouc*. Ur. I. Kuznecova, 417–421.
- , 2008a: О чем думает русский индюк или Об эквивалентах пословиц в двуязычном словаре, *Przegląd Rusystyczny* 4, 90–104.
- HALLSTEINSDÓTTIR, Erla, FARØ, Ken, 2010: Interlinguale Phraseologie: Theorie, Praxis und Perspektiven. *Yearbook of Phraseology*. Ur. J.-P. Colson, 125–158.
- HIRSCH, Eric Donald, 1987: *Cultural literacy. What every American needs to know*, Charlottesville: University of Virginia.
- HOLANOVÁ, Radka, 2011: Jak reklamní texty ovlivňují vyjadřování středoškolských studentů, *Český jazyk a literatura* 61, št. 3, 118–124.
- HORECKÝ, Ján, 1997: Návrh na vymedzenie frazém, v: *Frazeologické štúdie 2*. Ur. P. Ďurčo, Bratislava: Esprima, 78–81.
- HOSE, Susanne, 1995: Příslovný minimum w serbsčínje, v: *Sorabistiske přednoški II: mezynarodny léčný ferjalny kurs za serbsku řeč a kulturu 1994*. Ur. H. Faska, Budyšin, 78–89.
- JAKOP, Nataša, 2011: Stičišča jezikovne pragmatike in frazeologije, v: *Meddisciplinarnost v slovenistiki. Obdobja 30*. Ur. S. Kranjc, 205–211.
- JESENŠEK, Vida, 2007: Lehr und Lehr-Gegenstand Phraseologie, v: *Phraseologie kontrastiv und didaktisch. Zora 47*. Ur. V. Jesenšek, M. Fabčič, Maribor: Slavistično društvo: Filozofska fakulteta, 17–27.
- , 2007a: Kontrastive, lexikographische und fremdsprachendidaktische Dimensionen der Phraseologie, v: *Besedoslovne spremembe slovenskega jezika skozi prostor in čas. Zora 49*.
- , 2009: Ponazarjalni primer in slovaropisna obravnava frazeologije. *Annales. Series historia et sociologia* 19, št. 2, 389–398.

- , 2009a: Phraseologische Wörterbücher auf dem Weg zu Phraseologiedatenbanken, v: *Theorie und Praxis der idiomatischen Wörterbücher*. Ur. C. Mellado Blanco, Tübingen, Niemeyer, 65–81.
- , 2010: Sprichwörter im Netz – eine Internet-Lernplattform für das Sprachenlernen, v: *La fraseografía del S. XXI: Nuevas propuestas para el español y el alemán*, Ur. C. Mellado Blanco, P. Buján Otero, C. Herrero Kaczmarek, N. Iglesias, A. Mansilla Pérez, Berlin: Frank & Timme, 125–148.
- , 2011: Sprichwörter im Wörterbuch, *Linguistik Online* 47, št. 3, <<https://bop.unibe.ch/linguistik-online/article/view/361/555>> Dostop: 29. maj
- JESENŠEK, Vida, ULČNIK, Natalija 2014: Spletni frazeološko-paremiološki portal. Redakcijska vprašanja ob slovenskem jezikovnem gradivu., v: *Več glav več ve. Frazeologija in paremiologija v slovarju in vsakdanji rabi*. Ur. V. Jesenšek, S. Babič, Oddelek za germanistiko Filozofske fakultete Univerze v Mariboru in Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, 276–294.
- KALIN GOLOB, Monika, 2013: Lačen si ful drugačen: v iskanju naslovnikovega jezika, v: *Družbena funkcijskost jezika. (vidiki, merila, opredelitve)*. Obdobja 32. Ur. A. Žele, 201–206.
- KEBER, Janez, 1995: Pomen etnografskih in zgodovinskih podatkov za raziskovanje leksike in frazeologije, v: *Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj*. Ur. R. Muršič, M. Ramšak, M. Kropej, Ljubljana: Slovensko etnološko društvo: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 85–90.
- , 2001: Razlaganje izvora slovenskih frazemov, v: *Skripta 5*. Ur. E. Kržišnik, Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete v Ljubljani, 35–50.
- KOCHMAN-HAŁADYJ, Bożena, 2008: Negative portrayal of a woman as emerging from English proverbs, v: *Świat Słowian w Języku i Kulturze*. Szczecin: Print Group, 106–110.
- , 2012: (Negative) perception of women in proverbs across cultures of the changing world, v: *Language, Literature and Culture in the Changing Transatlantic World II. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis*. Ur. M. Ferencik, K. Bednarova-Gibova. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej university, 317–338.
- KRŽIŠNIK, Erika, 1987: Prenovitev kot inovacijski postopek, *Slava* 1, št. 1, 49–56.
- , 1987a: Prenovitve stalnih besednih zvez v Kosmačevi prozi 30. let, v: *Socialni realizem v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi: mednarodni simpozij v Ljubljani od 26.do*

- 28.junija 1985. *Obdobja* 7. Ur. F. Zadavec, J. Koruza, A. Skaza, J. Toporišič, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 517–532.
- , 1988. Frazeološko gradivo v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, *Slava* 2, št. 2, 143–162.
- , 1990: Tipologija frazeoloških prenovitev v Cankarjevih prozih, *Slavistična revija* 38, št. 4, 399–421.
- , 1991: Frazeologija v slovenskem časopisju 1991, v: *Zbornik predavanj*. Ur. D. Počaj-Rus, H. Jug-Kranjec, E. Kržišnik, M. Kranjec, M. Stabej. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 89–98.
- , 1994: *Slovenski glagolski frazemi (ob primeru glagolov govorjenja)*. Doktorska disertacija (mentorica prof. dr. Breda Pogorelec), Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- , 1994a. Frazeologija kot izražanje v "podobah", v: *Pouk slovenščine malo drugače*. Ur.: M. Križaj-Ortar, M. Bešter, E. Kržišnik, Trzin: Different, 91–140.
- , 1996: Norma v frazeologiji in odstopi od nje v besedilih, *Slavistična revija* 44, št. 2, 133–154.
- , 1998: Socialna zvrstnost in frazeologija, v: *34. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj*. Ur. E. Kržišnik, Ljubljana, 53–69.
- , 2000. Normativno v frazeologiji, v: *Jezična norma i varijeteti: zbornik*. Ur. L. Badurina, B. Pritchard, D. Stolac, Zagreb; Rijeka: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, 283–95.
- , 2000a: Idiomska beseda ali frazeološka enota, *Slavistična revija* 58, št. 1, 83–94.
- , 2001: Vsebina (slovenskega) frazeološkega slovarja za tujce – določitev in preizkus meril, v: *Zbornik za učitelje slovenščine kot drugega/tujega jezika, Skripta* 5. Ur. E. Kržišnik, Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 7–21.
- , 2003: Frazeologija v Slovenskem pravopisu 2001, *Slavistična revija* 51, št. 2, 221–237.
- , 2003a: Frazeologija in njena funkcija v časopisu slovenskih izseljencev v Argentini, v: *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje: ob 450-letnici izida prve slovenske knjige. Obdobja* 20. Ur. A. Vidovič-Muha, Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 107–126.
- , 2004, "Fehler" beim Gebrauch von Phrasemen – Gründe für Entstehung und (Nicht)Erkennen: eine empirische Untersuchung, v: *EUROPHRAS 2000: Internationale*

Tagung zur Phraseologie vom 15.-18. Juni 2000 in Aske/Schweden, (Stauffenburg Linguistik 25). Ur. C. Palm-Meister, Tübingen: Stauffenburg, 245–256.

--, 2004a. Določanje jezikovno- in/ali besedilnozvrstne zaznamovanosti v frazeologiji, v: *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti. Obdobja 22.* Ur. E. Kržišnik, Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 103–120.

--, 2004b: Poskusni zvezek slovenskega frazeološkega slovarja. *Slavistična revija* 52, št. 2, 199–208.

--, 2005: Frazeologija v luči kulture, v: *Večkulturnost v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi. Zbornik predavanj 41. seminarja slovenskega jezika, literature in kulture.* Ur. M. Stabej, Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 67–81.

--, 2006. Meja med semantičnim in pragmatičnim opisom frazeološke opreme. *Međunarodni znanstveni skup "Slavenska frazeologija i pragmatika" Rab, 17-19. rujna 2006. Sažeci referata.* Ur. Ž. Fink-Arsovski, A. Hrnjak, Zagreb: Filozofski fakultet, 139–145.

--, 2008. Kulturološka interpretacija frazema, v: *Jezikovna prepletanja.* Ur. V: M. Kalin Golob, N. Logar Berginc, A. Grizold, Ljubljana: Fakulteta za družbene vede,

--, 2008a. Viri za kulturološko interpretacijo frazeoloških enot, *Jezik in slovstvo* 53, št. 1, 33–47.

--, 2009: Kam in kako s frazeologijo v novem slovarju, v: *Strokovni posvet o novem slovarju slovenskega jezika, 23. in 24. oktober 2008.* Ur. A. Perdih, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 53–60.

--, 2013: Moderna frazeološka veda v slovenistiki, v: *Frazeološka simfonija: Zidaki frazeološke zgradbe.* Ur. N. Jakop, M. Jemec Tomažin, Ljubljana: Inštitut Frana Ramovša ZRC SAZU, 15–26.

KRŽIŠNIK, Erika, BĘDKOWSKA-KOPCZYK, Agnieszka, 2002: Łączliwość przymiotników wielki i wysoki w słoweńskiej i polskiej frazeologii. *Słowo. Tekst. Czas - VI, Nowa frazeologia w nowej Europie: materiały VI. międzynarodowej konferencji naukowej (Szczecin, 6-7 września 2001 r., Greifswald, 8-9 września 2001 r.).* Ur. M. Aleksijenko, V. Mokijenko, H. Walter, Szczecin; Greifswald: Uniwersytet Szczeciński, 388–393.

KRŽIŠNIK, Erika, FINK-ARSOVSKI, Željka, 2008: Novo v slovenski in hrvaški frazeologiji, v: *Zbornik referatov s Četrtega slovensko-hrvaškega slavističnega srečanja, ki*

- je bilo v Jeruzalemu v Slovenskih goricah, 13.-14. junija 2008. Ur. M. Hladnik, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 128–137.
- KRŽIŠNIK, Erika, 2006: Izraba semantične potence frazemov, *Slavistična revija* 54, posebna št., 259-279, 631–654.
- KUUSI, Matti, 1972: *Towards an International Type-System of Proverbs*, Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- LAUHAKANGAS, Outi, 2001: *The Matti Kuusi International Type System of Proverbs*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- LIPAVIC OŠTIR, Alja, 2014: Poznavanje in raba slovenskih pregovorov. Študija iz vzhodnega dela slovenskega jezikovnega prostora, v: *Več glav več ve. Frazeologija in paremiologija v slovarju in vsakdanji rabi*. Ur. V. Jesenšek, S. Babič, Oddelek za germanistiko Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru in Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, 124–140.
- LOGAR, Tine, 1966: Slovenska narečja, *Jezik in slovstvo* 11, 134–140.
- LOGAR BERGINC, Nataša, 2001. Kvalifikator ekspr. v Slovarju slovenskega knjižnega jezika na ravni frazeologije, *Jezik in slovstvo* 46, št. 4, 137–148.
- MARC BRATINA, Karin, 2009: Etape zbiranja narečnega frazemskega gradiva, *Annales. Series historia et sociologia* 19, št. 2, 399–410.
- MATIČETOV, Milko, 1952: Slovenski pregovori v starih štajerskih rokopisih, *Slovenski etnograf* 5, 160–168.
- , 1956: Pregovori in uganke, v: *Zgodovina slovenskega slovstva I*. Ur. L. Legiša, A. Gspan, Ljubljana: Slovenska matica, 115–118.
- , 1976: *Prgišče tolminskih pregovorov, rekov in uganek*. Dan 6: 37. Trst.
- METERC, Matej, 2010: *Variantnost, prenovitev in funkcijska obtežitev frazemov v romanu Rozum Rudolfa Slobode. Variantnost, aktualizácia a funkčná zaťaženosť frazeologizmov v románe Rozum Rudolfa Slobodu*. Diplomsko delo (mentor doc. dr. Jozef Pally), Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- , 2012: Transformacije frazeoloških enot in prepoznavanje transformacij v drugem slovanskem jeziku med slovenskimi in slovaškimi govorcami, v: *Slavica Slovenica. Individualna in kolektivna dvojezičnost*. Ur. P. Stankovska, M. Wtorkowska, J. Pally, Ljubljana, Filozofska fakulteta, 323–330.
- , 2012a: Online questionnaire providing information on most well-known and well-understood proverbs in Slovene language, v: *Europhras Maribor 2012. Frazeologija in kultura*. Ur. V. Jesenšek, Univerza v Mariboru, v tisku.

- , 2013: Antonimija enako motiviranih paremioloških enot (primeri iz slovenščine in slovaščine), *Slavistična revija* 61, št 2, 361–376.
- MIEDER, Wolfgang, 1985: A proverb a day keeps no chauvinism away, *Proverbium* 2, 273–277.
- , 1997: Modern paremiology in retrospect and prospect. *Paremia* 6. 399–416.
- , 1997a: *The Politics of Proverbs: From Traditional Wisdom to Proverbial Stereotypes*, Madison: University of Wisconsin press.
- , 2004: *Proverbs: A handbook*, Westport: Greenwood Press.
- MIEDER, Wolfgang, TÓTHNÉ LITOVKINA, Anna, 1999: *Twisted wisdom: Modern anti-proverbs*. Burlington: The University of Vermont.
- MIEDER, Wolfgang, RÖHRICH, Lutz, 1977: *Sprichwort*, Stuttgart: Metzler.
- MLACEK, Jozef, 1981: Pranostiky a frazeológia, *Slovenská reč* 46, št 4, 206–212
- , 1983: Problémy komplexného rozboru prísloví a porekadiel, *Slovenská reč* 48, št. 2, 129–140.
- , 1984: *Slovenská frazeológia*, Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- , 1986: Wellerizmy, problematika ich vymedzenia a prekladania. *Jazykovedný časopis* 32, št. 2, 157–166.
- , 1993: Pragmatické súvislosti vývinu prísloví a porekadiel, v: *Studia Academica Slovaca* 22. Ur. J. Mistrík, Bratislava: Stimul, 153–166.
- , 1997: Príspevky k jazykovej charakteristike Slovenských prísloví, porekadiel a úsloví A. P. Záturského, v: *Studia Academica Slovaca* 26. Ur. J. Mlacek, Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 72–82.
- , 2001: *Tvary a tváre frazém v slovenčine*, Bratislava: Edícia Studia Academica Slovaca.
- , 2003: Premeny súčasnej slovenskej frazeológie, v: *Letná škola prekladu. Prednášky z XXIV. Letnej školy prekladu v Budmericiach 18. 9. – 21. 9. 2002*. Ur. A. Keníž, Bratislava: Stimul, 146–157.
- , 2003a: Parémie a ich frazeologické deriváty v súčasnej slovenčine, v: *Parémie národů slovanských: sborník příspěvků z mezinárodní konference konané v Ostravě ve dnech 20.-21.11.2002 u příležitosti 150. výročí úmrtí F. L. Čelakovského a vydání jeho "Mudrosloví"*. Ur. J. Raclavská, Ostrava: Ostravská univerzita.
- , 2004: Breviár slovenských prísloví a porekadiel. Slovenské príslovia a frazémy v novom výbere. *Slovenská reč* 69, št. 1, 43–51.

- , 2004a. K tvarovým zvláštnostiam slov v slovenských frazémach, v: *Studia Academica Slovaca* 33. *Prednášky XL. letnej školy slovenského jazyka a kultúry*. Ur. J. Mlacek, M. Vojtech, Bratislava: Stimul, 132–153.
- , 2005. Ako sa uplatňuje slovo vo frazeológii, v: *Studia Academica Slovaca* 34. *Prednášky XLI. letnej školy slovenského jazyka a kultúry*. Ur. J. Mlacek, M. Vojtech, Bratislava: Stimul, 43–65.
- , 2007: *Štúdie a state o frazeológii*, Ružomberok: Filozofická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku.
- , 2008: Súčasný premeny v paremiológii očami textovej lingvistiky, v: *Parémie národů slovanských IV: sborník příspěvků z mezinárodní konference konané v Ostravě ve dnech 20. - 21. listopadu 2008*. Ur. V. Vilímek, Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 132–138.
- , 2009: Antipříslovie a příbuzné útvary: K niektorým súčasným premenám v paremiológii a jej pojmosloví, *Slovenská reč* 74, št. 3, 135–148.
- MLACEK, Jozef, ĎURČO, Peter, 1995: *Frazeologická terminológia*, Bratislava: Stimul.
- MOKIJENKO, Valerij, 2012: Russisches parömiologisches Minimum: Theorie oder Praxis? v: *Sprichwörter multilingual. Theoretische, empirische und angewandte Aspekte der modernen Parömiologie*. Ur. K. Steyer, Tübingen: Narr, 79–99.
- MUKAŘOVSKÝ, Jan, 1971: *Cestami poetiky a estetiky*, Praha: Československý spisovatel.
- NORRICK, Neal, 1985: *How Proverbs Mean. Semantic Studies in English Proverbs*, Amsterdam: Mouton.
- PALLAY, Jozef, 1996: Linguistische Dimensionen des Emotionalitätsbegriffes, v: *Philologica XLVII. Zborník*. Ur.: Dagmar Košťálová (ur.). Univerzita Komenského. Bratislava, 69–79.
- , 1998: *Jazyk a emocia*. Doktorska disertacija (mentor red. prof. Juraj Dolník), Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave.
- , 1998a: Gebrauchsweisen des Expressivitätsbegriffes in der Linguistik, v: *Germanistische Beiträge 8/9. Germanistik im internationalen Vergleich. Zur Reform des Faches in Mittel- und Südosteuropa. Sibiu/Hermannstadt. Symposiumsbericht*. Sibiu/Hermannstadt, 279–282.
- , 2010: Spisovná slovinčina a jej miesto v sociálnej stratifikácii národného jazyka, v: *90. Vyročie vzniku Univerzity Komenského v Bratislave a Univerzity v Lublane*. Ur. S.

- Vojtechová Poklač, M. Vojtech, Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 135–147.
- , 2013: Stratifikacija (zvrstnost) v slovaškem jezikoslovju – razvoj in stanje, v: *Družbena funkcijskost jezika (vidiki, merila, opredelitve)*. *Obdobja* 32. Ur. A. Žele, Ljubljana: 291–297.
- PETERMAN, Jürgen, 1988: Frazeologija v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (I-V), v: *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*. *Obdobja* 8, Ljubljana 301–310.
- PETRAŠ, Maja, 2012: *Prevod frazemov iz slovenskega v češki in slovaški jezik na primeru knjige Alamut, avtorja Vladimirja Bartola*. Diplomsko delo (mentorja doc. dr. Jozef Pallyay in doc. dr. Petra Stankovska), Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- POKLAČ, Saša, 2004: Nekaj teoretičnih izhodišč o narečni frazeologiji in narečnih frazemih, *Jezikoslovni zapiski* 10, št. 2, 137–145.
- RIPKA, Ivor, 2002: Nekoľko úvah o nárečovej frazeológii, v: *Slovo o slove: Zbornik prác Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity*. Ur. Ľ. Sičáková, Prešov, 12–18.
- RODE, Matej, 1975: Semantični odnosi v frazeologiji, *Slavistična revija* 23, št. 3–4, Ljubljana, 439–442.
- RODZIEWICZ, Barbara, 2006: Problemy ekwiwalencji jednostek frazeologicznych w badaniach konfrontatywnych, v: *Слово в словаре и дискурсе, Сборник научных статей к 50-летию Харри Вальтера*. Ur. A. Bierich, T. Volodina, Moskva: Эльпис, 459–464.
- ROZMAN, Andrej, 1999: *Náčrt dejín slovinsko-slovenských kultúrnych vzťahov od začiatku 19. storočia do roku 1918*. Doktorska disertacija (mentorica prof. dr. Hana Urbancová), Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave.
- , 2000: Slovensko-slovaški kulturni odnosi – retrospektiva in perspektive: med politiko in književnostjo, v: *Sto let slovaške književnosti: antologija*. Ur. S. Chrobáková, Bratislava: Društvo slovenskih pisateljev: Asociacija društev slovaških pisateljev, 271–282.
- , 2008: Kultúrne vzťahy v období národného obrodzenia (1809–1848): (Bartolomej Kopitar, Ján Kollár, Pavol Jozef Šafárik, Martin Hamuljak, Matija Čop, France Prešeren a ini), *Slovenská literatúra: revue pre literárnu vedu a kritiku* 55, št. 6, 21–36.
- SEVILLA MUÑOZ, Julia, DÍAZ, Juan Carlos, 1997: La competencia paremiológica: los refranes, *Proverbium* 14, 367–381.
- STANONIK, Marija, 2001: *Teoretični oris slovstvene folklore*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- , 2008: *Interdisciplinarnost slovstvene folklore*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

--, 2009: *Zgodovina slovenske slovstvene folklore. Od srednjega veka do sodobnosti*, Ljubljana: Slovenska Matica.

STEYER, Kathrin, 2012: Sprichwortstatus, Frequenz, Musterbildung. Parömiologische Fragen im Lichte korpusmethodischer Empirie, v: *Sprichwörter multilingual. Theoretische, empirische und angewandte Aspekte der modernen Parömiologie (Studien zur deutschen Sprache, Band 60)*. Ur. K. Steyer, Tübingen: Narr, v tisku.

STRAMLJIČ BREZNIK, Irena, 2001: Komunikacijski ali sporočanjejski frazemi, *Jezik in slovstvo* 46, št. 5, 191–200.

2009: *Strokovni posvet o novem slovarju slovenskega jezika. 23. in 24. oktober 2008*. Ur. A Perdih, Ljubljana, Založba ZRC SAZU.

SUHADOLNIK, Stane, 1961: Josip Pavlica: Frazeološki slovar v petih jezikih, *Jezik in slovstvo* 6, št. 6, 200–205.

SCHINDLER, Franz, 1993: *Das Sprichwort in heutigen Tschechischen. Empirische Untersuchung und semantische Beschreibung*, München: Verlag Otto Sagner.

SZPILA, Grzegorz, 2002: Minimum paremiologiczne języka polskiego – badanie pilotażowe, *Język Polski* 1, 36–42.

SEVILLA MUÑOZ, Julia, DÍAZ PÉREZ, Juan, 1997: La competencia paremiológica: los refranes, *Proverbium* št.14, 367–381.

ŠABEC, Nada, 2007: The role of proverbs in foreign language teaching: the case of English, v: *Phraseologie kontrastiv und didaktisch: neue Ansätze in der Fremdsprachenvermittlung*. Ur. V. Jesenšek, M. Fabčič, S. Bračič, Maribor: Slavistično društvo: Filozofska fakulteta, 83-93.

TAYLOR, Archer, 1931: *The Proverb*, Cambridge: Harvard University Press.

TIVADAR, Hotimir, 2004: Podoba in funkcija govornega knjižnega jezika glede na neknjižne zvrsti, v: *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti. Metode in zvrsti. Obdobja* 22. Ur. E. Kržišnik, Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 437–452.

TOPORIŠIČ, Jože, 1974: K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije, *Jezik in slovstvo* 19, št. 8, 273–279.

--, 1985: Vsebinska podstava primerjalnih frazeologemov v slovenskih zbirkah pregovorov in rekov, v: *XXI, seminar slovenskega jezika, literature in kulture, zbornik predavanj*. Ur. J. Dular, Ljubljana, 31–46.

--, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana: Cankarjeva založba.

--, 1996: Dvojčiči in podobne frazeološke zgradbe v slovenščini, *Slavistična revija* 44, št. 3, 269–278.

TÓTHNÉ LITOVKINA, Anna, 1992: The Use of Proverbs In Contemporary Hungarian Society. A Study of National Identity Among Hungarians of Tolna County Through Proverbs, *European Journal for Semiotic Studies* 4, 289–316.

--, 1996: Conducting a Paremiological Experiment in Hungary, *Proverbium* 13, 161–183.

TÓTHNÉ LITOVKINA, Anna, 2006: Na net i suda net: Punning in Anglo-American and Russian anti-proverbs, v: *Слово в словаре и дискурсе, Сборник научных статей к 50-летию Харри Вальтера*. Ur. A. Bierich, T. Volodina, Moskva: Эльпис, 556–570.

ULČNIK, Natalija, 2011: Pregovori v procesu spreminjanja, v: *Zbornik Slavističnega društva Slovenije 22. Slavistika v regijah – Maribor*. Ur. B. Krakar-Vogel, Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije, 63–68.

VALDAJEVA, Tatjana, 2003: Anti-proverbs or new proverbs: The use of English anti-proverbs and their stylistic analysis, *Proverbium* 20, št. 4, 379–390.

VIDOVIČ, Ada, 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

--, 2005: Medleksemski pomenski razmerji – sopomenskost in protipomenskost, v: *Knjižno in narečno besedoslovje*. Ur. M. Jesenšek, Maribor: Slavistično društvo, 205–221.

VYSHNYA, Natalia, 2008: Mínimo paremiológico ucraniano y peculiaridades de su traducción, *Paremia* 17, 101–110.

12.2 Literatura v cirilici

ВАЛЬТЕР, Харри, МОКИЕНКО, Валерий, 2005: *Антипословицы русского народа*, Sankt-Peterburg: Издательский дом Нева.

ВЛАХОВ, Сергей, 1980: *Руско-български речник на пословици и поговорки*, Sofija: Наука и изкуство.

ДЯДЕЧКО, Людмила, 2008: Рекламные рефлексy в русской фразеологии, *Przegląd Rusystyczny* 4, 50–57.

ИВАНОВ, Евгений, 2007: Основной паремиологический фонд русского языка с паремиологическим минимумом, v: *Доклады к XI Международному конгрессу МАПРЯЛ*, Могилев: МГУ им. А.А. Кулешова, 115–118.

КОНИЦКАЯ, Епена: Библизмы в русском и словенском языке, в: *Русский язык и литература в поликультурном коммуникативном пространстве* 26.–28. апреля 2012 г., Pskov: v tisku.

КОТОВА, Марина, 2003: Паремнологический минимум русского языка в сопоставлении с чешским языком, *Bohemistika* 3, št. 2, 148–156. <<https://repozytorium.amu.edu.pl/jspui/handle/10593/9678>> Dostop: 29. maj 2014

МОКИЕНКО, Валерий, 1980: *Славянская фразеология*, Moskva: Высшая школа.

ПЕРМЯКОВ, Григорий, 1970: *От поговорки до сказки: Заметки по общей теории клише*, Moskva: Наука.

--, 1971: *Паремнологический эксперимент: материалы для паремнологического минимума*, Moskva: Наука.

--, 1979: *Пословицы и поговорки народов Востока. Систематизированное собрание изречений двухсот народов*, Moskva: Наука.

--, 1985: *300 общеупотребительных русских пословиц и поговорок (для говорящих на немецком языке)*, Moskva: Русский язык.

--, 1986: *300 общеупотребительных русских пословиц и поговорок (для говорящих на болгарском языке)*, Moskva: Русский язык.

--, 1988: *Основы структурной паремнологии*, Moskva: Наука.

--, 1989: On the Question of a Russian Paremiological Minimum, *Proverbium* 6, 91–102.

ШАНСКИЙ, Николай, 1969: *Фразеология современного русского языка: Учебное пособие для студентов филологических факультетов*, Moskva: Высшая школа.

12.3 Viri (slovarji, zbirke in korpusi)

BOJČ, Etbin, 1987: *Pregovori in reki na Slovenskem*, Ljubljana: DZS.

ČERMÁK, František, 2009: *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy větné*, Praga: Leda.

НАВОВŠТІАКОВÁ, Katarína, KROŠLÁKOVÁ, Ema, 1996: *Frazeologický slovník: človek a príroda vo frazeológii*, Bratislava: Veda.

HEČKO, Blahoslav, 2005: *Neháďte perly sviniam*, Bratislava: Veda.

KEBER, Janez, 2011: *Slovar slovenskih frazemov*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

МАКАРОВИČ, Marija, 1975: *Pregovori, življenjske resnice*, Ljubljana: ČZP Kmečki glas.

MIKO, František 1989: *Frazeológia v škole*, Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

PREK, Stanko, 1982: *Ljudska modrost*, Ljubljana: ČZP Kmečki glas.

PAVLICA, Josip, 1960: *Frazeološki slovar v petih jezikih*, Ljubljana: Državna založba Slovenije.

SMIEŠKOVÁ, Elena, 1977: *Malý frazeologický slovník*, Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

SNOJ, Marko, 1997: *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana: Mladinska knjiga.

ŠAŠELJ, Ivan, 1906: *Bisernice iz belokranjskega narodnega zaklada*, Ljubljana: Katoliško tiskarsko društvo.

<http://sl.wikisource.org/wiki/Bisernice_iz_belokranjskega_narodnega_zaklada_I.>

Dostop 29. 5. 2014

ŠAŠELJ, Ivan, 1945: *Slovenski pregovori*, Ljubljana.

KOCBEK, Fran, ŠAŠELJ, Ivan, 1934: *Pregovori, reki in prilike*, Celje: Družba sv. Mohorja.

ZÁTURECKÝ, Adolf Peter, 1996: *Slovenské prislovia a porekadlá: výber zo zbierky A. P. Záturreckého*. Ur. J. Mlacek, Bratislava: Nestor.

Krátky slovník slovenského jazyka, 1987. Bratislava: Veda, Vydavateľstvo SAV.

Elektronický lexikón slovenského jazyka. <<http://www.slex.sk/>> Dostop 29. 5. 2014

Paremiologická databáza. Ur. P. Ďurčo. <<https://data.juls.savba.sk/paremiografia>> Dostop 29. 5. 2014

Slovar slovenskega knjižnega jezika, Ur. V. Likar. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Državna založba Slovenije 2008. <<http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>> Dostop 29. 5. 2014

Korpus slovenskega jezika FidaPLUS: <<http://www.fidaplus.net.>> Dostop 29. 5. 2014

Slovenský národný korpus – prim-6.0-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2013. <<http://korpus.juls.savba.sk.>> Dostop 29. 5. 2014

12.4 Ostali viri

BRAČIČ, Julija, 1944: *Grenka roža*, Ljubljana: Nova založba. <<http://www.dlib.si/preview/URN:NBN:SI:DOC-JIANFNZ3>> Dostop 29. 5. 2014

BUČAR, Julij, 1919: *Slovenski metuljar*, Ljubljana: Učiteljska tiskarna v Ljubljani.

<http://www2.pms-lj.si/pdf/JULIJ_BUCAR_Slovenski_metuljar.pdf> Dostop 29. 5. 2014

HAUF, Wilhelm, NEDELJKO, Fran, 1907: *Viljem Hauffove pravljice za mladino*. J. Giontini. <http://sl.wikisource.org/wiki/Pravljica_o_nepravem_kraljevi%C4%8Du> Dostop 29. 5. 2014

JANEŽIČ, Anton, 1864: *Slovenska slovnica za domačo in šolsko rabo*, Ljubljana: J. Blaznik.

<<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-RXWASX9P>> Dostop 29. 5. 2014

KOMPOLJSKI, 1907: Zakaj hodijo Kranjci po svetu za denarjem? *Zvonček* 8, št. 5, <<http://www.dlib.si/preview/URN:NBN:SI:DOC-QUPG9N2E/9463f6ec-eaac-4f7c-ab62-6a91d33b5f9d>> Dostop 29. 5. 2014

KÜNZLE, Johann, 1914: *Zdravilna zelišča*, Katoliška bukvarna.

<<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-C1ESV7CD>> Dostop 29. 5. 2014

LEVSTIK, Fran, 1858: *Popotovanje od Litije do Čateža*.

<http://sl.wikisource.org/wiki/Popotovanje_iz_Litije_do_%C4%8Cate%C5%BEa> Dostop 29. 5. 2014

ORAVEC, Pedro: *Ftačnik sa smeje ľudom*.

<<http://pedrooravec.blog.sme.sk/c/347296/Ftacnik-sa-smeje-udom.html#ixzz2uuhJOZEA>> Dostop 29. 5. 2014

PALJK, Leopold, 1939: Najprej »štalica« – potem kravica, *Vertec* 70, št. 2. <<http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-DC8VB2TN/?query=%27keywords%3dLeopold+Paljk%27&pageSize=25>> Dostop 29. 5. 2014

SKET, Jakob, JANEŽIČ, Anton, 1894. *Janežičeva slovenska slovnica*. Družba sv. Mohorja. <<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-SBWEX4J4>> Dostop 29. 5. 2014

ŠTAMPAR, Vekoslav, 1925: Kmet ostani pri svojem plugu, čevljar pri svojem kopitu, *Slovenski gospodar* 59, št. 22.

<<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-AFUAMJCX>> Dostop 29. 5. 2014

DRAVINEC, Sašo, 2014: “Kdor gola ne da, ga dobi”, *Primorske novice* <<http://www.primorske.si/Mnenja/Pod-milim-nebom/-Kdor-gola-ne-da,-ga-dobi->> Dostop 29. 5. 2014

To delo je nastalo s pomočjo besedilnega korpusa FidaPLUS, s katerim upravlja Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.

13 Priloge

13.1 Priloga 1: Seznama najbolj pogostih slovenskih in slovaških enot s podatki o poznanosti

Navajamo podatke o pogostnosti po različnih iskalnih taktikah, ki so opisane v poglavju 6.2 in navedene v prilogah 2.5 in 2.6. Priloga 13.1.1 je opremljena tudi s podatki o poznanosti. S kraticami in primeri so navedene tudi pogoste transformacije na ravni besednozveznih frazemov, kot smo opisali v poglavju 6.6.2.

13.1.1 Priloga 1.1: Seznam najbolj pogostih slovenskih enot

1. Časi se spreminjajo. (94,6%)	b) 691
2. Naredi tako, da bo volk sit in koza cela. (95,6%)	b) 619
3. O tem čivkajo že vrabci na strehah. (98,1%)	b) 617 c) 44
4. V tretje gre rado. (98,4%)	b) 573
5. Kar je, to je. (84,8%)	c) 459
6. Denar je sveta vladar. (99,3%)	b) 439
7. Bo, kar bo. (95,2%)	c) 416
8. Dober glas seže v deveto vas. (98%)	b) 397
9. V tem grmu tiči zajec. (96,8%)	b) 396
10. Pustimo času čas. (98,4%)	b) 393
11. Vaja dela mojstra. (98,7%)	b) 386
12. Beseda je dala besedo. (92,1%)	b) 377
13. To je pa druga pesem. (97,7%)	c) 373
14. Oko za oko, zob za zob. (97,8%)	a) 57 c) 327
15. Boljši je vrabec v roki kakor golob na strehi. (99%)	a) 77 b) 323
16. Nov veter je zapihal. (88,6%) NOM: nov veter	b) 323
17. V slogi je moč. (97,5%)	b) 316
18. Jabolko ne pade daleč od drevesa. (99,1%)	b) 313
19. Konec dober, vse dobro. (98,4%)	a) 16 c) 312
20. Jutri je še en dan. (95,6%)	c) 308

21. Rečeno – storjeno. (97,1%)	b) 300
22. Obleka dela človeka. (97,5%)	b) 298
23. Za dežjem sonce sije. (98%)	b) 295
24. Čas je zlato. (96,5%)	b) 270
25. Okusi so različni. (96,8%)	b) 263
26. Iz te moke ne bo kruha. (99%)	b) 261
27. Zdrav duh v zdravem telesu. (98,1%)	a) 163 b) 255
28. Nesreča nikoli ne počiva. (98,4%)	b) 253
29. Obljuba dela dolg. (98,1%)	b) 251
30. Ni vse zlato, kar se sveti. (98,7%)	a) 202 b) 245
31. Vsi za enega, eden za vse. (98,8%)	a) 197 b) 243
32. Kar je preveč, je preveč. (96,5%)	a) 235 c) 242
33. Ljubo doma, kdor ga ima. (98,7%)	a) 91 b) 240
34. Po toči zvoniti je prepozno. (99,4%)	b) 237
35. Ljubezen gre skozi želodec. (98,1%)	b) 227
36. Počasi se daleč pride. (99,4%)	b) 217 c) 186
37. Tresla se je gora, rodila se je miš. (87,3%)	b) 211
38. Kdor čaka, dočaka. (99%)	a) 194 b) 207
39. Kovačeva kobilica je zmeraj bosa. (97,8%)	b) 204
NOM: kovačeva kobilica	
40. Dobrota je sirota. (98,4%)	b) 203
41. Vsak začetek je težak. (97,4%)	a) 97 b) 202
42. Kocka je padla. (96,9%)	b) 202
43. Nobena juha se ne poje tako vroča, kot se skuha. (99,1%)	b) 196
44. Vsak je svoje sreče kovač. (98,4%)	b) 196
45. Podarjenemu konju se ne gleda na zobe. (97,8%)	b) 195
46. Vsake oči imajo svojega malarja. (97,5%)	b) 195 c) 82
47. Kdor prej pride, prej melje. (98,4%)	a) 112 b) 190
48. Zarečenega kruha se največ poje. (99,3%)	b) 185
49. Na napakah se učimo. (98,1%)	b) 183
VERB: učiti se na napakah	
50. Bolje pozno kot nikoli. (98,7%)	a) 159 b) 181
51. Bolje je preprečevati, kakor zdraviti. (91,5%)	b) 181
52. Deli in vladaj! (84,2%)	b) 181

53. Stara navada železna srajca. (97,7%)	b) 180
NOM: železna navada, železna srajca	
54. Ena lastovka ne naredi pomladi. (98,2%)	b) 173
55. Zdaj ali nikoli. (97,2%)	b) 170
56. Vse je relativno. (94,3%)	b) 168
57. Pri denarju se vse neha. (85,7%)	b) 168
58. Le čevlje sodi naj Kopitar! (97,7%)	b) 166
59. Vse ali pa nič. (95,6%)	b) 162
ADV: igrati na vse ali nič, staviti na vse ali nič	
60. Posel je posel. (83,8%)	b) 162
61. Pomembno je sodelovati, ne zmagati. (97,8%)	a) 92 b) 161
62. Za malo denarja malo muzike. (99,1%)	b) 160
63. Nikoli ni prepozno. (97,8%)	b) 159
64. Minuta zamujena ne vrne se nobena. (95,6%)	a) 73 b) 158
65. Beseda je meso postala. (86,4%)	b) 158
66. Videz vara. (97,5%)	b) 157
67. Kar je res, je res. (97,7%)	c) 152
68. Čas celi rane. (99,4%)	b) 150
69. Poskusiti še ni greh. (97,1%)	b) 146
70. Še precej vode bo steklo, preden se bo to uresničilo. (87,7%)	b) 145
71. Kuj železo, dokler je vroče. (98,5%)	b) 144
VERB: kovati železo dokler je vroče, NOM: kovanje vročega železa	
72. Strah ima velike oči. (95,9%)	b) 144
73. Motiti se je človeško. (97,7%)	b) 143
74. Kri ni voda. (97,8%)	b) 142
75. Prilika dela tatu. (91,7%)	b) 142
76. Laž ima kratke noge. (98,4%)	b) 141
77. Noč ima svojo moč. (98,1%)	b) 140
78. Vse poti vodijo v Rim. (97,8%)	b) 139
79. Več glav več ve. (99,4%)	a) 131 b) 138
80. Zrno do zrna pogača, kamen do kamna palača. (99,3%)	a) 71 b) 138
81. Mnogo hrupa za prazen nič. (97,4%)	b) 136
82. Previdnost je mati modrosti. (96,5%)	b) 136 c) 91
83. Izjema potrjuje pravilo. (95,5%)	b) 133

NOM: izjema, ki potrjuje pravilo

84. Iz malega raste veliko. (97,2%) b) 132
85. Korajža velja. (94,6%) b) 131
86. Vsi smo pač ljudje. (86,7%) c) 131
87. Tiha voda bregove dere. (98%) b) 130

NOM: biti tiha voda

88. Sreča je opoteča. (97,8%) b) 130
89. Vrana vrani oči ne izkljuje. (96,5%) a) 32 b) 128
90. Žalostno, a resnično. (96,2%) b) 128
91. Lepa beseda lepo mesto najde. (99,4%) a) 80 b) 127
92. Kdor zna, pa zna. (96,9%) a) 127
93. Papir vse prenese. (88,3%) b) 127
94. Napad je najboljša obramba. (96,8%) a) 31 b) 121
95. Nasprotja se privlačujejo. (96,6%) b) 121
96. Vsaka stvar ima svoje meje. (89,5%) b) 120
97. Kar kdo seje, to bo tudi žel. (93,3%) b) 119
98. Čisti računi, dobri prijatelji. (96,8%) b) 118
99. Govoriti je srebro, molčati pa zlato. (80,7%) b) 118
100. Reči in narediti je dvoje. (79,7%) b) 117
101. Vse ob svojem času. (98,4%) b) 116
102. Mladost – norost. (97,5%) b) 115
103. Kjer se prepirata dva, tretji dobiček ima. (99,4%) b) 114
104. Zdravje je največje bogastvo. (97,8%) b) 114
105. Lahko je biti poveljnik po bitki. (82,3%) b) 114
106. Kdor drugim jamo koplje, sam vanjo pade. (99%) a) 69 b) 113
107. Vsi smo pod kožo krvavi. (98,4%) b) 109

ADJ: biti krvav pod kožo

108. Kadar ima vrag mlade, nima nikoli samo enega. (87,7%) b) 107
109. Kar se Janezek nauči, to Janez zna. (99%) a) 102 b) 106
110. Osel gre samo enkrat na led. (98,1%) b) 106

VERB: iti (še) enkrat na led

111. Vsaka šola nekaj stane. (95,9%) c) 106
112. Daleč od oči, daleč od srca. (93%) a) 101 b) 105
113. Skromnost je lepa čednost. (96,2%) b) 103

114. Beseda ni konj. (95,8%)		b) 103
115. Človek človeku volk. (86%)		b) 102
116. Pri enem ušesu mu gre noter, pri drugem pa ven. (98,7%)		b) 101
117. Kar na dan z besedo. (97,5%)		b) 101
VERB: priti na dan z besedo		
118. Pomagaj si sam in bog ti bo pomagal. (97,5%)	a) 87	b) 100
119. Hiti počasi. (98,4%)		b) 99
120. Klin se s klinom izbija. (99,3%)		b) 96
121. Brez muje se še čevelj ne obuje. (98,7%)		b) 95
122. V sili še hudič muhe žre. (98,4%)		b) 95
123. Povesod dobro, doma pa najboljšo. (91,2%)		b) 93
124. Riba pri glavi smrdi. (82,6%)		b) 93
125. Dajte cesarju, kar je cesarjevega, in bogu, kar je božjega. (90,4%)		b) 92
126. Kadar mačke ni doma, miši plešejo. (98,4%)		b) 90
127. Volk dlako menja, a narave nikdar. (90,2%)		b) 90
128. Živeti in pustiti živeti. (91,4%)		b) 88
129. Žena podpira tri vogle hiše, mož pa enega. (95,3%)		b) 87
VERB: podpirati tri vogale		
130. Kdor išče, najde. (99,7%)	a) 78	b) 86
131. Kdor noče zlepa, mora zgrda. (93,3%)		b) 85
132. Prijatelja spoznaš v nesreči. (99%)		b) 84
133. Dobro blago se samo hvali. (97,8%)		c) 84
134. Roka roko umiva. (97,2%)		b) 84
135. Dvakrat da, kdor hitro da. (83,2%)	a) 60	b) 82
136. Rana ura – zlata ura. (99%)		b) 81
137. Bog je sam sebi najprej brado ustvaril. (85,4%)		b) 80
138. V znanju je moč. (94,6%)		b) 78
139. Ljubezen je slepa. (97,2%)		b) 75
140. Ljubezen vse premaga. (91,7%)		b) 75
141. Palica ima dva konca. (86,4%)		b) 74
142. Pametnejši odneha. (98,4%)		b) 73
143. Naj se zgodi, kar se mora. (83,5%)		b) 72
144. Zaradi tega ti ne bo krona z glave padla. (95,9%)		b) 71
145. Družba je družba, služba pa služba. (89,9%)	a) 13	b) 69

146. Brez dela ni jela. (98,4%)		b) 68
147. Zakon je za vse enak. (85,5%)		b) 68
148. Kar tebi ni drago, ne stori drugemu! (82%)		b) 66
149. Čez sedem let vse prav pride. (81,9%)		c) 66
150. Najbolj neumen kmet ima najdebelejši krompir. (86,1%)		b) 65
VERB: imeti krompir		
151. Kdor se zadnji smeje, se najslajše. (99%)		b) 63
152. Kakor si si postlal, tako boš ležal. (98,4%)	a) 40	b) 63
153. Prazna vreča ne stoji pokonci. (96,5%)		b) 63
ADV: kot prazna vreča SUBST: prazna vreča		
154. Če noče gora k Mohamedu, mora Mohamed h gori. (96,2%)		b) 62
155. Kdor visoko leta, nizko pade. (98,4%)	a) 30	b) 60
156. V vinu je resnica. (96,8%)		b) 60
157. Nesreča ne pride nikoli sama. (85,5%)		b) 60
158. Prah si in v prah se povrneš. (96,2%)	a) 27	b) 59
159. Strah je na sredi votel, okrog kraja ga pa nič ni. (92,7%)		b) 59
160. Najprej štalica, potem kravica. (98,8%)		b) 58
161. Ta je pa bosa. (95,6%)		c) 58
NOM: biti bos		
162. Čas prinese svoje. (84,9%)		c) 57
163. Kamor je šel bik, naj gre še štrik. (92%)	a) 43	b) 54
164. Življenje je boj. (83,8%)		b) 54
165. Kdor molči, desetim odgovori. (97,2%)	a) 31	b) 53
166. Stara ljubezen ne zarjavi. (81,1%)		b) 52
167. Seme je padlo na rodovitna tla. (86,7%)		b) 51
168. Boljše nekaj kakor nič. (90,5%)	a) 50	
169. Če mački na rep stopiš, zacvili. (88,5%)		b) 50
VERB: stopiti na rep		
170. Nihče ni nezamenljiv. (84,7%)		b) 50
171. Enkrat ni nobenkrat. (98,8%)		b) 49
172. Kdor je brez greha, naj prvi vrže kamen vanjo. (82,9%)		b) 49
173. Kar danes lahko storiš, ne odlašaj na jutri. (99%)	a) 44	b) 48
174. Tudi slepa kura včasih zrno najde. (98,7%)		b) 45
175. Drugi kraji, druge navade. (81,1%)	a) 27	b) 44

176. Če mu prst pomoliš, pa roko z(a)grabi. (93,9%)	b) 43
177. Gliha vkup štriha. (86%)	b) 43 c) 26
178. Kogar je kača pičila, se boji zvite vrvi. (81,4%)	b) 43
179. Ura teče, nič ne reče. (98,4%)	b) 42
180. Človek se vsemu privadi. (88%)	c) 39
181. Povej mi, s kom hodiš, in povem ti, kdo si. (89,2%)	b) 38
182. V šali se dostikrat skriva resnica. (87,1%)	b) 38
NOM: zrno resnice	
183. Kdor ne dela, naj ne je. (95,5%)	c) 37
184. Sezam, odpri se. (90,5%)	b) 37
185. Vsakemu svoje! (90,2%)	b) 37
186. Maščevanje je sladko. (96,8%)	b) 36
187. Vsako pošteno delo je častno. (81,9%)	b) 36
188. Lastna hvala, cena mala. (79,8%)	b) 36
189. Prepovedani sad je najslajši. (95,9%)	b) 35
NOM: prepovedan sad	
190. Tudi vse lepo mine. (86,7%)	b) 35
191. S silo nič ne dosežeš. (85,4%)	b) 35
192. Ni dima brez ognja. (93,9%)	a) 13 b) 33
193. Ne hvali dneva pred večerom. (98,7%)	b) 32
194. Kdor riskira, profitira. (96,2%)	b) 32
195. Gora ni nora, tisti je nor, ki gre gor. (90,2%)	b) 32
196. Pomagaj si kakor veš in znaš! (97,8%)	b) 30
ADV: kakor veš in znaš/vesta in znata/veste in znate	
197. Kjer osel leži, dlako pusti. (97,5%)	b) 30
198. Saj ostane vse v familiji. (92,7%)	b) 30
199. Lastna hvala se pod mizo valja. (91,5%)	b) 30
200. Kopriva ne pozebe. (84,5%)	b) 29
201. Pes, ki laja, ne grize. (99,1%)	b) 28
NOM: biti pes, ki laja in ne grize	
202. Kolikor jezikov znaš, toliko (mož) veljaš. (87,7%)	a) 26 b) 28
203. Vsak človek je svet zase. (84,1%)	c) 28
204. Od zraka se ne da živeti. (95,5%)	b) 27
205. Nikar ne kliči vraga v hišo! (86%)	b) 27

206. Voda še za v čevlje ni dobra. (84,5%)	b) 27	c) 23
207. Eden ni nobeden. (97,5%)	b) 26	
208. Stene imajo ušesa. (96,2%)	b) 25	
209. Danes tukaj, jutri tam. (88,9%)	a) 24	
210. Stvari gredo svojo pot. (84,1%)		c) 24
211. Čez komod ga ni. (82,9%)	a) 5	b) 24 c) 11
212. Ljubezen je bolezen. (93,7%)	b) 23	
213. Nič ne pride samo od sebe. (93%)		c) 23
214. Kdor z malim ni zadovoljen, velikega vreden ni. (98,7%)	b) 22	
215. Hočeš, nočeš, moraš. (95,6%)	a) 22	c) 19
216. Vsak ima svoj križ. (89,5%)	b) 22	
VERB: imeti svoj križ		
217. Žlahta je strgana plahta. (85,4%)	b) 22	
218. Bog je dal, Bog je tudi vzel. (81,3%)	b) 22	
219. Vsaka stvar se kdaj neha. (81%)	b) 22	
220. Zmeraj ista pesem. (95,9%)	b) 21	
221. Vsak zakaj ima svoj zato. (92,4%)		c) 21
222. Vse, kar je prav. (87,3%)		c) 21
223. Riba mora plavati (trikrat: v vodi, v olju in v vinu). (85,1%)	b) 21	
224. Kar je iskal, to je dobil. (93%)	a) 5	b) 20
225. Previdnosti ni nikoli preveč. (92,8%)		b) 20
226. Enkrat je treba začeti. (91,4%)		b) 20
227. Vse pride na dan. (90,2%)		c) 20
228. Kdor laže, ta krade. (87,7%)	a) 15	b) 20
229. Vsak naj pometa pred svojim pragom. (98,2%)	a) 4	b) 19
VERB: pometati pred svojim pragom/pred tujim pragom		
230. Kolikor ljudi, toliko okusov. (88,6%)	a) 8	b) 19
231. O mrtvih govôri le dobro. (87%)		b) 19
232. Ne hiti, saj ne gori voda. (93,6%)		b) 18
233. Petkrat premisli, preden rečeš. (84,2%)	b) 17	c) 18
234. Skoraj ni še nikoli zajca ujel, komaj pa ga je. (82,3%)		b) 18
235. Iz nič ni nič. (93,4%)		c) 17
236. Kdor nima v glavi, ima v petah. (92%)	a) 10	b) 17
237. To se zgodi (tudi) v najboljših familijah. (85,4%)	b) 17	c) 5

238. Majhni otroci – majhne skrbi. (81,3%)	a) 4	b) 17
239. Kakršen oče, takšen sin. (94,6%)	a) 16	
240. Nihče ni brez napake. (94,1%)		b) 16
241. Kdor jezika špara, kruha strada. (91,1%)	a) 5	b) 16
VERB: šparati jezik		
242. Le povrsti, kakor so hiše v Trsti. (87,9%)		b) 16
243. Ni vsak dan praznik. (84,1%)		b) 16
244. Ni treba soditi po videzu. (81,3%)		b) 16
VERB: soditi po videzu		
245. Bolje drži ga kot lovi ga. (80,3%)		b) 16
246. Mi o volku, volk iz gozda. (98,1%)	a) 13	b) 15
247. Karte na mizo! (94,9%)		b) 15
248. Kakor dobljeno, tako izgubljeno. (89,6%)		b) 15
249. Vsak človek je nadomestljiv. (85,4%)		b) 15
250. Kdor hoče na Dunaj, mora pustiti trebuh zunaj. (80,7%)		b) 14
251. Vsaka stvar ima svojo mero. (83,9%)	a) 2	b) 13
252. Ni pravila brez izjeme. (82,5%)	a) 0	b) 13
253. Čas ozdravi vse bolečine. (96,2%)		b) 12
254. Še pes ima rad pri jedi mir. (94,6%)		b) 12
255. Pamet je boljša kot žamet. (94%)		b) 12
256. Saj nisva skupaj krav pasla. (98,5%)		b) 9
VERB: skupaj krave/ovce pasti KOMP: kot da bi krave/koze skupaj pasli		
257. Misliti se pravi nič vedeti. (95,3%)	a) 6	b) 9
258. Za vse težave se najde zdravilo. (84,8%)		b) 9
259. Jeza škoduje lepoti. (80,7%)		b) 9
260. Kdor ne uboga, ga tepe nadloga. (95,3%)	a) 5	b) 8
261. Ponoči je vsaka krava črna. (94,6%)		b) 8
262. Ni mogoče scati proti vetru. (82,9%)		b) 8
VERB: scati proti vetru		
263. Vsako tele ima svoje veselje. (94,6%)	a) 0	b) 7
264. Treba je plavati s tokom. (87%)		b) 7
VERB: plavati s tokom		
265. Več oči več vidi. (84,3%)		b) 7
266. Kakršna setev, taka žetev. (92,5%)	a) 5	b) 6

267. Saj nisem s hruške padel. (91,8%)		b) 6	
268. Oči so bile bolj lačne kot želodec. (88,9%)		b) 6	
269. Kaj bo ta dež, saj nisem iz cukra. (87,3%)			c) 6
270. Denar ne leži na cesti. (86,1%)		b) 6	c) 1
271. Kakor ti meni, tako jaz tebi. (92,4%)	a) 3		c) 5
272. Kakršni starši, takšni otroci. (86,4%)	a) 4		c) 5
273. Kakršna mati, takšna hči. (93,3%)	a) 4		
274. Zdravje je več vredno kot največje bogastvo. (91,5%)		b) 4	
275. Ne vemo, kaj imamo, dokler ne izgubimo. (91,2%)		b) 4	
276. Pride pa mine. Vse pride, vse mine. (86,9%)	a) 4	b) 4	
277. Danes meni, jutri tebi. (81,9%)	a) 4		
278. Vsak po svojem okusu. (80,4%)		b) 4	
279. Kar si je skuhal, naj sam poje. (94,3%)	a) 1	b) 2	c) 3
280. Babe se zbirajo, dež bo. (91,5%)		b) 3	c) 1
281. Trnova je pot do slave. (84,2%)		b) 3	
NOM: trnova pot do slave			
282. Čas vse izbriše. (84,1%)		b) 3	
283. Srce ne laže. (81,7%)		b) 3	
284. Človek se do smrti uči. (94,5%)		b) 2	
285. Ne izzivaj nesreče! (89,3%)		b) 2	
VERB: izzivati nesrečo			
286. V vsaki stvari je jedro (zrno) resnice. (89%)		b) 2	
NOM: zrno resnice			
287. Česar se Janezek ni naučil, tega Janez ne zna. (88,3%)	a) 2	b) 0	
288. Kakršen začetek, takšen konec. (85,1%)	a) 2		
289. Treba je slišati še drugo plat zvona. (81,9%)		b) 2	
NOM: druga plat zvona			
290. Vino utopi vse skrbi. (90,2%)		b) 1	
291. Samo oči so lačne. (87,9%)		b) 1	
292. Ura zamujena je za vselej izgubljena. (87,6%)		b) 1	
293. Kar je storjeno, je storjeno. (81%)		b) 1	
294. Čas celi srčne rane. (95,6%)		b) 0	
VERB: celiti srčne rane SUBST: srčne rane			
295. Bolje zlepa kakor zgrda. (94,9%)	a) 0	b) 0	

296. Nič ni tako nujnega, da ne bi moglo počakati. (92,7%)	b) 0	c) 0
297. Brez setve ni žetve. (88,3%)	a) 0	b) 0
298. Saj nisem šele danes na svet prišel, da ti bom verjel. (81,9%)		c) 0
299. Enako se z enakim druží. (81,9%)	b) 0	
300. Čas je najboljši učitelj. (80,9%)	b) 0	

13.1.2 Priloga 1.2: Seznam najbolj pogostih slovaških enot

1. Každá vec má svoj čas.		c) 449
2. Prišlo na lámánie chleba.		b) 440
3. Oko za oko, zub za zub.		c) 425
4. O tom už aj vrabce na streche čívirikajú.		b) 392
5. Účel svätí (posväcuje) prostriedky.		b) 374
6. S jedlom rastie chuť.		b) 348
7. Jablko nepadá ďaleko od stromu.		b) 331
8. Keď pánboh dá, aj motyka vystrelí.	a) 39	b) 322
9. Za málo peňazí málo muziky.	a) 44	b) 318
10. Človek mieni, Pán Boh mení.		b) 301
11. Hop alebo trop.	a) 222	b) 296
12. Nič netrvá večne.		b) 274
13. Iný kraj iný mrav.	a) 235	b) 272
14. Všetci za jedného a jeden za všetkých.	a) 163	c) 259
ADV: všetci za jedného a jeden za všetkých VERB: ťahať všetci za jedného a jeden za všetkých		
15. Po nás (nech príde) potopa.		c) 252
16. Už je ruka v rukáve.		b) 241
17. Dva razy meraj, raz strihaj!	a) 174	b) 236
18. Čo sa stalo, už sa neodstane.	a) 166	b) 232
19. Nie je všetko zlato, čo sa blyští.	a) 208	b) 231
20. Tak robme, aby bol i vlk sýty, i baran celý.	a) 70	b) 229
21. Od hlavy ryba smrdí.	a) 181	b) 217
22. Božie mlyny melú pomaly, ale isto.		b) 215
NOM: božie mlyny		
23. Čo je veľa, to je veľa. Čo je mnoho, to je mnoho.	a) 212	

24. Remeslo má zlaté dno. b) 201
25. Odvážnemu šťastie praje. a) 65 b) 200
26. Všade dobre, ale doma najlepšie. a) 195
27. Bez vetra sa ani lístok (list) (na strome) nepohne. a) 174 b) 194
28. Každý je sám svojho šťastia kováč. a) 103 b) 193
29. Čas sú peniaze. a) 190
30. Koniec dobrý, všetko dobré. a) 132 b) 189
31. S chybami sa učíme. b) 188
32. Zišiel z očí, zišiel z mysle. Pokiaľ na očiach, potiaľ na myslí. a) 162 b) 177
33. Čo na srdci, to na jazyku. a) 136 b) 168
34. Istota je istota. b) 168 c) 156
35. Nešťastie nechodí po horách (stromoch), ale po ľuďoch. b) 168
36. Tancuje, ako mu hrajú. Ako mu (za)hrajú, tak tancuje. c)168
37. Bez jednej lastovičky bude leto. a) 20 b) 165
- NOM: lastovička, ktorá...
38. Šaty robia človeka. a)165 b) 164
39. Trpezlivosť ruže prináša. b) 164
40. Výnimka potvrdzuje pravidlo. b) 164
- NOM: výnimka potvrdzujúca pravidlo; skôr výnimka ako pravidlo
41. Ja nič, ja muzikant. a) 163 b) 159
42. Škoda plakať nad rozliatym mliekom. b) 162
- VERB: plakať nad rozliatym mliekom NOM: plač nad rozliatym mliekom
43. Zvyk je železná košeľa. b) 161
- NOM: železná košeľa zvyku
44. Lepší vrabec v hrsti ako holub na streche. a) 70 b) 159
- NOM: vrabec v hrsti, holub na streche
45. Risk je zisk. b) 150
46. Čo nechceš, aby iný tebe činil, nečiň ani ty jemu. a) 147 b) 149
47. Každý chvíľku ťahá píľku. b) 148
48. Pomaly ďalej zájdeš. a) 145 b) 148
49. Lož má krátke nohy. b) 146
50. Kto sa topí (topiaci sa), aj britvy (slamky) chytá. b) 144
- KOMP: ako topiaci, ktorý sa chytá
51. Kto hľadá, nájde. b) 143

52. Hovoriť striebro, mlčať zlato. b) 142
53. Chudobnému aj z hrnca vykypí. a) 83 b) 140
54. Nová metla dobre metie, (a stará necháva smeti). b) 139
- NOM: nová metla
55. Lepšie neskoro ako nikdy. a) 137 b) 131
56. Bez práce nie sú koláče. a) 108 b) 136
57. Tára, čo mu slina na jazyk donesie. b) 132
58. Na konci bič plieska. b) 129
59. Viac hláv, viac rozumu. a) 117 b) 128
60. Pod lampou (sviečkou) býva tma. b) 127
61. Dobrá rada nad zlato. Dobrá rada vzácna. a) 74 b) 125
62. Trafená hus zagága. b) 122
- NOM: trafená hus KOMP: ako trafená hus
63. Reči sa hovoria (vravia) a chlieb sa je. a) 105 b) 120
64. Vrana k vrane sadá, (rovný rovného si hľadá). b) 118
65. Padla, trafila kosa na kameň. b) 116
66. Žiadna polievka sa neje taká horúca, ako sa navarí. a) 85 b) 116
- NOM: horúca kaša, horúca polievka
67. Nehas, čo ťa nepáli. a) 84 b) 112
68. Ruka ruku umýva, (a obe sú biele). b) 112
69. Nielen (samým) chlebom žije človek. a) 93 b) 110
70. Čert nikdy nespí. b) 108
71. Prišiel Martin na bielom koni. a) 30 b) 108
- NOM: Martin na bielom koní
72. V núdzi poznáš priateľa. b) 107
73. V cudzom oku vidí smet', a vo svojom brvno nevidí. a) 104
74. Láska hory prenáša. b) 103
75. Všetky cesty vedú do Ríma. a) 102
76. Stará láska nehrdzavie. b) 98
77. Svetská sláva – poľná tráva. b) 98
78. Múdrejší ustúpi. b) 97
79. Príležitosť robí zlodēja. a) 90 b) 97
80. Vodu káže a víno pije. a) 75 b) 95
81. Šťastie je vrtkavé. b) 95

82. Klin klinom. a) 45 b) 94
83. Komu niet rady, tomu niet pomoci. a) 75 b) 93
84. Bližšia košeľa ako kabát. c) 91
85. Kto prv (skôr) príde, ten prv (skôr) melie. a) 82 b) 91
86. Čas všetko zahojí/vylieči. c) 89
87. Už je s ním amen. a) 17 b) 88
88. Čo oči nevidia, to srdce nebolí. b) 84
89. Aj steny majú uši. a) 43 b) 83
90. Pýcha predchádza pád. b) 83
91. Aká matka, taká Katka, taká celá jej čeliadka. a) 75 b) 82
92. Nijaká kaša sa neje taká horúca, ako sa uvarí. a) 58 b) 81
93. Z cudzieho krv netečie. a) 53 b) 81
94. Nekrič hop, kým si nepreskočil. a) 60 b) 80
95. Ešte mu tečie mlieko po brade. b) 78
96. Chudoba cti netratí. b) 78
97. Kto nepracuje, nech neje. a) 77 b) 59
98. Vykl'ulo sa šidlo z vreca. a) 37 b) 77
- KOMP: ako šidlo z vreca
99. Slovo robí muža. a) 76
100. Každý vie, kde ho topánka (čizma, krpec) tlačí. a) 76
- VERB : topánka tlačí koho kde.
101. Krv nie je voda. b) 75
102. Babka k babce, budú kapce. a) 0 b) 44 c) 74
103. Aj zajtra je deň. a) 73
104. Kto chce psa biť, palicu nájde. b) 73
105. Veľa kriku pre nič/za nič. a) 72 b) 69
- VERB: robiť veľa kriku pre nič NOM: byť veľa kriku pre nič
106. Nebude zo psa slanina (ani z vlka baranina). a) 22 b) 72
107. Kde sa drevo rúbe, lietajú triesky. b) 72
108. Učený nikto z neba nespadol. b) 71
109. Strach má veľké oči. b) 71
110. Príde na psa mráz! b) 70
111. Keď neprší (netečie), aspoň kvapká. a) 67 b) 70
112. Sýty hladnému (lačnému) neverí. a) 67 b) 70

113. Kde nič nie je, tam ani smrť neberie. a) 60 c) 68
114. Vrana vrane oko nevykole. a) 57 b) 67
115. Pán Boh dal, Pán Boh vzal. a) 67 b) 43
116. Čo si kto navaril, nech si aj zje (to nech si zje). a) 2 b) 66
117. Akosi bolo, akosi bude! a) 65
118. Keď vtáčka lapajú, pekne mu spievajú (pískajú). a) 53 b) 64
119. Nemá všetkých pohromade. b) 62
120. Kto sa bojí, nesmie do lesa. a) 48 b) 62
121. Vie, odkiaľ vietor fúka. b) 61
122. Dovtedy mnoho vody ešte pretečie (dolu) Dunajom. c) 61
123. Komu sa nelení, tomu sa zelení. a) 58 b) 59
124. Ako sa do hory volá, tak sa z hory ozýva. b) 58
125. Ohýbaj ma mamko, dokiaľ som ja Janko, keď ja budem Jano,
neohneš ma mamu. b) 58
126. Kto rýchlo dáva, dvakrát dáva. a) 58 b) 49
127. Čistota pol života. b) 57
128. Kto mlčí, ten svedčí, (kto svedčí, pes väčší). a) 57 b) 46
129. Podľa seba súdim teba. a) 53 b) 56
130. Ráno je múdrejšie ako večer. a) 17 b) 56
131. Aký požičaj, taký vráť. a) 46 b) 55
132. Sľuby sa sľubujú, blázni sa radujú. a) 45 b) 55
133. Čo môžeš urobiť dnes, neodkladaj na zajtra! a) 44 b) 55
134. Zakázané ovocie najlepšie (najviac) chutí. b) 54
- NOM: zakázané ovocie
135. Ako si postelieš, tak budeš ležať. a) 37 b) 53
136. Dobrá práca sama sa chváli. a) 26 b) 53
137. Darovanej kobyle nepozerať na zuby. c) 52
138. Keby nebolo keby, boli by sme všetci v nebi. a) 52
139. Ja o voze, ty o koze. a) 21 b) 51
140. Kam vietor, tam plášť. a) 13 b) 51
131. Palica má dva konce. b) 51
142. Dvom pánom sa nedá slúžiť. a) 5 b) 51
- VERB: slúžiť dvom pánom
143. Malá hrba pýta viac. a) 24 b) 51

144. Dovtedy sa chodí s krčahom po vodu, kým sa nerozbije. a) 31 b) 50
145. Čo sa babe (za)chcelo, to sa babe (pri)snilo. a) 35 b) 50
146. Matej lady láme. b) 50
147. Keď nejde Mohamed k hore, musí ísť hora k Mohamedovi. a) 12 b) 49
148. Kto do teba kameňom, ty do neho chlebom. a) 30 b) 49
149. Ešte nikdy nebolo tak zle, že by nemohlo byť ešte horšie. a) 48
150. Aká diera, taká záplata. a) 25 b) 48
151. Tichá voda brehy podmýva (myje), (bystrá preskakuje). a) 45 b) 47
- NOM: byť tichou vodou
152. Ani z voza, ani na voz. a) 43 b) 48
153. Vyčkaj času ako hus klasu. a) 12 b) 44 c) 33
154. Kto chce s vlky žiť, musí s nimi vyt'. a) 33 b) 42
- VERB: vyt' s vlkmi
155. Mladosť – radosť, staroba – choroba. a) 43 b) 42
156. Jeden (ťahá) čihi, druhý hota. a) 34 b) 42
157. Nešťastie nikdy nechodí samo. a) 37 b) 41
158. Do ohňa by zaň skočil. b) 41
159. Dobrého moc škodí. a) 26 b) 40
160. Kto sa smeje naposledy, ten sa smeje najlepšie. a) 33 b) 39
161. Studený máj, v stodole raj. b) 38
162. Nikomu nelietajú (nepadajú) pečené holuby do úst. a) 5 b) 38
- NOM: pečený holub, pečené holuby
163. Aký pán, taký krám, takého i koňa mám. a) 11 b) 38
164. Vtáka poznáš po perí, človeka po reči. a) 37 b) 26
165. Pes, ktorý breše, nehryzie. a) 37 b) 34
166. Kde nechodí slnko, tam chodí lekár. a) 31 b) 37
167. Nemému (dieťaťu) ani vlastná mať nerozumie. a) 24 b) 36
168. Dobrá rada stojí groš (a planá dva). a) 27 b) 34
169. Čo sa za mladi naučíš, na starosť akoby si našiel. a) 33
170. Každý začiatok býva ťažký. a) 33
171. Kto seje vietor, žne búrku. a) 33 b) 33
172. Niet takej pesničky, čo by konca nemala. a) 25 b) 33
173. Kto sa povyšuje, bude ponížený. a) 8 b) 32
174. Každá vec má svoju príčinu. a) 25 b) 31

175. Po smiechu býva plač. a) 20 b) 30
176. Robota nie je zajac, (aby ušla). a) 6 b) 30
177. Čí chlieb ješ, toho pieseň spievaj. a) 18 b) 30
178. Marec, poberaj sa starec. a) 28 b) 29 c) 26
179. Priatelia buďme, dlhy si plaťme. a) 14 b) 28
180. S poctivosťou najďalej dôjdeš. a) 23 b) 28
181. Človek privykne aj na šibenicu. a) 26 b) 28
182. Samochvála smrdí. b) 25 c) 27
183. Mrcha (zlá) zelina nevyhynie. Zlá (mrcha) zelina nevyhynie. b) 27 c) 23
184. Čo komu súdené, to ho neminie. a) 18 b) 27
185. Každý nech si pred svojim prahom zametá. a) 6 b) 27
- VERB: pozametať pred vlastným prahom
186. Keď ti dávajú, ber, keď ťa bijú, utekaj! a) 1 b) 26
187. Duša chodí doňho spávať. a) 3 b) 26
188. Nechváľ deň pred večerom, západom (slnka). a) 16 b) 26
189. Čas je najlepší lekár. a) 25
190. Nemá to ani hlavy, ani päty. b) 25
191. Každá líška svoj chvost chváli, (dokiaľ si ho nepopáli). a) 23 b) 25
192. Každé hrable k sebe hrabú. a) 14 b) 25
193. Zabudol vôl, kedy teľaťom bol. a) 23 b) 25
194. Aká práca, taká pláca. a) 23 b) 24
195. Hlavou múr neprebiješ (neprerazíš). c) 24
196. My o vlku a vlk za humnami/dverami/humny. b) 24
197. Ja som s tebou svine nepásol. a) 7 b) 24
198. Šaty nerobia človeka. a) 16 b) 24
199. Ako kto seje, tak žne. a) 23 b) 14
200. Dobrého moc nebýva. a) 23 b) 19
201. Čo sa vlečie, neutečie. a) 22 b) 22
202. Ani kura darmo nehrabe. a) 16 b) 22
203. Kto počtuje, ten gazduje. a) 17 b) 21
204. Pravda oči kole. b) 20
205. Kocúr nie je doma, myši majú hody (bál). a) 10 b) 20
206. Dnes ja tebe, zajtra ty mne. a) 20 b) 19
207. Učeň – mučeň. b) 20

208. Kto nemá v hlave, má v päťách. a) 19 b) 19
209. Dobrá výhovorka stojí groš. a) 12 b) 19
210. Aj z (od) jalovej kravy by teľa vymámil (dostal, vydriapal). a) 0 b) 19
- KOMP: ako vymámit'/dostať z jalovej kravy teľa
211. Poturčenec horší ako Turek (od Turka). a) 9 b) 19
212. Kto neskoro chodí, sám sebe škodí. a) 18
213. Ako ty mne, tak ja tebe. a) 18
214. Dlhé vlasy, krátky rozum. a) 11 b) 18
215. Čo sa doma uvarí (navarilo), nech sa doma (zje) poje. a) 5 b) 18
216. Koľko hláv, toľko rozumov. a) 17 b) 11
217. Viacej očí viacej vidí. a) 16
218. Všetko je na jedno kopyto. a) 9 b) 16
- ADV: (všetko) na jedno kopyto
219. Jeden za osemnásť, druhý bez dvoch za dvadsať. a) 5 b) 16
220. Malé deti, malá starosť; veľké deti, veľká starosť. a) 6 b) 16
221. Každý svoju pieseň hudie. Každý inú nôtu hudie. b) 16
222. Každé prečo má svoje preto. b) 9 c) 15
223. Každý človek svoj kríž niešť musí. b) 15
224. Spolky – čertove volky. a) 14 b) 15
225. Rád ho vidí ako koza nôž. a) 15 b) 13
226. Proti vetru sa nedá dúchať. b) 15
227. Najprv práca, potom pláca. a) 10 b) 14
228. V ústach med, v srdci jed. a) 10 b) 14
229. Urob čertu dobre, peklom sa ti odslúži. a) 2 b) 14
230. Ako prišlo, tak odišlo. a) 13 b) 8
231. Kôň má štyri nohy, a predsa sa potkne. b) 13
232. Šťastie v hre, nešťastie v láske. a) 7 b) 13
233. Nič dobré mu z očí nehľadí. b) 13
234. Podaj čertovi prst, vezme ti (celú) ruku. a) 11 b) 12
235. Kto sa dá na vojnu, musí bojovať. a) 0 b) 13
236. Aký išiel, takú našiel. a) 13 b) 13
237. Hlad je najlepší kuchár. a) 12
238. Kto sa hanbí, má prázdne gamby. a) 9 b) 12
239. Mačku vo vreci nekupuj. a) 1 b) 12

VERB: kupovať mačku vo vreci NOM: mačka vo vreci

240. Chudobný človek hotová opica. a) 12 b) 11
241. Ako Boh dá, tak bude. a) 12
242. Iba oči by mu jedli. b) 11
243. Keď nejde po dobrotky, tedy po zlotky. a) 3 b) 11
- ADV: podobrotky, pozlotky
244. Od roboty kone dochnú. a) 9 b) 11
245. Cól sem, cól tam. a) 10
246. Starý, ale jarý. b) 10
- ADJ: starý ale jarý
247. Trafilo sa mu ako slepej kure zrno. a) 2 b) 10
- KOMP: ako slepé kura k zrnu
248. Ryba a host' na tretí deň smrdí. a) 5 b) 10
249. Do roka proroka. b) 10
250. Aká otázka, taká odpoveď. a) 9
251. Aj malé ryby sú ryby. a) 9
252. Už je tam. c) 9
253. Veľa rečí, málo činov. a) 8 b) 9
254. Kto druhému jamu kope, sám do nej (s)padne. a) 2 b) 8
255. Cigáni mu v bruchu vyhrávajú, klince kujú. b) 8 c) 6
256. Dva kohúty na jednom smetisku (dvore) sa neznosia. a) 3 b) 7
- NOM: byť dva kohúty na jednom smetisku
257. Vajce chce byť múdrejšie ako sliepka. a) 2 b) 6
258. Niet ruže bez trňa. Žiadna ruža bez trňa. a) 4 b) 5
259. Každý je vo svojom dome pánom. a) 2 b) 5
- VERB: byť v dome pánom
260. Aký človek, taká reč. a) 5 b) 5
261. Čo bolo, to bolo, už sa pomínulo. b) 5
262. To je jeden čert. c) 5
263. Bol jeden mních, mal moc kníh, nevedel nič z nich. a) 3 b) 5
264. Kto si neprepíše, ten má. a) 5 b) 4
265. Ten ani vodu nezamúti. b) 4
266. Kto chce žať, musí siať. b) 4
267. Čelom múr neprebiješ. b) 3 c) 3

VERB: ísť hlavou proti múru		
268. Časom všetko navrch vyjde.	a) 0	b) 3 c) 1
269. Kto nehrá, neprehrá.	a) 3	b) 3
270. Čím menej rozumu, tým viac šťastia.	a) 3	b) 3
VERB; mať viac šťastia ako rozumu		
271. Kto má zdravie, má všetko.	a) 3	b) 3
272. Kto povedal á (a), nech povie aj bé (b).	a) 1	b) 2
273. Keď spí, ani jest' nepýta.	a) 1	b) 2
274. Stúpa mu na prsty.		b) 2
275. Čo nie je dnes, môže byť zajtra.	a) 2	
276. Samému ani jest' nechutí.		b) 2
277. Kto čo hľadá, nájde.		b) 2 c) 2
278. Bohatý nemá nikdy dost'.	a) 2	b) 2
279. Ruže rastú medzi tŕním.	a) 0	b) 2
KOMP: ako ruža medzi tŕním		
280. Kto pri dverách stojí, každý ho uderí.	a) 1	b) 2
281. Čo je pravda, nie je hriech.	a) 2	b) 2
282. Múdry sa nik nenarodil.	a) 0	b) 1
283. Šialené huby pojedol.		b) 1
KOMP: akoby šialené huby pojedol		
284. Nič nepadá (samo) z neba (do lona).	a) 1	b) 0
285. Bieda všetkému naučí.	a) 0	b) 1
286. Menej hovor a viac rob!	a) 1	b) 0
287. Keď nevieš plávať, neskáč do vody.	a) 0	b) 1
288. Prišiel k tomu ako pes ku kosti.		c) 1
289. Aký človek, taká obyčaj.	a) 0	b) 1
290. Ako vedel, tak povedal.	a) 0	b) 1
291. Po daždi býva pekne.	a) 1	b) 1
292. Cigáň iba vtedy pravdu povie, keď sa pomýli.	a) 1	b) 1
293. Pomaly! Plat malý!		b) 1
294. Človek nevie, kde kosti zloží.		b) 1
295. Ja o Havlovi, ten o Pavlovi.	a) 0	b) 0
296. Aká hlava, taký rozum.	a) 0	b) 0
297. Lievikom rozumu nikomu nenaleješ.	a) 0	b) 0

298. Kto si nevie chleba odkrojit', nevie si naň ani zarobit'. a) 1 b) 0
299. Dobrých sa veľa sprace. b) 0 c) 0
300. Dielo chváli majstra. b) 0

13.2 Priloga 2: CD s preostalimi razpredelnicami

Vsebina priloge 2:

- 2.1 Izhodiščni korpus za slovenski paremiološki minimum
- 2.2 Slovenski paremiološki minimum 13. oktober 2012
- 2.3 Slovaški paremiološki minimum (Đurčo 2002)
- 2.4 Demografski podatki 316 govorcev 13. oktober 2012
- 2.5 Iskalni pogoji za slovenske paremije v korpusu FidaPLUS
- 2.6 Iskalni pogoji za slovaške paremije v korpusu SNK
- 2.7 Slovenski paremiološki optimum
- 2.8 Slovaški paremiološki optimum
- 2.9.1 Presečišče podpovprečno pogostih in aktivno rabljenih slovenskih paremij
- 2.9.2 Slovenske paremije s 50 in manj pojavitvami iz presečišča 2.9.1
- 2.10 Enote slovenskega optimuma s slovaškimi ustreznici, razvrščenimi po Đurčevi tipologiji
- 2.11 Enote slovaškega optimuma s slovenskimi ustreznici, razvrščenimi po Đurčevi tipologiji

IZJAVA O AVTORSTVU
DOKTORSKE DISERTACIJE

Podpisani Matej Meterc, z vpisno številko 18109091, rojen 5. 7. 1984 v kraju Jesenice, sem avtor doktorske disertacije z naslovom: Primerjava paremiologije v slovenskem in slovaškem jeziku na osnovi paremiološkega optimuma.

S svojim podpisom zagotavljam, da:

- je predložena doktorska disertacija izključno rezultat mojega lastnega raziskovalnega dela;
- sem poskrbel, da so dela in mnenja drugih avtorjev oz. avtoric, ki jih uporabljam v predloženem delu, navedena v seznamu virov in so v delu citirana v skladu z mednarodnimi standardi in veljavno zakonodajo v RS na področju avtorskih in sorodnih pravic;
- je elektronska oblika identična s tiskano obliko doktorske disertacije;
- **soglašam / ne soglašam** z objavo doktorske disertacije na spletnih straneh Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

V Ljubljani dne 2. 12. 2014

Podpis avtorja:
